THOMÆ
CAMPANELLÆ
ORD. PRÆD.

RATIONALIS
PHILOSOPHIÆ:
PARS TERTIA:

Videlicet:

RHETORICORVM
LIBER VNVS,

iuxta propria dogmata.

PARISIIS,

Apud IOANNEM DVBRAY, viâ Ia-
cobæâ, ſub Spicis Maturis.

M. DC. XXXVIII.

Cum Priuilegio Regis.

Digitized by Google

THOMÆ

CAMPANELLÆ

STYL. ORD. PRÆD.

RHETORICA.

RHETORICAM ESSE INſtrumentum ſuadendi bonum ſecundum nos, & diſſuadendi malum, & quo differat à Logica, Gramm. Poëticáque Déque eius ſubiecto, ac fine, & quid circa hæc non rectè ſenſerint Antiquiores.

CAP. I. ART. I.

POST priores de Dialectica ſermones, de Rhetorica nos manet conſideratio; cũ & ipſa ſit pars philoſophiæ rationalis, argumenta ſumens à Dialectica, materiam à Morali. *Differunt autem, primò: quiã Dialectica inſtrumentum eſt Metaphyſici, quo ratiocinia in omni arte moderantur, ſiue mentalia, ſiue vocalia; Rhetorica verò Legislatoris; quo perſuaſiones, & diſſuaſiones reguntur. Illa pro obiecto habet verum, & falſum: iſta bonum, & malum.* Nam, & ſi

Logicus diſputet de Bono & malo, non tamen in quantum huiuſmodi; ſed in quantum verè bona, aut verè mala ſunt: ſic Rhetor de vero, & falſo, non in quantum huiuſmodi, ſed vt verum eſt malum, aut bonum: ſic & falſum: Non enim contendit in iudicio per ſe Orator, vtrum Petrus occiderit hominem, an non verè; niſi quia malũ eſt occidere, & pœnam meretur. Quæ n. nil ad malitiam aut bonitatem faciunt, non conſiderat orator, vti nec de linea, nec de albedine niuis; ſic neque ſuadet, neque diſſuadet, niſi bona, vel mala, vel minus bona. Neque laudat, neque vituperat niſi iam dicta voluntatis obiecta. Logicus autem non, niſi entitates rerum, quatenus veræ, aut falſæ de eis propoſitiones ſunt, perpendit; & ideo de omnibus rebus ſermocinatur, quoniam Magiſter ſcientiarum Metaphyſicus tali inſtrumento ſibi apto circa ſcientias negociatur omnes.

At quia Legiſlator ita eſt ad vitam, & mores, ſicut Metaphyſicus ad ſcientias: imò ſi bonus eſt Legiſlator, prius Metaphyſicus eſt: & dum leges ad bonum hominum fert indiget inſtrumento; quo illas ſuadeat: Nam vtrum veræ ſint, an falſæ; & re vera vtiles, an non, diſcurſu ſcientifico prius examinat, dialecticóque inſtrumento. Oratores ergo ſunt quicunque populos regunt, quoniam Legiſlatoris ſunt miniſtri: Similiter qui conſulunt Reip. & qui accuſant, aut defendunt reos ſecundum legem; quæ bonum commune, & priuatum reſpicit; negociantur.

Sacerdotes, & Prophetæ, qui diuinas leges tuentur, & laudant, & vitia reſecant, & ad bonum æternum Remp. dirigunt, Oratores ſunt; alij à Deo immediatè inſtructi, vt Apoſtoli, alij ex Apoſtolicis ex culti præceptis, vti Concionatores. Verſatur ergo Dialectica in ſcholis ad philoſophos; Rhetorica in foris, & in templis, ad populos.

Duces quoque exercitus, & imperatores hac arte vtuntur ad milites confirmandos, & exhortandos.

Neque vlla poteſt hominum congregatio conſiſtere, ſiue militaris, ſiue latronum, ſiue ſanctorum, ſiue ciuilis,

abſque Grammatica; quæ eſt lingua cõmunitatis, & Rhetorica quæ bonum communis vitæ ſuadet. Quemadmodum dicebamus legem eiuſdem eſſe virtutem in politicis. Qui autem ad populum loquitur, longioribus indiget argumentis ad oſtendendum quod bonum: quid eligibilius; idcirco oratione longa vtitur, & ex popularibus axiomatis, & conſuetudinibus confirmat. Qui verò philoſophos alloquitur, breuibus, & ex rei natura depromptis.

Idcirco Zeno talem inter Dialecticam, & Rhetoricam ſtatuit differentiam, qualis inter Palmam contractam & expanſam. Hæc tamen differentia non ad eſſentiam, ſed ad quantitatem, & per accidens eſt ab externis: Neque ſemper vera. Cum n. Orator ad Senatum loquitur, breuiter orat, vt Cicero ſolet, & in Areopago ſine procemio olim: cùm ad populum, profuſius, & ſæpè per craſſa exempla. Item contingit ſyllogiſmum Logicum ex tribus propoſitionibus in Dialectica factum, conſtringi in vnam propoſitionem Rhetoricam, ſic. Nunquid Petrus filius occidit Ionam Patrem ſuum ſine cauſa? in qua interrogatione includitur maior (*Nullus filius occidit Patrem ſine cauſa*) & *Minor* (*Petrus occidit Ionam Patrem*) & concluſio. (*Ergò Petrus non occidit Ionam ſine cauſa*) vbi ſane fallit Zenonis diſtinctio. Similiter in vna Cæſaris propoſitione, cum in eruore belli pharſalici dixit, *Abſtine à ciuibus*, oratio prolixa continebatur: quæ victoriam partam, iam perſuaſit, ſuos victores fecit; contrarios ciues clementiæ affectu ligauit, & amore emolliuit, vt vix pugnare vltra valerent: auxiliarios verò fugauit cùm contra ſe ſolos totum bellum inundare intelligerent.

Nec *Rhetorica eſt germen Logicæ*, vt Ariſt. definit; licet vtatur omnibus argumentis, quæ Logicus conficit. Nam & omnes ſcientię vtuntur omnibus argumentis, quidquid Ariſt. dicat. *Eſt enim Logica omnium ſcientiarum organum*; nec tamen ſcientiæ ſunt illius germina, ſed ſapientiæ potius Metaphyſicalis, ſi per ramos arbor iſta conſideretur.

Neque eſt ars ſolum benedicendi, licet ethymòlogia arri-

deat, vt Cicero definit; contigit n. & Grammaticum benedicere, & Poëtam melius: & Phyſicum, & Theologũ, & vnumquemque in arte ſua: & non per Rhetoricam, ſed per Logicam. Potius ergo *Rhetorica eſt ars inſtrumentalis ad ſuadendum bonum, & diſſuadendum malum nobis, dicendo:* In mente enim per ſcientias Logicè ſuademur; ſed voce per Rhetoricam.

Non ergo materia Rethorica eſt omnis quaſtio, vt Cicero vult: neque enim in Metaph. intrat. Sed eſt ſuaſio, & diſſuaſio boni, & mali; quam ornatè & artificiosè dicendo conſequimur. Nec tamen non ſit organum ſuadendi propterea quod ſæpè non ſuadet, quoniam & Medicina nec ſemper ſanat, vel quia Æger reſpuit pharmaca, vel quia Medicus non ex arte prorſus medicatur; aut pharmaca ſunt inualida.

Cum autem quis non quod bonum eſt ſuadet, ſed malum fucatum veri coloribus, Rhetor non eſt, neque ex arte orat. nulla enim ars, ait Chryſoſt. niſi ad bonum Reip. inſtituta eſt: Ergo ex vitio ſuadet malum, & mentitur ex mendacio, non ex Rhetorica; ſicuti Medicus ex malignitate, vel ignorantia perimit ægrum, non ex arte. Signum autem quòd rectè à nobis Rhetorica accipiatur, illud ſit, quod orator diſponit animos auditorum, commouétque affectus primò; Quod non fieret ſi ob verum certaret. Affectio enim non in verum, ſed in bonum fertur. Poëtica quoque mouet affectus: ſed, vti demonſtrabimus, eſt Rhetorica figurata, & miniſtra exemplorum ad ſuadendum iocundè bonum, quod in iocundum vulgaribus, & delicatis eſſe ſolet.

Omnis profectò ſermo ad ſuadendum compoſitus, ad Rhetoricam ſpectat. Nam & Pater Filiis, & Paſtor Paſtoribus, & Ruſticus ſuadat Ruſticis per impolitam, & naturalem Rhetoricam, id quod per politam & artificialem orator. Quemadmodum & naturali Logica diſcurrunt Ruſtici, & alter alterum docet, quod verum eſſe norunt, per argumenta nullis exculta artibus.

Nec quis putet abſque Rhetorica Apoſtolos ſuaſiſſe

Mundo diuinas leges: hoc n. fieri non poterat: nec per vim: ſed abſque Rhetorica humana, & cuiuſmodi docetur in ſcholis; verum eſt: Nam & Paulus ſe imperitum ſermone, ſed non ſcientia, fatetur: attamen abſque innata, & ſuper addita diuina Rhetorica perſuadere nil potuiſſet; Eorum enim linguis ſpiritus Dei loquebatur, viuida meliori Rhetorica, quam nos ſolemus: & hæc aſſertio eſt S. Chryſoſt. in pluribus locis, præcipuè in libro de ſacerdotio, vbi loquitur contra vituperatores oratoriæ artis: iubétque Epiſcopos, & Concionatores illi operam dare: quo verbum diuinum ſciant ſeminare, & excolere auditorum mentes, ſicuti terram, ne reuertatur vacuum, & infructuoſum: quod patebit, cum quæ in Rhetore requiruntur, aperiemus. Plus ſuaſit & ſuadet vnum verbum Salomonis aut Iſaiæ, aut Pauli, aut aliorum hagiographorum, quam prolixæ orationes ſophiſtarum. Teſtis eſt Mundus perſuaſus: & ego noui.

Dixi, bonum ſecundum nos: quia orator non conſiderat bona & mala phyſica, & ſecundum naturam, niſi per accidens & indirectè aliquando.

Argumenta contra præcedentem doctrinam, & Reſponſiones pro Rhetorica noſtra, non pro Ethnicorum.

ART. II.

Socrates ſummopere Rhetoricam inſectatur tanquam meretricem fucatam; amat verò Logicam tanquam pulchram virginem ſolo veritatis nitore natiuo fulgentem. Ipſéque Plato introducit Arpaſiam meretricem, quæ Socratem philoſophum Rhetoricam docet.

2. Præterea Palam eſt, quòd oratores dum laudant Tyrannos tanquam Reges optimos, & dum defendunt ſceleſtiſſimos morte dignos, liberantque per callidiſſima argumenta, operantur ſecundum artem: neque enim imperitus Rhetoricæ illos tam decore laudaret: neque iſtos

liberaret. Non ſtant ergo quæ diximus de Rhetorica.

3. Præterea homo in periculo mortis conſtitutus iure naturæ poteſt ſe ipſum quacumque via liberare. Debet ergo vti Rhetorica, & mentiri, & mendacia fucare.

4. Præterea ſæpe accidit, populos eſſe tam imperitos, vt non niſi falſis aſſertionibus ſuaderi queant. Sæpéque mendacium liberauit patriam à ſeditione, vt Romæ contigit. Et Medicus ægroto ſuadet medicinam eſſe dulcem, cum ſit amara: & ludificando ſanat potius per Rhetoricam quam per Medicinam; quam àbſque Rhetorico prooemio non ſuaſiſſet.

5. Item Varro vtiliter à Senatoribus ſuaſum eſſe populis, quod Romulus inter Deos viueret, quò eius leges ſeruarentur, Philoſophatur. Multáque vi Rhetoricæ pro legibus ſtatuendis finxit mendacia Minos, & N. Pompilius, Zamolxis, & Mahomettus: Ergo, &c.

6. Item ſi Rhetorica ſuadet bonum: mendacia autem vtilia ſunt in memoratis negotiis: ergo Rhetor illis poteſt vti, & ex arte: quod & Quintilianus, & Cic. & Ariſtot. docent.

Reſpondeo ad primum, quòd Socrates inſectatur artem mentiendi, & laudandi ſceleſtos, & liberandi impios, tanquam nomine artis, non re, præpollentem. Eandem Rhetoricam Apoſtolica doctrina damnat: quoniam re verà ars non eſt, vt Chryſoſt. probat. Et Plato docet, Socratem per meretricē laudare homines indignos, & quoſcumque: non autem virtuoſos & virtutes; vitiáque inſectari: & leges ſuadere; Cum hoc munus in Ciuili imperatoribus aſſignarit; & alibi Legiſlatoribus: Vult etiam Socrates, ne quis ſe defendat in Iudicio, niſi per ſimplicem negationem, aut aſſertionem, confirmatam veris teſtibus & factis, & rationibus, ſicuti ipſe fecit. Quod ſi contingat oratorum verſutia condemnari, expectandum eſſe à Deo præmium, monet: quod & Martyres Chriſti fecerunt; & ipſe Dominus IESVS: & re vera hoc abundantis eſt probitatis. Licet tamen cuique ſeſe defendere cum moderatione inculpatæ tutelæ, de quo alibi.

Ad 2

Ad 2. Verè vtuntur fallacibus argumentis ad ludes Tyrannorum, & defenſionem ſcelestorum multi Oratores: Sed contra rationem artis: ſicuti Medicus dum veneno necat hominem. Nam & ſi ars doceat quæ ſunt venena, & quo pacto perimant: Non tamen vt occidamus, hoc docet, ſed vt caueamus, & veneno impetitos ſanemus. Neque lex dum vetat maſculis abuti contra naturam, pueri qui hoc ignorabant antequam legerent hoc in lege, docentur, vt exequantur, ſed vt caueant. Scelus ergo & malitia, non ars, niſi per accidens & præter intentionem, conficit malum opus. Ars enim eſt ſapientiæ proles: ſapientia noſtra eſt emanatio à verbo Dei. Verbum Dei eſt Ars, & Sapientia eſſentialis, à qua non poteſt malitiæ ars emanaſſe, vti in Metaph. docuimus.

Ad 3. dicimus non licere homini probo ſeſe per calumniam defendere, & mentiri. Tacere tantùm delicta, & quæ non iuridicè interrogatur, & amphibologia vti, vbi verum fateri non tenetur, permittitur illi: non autem expreſsè mentiri. Mori enim minus malum eſt in corpore, quam in anima. De hoc in Theologia. Idem ſentit Socrates. Sed dicitur in Gorgia; quid prodeſt ergo Rhetorica? Si enim ſcelus non eſt patratum, abſque Rhet. defenditur patiens calumniam: ſi eſt patratum, fateri debet, & pœnam ſubire. Reſp. quòd contigit innocenter impetiri: & contra calumniatores non niſi per Rhetoricam defenſiones parari. Item ad conſulendum, ad laudandas virtutes, ad vitia eliminanda plurimùm prodeſt, vti patet apud Chryſoſt. & Amb. & Baſ. immò, & Poëtica ad himnodiam. Nulla ars eſt fruſtra, ſi à prima arte deriuatur, vel per media, vel immediatè.

Ad 4. concedit Plato mendacium officioſum, non autem damnoſum. Chryſoſt. approbat idem tanquam vtile ſæpiſſimè: & probat exemplis mirificis hoc in lib. de ſacer. & ſup. Epiſt. ad Gal. & ſuper Act. Apoſt. ſimiliter Hieron. & omnes Græci. Sol. Aug. negat. At in lib. 1. c. vlt. Retract. quaſi ſeſe corrigit ad regulas Patrum. Nā mendacio non eſt vtendum ſub ratione mendacij, ſed ſtra-

tagematis. Et enim mendacia Iudith, Abrahæ, & obſtetricum, & Micheæ primum coram Regibus, & aliorum, quæ damnat, aut excuſat: venialia tamen peccata eſſe dicit:quæ non permittuntur à lege diuina, reuera ſtratagematis rationem habent. Vide Theol. lib. 10.

Nam ſi licet occidere inuaſores ne nos occidant, cum moderamine inculpatæ tutelæ; neſcio an etiam liceat mentiri magis, quam ſinere occidi, ſi quis hoſtis percũmtetur in nocte occurrens, es ne tu hoſtis, quem quæro? dicendo, non ſum. Tunc enim non eſt verè mentiri. Mendacium enim eſt falſitas dicta animo fallendi, non ſuadendi. Falſum dixere etiam ſancti viri, putantes eſſe verum:aut animo iuuandi, vt dictum eſt.

Ad 5. figmenta Legiſlatorum pernicioſa quis probet? officioſa interdum permittuntur. At non rectè putantur officioſa Varroni, quæ idololatriam, & periuria; & Deorum contemptum, & omnia mala mox pariunt, vti Salomon in Sapientia rectè demonſtrat. Plurima ſunt quæ primò videntur bona, ſed mala introducunt maxima.

Ad 6. Nego quodcunque vtile eſſe bonum, niſi ad vſum aliquem & ſecundum quid: ſimpliciter autem & per ſe bonum non eſt, niſi honeſtum, vti Stoïci, & Platonici, & cum eis Ambroſ. & Chryſ. docent, quidquid Ariſt. dicat. Non rectè Protagoras, & Quintilianus, & alij permittunt mendacia & oſtentationes ingenij in laudando malo pro bono, & vero; quorum ſunt inexhauribiles theſauri in vnaquaque re: Vnde Rhetori nunquam dicendi materia deficiet,ita vt indigeat laude falſa ad ingenij exercitium; & inſtrumentum, & arma ſalutis in perniciem conuertantur. Sagaciter Cenſorinus Reipub. vicinam imminere ruinam ex iuuentute Romana prædixit, quando Carneadem oſtentationis gratia contra iuſtitiam orantem in foro tam auidè, & voluptuoſè audierunt.

Rhetorem conſiderare bonum & malum, non ſecundum ſe, neque ſecundum res alias, ſed ſecundum nos; non agendo, nec docendo, vt Medicus & Moralis, ſed perſuadendo, & diſſuadendo.

ART. III.

DIximus Rhet. verſari circa perſuaſionem, boni, & diſſuaſionem mali principaliter, & per ſe, per accidens verò circa verum, & ens, & non ens ſæpè ſæpius: Attamen addidimus, *Boni & mali nobis*. Omnis namque res iuxta noſtra dogmata tripliciter conſideratur à phyſico, & Metaph. vel ſecundum naturam vti dicimus, aquam eſſe fluorem mobilem calidum perſpicuum ex fumo condenſato natum. Alio modo ſecundum nos, ſicuti Medici conſiderant aquam eſſe liquorem frigidum potui congruentem, febricitantibus noxium, aliis proficuum, ſi prout conuenit ſumatur. Tertiò conſideratur ſecundùm alias res, & tot habent rationes, quot reſpectus ad illas, & ſic ſumuntur variæ conceptiones, & definitiones formales; & hæc conſideratio ſpecialiter pertinet ad Metaph. qui Fatum, & Harmoniam omnium ſyſtematum contemplatur. At in artibus ſpecialibus habet tantum res omnis ſpeciales rationes fòrmales. Vt in Phyſicis conſiderantes aquam dicimus eſſe elementum, ex quo cum aliis ſecunda corpora fiunt, in Philoſophia Empedoclis, & Ariſt. Nobis autem videtur eſſe quaſi ſanguis in animali mundano, vt Baſ. magnus admonet. Dicimus guſtui calidam, tactui frigidam. Et multa huiuſmodi. Rhetor ergo conſiderat de Bono non ſimpliciter, vti Metaph. neque ſecundum res alias Mundi, vt ibidem, ſed ſecundum nos ſerpēs enim bonus eſt ſimpliciter, & ſerpentibus; non autem nobis. Conuenit & Rhetori, cum Medico, quoniam vtrique bonum nobis conſiderant; ſed iſte vt faciat, & operetur bonum; Rhetor verò vt ſuadeat. Item Medicus vtile tantum reſpicit corporibus humanis bonum; Rhetor verò

& honeſtum; & Iocundum non ſolùm corpori, ſed Animæ, & Reip. Quod licet Ethicus tractet, non tamen vt ſuadeat, ſed tantum vt doceat, Logico, & Phyſico more; qua mox doctrina vtitur Rhetor ad ſuadendum. Nec quidem ethicus tractat de bono ſecundum ſe: ſed ſecundum nos. Largiri enim quidquid habes cuiulibet, non eſt malum ſecundum ſe, ſed in morali eſt malum, quoniam eſt prodigalitatis vitium, noſtræ vitæ noxium: vnde omnes virtutes & vitia humana reſpiciunt mediocritatem, nature noſtræ mediocri congruentem; & extremitates importabiles.

Quapropter non modò eſt virtus Angelis montem aggredi, quod nobis eſt temeritas, & audaciæ vitium; ſed etiam quod alteri homini virtus eſt, vt ieiunare temperantia, alteri erit vitium, ſi ſaluti obeſt multùm Inedia vocatum. Ponere autem Regulas huiuſmodi ſpectat ad ethicum; vtiliter verò ad ſuadendum vti, ad Rhetorem; ſicut proſpectiua Regulis vtitur Mathematicæ. quod autem vti debet commodè, ſpectat ad phyſicum. Sic logici eſt commoditatem argumentandi præſtare Rhetori; Grammatici verò cōgruitatem ſermonis: Rhetoris tandem aptè vti ad ſuadendum, & diſſuadendum, id, quod facit laudando, & vituperando; laus autem, & vituperium, boni eſt malique. De facili verò, & difficili, poſſibili, & impoſſibili tractat quatenus ſunt eligibilia in operatione, aut ineligibilia: quæ quatenus ſic bona ſunt nobis; aut mala. Similiter accuſat, & defendit puniendos, & liberandos, quatenus bonum eſt ſic Reip. & illos bonos, iſtos malos probat. Omnis quoque deliberatio in ſuaſione, & diſſuaſione eiuſmodi reperitur. Quapropter finis Oratoris eſt ſuadere, gratia finis eſt laus & vituperium formaliter; materialiter verò voces, & ſententiæ, & diſpoſitiones.

NEQVE OMNEM QVÆSTIONEM eſſe Materiam Rhetoricæ: neque quæſt. ſpeciales eſſe trium generum, videl. iudicialis, demonſtratiui, & deliberatiui, vt Cicero putat.

CAP. II. ART. I.

CIceroniani non rectè omnem quæſtionem faciunt Rhetoris materiam, cum nec Mathematicas attingat quæſtiones, nec Medicinales: imò in cunctis ſcientiis abſque Rhetorica diſputemus de cunctis rebus: neque quia eſt ars rectè dicendi: non enim quodlibet dicendi: cum ſingulæ de ſuis ſubiectis rectè dicant abſque Rhetorica, vt in p. cap. dicebamus. Rectè mox diuidunt quæſtiones, in generalem vt vtrum virtus ſit expetenda, & in ſpecialem, quam vocant cauſam, & actionem, vt vtrum Ariſtoteles ſit è ſcholis chriſtianis eliminandus: Quam mox in triplex genus partiuntur ſ. in *demonſtratiuum*: quo laudamus, & vituperamus aliquem hominem, aut ciuitatem, aut, &c.

Et in *iudiciale*, quo in fore accuſamus, & defendimus reos.

Et in *deliberatiuum*; quo in ſenatu ſuademus conſulendo, & diſſuademus, quæ Reip. faciunda, aut non facienda intelligimus.

Quam diſtinctionem nos reiicimus tanquam inſufficientem & inartificioſam: primo quidem quoniam ſi particulares cauſas quæras, remanet conſolatoria; & ſua oppoſita, vt cum concionator declarat euangelium ad verbum vnde elicit laudes, vituperia, ſuaſiones dehortationes, accuſationes,&c. & hoc genere in omni oratione vtuntur Antiſtites, & ſectarij. Datur etiam gratiarum actio, & execratio, ex quibus integræ conficiun-

Digitized by Google

tur Orationes. Siqueomnis quæſtio eſt Rhetoricæ materia, remanet verificatoria, & ſua oppoſita. In omni enim ſcientia quærimus de quidditate, & proprietatibus ſubiectorum & an verè, an falsò aſſignentur.

Eſt inſuper artis expers. Cum enim ſuadere, & diſſuadere ſit finis Rhetoris & ſuprema actio non debet condiſtingui niſi contra ſuas differentes ſpecies, vt ſuaſio contra diſſuaſionem: laus autem, vituperium, accuſatio, & defenſio ſit actus medij, ad hunc finem perordinati; nequaquam annumerandi ſimul erant inter ſpecies Rhet. ſed per actus medios & finales diſtinguendi. Neque enim cum laudamus aut vituperamus hominem, laus, & vituperamen, eſt finis actionis, ſed ſuaſio, & hortatio ad bonum, & dehortatio à malo. Sic enim virtus laudata ſeruatur, & creſcit in laudato: & alij eum imitari ſtudent. Cum autem laudamus Deum conſequimur bonum, quia virtus Dei creſcit in nobis, non in Deo, cui nihil addi poteſt. Cumque Deus ſit ſummum bonum, omnis oratio ad ipſum dirigatur oportet. Quod ſi qui non vt ſuadeant bonum, laudant, aut vituperant ij ſuadent bonum tibi tantum apparens, & ab vtuntur arte, ſicut qui gladios faciunt, non ad defenſionem, & calceos non ad pedum tutelam: & qui coitu vtuntur, non prolis gratia, ſicuti à natura inſtitutus eſt. Erit tamen nobis de omnibus actibus finalibus, & qui ad finem conſequendum præeunt, in Rhet. noſtra tractandum, ne imperfectam artem tradidiſſe notemur.

RHETORICAM ESSE QVODAMMODO Magiæ portiunculam, quæ affectus animi moderatur, & per ipſos voluntatem ciet ad quæcumque vult ſequenda, vel fugienda. Et quæ requiruntur in oratore; & auditoribus: & in oratione.

CAP. III. ART. I.

NOn immerito in 4. libro de ſenſu rerum Rhetoricam quodammodo Magiæ portiunculam eſſe diximus: Mentis enim ſcientiis vtitur ad praxim ordinando, applicandóque actiua paſſiuis ad immutandos Animos affectuſque humanos; mirabiliter ſanè. Quis enim non admiretur populum Rom. ſeditione percitum contra Patres, ſpontè in montem ſacrum ſegregatum, nouam per ſe ciuitatem facere volentem, ſeorſumque ab exoſo ſenatu viuere ſtatuentem, vnius Menenij Agrippæ oratione ſic mitigatum, vt denuò reconciliaretur, inque eandẽ ciuitatem? Item Scipionem ſuadentem Romanis dum in Italia ab Annibale vexantur, bellum Africæ vt inferrent contra ſpem, Fabio, & ratione repugnantibus? Sique humana diuinis conferenda ſunt, videmus orationis vi populos innumerus à predicatoribus ad fidem catholicam conuerti, & ab Hereticis ad Hereticiſmum. Quapropter magia quædam eſt Rhetorica, quæ omnes animi affectus & gignit, & extinguit, & mutat, dum dum argumentis logicis, & moralibus diſciplinis, & religione, & aſtronomia, & omnibus vtitur ſcientiis ad animi affectus commouendos longè certius, ac melius, quam per vinum & pharmaca phyſiologi amorem, & odium, iram, & metum, docilitatem, & ſtuporem, immutando corpus ſpiritumque animalem, efficere ſolent. Neque incantationibus demones allicit ad huiuſmodi paſſiones excitandas per phantaſiæ commotionem, ſed

argumentis vtitur, ſententiis, & vehementia incitatiua, verborúmque lenocinio quaſi magico. Allicit tamen Angelos ipſumque Deum habet adiutorem, vbi pro Dei gloria, & veritatis corroboratione concionator ſermonem facit: ſed hoc per Accidens eſt, & ſupra Artem, ex gratia Dei, quæ bene vtentibus arte non deficit vnquam, ſi & auditores ſibi ipſis deeſſe nolint: teſte Euangelio.

Ad magiam igitur iſtam ſalubriter exercendam, quędam requiruntur in cauſa agente, qui eſt orator: quædam in paſſiua, qui ſunt Auditores; quædam in inſtrumento; quæ eſt oratio, qua agens allicit audientis voluntatem, vnde executiones negotiorum, quas præoptamus deriuantur. Iſta ſe habent ſicut Medicus, & ſicut æger, & ſicut Medicina.

Itaque in Rhetore tria eſſe debent iuxta tres Metaphyſicas primalitates, *Potentia, Sapientia, & Probitas*. In Auditoribus voluntas tantum audiendi. Neque enim æger Medicum accerſire nolens, neque accerſito obaudire, mutari poteſt è morbo in ſalutem. Ex parte orationis requiro, vt ſit intelligibilis, ornata & negotio, de quo agitur, apta; & oratori, & auditoribus congruens. De quibus ſigillatim dicere ne grauemur.

DE ORATORE EX PRIMALITATE PRIMA.

DE NATVRALI POTENTIA ORATORIS, & de impotentia, & huius cura, vt ſolertia, loquacitate, memoria, pronunciatione, & vehementia in afficiendo per ſermonem.

CAP. IV. ART. I.

NOn omnem potentiam in oratore requirimus; neque enim bellicam, neque dominatum ſupra popu-

populos, ſed aptitudinem ad eloquentiam, quam ſolent naturalem potentiam dicere Peripatetici licet requiramus animi robur, ne abſterreatur præſentia Senatorum & Magnatum. Tunc enim timor loquelam, & memoriam aufert. Aptitudo conſiſtit in quadam naturali ſolertia ad inueniendum quæ ſunt apta ad ſuaſionem; Item & in loquacitate prompta; & in vehementia animi ad dicendum; & in memoriæ tenacitate, ne quæ cogitauimus, elabantur; & in pronunciationis decore, & venuſtate; corporiſque itidem conuenientia.

Hæc omnia quibuſdam inſunt à natura, arte tamen, exercitatione, & imitatione magnorum oratorum, expoliuntur, & roborantur. Quibuſdam verò horum nihil natura ineſt: & hos à Rhetorica prorſus ſemotos eſſe conuenit. Quibuſdam quædam inſunt, quædam non.

Si deſit inuentio, oratores non ſunt, ſed recitatores.

Si loquacitas, & promptitudo, difficile orabunt. Prodeſt his exercitatio.

Si vehementia, molles erunt, nec ſuadere poterunt. Agens enim debile in paſſum non imprimit ſui actionem, ſimilitudinem, ſiue mentalem, ſiue phyſicam.

Si memoria deſit omninò, nil dicere excogitatum poſſunt ſi exiguam habent, poſſunt. Exercitio addiſcentes multa, memoriam adiuuare. Ars quoque memoriæ ſubuenit, quæ fit ex locis, & imaginibus. Vt notiſſima loca multa, & tactu; & oculis præcepta ſæpius, in aliquo palatio, vel monaſterio, vel in ſignis cœleſtibus, cui ſunt notiſſima, notando, ſinguliſque locis imagines rerum dicendarum fingendo; non quidem vocabulorum. Eſſet enim infinitus labor [niſi cum carmina recitare habes: tunc enim primas dictiones ſingulorum facile eſt notare; carmina verò per ſe ſuis numeris currunt, inſequunturque] ſed principia periodorum, vel principalium rerum, dicendarum, vel argumentorum. Tunc enim loca memoriter permeando ordinatim, imagines ſe ſe offerunt, & per conſequens imaginatæ res dicendæ ordine eodem. Poſſunt fieri reales imagines, & apponi, vel ſcribi

in locis illis, quando multa, & grauia dicenda ſint: fiunt tamen ſemper ferè imaginariæ. In ſcripta oratione caracteres notos facere, imagines referentes, iuuant memoriam oratoris.

Si verò pronunciatio defuerit, orator non erit. Pronunciatio in lingua, voce, & geſtu, qui eſt corporis altera lingua, conſiſtit.

Si lingua eſt nimis balbutiens, ex medicina accerſito remedia: quæ ſi non iuuant, necunde iuuabunt. Ideò Moyſi pro lingua datur Aaron.

Si parum balbutit, dat interdum gratiam, vt ſæpè vidimus. Quoniam admiramur, & gaudemus poſſe ab hominis virtute fieri, quod à natura negatur.

Si vox deſit, vel nimis ſit rauca, aut obſtrepera, quis huic orandi munus committet? Nec ergo ſurdi orabunt: quoniam diſſonantia edunt; nec corrigere poſſunt, quod non audiunt. Vocem oportet eſſe nec nimis tenuem, ne ſpiritus auditorum penetret laceretque: nec nimis grauem, ne obtundat aures, ſed ſonoram, virilem, venuſtam.

Contra vitia vocis ſunt remedia ab exercitio & medicina.

Geſtus autem impedit oratorem, ſi vaſtiſſimi ſit deformiſque corporis orator, vel Pygmeus, quoniam vterque mouet riſum, & geſtus deformes edit. Manus debet conuenire voci, & vox rebus, de quibus eſt ſermo. Et corpus totum concomitari. Nam cum de materia lacrymabili eſt oratio, vox flexibilis ſit, & quaſi luctuoſa oportet. Non tamen affectatè, ſed prout afficitur dicentis animus, & afficere vult. Neque enim quis perſuadet, quod ſibi prius ipſe non perſuaſit. Sicut calefactus calefacit, & frigefactus frigefacit in tangendo: ſic mœſtus, mœſtitiam, & ſperans ſpem, & iratus iram, auditoribus communicat. Et in hoc magna eſt huius magiæ vis. Geſtus ergò pro cuiuſque paſſionis modo, & vox attemperetur. Indicant autem oculi affectum oratoris maximè. Nec qui lætos habet oculos, mœrorem excitabit, &c. At mœſtos

oſtendere lætus animus oratoris non poteſt. Oportet ergo in hoc potentiam ponere ſummam ad perſuadendum, vt Chryſoſt. & Bernard. & alij doctiſſimi conſiderant.

Corpus ſit rectum, non ſe torqueat, niſi prout naturalis affectio requirit; nec geſtus improportionatos edat. Igitur pinguiſſimus corpore fruſtrà prædicat ieiunium; & laſciuè geſtiens pudicitiam, & ſuperbiens humilitatem: nec concitatis motibus ſe agitans, mititatem prædicabit. Sæpéque nocent plus hæ corporales ineptudines, quàm affectionis imprimendæ patientibus, in agente defectus. Ipſa enim oratio dum dicitur, ipſum quoque dicentem affecit quamuis his, quæ dicit incredulum: vt qui recitant in tragediis exemplo ſunt. Alij verò ſpiritum habent flexibilem, & corpus, quo volunt inclinantem: & exercitio idem conſequi ſolent; vnde Ouid. *vt flerent oculos erudiere ſuos*. At corporis defectus quomodo emendabis?

DE ORATORE EX PRIMALITATE. 3.

De Oratoris probitate ad ſuadendum idonei, iuxta tertiam primalitatem; & de vitiis oppoſitis, per quę redditur ineptus.

ART. II.

Dicendũ eſſet de ſapientia oratoris: ſed longior nos de hac præſtolatur ſermo. Prius igitur de probitate tractemus. Eſt Bonitas Amoris obiectum. Virum bonum nemo non amat, nemóque non audit. Igitur hic facile ſuadebit auditoribus, quoniam vbi cauſa paſſiua actiuæ amore tangitur, ſemen eius facilè ſuſcipit fructificátque. Hoc in venere laſciua experimur; proportionaliter in omnibus. Quem verò prauum moribus eſſe ſciebamus, vel non audimus, vbi de moribus concionatur, vel ſi audimus, ridemus, quoniam ipſum quoque ludere velle nobiſcum, non ſeriò dicere, cogitamus. Vita ergò prædicat,

magis quàm vox. Vnde Chryſoſt. docet, quòd ſi Apoſtoli ſe auaritiæ deditos, aut libidini, aut metui, oſtendiſſent; quamuis miracula longè plura, quàm legimus, feciſſent, & ſapientiam diuinam in ſe oſtentaſſent, & lingua angelica locuti fuiſſent, mundum ad Chriſti fidem neutiquam conuertere potuiſſent, nec ad minimam partem eorum quæ fecerunt perueniſſent. Et ratio naturalis non deeſt, quoniam ebrioſus ſobrietatem non communicat, ſicuti nec frigidus calorem. Et conuincitur eſſe fictor, & deceptor, qui quod docet, non facit. Deceptori autem quis fidem adhibebit? non poſſumus contraria ſimul facere, ſi enim voce Caſtitatem, & vita Scortationem prædico, neutrum in aliis imprimam. Sæpè tamen illud potius, quod vita doceo, & ad quod inclinatus erat auditor magis. Non tamen ars iſta, ſed Deus omnem probitatem in omni oratore deſiderat: ſed illam tantum particulam, de qua orationem habet, vt qui iuſtitiam ſuadet, debet eſſe iuſtus, qui fortitudinem fortis, qui ieiunium, ſobrius ſaltem in opinione auditorum. Sicut enim confidentia de bono medico ſanat ægrotum, vt Auic. ait, ſic de bono doctore, virtutem, & aſſenſum in diſcipulo parit. At cum deficit in agente probitas, de qua loquitur, poteſt licet ægrè, in patiente ipſam, inſtrumentalius tamen excitare, ſi quæ alij probi dixerunt, & fecerunt, proponat. dixeritque de ſe. *Quæcumque dixero vobis, ſeruate, & facite, ſecundum opera mea nolite facere.* Vel ſua occultet vitia, non hypocriticè, vt noceat, ſed ſalubriter, vt non noceant. Si enim vera eſſe quæ dicit, conſtat auditoribus, ſaltem ex parte afficientur. Reducitur tandem probitas ad hoc, vt ſit bonus, non homo, ſed orator: nihilque eorum, quæ ad ſuadendum ſpectant, ignoret; habeatque naturalem potentiam ad commouendum, & delectandū: ſciantque auditores ipſum non eſſe falſum verbis, licet vita. Etenim cum hæreticum aut Macomettanum prædicantem audimus, licet vitam ſanctam oſtentent, nequaquam acquieſcimus, quia non bonum nobis circa doctrinam eſſe prædicatorem talem iam pridem credebamus.

Bernardus tamen in prædicatore requirit mentis puritatem, qua diuina videat, eiſque afficiatur, afficeréque poſſit, & quo abundat, effundere, vt fons, non vt canalis. Purus autem non eſt ambitioſus, & auarus, & ignarus de ſe præſumens. Vide ſuper cant.

DE 2. PRIMALITATE ORATORIS.

Oratoris ſapientiam conſiſtere in omnibus ſcientiis, Rhetoricæ neceſſariis: maximè autem oportere linguam callere, & grammaticam Auditorum, & mores, & quomodo in omni genere omnium, & ordine, & ſtatu, & indiuiduorum: Eorum deſcriptio.

ART. III.

SApiens ſit orator in omnibus ſcientiis, quæ ad hanc magiam vocalem ſpectant.

Præcipuè aut prænoſcat mores eorum, quibus ſermonem facit, veluti Medicus temperiem ægroti, & viuendi conſuetudinem, anni tempus, & locum, in quo degunt, & meditantur.

Secundo verò ſciat inuenire ea, quæ ad ſuadendum apta ſunt. Et diſponere ita vt effectum ſortiantur. Sicut Medicus medicamenta, & præparationem, & applicationem eorum ad hanc ægritudinem congruenter.

Quoad primum linguam auditorum prænoſcat, oportet: alioquin eris illis barbarus, vt ait Apoſtolus: ſique mirificentiſſima dixeris, nihil dixiſſe ad illos tute cogita. Via enim ad animos eorum lingua eſt, illis nota: Vnde Apoſtolis prædicaturis toti orbi, omnibuſque Nationibus, donum linguarum omnium primus Rhetor Deus dedit. Oportet, & grammaticè ſcire dicere: ſolecіſmi enim riſum auditoribus, & contemptum oratoris, commouent.

Quod, & Romæ S. Clemens in Recog. eueniſſe Barnabæ Apoſtolico concionanti, narrat. Non enim Deus perpolitas linguas Apoſtolorum eſſe voluit: ne ſapientiæ humanæ, & non virtuti Dei, fructus tantus prædicationis adſcriberetur. Quapropter quicumque ad populos ignotæ linguæ concionantur, indigent rationibus validioribus, & oſtenſionibus virtutis mirificæ ad ſuadendum, quæ contemptum, ex ſolecíſmis natum exuperent, extinguantque: vt qui nunc apud Iaponenſes verbum Chriſtianum annunciant. Perſuadétque ſæpè plus ruſticus ſermo, quàm excultus. Marius in Senatu Romano inconditè loquens, eloquentiam Metelli in petendo conſulatu ſuperauit: vti alias Sempronius. Speron Venetiis doctiſſimè, & elegantiſſimè orans, victus in domum redibat: quoniam Auditores ſe decipi elegantia, & verſutia oratoris putabant. De hoc infrà.

Secundò mores eorum, quibus loquitur, ſciat generatim, & ſpeciatim. Generatim quidem, Religionem, leges, & conſuetudines, & doctrinas, quibus delectantur: Si enim dixeris, quæ congruunt religioni & legi, & conſuetudini illorum, audiunt facile, amant, & ſuaderi ſe ſinunt. Si contraria, ſtatim, puniunt, fugant, exſibilant. Oportet ergo incipere ex his, quę tibi, & illis, & cunctis hominibus, ſunt communia. Vt quod Deus ſit; quod omnes religiones cõtrariæ nõ poſſunt eſſe veræ. Quod pro ſummo bono omnia facienda ſunt. Ac deinde paulatim oſtendere bonum eſſe, quod ſuades, & verum, &c. Si enim bonum eſſe palam eſt, vt quòd poſt mortem alia nos manet vita, laborabis ſolum ad oſtendendum quod ſit verum.

Statum hominum quoque noſſe neceſſe habes, nam àlio modo reputantur bona in aliis ſtatibus. Metiuntur enim bona ab acceſſu, & receſſu maximi boni. Aliud quidem eſt ſummum bonum ſimpliciter, vt Deus; ex quo accipiemus argumenta ad omnes nationes, & ſtatus hominum; aliud eſt ſummum bonum ſecundum quid, videlicet ſecundum ſtatum illum, in quo ſer-

uantur. Et ex hoc plura capiemus argumenta. In ſtatu n. Monarchico; quę ad potentiam, & gloriam faciunt, parabunt nobis ſuadendi occaſionem. In ſtatu populari, vt apud Heluetios, quæcunque faciunt ad libertatem, & abundantiam. In ſtatu Optimatum, vti Venetiis, quæ ad honeſtatem, & iuſtitiam ſpectant, & ad ſeruandum proceres in ſua dignitate. In Oligarchia valet cenſus, & diuitiæ, vti Geneuæ. Ex his ſuadebis facile quæ lucrum pollicentur. Similiter in Papatu argumenta à religione petita, & veneratione dignitatis, plurimum valent; deinde quæ communia cæteris.

Præterea aliter nobilibus, aliter plebeis loqueris; illis honeſta ſuadebunt, & voluptuoſa: militibus fortia, & ſtipendia grandia: plebibus annona & licentia multa.

Præterea alia argumenta ſunt conficienda ad iracundos; alia ad auaros; alia ad ſanctos; alia ad timidos; alia ad caſtos; alia ad commeſſatores. Inſpice quis vitioſus, aut virtuoſus plurimum valet inter auditores, & iuxtà illius affectionem argumenta validiora, & aptiora parabis.

Item Nationum generales mores ſcito, Nam Hiſpani ſunt iactabundi, patientes, obedientes, ceremonioſi, & potius autoritate quam ratione conuincuntur. Galli, licentioſi, mutabiles, hylares, celeres, impatientes, inobedientes, pij. Germani, ſuſpicioſi, laborioſi, linguarum, & doctrinarum mirè titulatarum auidi, & potius ſenſualibus rationibus, quam autoritate, aut argutia ſuperabiles. Galli mediãt inter Germ. & Italos. Itali, arguti, magnanimi, ſolertes, ratione magis quã ſenſu, aut autoritate, domabiles. Verùm omnis ciuitas, & ſtatus proprios quoſdã habet affectus; qui tibi viam ad ſuadendum præparabunt. Hęc autem omnia non niſi Philoſophus peritiſſimus intelliget. Orator autem ex informatione, & exploratione eorum, quibus eſt locuturus, mores præcognoſcet. Phyſionomia ſæpè iuuat, nam aliæ Nationes alia ſunt Phyſionomia vniuerſaliter notatæ: poſt modum ſinguli homines propriam habent. Id quod prodeſt prædicatoribus, nationes nouas adeuntibus prænouiſſe: & in Rege, & Magnatibus

poſt modum inſpicere. Tandem ſtudia ſenum grauia, prudentia, laboris impatientia, timida, ſcire oportet. Iuuenum leuia, iucunditatis amica, laboris patientia, & multum ſperantia. Mediorum media. Sed ſpeciatim loqui de his iam oportet.

Voluntatem humanam à Deo ſolo phyſicè immutari. A Cælo & Medicina, & Stellis diſpoſitiuè: ab Angelis, & à Rhetore perſuaſiuè, dum proponit obiecta affectionum, quibus anima aſſentire poteſt, ſed plerumque aſſentitur: Item diſpoſitiuè, & compatibiliter, communicando proprios affectus per vehementiam orationis & tandem ligando ipſam per rationes: & ſic vincit cælum, & omnia magica inſtrumenta, & mundum.

Art. IV.

HVmanam quidem animam phyſicè immutare ſolus poteſt Deus: Libera enim eſt, nulliuſque ſubiacet imperio. Angeli autem & oratores alterant voluntatem hominis moraliter, hoc eſt, ſuggerendo perſuadendóque. Cœlum autem, & Medicina diſponendo, & alterando corpus, & humores: vnde ſequitur alteratio in ſpiritu animali, cui mens, à Deo immiſſa, inſidens, paſſionibus illius communicat. Videmus enim frigidos pigris eſſe moribus, hebetibuſque: calidos iracundos; melancolicos cogitabundos: Quapropter cœlum & pharmaca qualitates immutando, paſſiones ingenerant, vnde animus afficitur, mouetúrque ad ſic operandum. Poteſt quidem Anima humana temperamenti & ſpiritus paſſiones non ſequi, vbi intentiſſimæ non ſunt, veluti in furentibus, & in ebriis: poteſtque, relicta affectione, ſequi rationem. Sicuti interdum rationem ſpernit, vt paſſionem ſequatur. Et quia homines magis plerumque paſſioni-

ſionibus reguntur, quam ratione, vt ait S. Thomas: ideóque Aſtrologus ſtellas ipſarum cauſas notando, aliquando diuināt. Omnes paſſiones qua via excitentur Rhetor ſcire debet: & quoniam non vtitur calore, & frigore, & herbis, & pharmacis, ſicuti cœlum, & Medicus; duæ reſtant vię ad mouendum; vna proponendo obiecta cuiuſque paſſionis, vt horribilia ad excitandum timorem, delectabilia ad voluptatem, nouitates ad admirationem, &c. Altera communicando per orationis vehementiam proprium affectum auditoribus. Nam & lacrymanti collacrymantur natura homines; ridenti corrident; iraſcenti coiraſcuntur, & hālanti cohalant, & dum ſpuere videmus conſpuimus. Spiritus enim mouetur à ſimili ad conſimilem actum: vt cum videmus nauſea affectos vomere, quaſi vomimus, ſicuti in 2. lib. de Senſu Rerum, & in Phyſiologia docuimus. In his ergo duabus viis tota Rhetorica conſiſtit. Adde tertiam præſtantiorem, ſed rariorem, quæ eſt ratio. Et enim neque obiecta paſſionum, neque communicatio, per ſe valent. Homo enim rationale eſt Animal, ac per ſe non niſi rationibus mouetur. Igitur ſi rationes efficaces propoſueris, ligas animam hominis ita, vt quaſi non poſſit reniti: quamuis ſenſualis paſſio alîorſum inclinet. Quantos videmus libidinibus turpibus deditos, rationibus efficacibus ſic ligari, vt veneri vale dicant; & Ebrioſos, vino? Non modò ergo ſunt paſſiones mutandæ per obiectorum contrariorum repræſentationem, & per affectionis communicationem; Hoc enim eſt ab inferioribus procedere; ſed etiam per rationum efficaciam: quæ mentem ita vincit, vt paſſionibus abrenuntiet. Plus igitur poteſt oratio docta, aptáque in Animam hominis, quàm Medicina, & cælum, & ſtellæ, quę ſolum diſponunt corpus immutando: & quàm obiecta, quæ facultates, & affectiones naturales ad ſe trahunt: & quàm ipſe totus Mundus, animæ obiectum: quoniam & rationem addit. Ratio autem eſt ſplendor ſapientiæ diuinæ, omnia gubernantis, & immutantis, vt Salamon dicebat. Hæc ſi benè pernoſcet Rhetor, perfectus erit. Et quia diximus

de vehementia, paſſionis communicatiua, in præcedentibus, nunc de paſſionibus, & earum obiectis reſtat ſermo; & tandem de rationibus abſoluetur.

DESCRIPTIO OMNIVM AFFEctionum humanarum, & actuum, & obiectorum earundem: vt ſciat orator, quomodo, & vnde excitare ipſas queat.

CAP. V. ART. I.

AFfectiones primæ animorum ſunt Amor, & odium, ex potentia, & ſapientia innatis, vt in phyſica ſcripſimus. Amoris obiectum eſt Bonum; Odij Malum. Ab amore voluptas primò manat, & ab odio dolor. Eſt enim voluptas, affectus ſequens ſenſum boni coniuncti ipſi potentiæ amatiuæ, cuius actus eſt fruitio. Dolor è contra eſt ſenſus mali coniuncti potentiæ ſentienti illud. Eius actus eſt dolere, & deſtrui. Item ab Amore manat deſiderium, qui eſt affectio ſenſus obiecti abſentis, in quod potentia tendit. Deſideramus enim ea, quibus caremus bona: è contra ab Odio manat Auerſatio Abominium, ſeu pauor qui ſenſus eſt mali abſentis; à quo refugere cupimus. Item ab amore, & poteſtate, ſpes deriuatur, quæ proles eſt ſenſus poſſibilis obiecti abſentis, quod expectamus, vel in quod tendimus, quoniam poſſibile, aut debitum nobis ſcimus. Timor verò eſt proles odij, quo ab imminentis mali ſenſu afficimur, & in illud cogimur tendere, vel expectare; vti cum reus tormentum expectat. Cum verò impoſſibile nobis ſentimus bonum; (Nam & vitatio mali eſt bonum) tunc naſcitur deſperatio, quoniam vis parens altera ſpei deeſt. E contra ira fit, quia contra malum imminens accendimur ad propulſandum. Si enim ſuccumbere nos putamus; deſperamus, deiicimur triſtamur. Ita quod triſtitia naſcitur ex cōſideratione mali, quod vitare diffidimus. Indignatio fit, cum videmus

dignos bono pati malum: & dignos malo bona habere. Miſericordia autem cum eiſdem malis patientium afficimur, vel affici volumus, aut timemus: nollemuſque illos ſic pati, aut quia indigni ſunt, qui patiantur in perſona; aut in natura; qua nobiſcum communicant. Nemo enim vellet humanam naturam affligi: quoniam & ſua eſt. Ergo vel quia nolumus. Lætitia ex conſideratione boni adepti, vel adipiſcendi. Riſus autem eſt dilatatio ſpirituum ex apprehenſione lætitiæ. Nam etiam cum Annibal ridet in afflicto ſenatu Carthaginenſi; ideò ridet quia lætatur ſe non eſſe ignauum, ſicuti cæteri Senatores, & diuinaſſe ruinam patriæ, niſi ſibi exercitum in Italia refeciſſent. Rident Apoſtoli in tormentis, quia lætantur pro ſummi boni adeptione illa pati. Luctus verò eſt ſpirituum conſtrictio intra cerebrum ob triſtium affectum, vel conſiderationem. Ex quo ſequuntur lacrymæ quia collectus ſpiritus tunicas cerebri premit, aqueumque vaporem inter illas caluariamque collectum exprimit.

Admiratio enim eſt magnarum rerum robore, vel ingenio, vel raritate, apprehenſio, ad quas conſiderandas ſe ſe ſpiritus colligit, oculos aperit, cilia arcuat, vt res conſiderandæ intrent. At cum mox indignas tanta attentione ſentit, dilatur ſubitò in riſum, eo quod illas noſſe aptus fuerit.

Contemptus verò eſt, quando ſpiritus non iudicat aliquid ſibi poſſe nocere, aut prodeſſe: nec proinde ad eius conſiderationem ſe colligit, nec afficitur. Declaratque hæc labiorum abiectione, ſicuti riſum dilatatione: vel aliquo Nutu: vel in illud ridendo, quod dicitur irriſio.

Eſt tandem zelus timoris amoriſque proles, quando id, quod amamus, aliis dari timemus, ac proinde deeſſe nobis. At ſi bonum amatum, eſt indeficiens, zelum non parit. Neque enim zelamus, ſi alij ament Deum, amatum à nobis: ſi verò mulierculam, aut prædium, zelo æſtuamus. At Zelamus pro Dei honore, non in ſe, ſed in nobis, in quibus minui poteſt. Eſt ergo Zelotypia idcirco afflictiua. Cum verò non ſolum timemus, ſed ſcimus

Google

alterum eo frui, quod nos cupimus, odimus: æmulatio ſi amamus & nos frui, nec fruentem odimus.

At ſi nec cupimus bonum, nec æmulamur, Abiectio eſt animi, bonum non cognoſcentis, nec ſibi conuenire intelligentis.

Fiducia autem, & diffidentia extenſiones ſunt poteſtatiui filiæ ſpei, & Timoris, dum in nobis, & in obiecto inuenimus, aut non inuenimus, vires nanciſcendi bonum. Et quidem ſpes in obiecto fundatur; fiducia in potentia. Patet igitur quomodo ex Amore, & odio omnes paſſiones manant. Quomodo autem fiant in ſpiritu Animanti, & vtrum immutent tenuitatem, an calorem, an luciditatem, an primalitates, & quomodo Menti communicentur, in Moralibus, & in Metaphyſiologia declarauimus. Nunc quibus artibus, ab Oratore excitentur doceamus: excitatæ enim rapiunt ferè ſemper voluntatem quocumque volumus.

De Bono & Malo, quatenus obiecta ſunt voluntatis, & omnium affectionum humanarum: & Bonum ſimpliciter eſſe ipſum Eſſe, & primum Ens, ergò Deum. Secundum nos, Eſſe noſtrum, noſtrique conſeruationem. Cætera dici bona vtilia, & honeſta, quatenus ſunt cauſæ aut ſigna, aut diſpoſitiones ad conſeruationem; nec conſeruari miſeros. Vnicuique verò ſtatui hominum reputari Bonum ſummum ſuo modo, & vnde Orator repræſentet. Et voluptatem eſſe ſenſum boni tantum; & cur decipiat.

ART. II.

QVoniam affectiones, iam memoratæ, mouentur à proprius ſingulæ obiectis: cum dictum iam ſit, quid ſit paſſio, quæque, quodque obiectum eius, nimirùm Bonum & malum, variis modis repræſentatum, vtique ma-

niſeſtum feciſſe videmur, quo pacto excitentur. At quoniam ſpes victoriç quaſi tota in hac repręſentatione conſiſtit, amplius explicare non grauemur. Obiectum voluntatis eſt Bonum & Malum; ſi quidem ipſa odit,& amat. Bonum autem ſimpliciter eſt eſſe. Ergo primum, à quo omnis Bonitas. Nobis autem ſummum Bonum inter intrinſeca & naturalia eſt eſſe noſtrum, ſicuti cuilibet rei ſuum. Vnde nihil magis amamus naturaliter quam ſemper eſſe. Et per conſequens nihil magis odimus, quàm non eſſe. Deumque propterea maximè amamus, quia dat nobis eſſe, & conſeruat, & perpetuare poteſt. Quod qui non ſperant, Deum non agnoſcunt, veluti bruta, & plantæ. Hinc Religio nobis à natura erga Deum autorem entitatis noſtrę, & ſupernaturalis cultus erga perennitatis mox promiſſorem, quę charitatem, & fidem, & ſpem in illud exigit & cultum. Hoc tamen eſt obiectum Animæ, à Deo immiſſę. Neque argumenta ex religione deſumpta ligant mentes eorum, qui religioni non credunt, & bonum æternum non ſperant: aut inferioribus dediti bonis viſibilibus, ab his excitari, & moueri ſe ſinunt magis, quàm à religione. Apud ſanctos, & in Eccleſia & in ſacris conciliis validiſſima petita: quoniam de animæ tantum bonis perpetuis profitentur Auditores ante omnia curam gerere. Sic & in templis pręedicatores talia obiecta proponunt primò; ex ſecundis verò Bonis ſecundariò. Nam, ait Dominus, *centuplum accipietis in hoc ſeculo, & in alio vitam æternam.*

Cum igitur vita æterna, id eſt conſeruatio eſſentiæ & exiſtentiæ, apud fontem vitæ nunquam defectura ſit ſummum Bonum, quod poſt in alia vita expectamus, conſequens eſt vt Bonum vitę, pręſentis illud imitetur. Eſt ergo Bonum ſummum naturaliter cognitum, vitę conſeruatio in Philoſophia noſtra, in Epicurea eſt voluptas; in Stoïca, virtus; in Peripatetica, ſcientia, in Romana, gloria, in Macchiauelliſta, tyrannis: In Platonica, aſſimilari Deo: quod à Pythagoricis manauit, qui & viuere ſecundum virtutem, dixerunt. Dantur & principalia bo-

na pro hominum ſtatibus variis. Nam Reſp. popularis ponit ſummum bonum in Libertate; Oligarchia in diuitiis: Optimates in Iuſtitia & Prudentia: Tyranni in dominatu abſoluto. Nationes quoque aliæ aliud magis amant. Vt Hiſpani grauitatem; vltramontani licentiam: Calabri vindictam; Ægyptij diuinationem: Hebræi mercaturam, &c. contraria his verò reputantur maxima, vel principalia mala. Pro cuiuſque ergo moribus obiecta propones affectionum.

Bonum quidem vnicuique ſimpliciter videtur quod pro ſummo habet: alia verò ſunt illi Bona tripliciter, aut quia ſunt cauſa, aut diſpoſitiones, aut ſigna ſummi boni conſequendi: quod in communi vocamus Fœlicitatem, & beatitudinem. Sicuti dicimus medicinam bonam, & medicum bonum reſpectu ſummi boni ab ægroto appetiti, quæ eſt ſanitas: quatenus ſunt cauſæ, medicus principalis, medicina inſtrumentalis. Exercitium verò, & præparationem medicamentorum, dicimus bona, quia ſunt diſpoſitiones ad ſanitatem: vrinam bonam, quia eſt ſignum ſanitatis. Quapropter memento ſemper ex diſpoſitionibus & ſignis illius boni, ad quod affectio ſummè fertur, perſuadere, offerendo tanquam obiecta. Palam eſt enim quod ſummum bonum eſt, quo fruimur. In eo ergo voluptas: quia propter ſe expetibilis eſt. Extera verò quæ nos ad illud bonum cauſaliter, aut diſpoſitiuè, aut indicatiuè, aut alio modo dicuntur bona vtilia ab vſibus memoratis. In cunctis tamen eſt voluptas, etiam in Medicina amara, & in bello atroci, quatenus in eis ſanitatem, aut victoriam, & virtutem, & pacem, præſentiſcimus. Verùm iſta media ad bonum acquirendum quædam vocantur vtilia tantum, vti ligo eſt bonus, & foſſio terræ eſt bona ad cultum terræ, vnde fruges colligimus. Quædam verò etiam honeſta vocantur, quoniam non ſolum vſum illum præſtant ad bonum conſequendum, ſed etiam bonum ipſum attingunt; cuiuſmodi ſunt virtutes, & ſcientiæ: quæ nec propter ſe expetendæ ſunt, niſi quatenus ad ſummum bonum nos

perducunt. Errant ſanè Stoïci, & Peripatetici. Non enim eſt beatus virtuoſus, & ſapiens, ſed beato proximus: quoniam bonum indigum aliorum: & quod amitti poteſt, non verè beat. Sola ergo æternitas eſt vita beata, vti alibi probauimus, quam per potentiam, & ſapientiam, & Amorem, in ſummo bono acquirimus, & fruimur. Nec conſeruatio in inferno eſt vera conſeruatio, ſicut nec infamia cõſeruatio famæ. Dolor enim deſtruit, non ſeruat, dum primalites curtat, cohibétque, videlicet, poſſe, ſcire, & velle, ne dilatentur in ſua obiecta, veluti in Deo amplificãtur ad omnia: (eſt enim omnia eminenter) ac proindeſeruantur. Vide Metaph. Voluptas autem non eſt beatitudo, ſed cum beatitudine. Idcircò omnia, quę ad beatitudinem nos manuducunt voluptuoſa ſunt. At quoniam mala bonis miſta ſunt in hoc mundo: & quæ delectant, bona ſunt in eo quod delectant; ſed quia ſecum afferunt mala, dicuntur mala, non tamen rectè. Nulla enim voluptas phyſicè ſumpta eſt per ſe mala: ſed per Accidens, & per aliud, voluptas veneris eſt condimentum mali, & illecebra, vt alios ſimiles nobis faciamus. Voluptas in cibo, & potu, eſt condimentum, in quo ſentimus conſeruationem. Voluptas in ruina inimici, eſt ſenſus noſtræ conſeruationis, quoniam perit, qui nos perire procurabat. Decipitur tamen animus, quoniam non omnia bona & mala, quæ in vna quaque latent re, conſiderat; ideóque ſæpè de bonis gaudet, in quibus mala maxima latent, vt de adulterio, homicidio, incendio, furto: ſæpéque cõtriſtatur de malis, in quibus inſunt bona maxima, vt de pręceptoris minis, & verberibus, à patre illatis, de amiſſis pecuniis, quæ ipſum ſuperbum, & ignorantem, & rerũ negligentem faciebant. Quas ob res Rhetoris eſt noſſe quæ mala quibus bonis miſta inſunt, & metiri, vtrum plura ſint bona, & grandiora, an verò mala: & ſic ſuadere, & diſſuadere, quæ aggred putamus, aut operamur.

Voluptatem non eſſe condiſtinctam ab vtili, & honeſto: ſed ſenſum cuiuſque boni, vt dolorem cuiuſque mali, ſecundum quid; ſimpliciter verò conſeruationis, & deſtructionis.

ART. III.

QVamquàm res omnis per ſe & ſuis ſimilibus bona ſit: nobis quidem bonum non eſt, niſi quod nos conſeruat Peripatetici diſtingunt tria bona, vtile & iocundum, & honeſtum. Mihi autem videtur nullum eſſe ſeorſim bonum iocundum in hac vita ſimpliciter: ſed omnis iocunditas, ſeu voluptas, eſt ſenſus ſeu potius affectio ſequens ſenſum boni vtilis aut honeſti. Vtile autem & honeſtum ducunt nos ad ſummum bonum, id eſt, ad æternitatem. At per ſe iocunditatem non habent, niſi quatenus ad illam vel ad conſimile nos ferunt. Non enim lætamur de libris, & de ſcamnis, & de domibus, niſi quatenus ad conſeruationem proſunt: nec de ſcientia, magnanimitate, & fortitudine, niſi quia conſeruant nos, id eſt, corpus & animũ. Iocundamur quidẽ de meretricibus, & ludo, & ocio, & contumelia, & maledicẽtia, quatenus ſenſus prolis in qua ſeruamur, ibi ineſt; vel lucri in ludo; vel ſpiritus ventilationis, aut refectionis in ocio: in maledicentia verò quatenus aliorum nomen deprimendo, noſtrum attollere putamus, aut æmulos deprimere. Et in his deceptio non nulla eſt. Propterea indiguimus legibus, & inſtructionibus, & oratoribus, qui mala, & bona perpendant, doceant, ſuadeant, dehortenturque.

DE

De Quatruplici conſeruatione hominis, in ſe, in filiis, in fama, & in Deo: & vtilibus & honeſtis bonis ad illas. Et de verè bonis maliſque ſecundum Theologos. Et quomodo ex his orator argumentatur.

ART. IV.

EST igitur conſeruatio noſtra quatruplex. Primò in nobis, qua viuimus; Et ad hanc conſeruationem requiruntur cibus, potus, domicilium, ciuium tutamen, quibus cum mutuò fouemur: Artifices, agricolæ, mercatores, iudices; leges, milites, & quidquid inuenerunt homines, ad conſeruationem vitæ ſpectat.

2. Seruamur in filiis, qui ſimiles nobis, dum morimur, remanentes, noſtram vitam in ſe ſeruant; & ad conſeruationem in filiis, indigemus præfatis bonis, & inſuper mulieribus, vxore, ancillis, ſeruis, &c.

3. Seruamur in fama, & opinione hominum: & ad huiuſmodi conſeruationem vtilia bona ſunt ædes, templa, ſtatuæ, libri, regna, dominatio, beneficia hominibus præſtita; ſicuti quæ nos infama deſtruunt, ſunt maleficia, ſilentium vitæ, abiectio, ſubiectio, &c.

4. Seruamur in Deo poſt hanc vitam. Et ad Deũ conſequendum virtutes morales, & intellectuales, & ſupernaturales, & opera pia nos perducunt: & diuina lex.

Omnia bona, quæ nos in nobis, aut in filiis, aut in fama, conſeruant, vocantur bona vtilia: & in eis eſt iocunditas gratiâ finis. Quæ vero in Deo, honeſta: vt virtutes. Veruntamen nullum vtile bonum adipiſci poſſumus, niſi per virtutem.

Quæ diuiduntur in ſapientiam, prudentiam, fortitudinem, ſolertiam, ſobrietatem, liberalitatem, & exercitium. Hæ in nobis nos ſeruant, & ſeruantia procurant. Omnes enim artes à ſolertia deriuantur, vt in Moralibus diximus.

Iterum habemus caſtitatem, quæ matrimonia fecit, & ſuam cuique vxorem aſſignauit, vt in filiis conſeruemur.

Iterum iuſtitiam, & veritatem, quibus eruamur in Rep. vnicuique ſuum: dando, & neminem fallendo:

Item in Beneficientiam, Gratitudinem, Beneuolentiam, Manſuetudinem, Æquabilitatem, Miſericordiam, Æmulationem, Benignitatem, Hilaritatem, & Magnanimitatem, quæ in amicis, & fama potius nos ſeruant: procurantque vtilia bona huiuſmodi conſeruationi. Et in cunctis virtutibus iocunditas eſt purior, & melior quàm in bonis vtilibus. Ipſæ enim viæ ſunt ad ſummum bonum, & cum eo perſeuerant: vtilia verò tranſeunt.

Vitia verò his virtutibus contraria ſunt, quæ nos deſtruunt, aut in nobis, aut in filiis, aut in fama, aut in Deo: & ſingulis virtutibus duo vitia opponuntur de quibus in moralibus locuti ſumus. Inutilia verò aut noxia ſunt, quæ vtilibus bonis non communicant. Aut opponuntur. Mors ergò eſt ſummum vitæ malum, quoniam deſtruit eſſe in ſe: Deinde amiſſio filiorum, aut degeneratio: Tertiò infamia, & dedecus; Quartò vitia oppoſita bonis honorabilibus: deinde mala oppoſita vtilibus. Hęc ſecundùm eos ad quos loquimur. Verum Chryſoſt. cum Stoïcis diuidit ſic, vt alia ſint ſolum bona, ſicut virtutes; alia mala tantùm, vt vitia: alia indifferentia, vt mors, & vita temporalis, diuitiæ filij, & ſerui, & cætera: Poſſumus enim prædictis ad bonum, & ad malum vti: & ſic indifferentia ſunt, quia prodeſſe, & officere poſſunt. Virtus autem & vitium nequaquam: ſed illa ſemper bona, hoc ſemper malum. Per mortem, & paupertatem ſancti lucrantur famam, paradiſum: Tyranni per vitam, & diuitias, infernum, & infamiam; quia ibi virtus, hic vitium cooperantur. Eandem approbant diſtinctionem Origenes, Auguſtinus, & omnes patres; vnde eliciunt argumenta ad ſuadendum, & diſſuadendum validiſſima. Nec in Chriſtiana religione, & vbicunque æterna expectatur vita, aliter diſtingui poteſt. Et leo, & elephas mortem propter gloriam elegerunt. Non ergo ſummum malum eſt in ſe mori; ſed

putant multi maius eſſe mortem fama: at à Deo ſeparari, quod mors eſt animæ apud Auguſt. eſt maximum malorum.

Omnia igitur prefata bona vtilia & honeſta, ſunt obiecta voluntatis; vti etiam mala oppoſita eiuſdem nolentis. Vnde Amor, & odium agnoſcitur. Ex amore autem & odio omnes paſſiones manant: Igitur orator quamcunque ex prædictis paſſionibus excitare volens, obiecta vniuſcuiuſque conſiderans, ex prædictis bonis maliſq; eliciet argumenta plurima. Omnis enim paſſio omne bonum, & omnem modum, pro obiecto habet. Sed quæ ex amore bona; quæ ex odio mala. Oppoſita verò per accidens.

De pulchro, quatenus indicium cuiuſcunque boni.

ART. V.

PVlcrum quoque amâmus, quatenus ſignum boni, vel potentiæ, vel ſapientiæ, vel amoris, vel alicuius virtutum, vel bonorum vtilium, vel honeſtorum. Vnde & vulnera in pectore pulcra dicuntur, quatenus ſunt ſigna fortitudinis in vulnerato: in tergo vero turpia dicuntur, quatenus ſunt ſigna fugæ, ac timoris. Dicitur & pulcra terra, quæ fructuum indicium dat naſciturorum; & pulcra vrina, quia ſignum ſalutis. Et vnicuique pulchrum apparet, quod proprium bonum illi oſtendit, vt canis, & ſerua amaſiæ, pulchra ſunt amanti. Pulcra eſt membrorum proportio, viuidus color, & tenera caro, quatenus indicia ſunt artis mirificæ, qua formatum eſt corpus: nam, & pulcram veſtem dicimus, quæ artis indicium eſt, qua ſeruamur: pulcrior ſtatua lapidea, Policleti opus ſummi artificis, quam aurea Paxonæ imperiti. Illa enim artem, iſta imperitiam oſtendit. Femina pulchra quia ſeruat prolem melius, vti apparet ex indiciis. Et bellum, quia in eo manifeſtatur virtus humana; cum tamen ob mortes ſit turpe. Et illud poëtæ verum eſt, *pulcram quærunt per vulnera mortem;* quia mors illa fortitudinis eſt ſignum. Qui ergo orat,

poteſt quod turpe videtur vna ex cauſa, oſtendere quod ſit pulcrum ex altera, & è conuerſo. Sic etiam de malo & bono, orabit. Pulcriora tamen erunt, quæ maius bonum indicabunt, &c.

APPENDIX.

DAtur & bonum vtile neceſſarium, ſine quo finem conſequi non poſſumus: vt panis & mulier ad vitam ſpeciei, & indiuidui: datur etiam non neceſſarium, ſine quo poſſumus, vt ſine piſcibus & meretricibus Rempub. ſeruare.

DE INVENTIONE MODORVM argumentandi ex præfatis obiectis voluntatis; & affectionum. Locique in Dialectica ſolum enumerantur.

CAP. VI. ART. I.

EX prædictis facilè ſuadebimus, ſi argumenta inuenire non ignoramus. Igitur de inuentione hic debetur ſermo. Inuenimus argumenta, ſi locos de quibus in præcedenti libro tertio Dialecticæ loquebamur, memoria conſeruauit. Deducebamus argumenta à tribus locis principalibus; videl. à cauſis, ab effectibus, & à ſigno. Cauſas diuiſimus in agentem, idealem, formalem, materialem, & finalem, & perfectionalem, & omnes ſubdiuiſimus in proximas, remotas, & remotiſſimas. Et in cauſas, & concauſas, & intotales, & partiales. Et ſingula cauſarum genera diuiſimus, de quibus iterum dicere non eſt opus. Similiter de effectibus locuti ſumus, ſicuti de cauſis. Et alios adæquatos, alios inadæquatos, poſuimus. Et alios extra cauſam, alios in cauſa remanentes. A ſigno deinde argumenta diſtinximus multipliciter. Sed præcipuè quædam ſunt ab æqui;

pollentia, vt definitio æquipollenter definitum indicat, & deſcriptio deſcriptum. Etiam æquipollentiæ propoſitionum Modalium, & de Ineſſe ſingulæ multas probationes habent. Diuiſio æquipollenter quoque probat. Alij loci per ſignum ſunt à ſimili, vel in ſubſtantia, vel in qualitate, vel in quantitate, vel in forma, vel in operatione, vel in actione, vel in paſſione, vel in facultate, vel in circumſtantiis, vel in contrarietate, vel in ſimilitudine, quæ vocatur conſimilitudinitas, & proportio. Quæ autem à genere ſumuntur, & à proprio, & ab Analogo, per ſimilitudinem valent. A Coniugatis eſt quaſi identitatis ratio. A contrariis valet, quatenus àliquo pacto ſimilia, & proportionalia ſunt, & argumentamur idem & oppoſitum. Diximus de ſingulis modis oppoſitionũ in omni genere; quæ ſi quis ritè expendat, exuberabit argumentorum vi. A magis & minus per comparationem, ſicuti & à ſimili alios notauimus locos. Locus ab exemplo plurimum valet in Rhet. Sunt alij loci à Teſtimonio, de quibus plura diximus in eodem libro. At in Iudicialibus orationibus adducuntur inſuper, fama, corpus delicti, confeſſio per tormentum expreſſa, & ſcripturæ, & indicia, ſeu præſumptiones, quæ tamen à locis præfatis vim habent. A loco, & à tempore, & à circumſtantiis adhuc argumentamur ſine fine. Non tamen omnes locos in omni actione orator expendet, ſed qui aptiores propoſito ſunt negocio. Addenda eſt parabola, & allegoria, quæ à ſimili tanquam à ſigno proficiſcuntur. Vide Log. lib. 3. cap. vltimum, in quo Topica tractauimus.

Digitized by Google

De Diſpoſitione argumentorum dictum eſſe in 3. Dialecticæ; & quas addunt Rhetores, ab illis non diſtingui.

Art. II.

HIS locis inſpectis diſponere Orator argumenta ex eis neceſſe habet. Diſpoſitio autem eſt locatio in forma argumentorum deſcripta nobis in 3. lib. totum vbi *Syllogiſmorum*, *Enthimematum*, *Inductionis*, & *conſequentiæ*, & *Exempli*, & *Redargutionis* diſpoſitiones demonſtrauimus. Hic ergo repetere fruſtrà eſſet. Addunt nonnulli *Epicherema*, qui tamen ſyllogiſmus eſt, cuius maior & minor cum probationibus præmittuntur; ex quibus infertur fera, & fortis conclusio. Aliquando verò in vna propoſitione totæ tres continentur. Vt, *Nunquid fruſtra Iob diues timet Deum?* Vide explicationem in pri. cap.

Vtuntur & *Sorite*, qui coaceruatas plures conſequentias ſimul continet, & de prima ad vltimam infertur conclusio. De qua & nos diximus.

Habent & *Dilemma* Græci, quo quocumque dato ex duobus, aut pluribus, ſequitur confutatio, vel approbatio. Vocatúrque ſyllogiſmus cornutus. Vt, *ſiue bonus, ſiue malus debet qui in carcere eſt viſitari: ſi bonus vt ipſum conſolemur: Si malus vt ad bonum conuertamus.* Sed in ſingulis cornibus latet ſyllogiſmus vnus. Nam ſi mali ſunt conuertendi, hic eſt malus, qui in carcere. Ergo conuertendus. Sic de reliquo. Valet ad reſpondendum contra potentiſſimè. Patent iam igitur, & inuentiones argumentorum, & argumentandi formæ per ea, quæ prius dicta ſunt. Nunc ad exempla tranſeamus.

QVAS PASSIONES, EX QVIBVS locis argumentandi, & quibus rationibus in vnaquaque actione Orator excitare debet.

CAP. VII. ART. I.

ORationum aliæ immediatè ſuadent, aut diſſuadent; ſicuti in conſultationibus, vt vtrum bellum ſit inferendum Turcis, an non? Vtrum ſit ieiunandum in Aduentu, vel non? vtrum expediat fieri Monacum, &c. vtrum latro ſit capite plectendus, an exilio? vtrum ſit ceſſandum à lugendo mortuo, vel ampliùs lugendum? & in his tribus, quæ cauſam deliberatiuam, & iudicialem, & conſolatoriam concernunt, procedemus argumentando à cauſa finali, vt plurimum, & à conſimilibus. Aliæ verò non immediatè hortantur, & dehortantur, ſed mediatè: de ſe enim media concernunt, ſicuti in laudatione, & vituperatione virtututum, & vitiorum, & hominum, & ciuitatum, & geſtorum. Similiter in gratiarum actione, & in maledictione. Item in accuſatione, & defenſione reorum. Et in his excitamus amorem, & odium. Sicuti in primis deſiderium, ſpem, timorem, horrorem, & deſperationem, vt plurimum. Sed contingit omnes paſſiones in omni actione ſuſcitari In his arguimus vt plurimum à cauſa actiua, & materiali, & ab effectibus, & à conſimilibus. Patet ergò quomodo in iudiciali alia eſt actio defendere, & accuſare; alia verò ad abſolutionem, & condemnationem ſuaſio.

In declaratoria vt plurimum à ſignis procedemus: & omne genus dicēdi coacceruamus, prout ſcriptura ſuggerit.

Si igitur qui hortatur eſt dignitatis magnæ, loquetur grauiter, & liberè. Si humilis, ſubmiſſius & argutius. Si ad quos loquitur, ſunt ſapientes, breuiter: ſi idiotæ, fuſiùs. Et illos ab honeſto bono; hos ab vtili expiſcabitur. Vtroſque tamen à laudibus, quemque ſuis. Ne enim illi indignus laude videatur, preterita, vel futura, tibi aſſentietur.

De eodem in neceſſariis, & poſsibilibus, & oppoſitis, vnde ſuadeas.

ART. II.

DEinde conſidera, vtrum neceſſarium ſit factu quod ſuades, an non: ſi primum, aut eſt manifeſta neceſſitas, vel non. Si manifeſta, incipies à poſſibili, & facili, vel ab impoſſibili, & difficili. Et excitabis ſpem in hortatióne; & deſperationem in dehortando. Si verò non manifeſtum; oſtendes eſſe neceſſarium. Sit deliberatio, v. g. vtrum Ariſt. ſit è Scholis Chriſtianis eliminandus, an non. Negatiua ſe tuetur ſcolaſticorum commendatione doctorum, qui Ariſt. exponunt, & eo in Theologia vtuntur. Affirmatiua eſt incerta. Hic incipies à neceſſarij definitione, quæ eſt ſua æquipollens. Impoſſibile eſt Chriſtianiſmum conuenire cum dogmate Ariſtotelis: ergo, &c. Primam probabis cum M. Cano in 9. de locis ab effectu, quoniam eſt officina Macchiauelliſtarum, & Atheïſtarũ. Item à cauſa, quia contradicit Chriſtianiſmo in doctrina de Anima: & de mundi creatione; & Dei prouidentia. Contraria autem non poſſunt eſſe ſimul, ſed ſe mutuò deſtruunt. Item dilemmate. Nam ſiue verè, ſiue dubiè ita aſſerat, vt nos à malo, vel metu ſoluat, eſt ablegandus. Item ab exemplari. Nam Athenæ quaſi impium Ariſtotelem damnarunt. Et Ieroſolymitæ Machabæi introductum ab Antiocho Gymnaſium eius expulerunt. Et Chriſtiana Synodus Pariſienſis anno 1204. libros Ariſtot. condemnauit, combuſſit & prohibuit. Et damnationem illam Gregor. 9. Papa confirmauit. Et mox amplificabis vndique argumenta: hinc excitabis timorem ab Ariſtotelis doctrina, ne fides corruat Catholica & à pulcro, quoniam virtutis Chriſtianæ eſt non indigere doctrina pagana: cui turpe eſt ſeruire. Quod autem turpe eſt, neceſſariò auferendum eſt.

Deinde ſolues argumenta contraria, rationes adducendo,

cendo, cur Ariſt. ſteterit, quamuis à prioribus expulſus: ſicut zizania cũ frumento & Iebuſeus in medio Iſraëlitarũ.

Si verò conſtat de neceſſitate, ſed videtur impoſ. aut re vera eſt, tunc non eſt conſilium. Quis enim conſulat volare in cœlum alis mentitis? Si non conſtat; ſed difficultas, videtur impoſſibilitas; tunc erige ſpem, ſpei obiectum bonum poſſibile proponendo; vt vtrum Turcæ poſſunt ſuperari à Chriſtianis? Sic probatur à ſigno; quoniam apud Naupactum ſuperati ſunt. Item à cauſa inſtrumentali; quoniam arma & nauigia Chriſtianorum ſunt meliora. Item ab actiua, quia milites fortiores; à remota quia Deus prima cauſa eſt pro Chriſtianis: & à propinqua, quia iuſtitia fauet. Item à tempore, quia præliatur cum Moſcouita, nec poteſt duobus bellis ſimul ſufficere. Item à loco quoniam diſtat locus prælij à ſede regni, vnde ſuccurſus. A religione autem validum ſumitur argumentum: quia Chriſtianis regnum ſuper omnes gentes promittitur in Prophetis, cum à peccatis deſtiterimus. Hoc argumentum proſtrauit Gothos in Dacia. Et ingenerat fiduciam. Spes enim ſine fiducia parum prodeſt. Itidem à contrario, pro impoſſibilitate arguimus.

De eiſdem in Dubio; Vtrum honeſtum, an non.

Art. III.

SI verò conſtat eſſe poſſibile aliquid, non autem etiam an expediat, & liceat. Vt vtrum liceat Hiſpanis Americanos ſubiugare, bonis ſpoliare, &c. Et in hoc eſt ſumma conſiliorum. Tunc argue à cauſa finali. Omne bonum eſt expediens, & licet. Hiſpanos autem depopulari Americanos; bonum eſt, ergo licet. Probatur, quod ſit bonum. Primo à bono ſimpliciter, qui eſt Deus, cui Americani ſunt Hoſtes (hoc valet in ſenatu Hiſpanico) item ab honeſto, quoniam Iuſtum eſt, meliores dominari, & barbariem profligare. Item magnanimum, & pium, &c. & à cunctis virtutibus, arguere potes. Beneficientia

eſt reuocare barbaros ad humanitatem, etiam vi, vti quemadmodum furentes ſanare. Immò Miſericordia eſt, &c. Item ab vtili: quoniam aurum, & argentum, & Animalia, & gemmas, & Mancipia, & quęcumque ad vſum hominum ſpectant, ex America abundanter habebimus. Quod autem vtile eſt, ſæpè honeſtum eſt. Nam, & Alexander non eſt latro, dum regiones ſubiugat: qui verò pecuniolam aufert, latro eſt: magnum vtile ſemper ſecum adducit honeſtatem. Pulchrum eſt pluribus mundi partibus imperare, & ditione cingere mundum. Pulcrum autem bonum eſt, aut boni ſignum; ergo virtutis noſtræ, &c. Item à Zelo quoniam Batauí hoſtes noſtri, quod nos facere deſiſtimus, aggredientur. Et amplificatio eorum erit noſtra diminutio.

Item ab admiratione, & à cæteris paſſionibus, earum obiecta proponendo, facilè, oratio iſta contexitur.

E contra quis diſſuadet. Deus vult ſeruos ſponte non vi ſubiectos. Item iniuſtum eſt indemnatos à iudice, punire.

Item maleficientia eſt, vita priuare, & filiis, & facultatibus eos, qui te bello non laceſſerant. Item latrocinium magnum eſt paruo fœdius. Item turpe eſt iniuſtè dominari: & non virtutis, ſed ambitionis, ſignum, & auaritiæ. Item formidabilior eſt pœna æterna, &c. Et ſic excitabis paſſiones contrarias, à contrariis definitionibus, & ſignis, & cauſis, & effectibus, & exemplis. Cauſa enim bonorum bona, & effectus bonus bonas cauſas indicat, &c.

Digitized by Google

Item in dubio; vtile ne ſit, an non.

ART. IV.

SI autem conſultatio controuertitur, vtrum aliquid ſit vtile, quando conſtat eſſe neceſſe & poſſibile, & honeſtum. Vt vtrum ſit vtile in quadrageſima & vigiliis ieiunare. Tunc arguas ab omni vtili. Eſt enim vtile ad conſeruationẽ in Deo: quę eſt aliis conſeruationibus præponenda. Item ad animæ virtutes: quoniam à fumis ciborũ non infeſtata, melius ſapit, & conſiderat. Item à corporis vtilitate, vel ex parte: quoniam ſanitas melius per temperantiam conſeruatur. Et adduces exempla Hilarionis, Antonij, Pauli, & Romualdi, ſemper ieiunantium; qui centeſimum annum tranſilierunt: Autoritatem Hippocratis. Et probabis à ſignis, & cauſis, & effectibus. Deinde excitabis ieiunij amorem laudando eius effectus, & Heliam, & Moyſem per ieiunium meritos Dei amicitiam. Probabis à neceſſario, quoniam eſt præceptum. Neceſſ. autem vtil. eſt. A pulchro, quoniam ſic places Angelis, & Deo. vt Baſil. inquit: ab honeſto, &c.

Item à contrario ebrioſos vituperando, & ſimiles beſtiis oſtendendo. Et confutando falſam voluptatem, & timorem non ieiunantium. Argues à tempore veris, quando abundant humores, purgandos eſſe per ieiunium, &c. Argumenta à circumſtantiis ſunt multa: nec repetam, cum ſint luculenter poſita in Tractatu de Prædicam. Cap. vltimo.

De Laudandi vituperandique ratione ſecundum locos vniuerſaliter. Et ſpecialiter de laude, & vituperio hominis, ciuitatis, Nationis, virtutum, vitiorum, & Actionum, & geſtorum.

Art. V.

IN laudatione & vituperatione proponemus obiecta paſſionum, quæ præſens reſpiciunt, non quæ futurum, vti in conſultatione dicebamus. Ergo obiecta lætitiæ, gaudij, voluptatis amoris, admirationis, excitabimus; & è contra triſtitiæ, doloris, inuidiæ, contemptus, & riſus. Argumenta ſumemus à cauſis, ab effectibus, a circumſtantiis, & à ſignis: non tamen mendacia manifeſta dicemus, ne illudere videamur: ſed defectus in laudem conuertemus, aut tacebimus: ſicuti è contra vitia pro virtutibus ſumuntur. Cum enim ſit virtus inter extrema vitia, facile eſt liberalem vocare prodigum: Et auarum liberalem, & parcum: audacem fortem: Ex T. Liuio, fortem; timidum: ſicuti Minutius Fabij maximi virtutes in proxima vitia vertebat. Si laudamus hominem, aut ciuitatem, aut nationem; incipiemus à patria, quoniam ſi nobilis eſt patria, nobilem ciuem fecit. Si ignobilis, laus erit illi dare nobilitatem, vt Cicero Arpinatibus, non accipere. Item à parentibus nobilibus, & virtuoſis laudatur Ioannes Baptiſta apud S. Ambroſ. Si verò ſint ignobiles, dicemus à ſe, non ab aliis ſortitum eſſe, virtutem, veluti Sfortia, & Arſaces, & Tamerlanus. Item ſi hinc, & illinc nobilitas, & ignobilitas pugnant, laudando pones illud; Vt, *Saluete volucrum filiæ Equorum*: In vituperando, iſtud. *Saluete mulæ filiæ aſinorum.* Mox laudamus à tempore, quo vixit; ſi bonum eſt, conteſtatur. Si malum, fauet, quia *in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio*, vt ait Eccleſiaſticus mirus laudator. Conſidera opes, amicos, & inimicos, & hinc argumenta trahe in bonum, vel in malum.

Deinde laudatur quis ab corporis dotibus. Quæ ſunt vires, agilitas, pulchritudo, ſanitas. Et ſi fauerint actioni, aſſume in laudem quaſi pertranſeundo, quoniam iſta non ſunt bona magna, ſed vtilia ex parte, niſi in fœminis. Si non adſint laus & ab abſentia petitur, quoniam non viribus, & corporeis bonis fretus, Magnifica fecit, vti Claudius cæcus ſenatum ab errore reuocat; & infirma corporis S. Pauli præſentia, vt ipſe ait, non derogauit virtutum maieſtati. Si vituperas, cape iſta in malam partem, quoniam à Deo poſita in illo infirmitas, & deformitas, vt vitia latentia noſcerentur, vti S. Chryſoſt. ait de quibuſdam cœcis, & claudis mendicantibus: à quibus Deus abſtulit ea membra vtiliter, quibus abuſuri erant. Et à veſtitu, & inceſſu, & à voce, multa ſumes argumenta.

Deinde ad bona animi deſcendes, & virtutes intellectuales, moraléſque conſiderabis: quarum quas habet laudabis, & laudatis virtutibus virtuoſum per locum à cõiugatis extolles. Vitia ſilebis; vel palliabis: contrarium facies in vituperatione. Virtutes à definitione probabis in laudato, & excitabis amorem. Item ab effectibus, ſi eas oſtendit in diſputationibus, in libris, in expeditionibus militaribus, in beneficiis erga Remp. & amicos, aut in Religione: & tunc lætitiam excitabis, vteriſque ornata elocutione, & amplificatione, & comparatione aliorum virtuoſorum, vt mirificè Chryſoſt. de laudibus S. Pauli. Si verò nondum oſtendit fructus virtutum, excita ſpem ab eo, quod poteſt patriæ, & Mundo, prodeſſe multum. Si verò laudes iam mortuum hominem ex factis, & quæ facere potuiſſet, aut decreuiſſet, niſi fortuna obſtitiſſet, laudabis. Præcipuè autẽ ſi mortem ipſum, ſi in Deo, ſi cauſa patriæ ſi naturaliter in ſenectute bona, ſi violenter propter religionem. Et de his exempla congeres, & conglobabis laudes, excitabis amorem, & admirationem.

Ciuitates, & Nationes ſimiliter laudantur, aut vituperantur, ab origine, à fundatoribus, ab opibus, ab aëre, aquis, & frugibus, & peculio; à magnitudine, à viris bonis, vel malis. A virtutum cultu, vel vitiorum. à libertate

perpetua, vt Venetiæ, à geſtis ſtrenuis, & prudentibus in bello, & pace, à Religione, à Dei commendatione. Quibus laudibus, Roma & Ieruſalem ſuper omnes Nationes abundant. Sic conſidera cauſas materiales plerumque. Adde ab oppoſitis, & à magis, & minus, multiplicia argumenta.

Virtus laudatur à cauſa vniuerſali effectiua potiſſima, quoniam eſt Dei proles. Chriſtus eſt virtus Dei, & omnis virtus, eius eſt participatio; vt ſolet Origenes dicere. Deinde à cauſa proxima, quæ ſunt ſapientia. Omnis enim virtus quædam ſapientia eſt. Si laudas virtutem particularem, vti iuſtitiam tranſi ad generalem quæ eſt virtus. Et argumenta laudantia virtutem, laudent & iuſtitiam. Deinde à ſubiecto, quia inhæret nobiliſſimis, & diuinis. Deinde à finali, quoniam vt nos deificet. Deinde ab effectibus: quoniam ſeruat animam, & corpus, & Remp. & vtilia bona, & natos, & ſeruos; & honorem parit, & laudem, & memoriam noſtri apud poſteros. Ergo quatrupliciter nos conſeruat. Amorem eius ex his excitabis. Poſſibilitatem habendi ab exemplo aliorum docebis, vt ſpem erigas, & quantum virtutibus fulſerit Paulus, & Moyſes, & quoad Politicas ipſi Gentiles, Camillus, Scipio, Cæſar; & quia Deus non iubet impoſſibilia. Confirmabis; admiraberis: & lætificabis Auditores. Virtutem autem vituperij incapacem dices, cum omnes res vtrique parti ſint ſubiectæ. Mox vitia ex contrariis cauſis, & effectibus, quia à Diabolo; quia malum eſt deſtructiuumque quatruplicis conſeruationis. Quia turpes facit homines, & diabolicos, vt Iudam, vt Simonem, vt Neronem, & Scyllã, vt Charibdim. Licet & quaſi monſtrum deſcribere vitium, vt Chryſoſt. auaritiam, & alterum Diabolum dicere, vti ebrium demoniaco comparat; & iram demonoplexiæ. Adde autoritates, & mirifica dicta. In hoc negotio nemo Chryſoſtomum æquauit. Locos cęteros percurres, & mirificabis. Geſta hominum laudãtur ſicut virtutes, quarum ſunt proles, aut ſicut vitia, vituperantur ſi mala ſunt, nocentia quatruplici conſeruationi per ſe; itęm exemplo

deprauant alios. Sunt deſtructiua bonorum vtilium, & honeſtorum.

De locis, & affectionibus, & ratione Rhetorica in gratiarum actione, & execratione.

Art. VI.

GRatiarum actio ſemper eſt propter beneficium; igitur eſt effectus gratitudinis, quæ rependit verbo, quod non poteſt factis. Igitur ſumes argumenta laudum à magnitudine virtutis, quę non muneribus, ſed honoribus, ſicuti Deus compenſatur. Quod beneficentia facit homines Deo ſimiles: quod ſeruat quatrupliciter. Et in genere lauda, quod in ſpecie eſt. Deinde ad beneficium particulare deſcende. Magnifica illud ab effectu, quia nos conſeruauit, aut lætificauit, aut honorauit. Lauda ab exemplo magnorum virorum per comparationem, non tamen excedat nimis. Neque Ducem vnius ciuitatis pro vno facto mirifico, æquabis Cæſari, nec ſuper Alexandrum extolles. nec qui epigramma vnum pangit, maior fiet Virgilio. Nec qui Aſtrolabium, vocabitur Archimedis præceptor. In quo valde peccant Poëtę moderni: putantes ſe laudare cum maxima dicunt, non cum vera, aut ſaltem vero ſimilia. Videntur quidem aliis ludere, laudatus verò ſi quid ſapit, ſe contemni dicet, & irrideri. Non prudenter Amicus noſter, homines ſtellis nomen, & gloriam dare dixit. Nec qui mulieres ſole ſpecioſiores vocat. Arbitror quaſi impias eſſe voces has, ne dum ineptas. Deinde obligationem explicabis, quam tu, vel genus humanum, vel patria ex beneficio erga benefactores, contraxerunt. Offer famam inclitam pro remuneratione. Precare à Deo fœlicitatem. Exaggera factum à tempore, & loco, & periculo, & à fortitudine benefactoris, & timore aliorum. Quod præter ſpem. Et ab omni virtute poteſt accerſiri magnificatio, & per omnes locos.

In execratoria contrarium facies; mala enumerabis.

à maleficio prodeuntia; Diabolicis comparabis; mala imprecaberis. Iram concitabis, &c. Qui illum imitantur, execraberis; & dehortaberis ab huiuſmodi operibus cunctos: & exclamabis, &c.

Exemplum conſolatoriæ ex eiſdem: & hortatoriæ ad luctum.

ART. VII.

Conſolatoria in morte, vel bonorum amiſſione, vel exercitus perditione, incipiet luctuosè. Fateberis eſſe malum. Condolebis. Mox non tantum, quantum extimatur. Tum non eſſe lugendum, quia non prodeſt, ſed conſulendum. Allega communia mala, cunctis hominibus. Et quod nil eſt malum, niſi vitium. Et quod poſſumus vti calamitate in bonum. Erige ſpem ab exemplo aliorum; qui ex malis reſplenduerunt. Et infortunium magnum eſſe carere infortuniis. Dic variabilia eſſe omnia, vt poſt mala oportere bona ſuccedere, vt dies nocti; hyemi æſtus. Solare ex Dei patris amore, & in illo ſperare ſuade. Si quis defunctus eſt, dic mutaſſe vitam. In Deo omnia viuunt. Si ſanctè mortuus eſt, aut pro virtute gratulandum. Si vitiosè non condolendum, licet dolendum ſit, vel penitere in fine potuiſſe, ſuſpicandum, vt Dantes in Manfredo. Adde lætiora. Non tamen muſicam, quia importuna eſt in luctu, ait Sapiens. Nec vinum, quia hoc Medici eſt. Sed per parabolas, aut diſputationes, aut curioſas propoſitiones, auoca à cogitatu mœſto mœrentes.

Interdum, & per alium timorem de propria ſalute. Et quia nihil prodeſt in hac vita, nec in altera ploratus, ſed virtus. Fortitudo autem virtus eſt, quæ non luctu, ſed virilitate malis occurrit. Incuties Dei timorem, & amorem.

Hortatoria ad luctum ſolet fieri ob cauſas oppoſitas; interdum quoniam iuuat dolere, & condolere, vt in paſſione Chriſti ſolemus: & Ambroſius in oratione funebri de obitu

obitu Theodoſij. Obiecta dolorifica proponemus, & odij, & mœroris, quæ præſentialiter agitant. Obiecta timoris nequaquam, quoniam futura ſunt, & planctum non mouent, niſi quatenus præſentialiter præſentatur conſiderationi. Dicemus lugendum, quia tanta mala adſunt, & imminent. Mala autem ſunt quæcunque deſtruunt quatruplicem memoratam conſeruationem; vel illa bona, quibus acquiritur conſeruatio. Sunt autem vtilia, & honeſta. Propterea in caſu atroci ex dictis procedemus. In morte verò addemus laudem defuncti, ex virtutibus, & geſtis: dolebimus nos priuatos illis. Addemus, quia erat tutela amicorum, Reip. ornamentum, &c. proponemus mortes magnorum virorum, vnde mala ſubſequuta ſunt, & hoc idem hinc expectari. Amplificabimus exemplo lugentium; ſi luxit Dauid filium impium; quantò magis nos virum bonum? dicemus elementa compati, & ſtellas. Si qua eclypſis præceſſit aut cometes, inde planctum debitum excitabimus. Et quia voluptas eſt in lacrymis pro Amico, vt ille ait, *Sic fatus cunctis lacrymarum immiſit amorem.* Ornatis, & luctiſonantibus verbis hanc voluptatem excitabimus: præſertim bene facta eius memorando: & planctum matris, ſororum, diſcipulorum, deſtitutionem filiorum: quos ad luctum inuocabimus. Et vltima verba defuncti addemus, & laudes. Quibus ſi caremus, fingemus verò ſimilia dixiſſe, vt Dantes cum comitis Hugolini, & natorum in carcere, fame necatorum, querelas fingit, & Virgil. mirificè mortem Cæſaris deflet per amplificatione ab ecclipſi, & ſtella. *Impiaque æternam timuerunt ſecula noctem.* Nos quoque in 3. Oratione de D. Thoma. Alloquemur defunctum, & viuentes, & debitum noſtrum lacrymis perſoluemus. Et in genere miſerias humanas conſiderabimus. Hæc valet, quoniam vnus eſt mundus, & ex eiſdem cauſis, ideo Metaphoræ, & Proſopopeiæ non ſunt inanes, neque omninò falſæ.

Exempla in Accuſationis, & Defenſionis proceſſu oratorio, ex locis, & Affectibus, &c.

Art. VIII.

IN accuſatione & defenſione, aut conſtat de delicto commiſſo, aut non. Si primum dupliciter eſſe poteſt, vel quia conſtat delictum eſſe patratum, non autem de delinquente: ſed de hoc eſt Quæſtio. Si primum atrocitatem delicti accuſator augebit, & ex cauſa, quæ eſt vitiũ, Reip. noxium, & ex effectibus, ne reus vel alij eius exemplo delinquant, inquirendum, & puniendum, ſuadebimus. Et exempla adducemus vndecumque præſertim ex noſtris: & ex periculo, timorem, & iram excitabimus, quæ malis obuiam it: neminemque dicemus tutum in ſua domo, ſi impunita delicta manebunt. Defenſor verò alleuiabit ex ignorantia, vel neceſſitate, dicens fuiſſe peccatum, vel fragilitate, non ex vitio. Nec poſſe ex occulto malo, iterum alia prodire. Qui enim non audet palam, non iterum peccabit. Item hæc iudicio diuino reſeruari. Neque enim Iudas à Chriſto eſt proditus occultè machinans, vt ait Chryſoſt. & Auguſt.

Si conſtat de delicto, & de delinquente, ſimiliter procedet accuſator; & defenſor, & addet quiſque merita, & demerita delinquentis in Remp. conſuetudinem vitæ: & vtrum ſit primum delictum. Et pœnam augebimus, vel diminuemus ex his. Alioquin abſoluemus, ſi excellens eſt in arte, vt Dedalus. Ille iram, iſte miſericordiam excitabit. & prædicta miſericordiam inueniſſe, vtiliſſimam mortalibus, qua Deus oblectatus prædictos reos, & omnes mines non fulminat, &c. Adduntur, vtrum caſu, vel de induſtria; vtrum ſolus, an cum aliis; vtrum ſemel, an ſæpè; vtrum in Remp. aut in principem, aut in parentem, aut in priuatos amicos, vel inimicos, deliquerit. Hæc enim omnia aut alleuiant, aut aggrauant.

Si verò conſtat delictum, & dubitatur de delinquente,

tunc eſt quæſtio, vtrum Petrus incendit meſſes Fabij, an non. Et in hoc procedemus à teſtimonio, à tormentis, & à fama, & ab indiciis. Hæc quæſtio pertinet ad Iuriſconſultos, quoniam examen continet. Præuia tamen eſt ad perſuaſionem mali puniendi, & relaxandi.

Teſtimonia Scripturarum, & Doctorum quo pacto examinentur, diximus in Topicis. Teſtes autem delicti aliter examinantur. Nam de iure naturæ vniuerſaliter tres primalitates, aut duo omne fide digni, & conteſtes. Si ſingulares non valent, niſi ad indicium, nec ſi conteſtes, & non digni, neque ex dicto.

Eximuntur mulieres, pueri, & amentes ob fragilitatem. Item infames, complices; aliàs multati: & inimici, & amici eorum: & ſpontanei: & pauperes inuoluntarij: & ſerui: & viles: & qui ſeipſos dehoneſtant; aut periculis certis exponunt, vt comici; mimi: funambuli: infideles. faciunt tamen indicium magis, aut minus.

Infamia eſt probatio faciens ſuſpitionem ex decem teſtibus, ex vicinia conſtans, qui de Auditu, vel rumore pronunciant.

Tormentum eſt Teſtis ſufficiens accuſatori, præſertim ex ore Rei. Sed ex ſolo tormento non conuincitur, quoniam dolor ſæpiſſimè falſus eſt teſtis.

Confeſſio quoque debet conuenire cum teſtibus & accuſatore, eſſe clara, confirmata extra torturam: non retractata: & poſſibilia dicens; quæ ſi deſint; facit pro reo: quoniam ex vi doloris præſumitur extorta, non ex veritate facti. Multum intereſt, an ſit accuſatus, an denunciatus; & num præceſſerit correctio fraterna. Non enim punitur, niſi per legitimam accuſationem. Quo in negotio leges patrias conſule. Nec propter iſta erit verum delictũ, ſed humano modo certum.

Hæc addita his, quæ de accuſatione, & defenſione diximus, conficient orationem ad vtramque partem.

Sed cum deeſt corpus delicti ſemper pro Reo ſtabis.

Alia autem controuerſia magis Rhetorica eſt; quoniam de re contenditur, vtrum ſit laudabilis an vituperabilis;

nec conſtat vtrum bona, vel mala; vt an Cæſar fuerit Tyrannus, ſicuti Cicero, & Brutus dicunt: an princeps, vti Dantes, & alij ſentiunt: Hinc procedens à Tyrannidis definitione, ab introductione, ab effectibus, & proprietatibus. Vt ſi per vim intrauit; ſi dominatur pro ſui gloria, & vtilitate, an pro Reip. bono. Si armat ſe exteris cuſtodibus, an ciuibus. Si conſilio Senatus, an proprio affectu iudicat; compara ipſum aliis Tyrannis, & Regibus, & ad vtramque partem orabis. Sed ius diuinum, & naturale dirimet litem; & quæ per ſe, & quæ per accidens circumſtantiæ adſunt.

De Oratione expoſitoria præſertim Euangeliorum. Et de modo procedendi in concione ad Catholicos, & Hæreticos, & Gentiles, ex locis, &c.

ART. IX.

IN oratione expoſitoria diſpoſitio conſideranda eſt. Cætera per ſe patent. Immò ipſa lectio Euãgelica, vel Scripturæ, per ſe ſubminiſtrat dicenda, vt mirum ſit quomodo memoria locali Prædicatores indigent: & non ſunt omnes fructuoſi, vti Chryſoſtomus & Ambroſ. ſed reuerà non continget illis, niſi ſint inflammati illo ſpiritu, & virtutibus illis affluant, quas prædicant. Vnde neceſſe eſt, quod vehementia communicatiua deſit, vel ſit fictitia, infructuoſa: vel quia hoc onus aſſumunt ad ſui gloriam, vel lucrum, & ſolum pruriunt auribus. Qui ergò inflammatus eſt, ſic procedat. Pro exordio proponat totam literam Euangelij in periphraſim redactam. Et deinde in quo themate ſe ſermocinaturum decreuit. Si de miraculis. Si de virtute. Si de educatione; de confeſſione, de ieiunio. Vel ſolum de textus expoſitione. Vbi materia ſubiicitur, de illa tractabit, vt diximus ſupra de laude illius, & vituperio oppoſiti vitij, & per omnes locos diſcurret aptiores tali materiæ. Probabitque ſemper propoſitiones per autoritatem textus, vel aliunde ex S. Scriptura. Et per Docto-

res optimos; interdum per Concilia: ſicuti diximus in Topicis. poëtas, & oratores, & philoſophos pertranſeundo adducet. Nec de phyſicis tractabit, aut de Mathematicis propoſitionibus, niſi parcè, prout ſubiectæ rei neceſſe eſt: alioquin erit oſtentatio. Qua materia bene tractata eliciet laudes bonorum, & reprehenſiones peccantium. Et ibi amplificabit, prout ſupra diximus, & affectus excitabit. Et animos ad Deum eleuabit. Exempla patent à ſanctis. Et eos vocabit. Aliquando etiam elementa. *Audite cæli, & auribus percipe, terra;* ſicuti Iſaias, & Moyſes. Nec quidem vllibi Rhetoricam efficaciter ſuaſiuam inuenies magis quam in ſacra Scriptura. Quod etiam Picus conſiderauit. Fugiat ornatum verborum, vti peſtem, mediocri contentus ſtylo; quoniam infructuoſus eſſet, & ſæpè noxius. Calix enim iſte Babylonis eſt, teſte Origene. De hoc infra. Rarus ſit in ſenſu allegorico enucleando: quoniam nil ædificat, & vniuerſaliter laboans, vbi vtilia, & clara ſunt multa: quando tamen res poſcitr parcè tractabit. Moralis ſenſus ſit ibi præcipuus: qui per ſe anagogiam parit, & inſtruit ad Deum peruenire. Mirificus eſt ſuper omnes Chryſoſt. Et Leo Papa: Et ex parte Origenes. Qui licet allegoricus, tamen gratus, ſubtilis, & moraliter allegorizans.

Si verò textum totum exponere eſt in animo, vtere catena aurea S. Thomæ & Lipom. pro expoſitione locorũ ex patribus. Adde amplificationes, exempla, reprehenſiones iuxta propoſitum; & in fine percitus zelo, populum inflammabis, excitando ſpem, & amorem erga Deum; & iram erga peccatum. Non diſputabis vtrum poſſit qui non habet gratiam ſaluari. Sed ſemper non deeſſe à Deo gratiam nobis, dices, ſed nos gratiæ, vti Bern. docet, & Chryſoſt. Quæſtiones ſine ædificatione de vita, & profanas voces poëtarum, & quas Caſtalio in Biblia gentilizando inuexit.

Quando verò apud Hæreticos prædicas, tunc diſputationes arma: & te vallabis Scripturarum, & Patrum, & Conciliorum teſtamẽto, & poſſeſſione Fidei à Chriſto

vſque ad nos, & Hæreticos nouatores dices, non Miſſos à Deo, neque à ratione: quoniam carent ſignis, & virtutibus, quibus legati diuini inſigniuntur. Vide quæ ſint hæc in Metaphy. & Topicis noſtris, & in Antimacchiauelliſmo.

Si verò inter Nationes Barbaras ingreſſus Euangelizare debes. Expone Symbolum Apoſtolorum. Dic te Miſſum à Deo per Papam eius Vicarium. Primo proba Deum eſſe ex ordine & gubernatu ſingularũ rerum. Deinde quod curam gerit omnium rerum, præſertim nobiliorum. Ergo maximè hominum [ſi negant,] immortalitatem animorum. Deinde, ergo apparuit hominibus, & teſtes habemus. Et quia aliæ Nationes ſe iactant teſtibus diuinis inniti, oſtendes non poſſe eſſe veras omnes Mundi religiones niſi vnam. Adde ſigna, quibus diſcernitur legatus diuinus ab humano, & diabolico. Et conclude Apoſtolos eſſe tales ſolummodo; per quos Deus ſi prouidus eſt pater, in terris ſcolam nobis reliquit. Hæc omnia in Antimacchiauelliſmo ſeriatim docuimus. Inde petatur oratoria ad gentes, & Hebræos, & Macomettanos, & Macchiauelliſtas, & Atheïſtas, & ad Politicos noſtri temporis. Ex occaſione, conceſſis exordiri prodeſt, vt Apoſtolus ab *Ignoto Deo, &c.* Praxim totius Rhetoricæ in lib. attitulato, Quod Reminiſcentur, ad quatuor magnas mundi Nationes, inuenies.

DE AMPLIFICATIONE ex ſuis locis.

CAP. VIII. ART. I.

ET quoniam de inuentione diximus: & pars eius eſt amplificatio: & à Bono, & à malo eſt perſuaſio: ideò de his nunc dicemus. Amplificamus quidem vel maiorem, vel minorem propoſitionem ſyllogiſmi, vel aſſertionem, ſed etiam per ſyllogiſmos, & argumenta prædicta.

Non enim ieiunè, ſicut in Logica fit, proponuntur, ſed cum ſuis probationibus, & exemplis, & conſimilibus. Procedemus etiam à cauſis, vel effectibus, vel à ſignis, vel ab authoritate, & teſtimonio. Proprium eſt amplificationis, magna producere ad finem, vel perſuaſionē, vel effectum augendum. At magna dicimus, vel ſecundum naturam, vti ſtellas, Angelos, Deum. Vel ſecūdum nos, vt quæ obſtruſa reconditáque ſunt à ſenſibus noſtris: aut quæ maximè noſtro vſui ſunt neceſſaria, & optabilia, aut terribilia, vt filij, vxor, mors, peſtis, &c. Omnia hæc ponit Apoſtolus, dum nullam cauſam eſſe aſſerit potentem ſe à Chriſti charitate auellere, ſic: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio? an anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? &c.* Hæc ſecundum nos. Deinde addit ſecundum ſe, & nos, alia. *Neque vita, neque mors, neque Angelus, neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque præſentia, neque futura, neque alia creatura poterit, &c.* Ab effectu vt Iehu, quomodo non religioſus, qui vt vindicearet Dei cultum, occidit impium Ioram, & 70. natos; Ieſabel idolatriæ tutelam; Sacerdotes Baal, nec reliquit ex eis mingentem ad parietem, iuxta prophetiam Heliæ?

Ab indiciis per comparationem mirificè amplificatur. Vt ſponſa dicitur; *Pulchra vt Luna, electa vt Sol; vt caſtrorum acies ordinata, ſicut tabernacula cedar,* &c.

Et ab exemplo multiplici, vt crudelis eſt qualis Nero, vel Azzalinus, vel diabolus, &c. & à repugnanti, non ſic erat Cæſar, & Dauid, & Ioſias, &c.

Synonima gradatim creſcentia, plurimum valent, & definitiones conglobatæ: quę in Rhet vndecunq; Sunt enim à variis reſpectibus; Variæ & per Metaphoricos etiam terminos, vt Cicero vocat Hiſtoriam; *Teſtem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ: magiſtram vitæ, nunciam vetuſtatis*, ergo, &c. & ab his, quæ conſequuntur, &c. Nec eſt locus, vnde non poſſimus amplificare.

De amplificatione à Meliori Eligibiliori, & à peiori, &c.

ART. II.

QVoniam verò Bonum eſt cauſa finalis, à quo perſuademus, à maiori bono amplificabimus, & ab eligibiliori, vt plurimum.

Maius igitur bonum; ac proinde eligibilius, ſit, quod magis conſeruat nos in Rep. aut in Deo, aut in filiis, aut in fama: ex his elige potiorem conſeruationem, iuxta auditorum affectum.

Prȩtereà maius bonum eſt quod à pluribus appetitur.

Et honeſtum potius quàm vtile.

Et quod plura bona affert ſecum.

Et quod pauciora incommoda.

Et à ſapientibus plus commendatur.

Et quod natura præſcribit:

Et quod durabilius:

Et quod inimicis diſplicet.

Et quod amici optant nobis.

Et quod neceſſarium eſt magis.

Sic de laudabilibus, & vituperabilibus, & de cunctis amplificabis.

Nec verba affectata, & perpolitiſſima, ſed grandia, & perſpicua, & à rei magnitudine noua trahenda ſunt; & fingenda ſi deſunt, & deriuanda, & transferenda, vt infra, in amplificationibus.

E contra maius malum eſt.

Quod magis deſtruit.

Quod plus odio habetur.

Et a pluribus.

Quod honeſto plus regnat, aut vtili.

Quod ſecum plurima mala affert, & bonum quaſi nihil, vt ſcortatio.

Cuius in commoditates ſunt durabiliores, & gaudium breuius.

Quod

Quod maiori bono opponitur.
Et quod Deo.
Quod à legibus, & ſapientibus improbatur.
Quod alios homines peſſum dedit, &c. per oppoſitum à Bono, &c. Amplificabis etiam de ſpecie tranſeundo ad genus, vti ſolet Rhet. & probabis aſſumptum per locos, vt in Topicis.

DE HIS QVÆ EXIGIT MAGIA ORAtoria in auditoribus: & quomodo poteſt nolentes audire, facere, vt audiant. Et de parabolarum, & oſtentorum vſu.

CAP. IX. Art. I.

Dicendum eſſet nunc de orationis diſpoſitione ſecundum ordinem. At quoniam neceſſe eſt aptari ipſam auditoribus, quæ requiruntur in Auditore, examinemus.

Igitur Auditor, aut non poteſt; aut non vult audire: ſi non poteſt, vel quia aliis premitur negociis. Huic tu conſules ſuccum orationis diſtillando, & breuibus ei propinando, quanta potes efficacia, vt Paulus coram Feſto: vel quia ignorat linguam. Et ſic niſi eius idioma calleas, nil ſuadebis. Diſce ergo.

Si verò non non vult, aut quia habet te pro inimico, vel quia rem de qua dicturus es, pro fallaci habet, aut ſibi execrabili. Quam ſi audes proferre, periculum capitis imminet.

Si primum, conciliabis te illi, dicens, nil vetare quominus & hoſtis verum dicat: præſertim cum communis res agitur, vt faciunt legati inimicorum principum. Vel dic, te amicum hominis non impietatis, aut vitij, &c.

Si verò ſuaderi non vult, nec periculum abeſt, oportet fingere, te aliud velle dicere, quam quod ipſe putat: aut facere aliquid, vnde à ſeipſo moueatur ad te interrogandum. Primum per parabolas perficiemus: quæ ſermo

fictus eſt, vbi verus deeſt, proponens in alia perſona vel re, id, quod auditori proponere vis in ſua perſona, & re: & ex illa tanquam ab exemplo, & ſpeculo rem ſuam, ſeque ipſum agnoſcat, quàm malè faciat. Talis fuit parabola Men. Agrip. ad populum Romanum, à Patribus deſciſcentem. Qui cum nollet de reconciliatione verba audire, finxit Men. ſe aliud velle narrare: Et dixit, quòd membra corporis contra ventrem inſurrexerunt, inuidendo, & tumultuando, quòd eius gratia, qui ſemper ociabatur, ipſa perpetuò laborarent. Conſtituerúntque eidem non obedire, aut conſimiliter ociari. Tunc cum ventri cibus deeſſet, defuit ſanguis, vnde membra nutriebantur; cœperuntque languere. Tunc intellexerunt; ocium ventris eſſe vtiliſſimum negocium; ac parere decreuerunt. Membra ſunt populus; Senatus venter. Ergò, &c. his dictis, reconciliationem vltroneam extorſit. Similiter Natham, ne Dauidem cum ſui periculo adulterij argueret, contexuit parabolam mirificam, qua extorſit confeſſionem, & pœnitentiam. Socrates, & Pythagoras his vtebantur. Et Æſopi fabellæ ſunt mirabiles ad moralitatem. Nil tamen mirabilius his, quæ in Euangelio habemus, quibus Deus noſter homo factus ſuadebat grandia rudibus plebibus, & perſtringebat ſapientes Rabinos, & arguebat ſcelera eorum, antequàm auditũ ab orante Chriſto auertere poſſent. Prophetæ paſſim his abundant. Mirum, quod Cicero, & Ariſt. Iſta non ſatis conſiderarunt. Sunt è contra aliæ parabolæ, & fabellæ aptiſſimæ ad perſuadendum vitia, & Religionem eradicandam quales in fabellatoribus nuperis quos nec nominari vellem. Sed cauendum à Boccacij Decamer. & Maſutij Salernitani dictoriis: vnde miracula & myſteria redemptionis noſtræ per conſimiles fabellas, ludicra, & figmenta fuiſſe repræſentantur. Nil impium magis, nil infelicius, quàm arte mirifica in perniciem abuti.

A dogmatis Auditorum exordiri prodeſt ad idem, vt Apoſt. à titulo aræ, Ignoto Deo.

Secundùm verò proficiemus aliquid oſtentando, vnde interrogeris. Sic Ezechiel ſumpſit vaſa tranſmigrationis,

vt interrogatus prædicaret tranſmigrationem. Et Ieremias rupit lagunculam: & Iſaias ambulauit nudus, & diſcalceatus. Quod factum prodeſt etiam ad ſuadendum, ne dum ad audientiam captandam. Sicut Leuita vxorem in 12. partes diuidit, miſitque ad 12. tribus Iſraël, vt vindicarent mortem eius contra adulteros Beniaminitas. Et Saül ſic partitus eſt boues. Præclarè Socrates Alcibiadi, ſpernenti ipſum & philoſophiam, obuius oſtentauit orbis deſcriptionem, depictam: vt interrogaret puerili curioſitate. Et ſic expiſcatus eſt eum. Et Cato tribus ficis, in Chartagine heſterno die lectis, ſuaſit Senatui eius euerſionem, cum tam vicinum oſtenderet tam pernicioſum hoſtem. Solon verò, vt poſſit de recuperanda Salamina, quod ſine capitis periculo fieri non poſſe decreto Senatus conſtabat, ſe inſanum ſimulauit: & expeditionem inſaniendo propoſuit, & periculum euaſit. Rectè ſanè: quoniam de iure gentium furioſis parcitur. Aliqui fratres nunc in America oſtentant figuras ſanctorum; & myſteriorum S. Roſarij, de quibus interrogati, reſpondent, ſuadéntque. Oportet autem doctiſſimum eſſe vel ſolertiſſimum qui ſciat ſigna ad ſignatum aptè applicare: & prius introducere in animum doctrinam tuam, quàm Auditorium percipiat, quòd de illa dicere intendebas. Sicuti bonus Medicus elicit ſaniem ex apoſtemate, aut inſtillat liquorem ſalubrem, quando nec dum tetigiſſe locum ægroto innoteſcit.

Quo facto, orabis, confirmabis, amplificabis, vinces denique. Vſus eſt Agatocles eclipſi ad animandos milites contra Africam: & Druſus contra ſeditioſos milites, quorum gratia lunam triſtari dixit. Emilianus neſciuit vti. Hiſpani horologio, Scriptura, & tonitruo archibugij, multam audientiam captarunt in America.

Eſt quidem parabola exemplum fictum. At vbi vera exempla habemus, fingere non eſt opus. Vt patet in parabola de Lazaro mendico, & diuite epulone. Interdum addemus fictiones veris, vbi non ſufficiunt propoſito negocio. Sic Xenophontes pediam ab exemplo Cyri, de quo multa fabulatur, contexit. Et Poëmata ſic fiunt, vt ſuo loco dicemus.

Enigmata quoque apta ſunt ad mouendum, vt te interrogent Auditores, Sicuti Ezechiel propoſuit; Aquila grandis magnarum alarum, &c. Enigma fit ex tranſlatis vocibus perpetuò. *Vt ſibilat coma animalis inuerſi.* Hoc eſt, vibrat folium arboris. Caue ab Enigmatibus F. Straparolæ obſceniſſimis.

DE DISPOSITIONE ORATIONIS, *eiuſque partibus*

CAP. X.

TEmpus eſt qua ratione diſponenda ſunt inuenta, in oratione ſeriatim ad perſuadendum aptè, dicamus. Sunt quatuor diſpoſitionis partes communiter. 5. Exordium, Narratio, Confirmatio, & Peroratio.

De Exordio.

ART. I.

IN procemio præparatur animus Auditorum ad dicenda. Captat orator in hoc aut beneuolentiam, aut attentionem, aut docilitatem, aut reuerentiam. Vel hæc omnia, vel quædam.

Beneuolentiam quidem captat, aut ex ſui perſona, vel auditorum, vel rei, de qua eſt ſermo, vel à perſona aduerſariorum. Primum fit propriam dignitatem, aut virtutes, aut Beneficia in Remp. aut ſtudium benefaciendi, aut cum Auditoribus neceſſitudinem; ſaltem naturalem, oſtendendo.

Secundum laudando Auditores, vt prudentes, iuſtos, amicos veritatis, quibuſcum Fiducialiter te agere, & victoriã ſperare dices. Tunc ipſi videbũtur ſibi tali laude indigni, niſi ſic faciant. Vel, cum hominibus [dices] non cum beſtiis, ſi ad ignotos, & Barbaros loqueris.

Extollendo vtilitatem rei, de qua es dicturus. Et cum

defendis, te miſericordia motum dices, & amicitia, & probitate clientis. Quæ ſi deſit, dicas probitate cauſæ, & è contrà quæ ſi deſint ex naturali miſericordia, & pręcepto Dei, aut legis.

Quartum deducendò aduerſarium in odium, aut inuidiam, aut contemptum.

Attentionem captabis, proponendo te dicturum de magnis, aut de neceſſariis, aut de cum his coniunctis.

Reuerentiam cum diuina mandata te explicaturum dices aut de diuinis diſſerturum, quæ non niſi puris auribus, & fidelibus, ſunt accipienda, vt de Trinitate, de Angelis, &c. De Regis negotio.

Docilitatem dicendo quæ ſis dicturus, & partiendo genus, & de qua ſpecie; definies, & ſignabis, ne confuſione Auditorum prudentiam obruas, & multitudine memoriam.

In cauſa obſcura & doctrinali, docilitate eges:

In iudiciali, beneuolentia.

In honeſta, attentione, magis autem in humili, & quãdo audierunt iam aduerſarium, & ſunt tædio affecti: tunc reficies eos vrbanis dictis, & promiſſione breuitatis.

In diuinis, & abſtruſis arcanis, reuerentia.

In turpibus cauſis attentionem non poſtulabis, neque beneuolentiam, ſed inſinuabis ex predictis.

In paradoxis, & admirabilibus, & opinioni auditorum, contrariis, reddes beneuolos, quaſi illud quod illis placet dicturus; & parabolam propones, ac deinde, vt in ſuperiori capitulo docebamus. Docilitatem prorſus renue; ſed ſuſpende animos in diuerſa attentione.

Debet exordium eſſe accuratum, acutum, breue: inſtructum ſententiis; aptum verbis: & ex cauſæ viſceribus de promptum. Vitioſum autem erit è contra. Item ſi non captat beneuol. per quæ diximus. Si nimis longum, ſi ſeparatum à cauſa, de qua eſt tractatio. Si pro beneuolentia captat docilitatem, & vbi opus reuerentia, delectationem inanem, &c. Item ſi vulgare ſit, friuolúmque: ſi commune aliis cauſis, vt antiphonæ: præſertim ſi contrariæ.

Item ſi commutabile adeò, quod aduerſarius poſſit in ſui defenſionem illud vertere.

In iudicialibus maximè eſt neceſſarium, vt Auditores cauſæ faueant, & à ſuſpitione contra defenſorem, & defenſum reuocentur. Et ab aduerſarij amore.

In deliberationibus ſufficit, ſi de quo conſulis, ſpeciatim proponas, vbi non eſt nota intentio.

In laudationibus, & vituperiis ſpatiaberis vndique incitando amorem, aut odium, delectationem, & iram ſemper tamen memento, *ne quid nimis.*

Eſt & vbi nullo exordio indiges, cum auditores ſcientes, diſpoſitique ſunt. Figuras veteris teſtamenti, concionatores inſulsè proponunt, vbi nec ad Iudeos eſt ſermo conuincens: nec ad eos, qui audire nolunt; tunc enim valent loco parabolarum, nec claræ ſunt, ſed multa torſione indigent; in qua dum laborat prædicator fatigat auditores, & nihil docet, niſi quod ſic, & ſic poteſt allegorizari textus. Et ſæpè inaniter ſine fructu. Quæ enim non ſunt vtilia ad declarandum, aut ad probandum, aut ad afficiendum, aut ad docẽdum inania ſunt. v.g. quidam concionator, exponens illud Mat. *Miſit Ieſus duos diſcipulos*, interpretabatur. Ieſus id eſt pater miſit filium & Spiritum ſanctum: vtque doceret, quod poteſt ly Ieſus ſumi pro patre, & diſcipuli pro fil. Sp. ſanct. cõſumpſit horam fatigauit Auditores: & nil probauit nec declarauit, nec affecit, niſi nauſea auditores. Bone Deus, deeſt in S. ſcriptura, & in rerum natura, quæ etiam pro modo Dei ſcriptura teſte, S. Ant. Chryſoſt. & Ber. eſt, materia dicendi ſuper quocunque verbo? Vt quid relictis veris, & vtilibus, ad ineptias, & friuola confugiunt: & hoc ſubitò in proœmio! vti nam elicerent ſenſus morales ſolùm, vti aliquãdo Chryſoſt. & non ſubtilitates inſulſas. Omitto tyrannidem ſpiritualem, inſaniam ſpiritualem, & adulterium ſpirituale, quod committunt, torquendo ſcripturas ad ſenſum prophanorũ Philoſophorũ, paralogizãdo ad falſos ſenſus, & adulterando ad lucrũ & adulationem: vt notat Apoſt. & S. Thomas cum eo. Sit ergo nobis proœmium apparatus textus: & poſtulemus atten-

tionem, aut reuerentiam, &c. & S. Leo Papa doceat eos exordiri, & occaſio. Item Aug. docet ex Pſal. 11. eloquia Domini ſeptuplo probari ex 7. donis ſpiritus. Et ſepties reprobari ex oppoſitis. 5. ex inſipientia, obtuſitate, præcipitatione, formidoloſitate, Neſcientia impietate & irreuerentia. Ludificari verò ſi ſunt præter Sapient. Intel. Conſil. Fort. Scient. Piet. Timor. Dei.

De narratione bona, & vitioſa. Art. II.

SEquitur Narratio, quæ fundamentum eſt conſtituendæ fidei, & omnium probationum baſis. Sit ergò breuis, aperta, & probabilis. Vt memoria teneatur, intelligatur, credatur.

Breuitas ſimplicibus verbis non inornatis conſtat ſemper recidendo ea, abſque quibus intelligi adhuc poteſt res narrata.

Apta eſt, ſi verbis vſitatis, ſeruato ordine temporum, & locorum, nec interruptè pronunciabitur. Probabilis, ſi quæ narrant, locis, temporibus, perſoniſque conſentiant Si cauſa cuiuſque facti, & euenti non tacetur. Si teſtimoniis conſtet. Conueniat legi, religioni, & moribus, perſonarum, & locorum. Nec ab opinione hominum ſit aliena, & narrantis autoritas, & probitas, & fides conſtet. Magis autem vbi miraculis, & martyrio, & prophetia comprobatur. De quibus in Topicis.

Suauem Cicero vult eſſe narrationem, quæ habet admirationes, exitus inopinatos, expectationes, interpoſitos motus animorum, colloquia perſonarum, dolores, metus, iras, lætitias, cupiditates. Huiuſmodi narratio eſt Saluſtiana, & Liuiana, & Taciti. Nos autem fidem, & perſpicuitatem, & breuitatem, & inutilium reciſionem ab Hiſtorico requirimus. At in narratione Rhetorica non inconditè iſta poſcit, vt ſe admirabilem, gratumque faciat auditoribus, Sed poëtis conuenient magis. Nos in concionibus periſraſim textus pro narratione ponimus. In iudiciis factum, vel dictum, de

quo controuertitur. In parabolis eadem volo; & acumen inſuper, & aptitudinem ad id, de quo dicere palam non poteras à principio: eſt ergo narratio ſicuti ſuppoſita fundamenta, ex quibus argumentamur.

Deliberatio caret narratione. Eſt enim præteritorum hæc niſi vbi prophetia interúenit futurorum. Vt cum narramus cuiuſmodi erit iudicium vniuerſale à Chriſto predicatum.

In laudibus, & vituperiis geſta ſanctorum, & impiorum narrantur, vti dictum eſt.

De confirmatione.

Art. III.

POſt narrationem, vbi reperitur, accedit confirmatio ſententiæ oratoris. Nam ſtatim exoritur quæſtio; quæ triplex eſſe poteſt, de exiſtentia, de eſſentia, & de qualitate, in orationibus vt vtrum Paulus fuerit in Hyſpania, an non! vel, vtrum docuerit, an non! & vtrum Cæſar ſit Tyrannus, an Princeps! & vtrum iuſtè, an iniuſte Oreſtes occidit matrem! In qua quæſtione quaſi duo altercantur; & alius alteram partem defendit & hic eſt *ſtatus* apud Cicer. & *conteſtatio litis*, apud iuriſconſultos: & *articulus quæſtionis*, apud ſcolaſticos. Hinc argumenta ſumuntur ad vtramque partem, & confirmatur ſententia per locos, à nobis memoratos, arguendo: ex quibus elicitur iudicium.

Poteſt quæſtio eſſe de ſcriptura, vt de teſtamento, aut de litera Apoſtoli, quomodo ſit intelligenda, vtrũ cum Chryſ. aut cum Luthero. Declaratur autem ſcriptura per voluntatem ſcriptoris, opere expreſſam; aut per aliam eiuſdem ſcripturam; aut per ſenſum ſapientum, & antiquorum; aut per teſtes, & per ratiocinationes. Neque enim diuina eſt ſcriptura licet aliquando obſcura & ambigua, alteri ſcripturæ repugnans; aut ſcriptoris voluntati aut rationi, quemadmodum accidit ſcripturæ humanæ. In legibus ſemper rationem legis, & intentionem legiſlatoris

giſlatoris præferemus & diſpenſabimus. In S. ſacra, ſemper conciliorum, & Patrum conſenſum, & poſſeſſionem eccleſiæ in explicandis ſanctis ſcripturis. In teſtamentis voluntatis voluntatem teſtatoris à teſtibus, & rationibus venabimur. Et quia aliqua eſt probabilitas ratiocinij firma, vt omnis mater amat Filium; alia debilis, vt in Plenilunio Pluet: alia ſuſpicioſa tantùm, vt Pallet accuſatus, ergo eſt furti reus. In principio, & fine ponemus firmiſſima argumenta; in medio debilia, & ſuſpiciones; quæ ab extremis roborentur.

Argumenta non more logicorum ſteriliter, & in idem cadentia, formabimus, eodemque ſemper modo; ne faſtidium generent, aut contemptum, quòd te ad minutias tales obligaueris. Sed aliquam incipies à minori propoſitione, aliquam à maiori, aliquam, à concluſione. Sic in conſequentiis, & inductionibus facies. Probabiſque ſingulas autoritate, exemplis, ratiocinio, prouerbiis, eleganter, vt acutè, & harmonicè animos auditorum penetrent, & auidè: ſententiæ enim & ſales, figuræ & elegantiæ pariunt voluptatem, & admirationem extorquent beneuolentiam, & reuerentiam, & victoriam tandem. Vt mox, de elocutione dicentes oſtendemus.

De confutatione.

A R T. IV.

SEquitur ſtatim confutatio eorum, quæ contra tuam ſententiam ſcis, aut coniicis poſſe dici, & ad ſingula ſeriatim. Si verò aduerſarius prius orauit, tu non à narratione, quando vera narrauit, & quando non vera, ſed à confutatione argumentorum, vel narrationis, in qua parte feſellit, (neque enim in omni) incipies poſt exordium, & propones argumenta ex locis iam dictis, & Teſtimonia, &c. eadem cum eloquentia. Sed fortè breuiùs. Verba aduerſarij humiliabis, declarabis per alia, in quibus infirmitas illorum eluceſcet: & tua magnificabis. Eius tranſlationes ad propria redige; tua ad tranſlatio-

nes, prout verborum tuorum ſpiritum accendere, & aduerſarij extinguere, congruens fuerit. Hæc eſt licentia Rhetorum, non Logicorum, & ſapientium, niſi declarare, & eneruare Fallacias aduerſarij: & rationibus melioribus, & teſtibus, refutare.

De Peroratione.

Art. V.

Tandem ſequitur Peroratio in qua prius amplificabis, & poſteà, ſi opus fuerit, ad reficiendam memoriam, rationes enumerabis tibi fauentes, & aduerſarij deterioratas contrapones. Hac in parte victoria verſatur.

Amplificatio ſit ex iam dictis, vbi de ipſa locuti ſumus. Attamen ſpiritu vehementi, concitato, claróque proponentur; & magnifico conglobatis definitionibus, exemplis, comparationibus, effectibus, aut cauſis, & ſignis. hinc exclamabis ad mortuos, ad Angelos, ad Deum, ad elementa, ad bruta. V. G. *Reſpice ad formicam ó piger, &c.* Introduces loquentia, quæ non loquuntur per proſopopeïam. Et gradatim aſcẽdes: Nam de extremo ad extremum non procedit natura abſque mediis: ergo ſecundum ipſam nec facies fidem. Hic lacrimaberis, iraſceris, timebis, & afficieris prout afficere optas. Magnus affectus fidem conciliat mutuam magnis verbis. Alioquin videberis ſicut qui ad lugendum mortuum mercede conducitur; de quibus Horatius. *Deriſor vero plus laudatore mouetur.* Plus enim clamitant, quàm vxor defuncti, & filij, ſed ſine affectu, tanquam deriſores.

Si oratio longior fuerit, aut memoriæ auditorum diffidas, quod in accuſationibus ſolet magis; repete argumenta. Ita quod ſingula vnica propoſitione adducas: ſed eleganti, ſententioſa, figurata. Ne oſtentationem memoriæ propriæ aut diffidentiam de aliena demonſtres. Alioquin bis in inuidiam te ipſum adduces, & nemo ſuffragabitur. Nil infelicius quam artem detegere in oran-

Digitized by Google

do, & poëtando. Quod Taſſus facit, dum nos quaſi pueros per lenocinium verborum decipere proponit. Dictum eſt Lucretij, ſed ad aliud propoſitum: dum mirificam philoſophiam canit: & quaſi medicinam verſibus dulcorandam Memmio propter alios, nec in proëmio, ſic dicit.

DE ORATORIS INSTRVMENTO.

ORATORIS FINEM ESSE SVADERE: ergò neceſſe habet mouere: ergo & prius docere; & delectare: ergo ex parte orationis etiam iſta requiri. Et de orationis vita, & corpore iam dicendum eſſe. Ideo de triplici figura.

CAP. XI. ART. I.

DIcunt functiones oratoris eſſe docere, delectare, & mouere. Delectare quidem, ait Cicero, honorarium eſt: docere debitum: mouere neceſſarium. Nos autem diximus, munus proprium eſſe ſuaſionem, quam, niſi flectat, non aſſequetur. Hoc autem neque, niſi prius doceat probetque: quod cum rectè facimus, delectamus. Senſus enim boni cuiuſcunque eſt voluptas. Quapropter quaſi condimentum eſt, vt flexio, commotioque animi placeat: quod Natura facit. Cum enim neceſſarius ſit cibus, & coïtus vitæ indiuiduali, & ſpecificæ: & animantia docta ſint, vt ſi viuere velint, cibo, & venere vtantur: tamen quia ægrè huiuſmodi functione, ſuſciperent, niſi & iam Iocundarentur; ex ſummi Boni quaſi vaſe inſtillauit voluptatem huiuſmodi laboribus. Orator ergò hanc partem non ſpernat, niſi vbi per ſe doctrina, eſt voluptuoſa, & admirabilis, ſicuti Theologia; & metaphyſica. Et quia voluptas habet decipere, non eſt adhibenda, niſi vbi volueris amoroſa non pernicioſa deceptione homines capere. Sicuti medicus abſynthiū

propinans, oras vaſis intingit melle. Hæ igitur functiones ſint nobis tanquam media ad finem, qui eſt perſuaſio. Et quoniam dictum eſt de his, quæ ad Oratorem, & auditores pertinent, nunc quæ ad orationem, dicenda remanent: in qua probatio, & iocundatio, & flexio inſtrumentaliter continentur. Genus dicendi triplex apud Aug. in 4. de doct. Chriſt. videlicet: Humile Grande & Mediocre. Humile ad ſuadẽdum quæ doces vera eſſe: Mediocrè ad delectandũ: Grande ad ſuadendũ vt fiant, quæ velles. In primò verba ſint ſufficientia, vt in ſcientiis: in ſecundo ſplendentia, vt in laudibus: in tertio vehementia vt in arduis capeſſendis, & diuinis.

Vniuerſaliter autem oratio erit intelligibilis, ornata, apta fini, & perſonis, vt dicebamus, affectis, & afficiendis. Affectus autem imprimendus non modò in orantis animo, & corporis geſtu, & vocis modulatione exprimitur, ſed etiam in orationis varietate, quam Figuram vocant, nos autem Viuificationem Alia enim eſt Mutatio. Vocabulorum & ſermonis, quam ſolent dicere Tropum, & inuerſionem, alia Affiguratio orationis, quam vocant Figuram; alia ſententiarum, quam nos potius Viuificationem in Oratores Schema appellant. Prius autem de viuificatione ſit nobis dicendum, quoniam immediatè afficit, datque orationi ſpiritum, & affectum; qui Auditoribus hoc inſtrumento propinatur.

De viuificationibus Orationis. 1. De affectibus in oratione expreſſis, & dilatis ad mouendum per verba.

ART. II.

PRimus viuificandi modus eſt Interrogatio, non cauſa ſciſcitandi. Sed pudefaciendi, vt apud Iuuenalem: *Dicite pontifices in ſancto quod facit aurum?* Et apud Saluſt. *Quouſque abutere patientia noſtra, ò Catilina!*

Vel impoſſibilitatem oſtendendi; vt, *qui fieri poteſt!*

Vel conſenſum extorquendi, dum pudet eos neſcire,

quod pro notiſſimo ſupponis, vt, *quis ignorat fraudulentam ſubmiſſè loquentis naturam!*

Vel indignantis, vt, *& quiſquam numen innonis adoret!*

Vel admirationem pariendi. Vt, *quid non mortalia pectora, cogis, Auri ſacra fames!*

Vel miſericordiam; vt, *heu quæ nunc tellus, quæ me æquora poſſunt, accipere!*

Aut ſe ipſum perplexum declarandi, vt, *quod faciam! quo me vertam! quo pergis Campanella!*

Secunda viuificatio eſt Reſponſiua, quando interroganti reſpondemus non ſolum, quod dicit aſſerendo, ſed aliud, quod dictum magnificat vt ſi quæram, *verberauit te Fabius!* Reſpondeas: *Et innocentem. Item occidit Fabius hominem!* Reſp. *maximè, latronem.* Vbi conuincitur auditor ratione, vnicâ dictione expreſſa.

Tertia, eſt Subiectio, cum interrogamus, & ſimul reſpondemus nobis, nec expectamus ab alio. *Peccaſti. Nunquid ignorantia!* Reſp. *Non: Theologus enim eras. Nunquid paupertate! Non: diues eras.*

Quarta Anteoccupatio, vt cum occurrimus obiectioni poſſibili. *Quæritis quare in Bacchanalibus Euangelizem, cum non niſi in quadrageſima ſoleam!*

Quinta eſt Correctio ſermonis, vt, *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa; ſi tamen ſine cauſa.*

Sexta eſt Dubitatio, vt, *quo me vertam!* Sed interrogatione aliquãdo; Aliquando ſine interrogatione. *Et quidem quod faciam, ignoro.*

Septima Communicatio, quando interrogamus auditores id, de quo dubitamus, aut rectè factum voluimus; *Vt quid feciſſetis vos, ſi hoſtis inuaſiſſet! nonne idem!*

Octaua Apoſtrophe dicitur, cum ſermonem ab auditoribus, ad alios conuertimus. Vel inuocando: vt *Dei, quibus imperium eſt animorum*, &c. apud virg. vel inuidioſè implorãdo, vt *ò leges ſacræ, quomodo ſiletis in tanto facinore!* Vel aduerſarium inuadendo, vt *quid tuus ille Tubero in acie pharſalica gladius agebat!* Apud Cic. pro. Q. Ligario.

Nona Obſecratio; *quo te perculi iocundum numen, & au-*

ras, per ſpem ſurgentis Iuli: & per clementiam tuam, quã nunquid miſeris defuit, &c.

Decima Execratio, vt, *dij te eradicent;* in Terent. &, *percutiat te Deus paries dealbate,* in act. Ap. & *montes Gelboë nec pluuia, nec ros ſuper vos, &c.*

Vndecima, Exclamatio, quando dolorem magnum, aut indignationem, aut admirationem exprimimus. Vt *ô infelicia ſecula, &c.* & Lucr. *ô miſeras hominum mentes, ô pectora cæca.* Et Baſ. *ô altitudinem benignitatis humanitatiſque Dei, &c.* Quando verò quod diximus, commendamus, potius eſt acclamatio: vt, *Tantæ molis erat Romanam condere gentem.* Vel apud Paulum. *O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei, &c.* Quæ videtur acclamatio Chryſoſt. & Amb. at Auguſt. exclamatio. Sed compoſita eſt reuerà.

Duodecima Præteritio eſt, cum fingimus nolle dicere, quod tamen dicimus, & ad aliud properamus. Vt *omitto nunc Arij procacitatem, impudentiam, adulteria, vultum, apoſtaſiæ ſignum, quale apud eccleſiaſticũ. Cum legitur, & quomodo crepuit medius, ſicut Iudas, & effuſa ſunt viſcera eius, vti merebatur in cloaca, venio ſolum ad hanc aſſertionem eius impiam, quòd Chriſtus non eſt verè Deus.*

Tertiadecima Præciſio ſermonis eſt, cũ reticemus irã, aut ſollicitudinem monſtrando, vt, *quos ego. Sed motos præſtat, &c.* Apud Virg. p. Ænead.

Quartadecima Emphaſis, quando plus ſignificatur, quàm dicitur vt *demiſſum lapſi per funem, &c.* Ænead. 2.

Quintadecima Proſopopæïa, quando introducimus loquentes res, quæ non loquuntur, vel ad dicẽdum prouocamus. Sic introducitur Italia rogans pro natis: & defunctus pro vxore. Et ſecundum Baſ. Dauid cælum, & montes, & fluuios ad laudandum Deum compellat. Et alibi; *Quid eſt tibi more quod fugiſti:* duplici vtitur figura. Non niſi ſummo affectu hæc fieri debent ad illum exprimendum; nam cum ſint per ſe falſa, ridiculum per ſe excitant: vnde & in noſtri admiratione elementa Deum laudant, Baſilio. Ego autem puto ex communi entitate

iſta trahi, quam effectus eleuatus ſuper corporalia ad primalitates omnibus communes tranſcendit. Tu verum vides, & ego video, nec tu in me, nec ego in te (ait Aug.) ergo in primo ente. De his in Metap.

Sextadecima eſt Deſcriptio rei, de qua loquimur ad viuum ità, vt cerni poſſit quaſi in oratione. Sic in Macab. 2. deſcribitur Onias plorans pro violatione templi: & Virgilius amictum, oculos, barbam, & mores Charontis. Sic prædicatores iudicij formam; & venientis Chriſti in maieſtate depingunt. Mirabilis eſt ad mouendum: ſed inutilis in rebus claris, & quibus non indigemus ad doctrinam, neque ad affectum. Veluti oratores ridiculi, dum carduelis Cantum, aut laudæ, aut auroram, fruſtrà depingunt longo verborum ambitu.

Decimaſeptima Ethopeia, vel Notatio, non longe abeſt. cum v. mores alicuius in oratione imitamur. Vt *Nero ante principatum manſuetudinem, affabilitatem, conſortium literarum, verecundiam profitebatur: factus verò princeps, paulatim habitum mutare, amorem phyloſophiæ deponere, in amicos ſæuire, libidinibus vacare, &c.*

Decimaoctaua Ironia, ſeu diſſimulatio eſt, cum aliud dicimus, aliudque contrarium intelligi volumus; *Ecce Adam factus eſt quaſi vnus ex nobis, ſciens bonum, & malum, &c.* ſecundū meliores Theologos. Nā tunc non, vt Deus, ſed vt beſtia factus eſt ex peccato, teſte Dauid, vnde è paradiſo, & conſortio angelorum expellendus fuit.

Decimanona Suſtentatio eſt, cum animos Auditorum ſuſpendimus, magnificandi cauſa quod dicimus. *Cui ſimilabo hunc hominem? Alexandro ne? ſed maior. Cæſari non, &c. non hominibus; ſed angelis, &c.*

Vigeſima Licentia eſt, cum audemus dicendo aliquid, quod tamen non offendat, ſed nos commendet. Vt, *audeo dicere, patres, aduerſatus ſum vobis, quoniam mihi videbar melius noſſe, quod ipſe videram, quam vos quod audieratis.* Et Petrus, *liceat fratres confidenter apud vos dicere de patriarcha Dauid, quià mortuus eſt,* Hac figura in rephrenſionibus vtemur.

Digitized by Google

Vigeſima prima Conceſſio dicitur, cum aliquid etiam iniquum fiducia cauſæ videmur concedere, vt *ſit latro, & nebulo: haud tamen cuius nunc inſimulatur, crimen patraſſe conuincitur.* Et quando miſcetur ironia, validior eſt figuratio hæc, vt apud virg. *Meque timoris Argue tu Drance, quando tot ſtragis aceruos Teucrorum tua dextra dedit.*

Vigeſima ſecunda Permiſſio eſt cum aliorum iudicio ius noſtrum examinandum permittimus; aut quia illis confidimus; aut rei, de qua dicimus: aut quia reiicimus tanquam nil ad nos vt *vos videritis, &c.*

Vigeſima quarta Diſtributio eſt, quando aliquid in plures tribuitur partes, quarum ratio ſubiungitur, aut reticetur. Vt *Cæſari neque virtus in præliando, neque ſapientia, in conſulendo; neque benignitas in benefaciendo defuit. Et enim cum præliaretur apparebat fortiſſimus: in dubiis ſapientiſſimus; in præmiis tribuendis liberaraliſſimus.* Item apud Amb. de Petro, & Paulo. *Vna die paſſi ſunt, vt ad Chriſtum pariter peruenirent: vno in loco, ne alteri Roma deeſſet; ſub vno perſecutore, vt æqualis crudelitas vtrumque conſtringeret. Dies ergo pro merito: locus pro gloria: perſecutor decretus eſt pro virtute.* Sed hæc figura potius ornat, quam afficit. Sunt & aliæ quaſi orationis geſtus viui: quas proſequi omnes difficile eſt. Reduces tamen ad memoratas quicunque eras.

De affigurationibus orationis, in quibus deferuntur iam memoratæ viuificationes ad auditores.

ART. III.

HAS in affectibus propinandis varietates, ſequuntur Orationis Affigurationes, differētes ab illis quidem: quoniā ſi verba mutes in illis manet expreſſio Affectionis: in iſtis verò nequaquā, quoniā ſermonis eſt varietas, nō affectus. Nec dico figuras, ſed ad Affigurationes, quoniā verba ipſa ita diſponimus, vt quaſdā figuras repræſentēt: quæ ſenſū introducant blandius, aut fælicius: ſicuti qui ad bellū parat arma, acuit, polit, ornat: & qui pharmaca, miſcet,

ſet, ſeparat, ſolidat, mollit, acuit, polit, rotundatque prout ægris melius, & ſalubrius applicari poſſunt.

Figuramus ergò Adiectione, detractione, & Conſimulatione.

De Affigurationibus ex Adiectione.

HArum prima eſt Repetitio crebra eiuſdem vocabuli, faciendi gratia ictum, & impreſſionem in animo auditoris. Qui autem ea, quæ nolunt imprimere, aut non neceſſaria ſunt, vt imprimantur valdè, ſic repetunt quaſi nugaces damnandi ſunt; exemplum, Cicero. *Quid tam populare quam libertas, &c. quid tam populare quam ocium?* Et Dantes mirificè dixit.

Amor, che in cor gentil ratto ſi apprende, &c.
Amor che à nullo amato amor perdonna, &c.
Amor condaſſe noi ad vna morte, &c.

dum peccatum minuere vult ab amore, &c.

Quando repetitio fit in fine periodorum, vocatur Conuerſio, vt *quis abrogauit legalia! Paulus. Orbem quoque ſubiecit, Paulus. Et pro Chriſto paſſus eſt? Paulus.* Quando in principio, & in fine eſt repetitio, vocatur Complexio, vt, *qui rū perunt Fœdera? Carthaginenſes. Qui Italiam vaſtarunt? Carthaginenſes: qui, &c.*

Eſt Conduplicatio affinis Repetitioni, vim imprimendi habens, & lepidè. Vt *viuo ego, iam non ego; viuit vero in me Chriſtus.* Et aliquando eadem vox bis in principio ponitur: aliquando in fine bis: aliquando principium fini reſpondet; aliquando mediis, aut media inter ſe. Et in eodem caſu, & in diuerſis. Quorum exempla vbique inuenies, præſertim in pſalmis, & in Auguſtino.

Traductio eſt, cùm idem verbum crebrius ponitur, aut in eodem ſignificatu, & caſu, vt *qui in vita nil habet iucundius vita; is cum virtute vitam non poteſt colere.* Aut in diuerſo ſignificatu, vt *veniam ad te, cum præceptor dederit veniam:* Aut in diuerſo caſu, vt *pleni ſunt libri, plenæ ſapientum voces, plena exemplorum vetuſtas.*

Etiam deriuationes ſunt caſus, vt diximus in logica.

Quarta Synonimia eſt, cum plures voces idem ſignificantes coniunguntur: aut propoſitiones idem exprimentes. Quod ſuperfluitatis vitium eſt in philoſophia: conceditur oratoribus explicationis gratia, leporis interdum, preſertim in laudatione ſed nauſeam ſapientibus facit.

Quinta Polyſintheton, quando in ſingulis vocabulis coniunctionis notulæ adiunguntur, vt *Demiſſum lapſi per funem, Athamaſque, Thoaſque, Pelideſque, Neoptolemus, primuſque Machaon: Et Menelaus, & ipſe doli fabricator Epæus, &c.* Apud Virg. 2. Enead.

Gradatio repetit dicta vltima, & ad alia aſcendit, quaſi per gradus, vt in Epiſt. ad Rom. *gloriamur in tribulationibus. Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem: probatio verò ſpem: ſpes autem non confundit; quia Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris.*

De Aſſigurationibus ex detractione.

HActenus de figuratione per Adiectionem. Nunc de his, quæ fiunt detractione, quemadmodum cum exſculpuntur marmora in ſtatuas: & ſicut illæ precantibus & laudantibus & lætis conueniunt: ſic iſtæ iraſcentibus, plangentibus, & ſubtiliter perpendentibus, & ſollicitis, aptæ ſunt.

Prima eſt particulæ verbalis reticentia. Vt *nullus apud nos ſermo, niſi de te.* Vbi deeſt, fit.

Eſt Diſſolutio, quando coniunctiones demuntur in vocibus aut propoſitionibus, vt *veni, vidi, vici.*

Tertia Adiunctio, quando ad vnum verbum plures ſententiæ referuntur ſiue in principio, ſiue in medio, ſiue in fine, vt, *vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia, &c.*

Quarta Illi oppoſita Diſiunctio cum pluribus ſententiis ſuum verbum cuique reſpondet, vt *potentia operatur, ſapientia conſulit, voluntas imperat.*

Valet ad perſpicuitatem, & diſtinctionem.

De Aſſigurationibus ex conſimilatione.

POſt hæc Conſimilitudinibus figurantur orationes: valentque potius ad memoriam, quam ad decorem, aut fructum.

Prima eſt Annominatio, cum vocabula eadem, paululum deflexa, ponuntur, vt *Emit morte immortalitatem.* Vel ex oppoſito dixit Sedulius. *Qui potuit ſine morte mori, &c.* Et commutatione, vt *non amor, ſed humor te mouet.* Et in diuerſo ſignificatu: *Da veniam, vt veniam.*

Secunda eſt Exornatio ſimiliter cadens, aut in fine, aut in mediis, aut commutatim: aut, &c. vt *ſicut promptus ad audaciam, ſic inſtructus ad falleciam, &c.*

Tertia Similiter deſinens, cum non vocabula, vt in præcedenti, ſed ſententiæ in eandem conſonant deſinentiam, vt *Non remittuntur peccata, niſi reſtituantur ablata.* Et, *cor uenit ille thoro, conuenit iſte foro.* Et Catullus, *dextra Pater,* &c. Sanctus Auguſt. quaſi neſcit loqui abſque his duabus figuris & quidem nimiam affectationem, & Nauſeam faciunt in oratione: valent tamen ad acutas ſententias memoriæ imprimendas; quibus ille abundat: & carminibus reſpondet potiuſquam proſæ. Et prouerbiis aptiſſimè conueniunt. Proſper imitatur illum in lib. de vocat. Gent. ſed parcius. At affectationem magnam præ ſe fert. Quapropter Hier. & Amb. videntur & Leo, & Cyprianus, eloquentiæ Chriſtianæ Antiſtites: neque enim figuris vtuntur, niſi vbi opus ſunt valde: & à puritate ſermonis, non deuiant.

Quarta Eodem modo ſe habet commutatio, quæ familiaris eſt Auguſtino quoque, vbi diuerſæ ſententiæ ex eiſdem vocabulis contraponuntur. Vt *pulchrum edere, vt viuas; viuere, non vt edas.*

Quinta Compar, quando conſtant duæ propoſitiones ex pari numero ſyllabarum. De quibus ſatis.

Conſiderandum eſt quis loquitur, & quibus, & de quibus. Vehemens affectus loquentis reiicit figuras, & vt

Horatius ait, *proiicit ampullas & ſexquipedalia verba.* Et ad ſapientes ſermo purus eſſe debet. Similiter in ſeriis conconſultationibus. Et in doctrinalibus, Videat orator quibus ſtudiis delectantur auditores, & iuxtà mores eorum attemperet orationem, vt ſæpè dictum eſt.

De elocutione oratoria. Et primò de eius congruitate, & intelligibilitate.

CAP. XII. ART. I.

ELocutio Rhet. intelligibilis, vt ſit, debet vocabulis conſtare, quæ auditoribus ſint nota, & delectabilia, & pura in idiomate ipſorum vt latinus latinâ, hiſpanus hiſpana hiſpanis verba faciat. Linguas addiſcimus à matribus, & nutricibus, quas bene loquentes eſſe oportet, vt mater Cæſaris; & à Grammaticis, & conſuetudine, vt in Phyſiologia de Auditu loquentes, declarauimus.

De Ornatu elocutionis oratoriæ.

ART. II.

VT autem ornatè loquamur, conſideranda ſunt prius vocabula, & poſteà ſtructura eorum in oratione. Vocabulorum alia ſunt propria cum ipſis rebus conuenientia, & vſitata, vt panis, vinum. Alia propria, ſed non vſitata, vt Maſtigia, donicum, Tarantara, Quidditas. Quorum alia vetera, alia noua ſunt. Alia vero ſunt Mutuata, ſeu tranſlata, vt aiunt.

De vocabulis propriis, nouis, antiquis & vſitatis. Et de ipſorum vſu. ART. III.

PRopriis vtemur in rei narratione, & in philoſophicis rebus. Sed in Rhet. vſitatis, & in Philoſophia

etiam inuſitatis, & nouis, parcè tamen vbi opus exigit antiqua orator apponet. Poëta licentius. Nouis vterque abſtinet, niſi res nouæ ſignentur per illa, vt Bombarda, & Turcarum Rex: pro quò inſulsè Bembus ait, Traciæ Rex. Cicero ait: *Beatitudo, & beatitas, vtrumque durum; ſed vſu molliendaſunt vocabula.* Nec modò antiqua, ſed noua ponemus, & inueniemus, vti Horatius ait; *Et noua fictaque nuper habebunt verba fidem, ſi Græco fonte cadant, parcè detorta, &c.* Et)) *Multa renaſcentur quæ iam cecidere, cadentque*)) *Quæ nunc ſunt in honore vocabula ſi volet vſus, &c. licuit ſemper quæ licebit, ſignatum præſente nota producere nomen.* Sic Cato, & Ennius ſermonem patrium ditarunt. Stipticos grammaticos, ne formides. Nam ipſi à Philoſophis, & Poëtis, & Rhet. diſcunt vocabula, non autem eos docent. Hoc tamen Philoſophorum eſt munus, proprietates rerum pernoſcentium; vnde voces ducuntur: vt in p. Metap. diximus. Imperiti non arrogent, niſi ex proxima lingua in vulgari accerſire vocabula, quæ deſunt, vt in Italica ex Gallicana, vel Hyſpanica.

Vocabulorum propriorum alia ſunt conſonantiora, alia grandiora, alia nitidiora, & è contra: quod ex vocalium literarum & conſonantium ſtructura accidit. Eliget orator quæ congruunt rebus, & affectibus, non quæ ſublimia ſunt in omni re, quemadmodum ſcioli faciunt, ampullas, & ſexquipedalia verba captantes. In quo Taſſus ſæpè deliquit. Dantes omnes mortales vicit in imitandis rebus, & affectibus per vocabula aptiſſima: ſed ſacra Scriptura ipſum anteit. per deriuationes & locos à coniugatis vocabula extrahemus nomina ex verbis, & ex verbis nomina. Vt alibi declarauimus.

De Mutuatione Vocabulorum, vbi deſunt propria rebus, vel, &c. ſiue de Tropis ſiue de impropriis.

ART. IV.

VBi autem deſunt rebus nomina propria, aut faſtidio ſunt repetita, aut lucidioribus indigent notis, aut affectibus conſpergere volumus, licebit aliunde mutuari, ſicuti veſtes, vbi vel latere, vel repræſentare, vel in ſolennitatibus Elegantes comparere volumus. Aliquando non ſolùm rem vnam, ſed plures, quæ in oratione continentur, veſtibus alienis veſtimus; idcóque mutuatio eſt duplex alia in vocabulis, alia in oratione, quæ dicuntur: Metaphora & Parabola.

De mutuatione in vocabulis.

MEtaphora eſt prima vocabulorum mutuatio inter omnes tropos celeberrima, & formoſiſſima, licet Egeſtatis filia. Non tamen à diſſimilibus mutuatio fit: non enim veſtis gigantis aptaretur formicæ, neque cortex panis cælo. Ineſt ergò ſemper ſimilitudo, idcirco valet.

Et fit ab inanimato ad animatum, vt *Sagitta volant*: Cum tamen volatus ſit auis proprius; ſed inſtar auis fertur ſagitta per aërem.

Alia eſt è contra, vt *Scipiades belli fulmen, &c.* Apud Lucr. & *lætas ſegetes*, apud Virg. Alia mutuatio eſt animati ad animatum, vt *vulpis orabat Iouem*, apud Eſopum, Alia ab inanimato ad inanimatum, vt *paupertas grauis*. In Terentio. grauitas eſt lapidis, &c. Eſt quidem metaphora à proportionalitate faciens ſimilitudinem. Sicut enim deorſum grauat lapis, ſic paupertas. Et ſicut latrat Canis contra hominem, ſic Cato ad Scipionem.

Vbi nulla eſt proportionalitas, non transferes voces. Nec dices volare vermiculum repentē: ſed nauem. Nec remigare aſinum, ſed auem. A longe ducitur Metaphora, cum non à ſimili, ſed à re cui conuenit ſimile deduci-

tur, vt cum vocamus Charibdim bonorum, prò voraginem bonorum, helluonem. Et nec dicet, *ſerpit arboris coma*, pro *ſybilat*; eo quod ſerpens, cui ſybilus proprius eſt, ſerpit. Fit metaphora à longe metalepſis, vt Virgilius: *Poſt aliquot ariſtas:* Id eſt, ſpicas: id eſt, æſtates in quibus ſunt, id eſt, annos in quibus æſtates.

Tranſlationes à magnis rebus proſunt ad amplificandum: à paruis ad deprimendum: à ridiculis ad contemnendum, vel ad riſum excitandum in Comedia, &c. vt Traſtulus ait; è *doctore à due ſole:* accipiens tranſlationem à bonis calceis. Et *caſtratam Remp. morte Africani*, comicus dicet, non orator: quià maculat ſermonem ſuaſorium. In vehementia tamen ſæpè huiuſmodi iuuant ad fidem, & affectum, vti Paulus Apoſt. *omnia arbitratus ſum ſtercora propter eminentem ſcientiam Domini mei.* Hoc autem facimus vbi volumus rem, de qua loquimur in animis auditorum viliſſimam facere. Nec niſi grauiſſimis, & ſapientiſſimis, & ſenibus, & in vehementia, conueniunt.

Placent metaphoræ, quia neceſſitati ſuccurrunt, & ſunt ſapientiæ, qua ſeruamur, inuentricis indicia: & quià amplificant notiones.

Secunda Synechdochem vocant figuram, in qua cōmodant ſibi vocabula mutuò, totum parti, & pars toti, ſiue ſit totum integrale, ſiue vniuerſale, ſiue numerale; nam ſicut genus pro ſpecie, ſic plurale pro ſingulari, & è contra ſolemus ponere. Eſt vbi & totum eſſentiale. Nam materiam pro compoſito, vt ferrum pro gladio ponimus. Et carnem pro homine in ſacra Scriptura ſæpiſſimè. Sed poëtis magis conuenit hæc mutuatio. Item 70. *animæ de fæmore Iacob.*

Tertia Metonymia eſt mutuatio vocabulorum mutua à cauſis ad effectus, & è contra. Vt vocamus opera platonis, *Platonem*, à ſua cauſa. Et *Pallidam mortem* à ſuo effectu. Et *Scelus*, hominem ſceleratum. Item contentum à continente, vt *Romam felicem* pro Romanis fælicibus; & tempus crudele, & crudeles terras, pro hominibus tem-

pori ſubiectis, & terrigenis. Et *Ducem* pro militibus, & *Regem* pro ſubditis. Vt Rex hyſpanus preliatur in Flandria, vbi tamen non eſt, ſed ſui milites, &c.

Quarta Antonomaſia eſt, vbi relicto proprio vocabulo ordinario, aſſumimus feſtiuum, ſicuti veſtem ſplendidiſſimam inſollenitatibus, depoſita ordinaria. Sic ponitur *euerſor chartaginis*, pro Scipione; *medicinæ parens* prò Hippocrate, &c.

Quinta Damus aliquando veſtem propriam rebus, ſed ſuperfluam, vbi non eſt in conſeſſu aliquo ad aliquid oſtēdendum neceſſaria. Et talis mutuatio, vocatur epitheton, ſiue appoſitio. Vt cum dicimus, *album lac.* & *Achilles velox.* Poëtis conceditur, vt carminibus numeros adaptent. Et quaſi in conſeſſu poetico decent: non tamen in Rhet. oratione, niſi vbi ad aliquid exprimēdum illo indigemus, aut perpetua ſunt: Vt, *ô ſcelus abominādum.* Nec dicam Petrus, pro Apoſt. niſi addam Sanctus. Et aliquando diſtinctionis gratia rectiſſimè; vt Petrus lombardus.

Sexta Antiphraſis ab inimico mutuatur veſtem, quam idcircò non reſtituit; vt *lucus*, quia non lucet: *Bellum* vbi horreſcimus non bellè.

Septima fictio nominum eſt, quaſi noui veſtimenti inuentio, græcis, & Italis modernis conceſſa, non autem Latinis: niſi vti ſuprà dicebamus ex Horatio. At cum Latina lingua iam perfecta ſit, à nobis non poteſt in aliquo nouari, niſi vbi res nouæ vocabula noua exigunt, vt *Bombarda*, *Archibugium*: vel ſcientiæ nouitas, vt diximus, *Primalitates*, & Scotus *haccheitatem*, & ſcholaſtici *Quidditatem*; ſapienter profectò, decenter; quidquid ſcioli reclamant. Neque S. Gregorius Theologiam regulis Donati concludi patitur.

Octaua Abuſio vocabula propinqua, & ſimilia mutuò accipit, vbi propria habemus, nec indigemus ad memoratos effectus in prima figuratione. Sic ponimus *parricidam* pro eo quoque qui matrem, aut ſororem occidit. Et *minutum animum* pro paruo.

De

De Mutatione orationis.

HÆc de mutuatione vocabulorum: nunc de oratione tota mutuata dicendum.

Cuius prima transfiguratio eſt Allegoria. Vt cum aliud verbis, aliud ſenſu dicimus. Vt *ego in portu nauigo*. i. maneo tutus.

Secundo Faciunt Ænigma, vbi omnia verba ſunt mutuata; at ſi vnum reſtat proprium, illuminans ſenſum, ad quem ſunt accepta, eſt Allegoria. Vt Cic. *Equidem tempeſtates & procellas, in illis dumtaxat fluctibus concionum, putaui eſſe ſubeundas, &c.* vbi ſi ly *concionum* non poſuiſſet, ænigma eſſet: Maneat allegoria à principio ad finem in ſuæ proportionalitatis ſimilitudine. Sic conficitur & parabola. De qua ante iam diximus.

Tertia Periphraſis eſt, cum prò re deſcriptionem rei adducimus. Vt cum Virg. ait. *Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris, &c.* i. prima noctis pars, &c. hoc poëtarum eſt, non oratorum, niſi vbi pudet aliquid dicere, & circumſcribimus.

Quarta Hyperboles auget fimbrias veſtis aliundè, non vt mentiatur, ſed vt magnificet. Vt *it clamor ad aſtra*: & *totam menſam deuorauit Gnato*. & S. Aug. Hyperb. putat. Neque *mundus caperet qui ſcribēdi eſſent libri*, apud Iohan. Item, *vix oſſibus hæret, &c. apud Virg. auget macie tudinem per diminuitionem.*

Quinta habent & hyperbaton, quæ eſt verborum tranſgreſſio, aut peruerſione, vt *mecum*; aut tranſiectione, vt *fluor in durum conuertitur ens*. Teleſius ſemper hac vtitur: aut vocabuli diſcontinuatione, vt *ſeptem ſubiecta Trioni*. Quæ poëtis tantum conceditur; & Lucretus *perque foratum, &c.* in his transformatio, non mutuatio eſt.

De collocatione vocabulorum iam dictorum in oratione.

CAP. XIII.

ART. II.

POſtquam ſyluam vocabulorum propriorum, & mutuatorum, nouorum, & veterum, habueris, de collocatione cogita: quæ requirit ordinem, & iuncturam.

In ordine primò ſemper augebis in maximum, & in minimum.

Secundo ordinem naturæ tenebis, vt quæ priora ſunt prius dicas, vnum diem, & noctem, non è contra, niſi vbi ordo doctrinæ aliud poſcit.

Tertio Claudes verbo ſenſum potius quàm nomine: quod in vulgari lingua etiam Boccacius ſeruat. Vbi tamen aſperitas eſſet, reſpice ſonum meliorem. Tranſpones enim donec conſonent.

In Iunctura non ſit aſperitas conſonantium literarum in fine præcedentis, & principio ſequentis dictionis ſe collidentium. Neque ſit hiulca oratio, vocalium preſertim earundem obuiantium. Nec ſyllabæ vltimæ Prioris, ſint primæ poſterioris. Monoſyllabarum continuationem vitabis, & polyſyllabis intermiſces. Varietatem amabis, quæ numerum auribus intonet. Nec in his ſuperſtitioſus eris. Potius ſententiam, quam verba concinnabis. Eſt vbi aſpera requiritur, & vbi hiulca, &c. vide poëticam.

De Periodis.

ART. II.

DIuiditur tota oratio in periodos: quæ ſententias complectuntur in oratione conſperſas: Periodus ſecatur in membra, & inciſa; quæ ſanctus Hier. vocat cola, & commata, cum Græcis. Membrum eſt ſenſus numeris concluſus, ſed à corpore abruptus, ideo per ſe vim

non habet, vt manus abſciſſa. Vt *tu recubans ſub tegmine fagi.*

Inciſum eſt ſenſus concluſus non expleto numero: & ſæpè pars membri.

Periodus aliquando per circumſcriptionem fit, vt cum de primo ad finem expectatur ſenſus. Et iſte debet non vltrà quatuor membra progredi, vt concinnitati, & attentioni ſatisfaciat. Aliquando membratim, & in ſingulis membris eſt quaſi pauſa: & poteſt in plura membra procedere. Circumſcriptio Teleſius, ſed longiſſime; membratim Plato, loquitur. Breuibus vniuſque membri Plinius vti ſolet. Et Seneca: & hæc conuenit narrantibus, & laudantibus.

De Numeris orationi p.

ART. III.

PEriodus recipit numerum inſtar carminis; qui ſpiritum auditoris afficiat lenitate, Iocunditate, & admiratione; nec tamen aduertat ex arte factum. Quapropter vitioſum eſt carminis pedes in periodis eadem ratione ſternere. Affectationem namque gloriolæ, aut vilitatem orationis, aut fallendi artem, oſtentares. Recipit oratio omnes pedes. Et ſemper variando in periodis aliis, aliter. Caucbis ergo traiectionem vocum, qua vtuntur, vt melius cadat, aut voluatur periodus. Item verba ſuperflua, & inania, quaſi ſaburra ad concinendum cum aliis numeroſè. Item conſimiles vbique cadentias vitabis. Sponte quidem numeroſam faciunt orationem contrapoſitiones ſimilium, & oppoſitorum, vti ſolet Aug. eloqui. Sed frequentatio vitioſa.

Byſſillabipedes quatuor ſunt, quibus orator vtitur, S. Spondeus, ex duabus longis: & pyrrichius ex duabus breuibus: Iambus ex prima breui, & ſecunda longa; choreus è conuerſo.

Ex tribus ſyllabis ſunt. 8. Moloſſus ex tribus longis,

Tribracus ex 3. breuibus. Dactylus è longa, & breuibus. Anapeſtus è contra ex duabus breuibus, & vltima longa: Brachius ex breui, & duabus longis: Antibacchius è contra. Creticus ex longa, breui, & longa, Amphibaccus ex breui, longa, & breui.

Ex quatuor Pæon eſt, ex vna longa, & ex tribus breuibus. Antipeon ex tribus breuibus & vna longa: procelleumaticus ex quatuor breuibus: Dochimus ex brachio, & iambo miſtis.

Omnis oratio apud Cicer. capit pedes, maximè autem creticum dichoreum, dochimum, & pæonas. In oratione humili iambus laudatur; in ampla pæon: in vtroque dactylus; omnes tamen pedes intrant in omnes.

Initium periodi magnificum ſit, quod dactylo, pæone, & cretico, ſi[...]que anapeſto recte fit. Interdum à ſpondeo, & dochimo exordimur.

Finem periodi tres pedes ornent, qui ſint chorei, aut ſpondei, aut miſti preſertim in grauibus. Laudat hîc Cicero creticum; & Ariſt. antipæona. Dochimus in grauibus commendatur. Sed *auris verba diiudicet*, vt ait Iob.

Medium exornent mixti ex longis breuibuſque, ne curſitore, aut anhelare videaris. Peonem, & creticum, & bacchium, & dochimum approbant. Sed cum celeriter vis dicere, vtere pedibus breuioribus tempore, cum grauiter, longioribus.

Conueniunt acuto ſermoni, quo docemus, & probamus, præſertim in confirmatione, & confutatione, libertas à vinculis ornatus, & figurarum, & numerorum, atque acumen rationis, quo penetres animos.

Vehementi verò, & amplificationi, quibus mouemus, viuificationes, & numeri graues, inſigniter effluentes, & circumſcriptim, ardenterque loqui.

Mediocri verò vt in prooemiis, & laudibus, & rationibus, ornatus, & nitor, & harmonia multa.

Conſiderabis ſemper quis, & quibus, & quid dicit, prout ab initio conſiderabamus.

Non ſunt affectadi numeri, & regulæ: vſus enim & res facilitatem dicendi conciliabunt, vel repentè: melius eſt diſſolutè, vtque natura fert, quam affectatè, quod ſemper inutiliter, & noxiè fit, loqui per artem.

Appendix.

CVr tantopere placeant numeri, & figuræ in elocutione, multa dicunt; ſed non ex naturâ rei. Nos autem in poëtica, quam ſequentis libri compendio conficiemus, ex noſtra Phyſiologia, & Metaphyſiologia; cauſas producemus. Nec quiâ placet numerus affectatus in carmine, quadrabit orationi. Poëta enim profitetur delectare: & iuxtà officium illi conceditur. Orator ſuadere. Qui autem tales delectationes affectat, artem detegit, quia capere Auditores per delectationem quærităt. Paſſiones enim diſcernere verum non ſinunt: licet in vero nos figant, vbi à ratione non errante proficiſcuntur: non autem vbi præcedunt; alibi dictum eſt nobis luculenter.

FINIS.

THOMÆ
CAMPANELLÆ
ORD. PRÆD.

RATIONALIS PHILOSOPHIÆ:
PARS QVARTA.

Videlicet:

POETICORVM LIBER VNVS,
iuxta propria principia.

PARISIIS,
Apud IOANNEM DV BRAY, viâ Iacobæâ, ſub Spicis Maturis.

M. DC. XXXVIII.
Cum Priuilegio Regis.

Digitized by Google

THOMÆ
CAMPANELLÆ
POETICA.

POETICAM ESSE SAPIENTIS Architectonici artem inſtrumentalem ad propinandum iucundè facilè & inaduertenter Verum Bonumque nolentibus & incapacibus; idque Metro, & ideatione exempli efficere. Nec voluptatem eſſe finem gratia cuius, ſed quo, ipſius Poëtæ. Differentiáq; illius à cæteris ſcientiis vocalibus.

CAP. I. ART. I.

QVEMADMODVM Dialectica in ſcholis & ad Philoſophos rerum audire volentes perſonat: Rhetorica verò in templis, & in foro ad Senatum, & populum, & quicunque ad bona honeſta vtiliaque propenſi ſunt alloquitur: ſic Poëtica in Theatris, & in priuatis ædibus & vbique verum & bonum audire nolentes ità mul-

Digitized by Google

ect & decipit, vt dum voluptatis captandæ gratia vel alterius negocij prætextu audiunt; Veritatis, Bonitatiſque præceptione ſalutifera iocundè afficiuntur; quas, niſi ſic propinarentur, illi auerſarentur vtique ex parte vel prorſus.

Videtur igitur *Poëtica instrumentum ſuadendi bonum, & verum, quatenus bonum, iocundè & inaduertentur, per ſermones mirificè iocundéque figuratos;* quod aliæ ſcientiæ perſimplices vix aſſequuntur. Idcircò rectè dictum eſt à nobis in precedenti libro dum de Rhetorica ſermonem faceremus, *eſſe Poëticam Rhetoricam quandam figuratam*, quaſi magicam, *quæ exempla miniſtrat ad ſuadendum bonum & diſſuadendum malum delectabiliter iis, qui ſimplici verum & bonum audire nolunt, aut non poſſunt, aut neſciunt.* Omnis quidem Ars eſt donum, & proles ſapientiæ diuinæ: ergo datur ad vtilitatem, vt dicit Apoſtolus. Igitur quæ ad perniciem exercentur, artes non ſunt, vt doctè Chryſoſtomus probat: ergo ſunt abuſus, excrementa artium verarum. Si igitur poëtica Ars eſt, habet vſum in Rep. igitur inſtrumentum eſt legiſlatoris: quoniam nō circa Verum per ſe, ſed circa bonum verſatur. Igitur laudabit bonos, & virtutes: vitia deteſtabitur, & prauos: hic legem, & Religionem ſtabiliet, & cum voluptate propinabit præcepta, quibus Reſp. & amicitiæ ſeruantur; quæ per ſe videntur difficilia, auſtetaque: voluptate tamen, de vaſe ſummi Boni ſtillante. perfuſa, ſuauiter noſtris inſtillantur ſenſibus, obedienteſque nos faciunt. Quod enim cum voluptate hauritur, amatur, creſcit, executioni datur: ſicuti contra dolorifica nos abſterrent; mediocria verò paucos habent ſectatores. Perſuadet quidem & Rhetor vtilia & honeſta: cuius rei gratia laudat, vituperat, accuſat, defendit, proponit obiecta voluntati, & ſingulis affectibus: quos & per obiecta excitat, & per dicentis vehementiam, & dictionis modulos, & per rationes quibus ligatur animus, ſicuti in præcedenti libro dicebamus: item & voluptate profundit ſermonem, vt auditorum ſubeat facilius animos: At dum iſta operatur, tegit Artem,

profiteturque non voluptatem propinare, nec paſſiones mouere, ſed iure, & ratione euincere quod perſuadet: idcircò numeris latentibus vtitur, non autem metro, nec repræſentationibus. Poëta vero Quidquid ad voluptatem propinandam eſt idoneum, profitetur operari; nihilque aliud auditoribus pollicetur. Dum tamen hoc facit palam, & vulgi quaſi moribus ſeſe adaptans, propinat in vaſculo voluptatis doctrinam vtilem; & abſtruſas inſtillat ſenſibus veritates. Vt que id facere poſſit, duo vaſa fabricatur, carmẽ & transfigurationes ideales rerum quas vult docere: accerſit & à Muſica melodiam, à pictura apparatum aliquando. Proprium tamen, quo à cunctis artificibus differt, metrum habet. Qui ſuauiſſimus eſt dicendi modus, innatus animæ, ipſamque rapiens mirificè, afficienſque ſententia, quam ſecum ſert. Occultat enim poëta ſub voluptate doctrinam, ſicuti Orator in doctrina voluptatẽ: ergò præpoſterus doctrinæ modus eſt poëtica, quoniam à voluntate, non ab intellectu incipit, vti cæteræ ſcientiæ. Afficit quidem melodia per vocis lenocinium, & per inſtrumenta, pſalterium, cytharam, decachordum. At ſecum præceptum, & doctrinam iſta non habent. Nec ad poëticam pertinent, ſed ad alterius generis, licet affinis, Muſicam. Qua etiam vtitur poëta, vt ſua carmina dulcius hauriantur: quemadmodum Dauid mirificè conſueuit, vtranque artem copulando; non tamen ad poëtam ſpectant, nec vtilitatem per ſe habent doctrinalem, ſed mouent animos ad affectiones varias, iuxtà quas poſſint agere, aut diſcere quod optamus: vnde vtimur, in eccleſia muſico cantu & ſonis, qui ſedẽt ingentes animi paſſiones & ad pietatem, & deuationem rapiant: in prælio vocibus rigidis & tuba & tympano, aſperè mouentibus ad iram & alacritatem; vt concitus animus prælietur mortis periculum haud attendens, ſed victoriam. In nuptiis verò, & theatris, titillantibus vocibus, & organis quæ ad lætitiam prouocant. Sic in cęteris pro rei conuenientia; Tantam cantus vim ſapientes experti, carmina condiderunt ſonora pleráque doctri-

nis: quæ dum mulcent, docent. Quapropter haud rectè Horatius dixit,

Nam prodeſſe volunt, aut delectare poëtæ Melius deinde ait.
Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.

Non enim delectat vt delectet poëta, ſicuti Muſica ægrum, ſed vt doceat & pro ſit. Qui ergò ſolummodo per ſe delectationes attendunt, finem ſuæ artis ignorant veluti qui venere cum vxore vtitur non prolis gratia, vt natura inſtituit, ſed voluptatis tantum. Rectius S. Amb. certare doctrinam cum gratia in pſalmodia dixit: cum pſalmos exponeret. Præterea Rhetor ſuadet ſingulariter bonum partiale huic ciuitati, vel Regi, vel ſenatui, vel homini, & hic, & nunc, & ex propoſito: ſciunt enim omnes huius gratia fieri ſermonem. Poëta verò omne bonum & omne verum & omnibus hominibus ſuadere poteſt, & vniuerſaliter tractat. Et licet actiones ſingulares repræſentet, eas tamen tanquam ideas proponit, quæ vniuerſaliter cunctis pro ſunt, ſicut de vultu Petri imagines exprimuntur plures, & de vita Chriſti per imitationem, ſancti plurimi prodie runt, illam pro exemplari tenentes. Idcircò diximus poëtam propinare exempla Rhetori: deſcribit enim heroës, Mulieres, ſacerdotes, Meretrices, vitioſos virtuoſos, euentus & fortunas iſtorum, laudes, & vituperia, vnde viuere diſcamus, mala auerſari, bonáque ſectari. Præterea Rhetor & alij artifices, eos, qui audire volunt, & poſſunt, & ſciunt, docent, propriæ artis obiectum; vt bonum ſecundum nos Orator; Phyſicus veritatem naturæ: & aliæ aliud. Poëta verò docere poteſt omne verum, & omne bonum; & audire nolentes aut neſcientes, aut non potentes, poteſt facere vt audiant, & ſuſcipiant diſciplinam. Et licet in Rhet. docuerimus idem per parabolas ab oratore fieri poſſe, id ex parte verum eſt, & quatenus poëtica virtute vtitur orator, & ſolum nolentes capit. Poëta verò etiam indoctos & diſcere non potentes manſuefacit, & docet: plus enim magiæ eſt in poëtica quam in Rhetorica, vt mox patebit.

Digitized by Google

Tandem diſpoſitio poëmatis & orationis varia eſt. Hæc planior, & iuxta doctrinæ ordinem: illa artificioſior, & voluptatis ritum attendit, per quam illam prodeſſe mox pergit. Sicuti hiſtoriographus ordinem ſectatur rerum, non doctrinæ, nec voluptatis. Tandem ideas poëta tractat: alij ideata:

NEC RECTE, NEC SVFFICIENTER

Ariſtotelem docuiſſe, quod naturale ſit nobis metrum, & imitatio: nec Aphrodienſem aſſeclam Præterea nec voluptatem eſſe Motum, & affectionem totam ſimul in naturam proficiſcentem, vt Ariſt. docet.

CAP. II.

ART. I.

VNde nam tãtam ſibi Carmen, & Muſica Melodia voluptatẽ adſciſcat, inquiſierunt Veteres: ſed minimè inuenerũt: immò neq. quid ſit ipſa voluptas ſatis intellexerũt. Nos quidẽ in Metaph. & in 2. & 4. lib. de Senſu Rerũ, & in epilogiſmo Phyſiol. iſta diſputauimus: nunc quãtum noſtro, cõfert propoſito aliquid dicemus. *Ariſt. in ſua poëtica naturalem eſſe homini imitationem, & Metrum docet: exque his ortam eſſe poëticam. Illud patet quoniam pueri quidquid vident, imitantur, & fingunt, quoniam imitatio eſt, qua diſcimus artes, homo verò natura diſciplinabilis. Quapropter ait, gaudemus videre depictas tygres, & cadauera, quoniam addiſcimus. Quæ tamen per ſe viſa horrorem non voluptatem pariunt. Magis autem gaudemus ſi picta videmus, quæ viua præcognoueueramus, quoniam agnoſcimus, & ratiocinamur, & addiſcimus ratiocinando: alioquin non delectat imitatio, præterquam vel opificio, vel colore, aut alia ratione. Quapropter ipſa imitatio per ſe natura eſt nobis iocunda: ſic & Metrum, quo-*

niam imitatio eſt. Imitamur autem, ait, *aut ſolo numero, vt geſtibus ſicuti ſaltationibus exprimimus mores, repræſentamus: aut ſola harmonia, ſicut cum inſtrumenta ſonora perſonamus ad præſentandum aliquid Molle, aut durum, aut pium. Vel ſometro, vt poëta heroïcus, res, quas introducit, vel miſtis vt qui canit Metra*: probatque *in problem. ſect.* 19. *Metrum eſſe naturale, quoniam pueri cantu Mulcentur, quieſcunt. Et hoc ideo quia in eſt numerus in cantu: numerus autem habet in ſe ordinem, ordo autem eſt familiaris naturæ: nam cum ordinatè bibimus, & Manducamus, & laboramus, naturam, vireſque ſeruamus, & augemus. Inordinatè verò depranamus naturam, & de ſuo ſtatu remouemus.*

Rectè quidem Ariſt. natura nobis ineſſe imitationẽ, & cantus amorem docet: ſed inſufficienter. Dicendum enim erat, cur hominis natura iſtis delectatur actibus. Et cur alij aliter afficiuntur. Præthereà non rectè putat, quia in pictura ratiocinamur de viuis rebus, nos oblectari. Neque quia diſcimus. Nam ſi ſic foret, potius in ea pictura oblectaremur, quæ ignotas res repræſentat, docetque, non quæ notas. Item cum viuas res videmus, ratiocinamur de rebus magiſquam in pictura. Nec quia diſcimus artem: nam & qui picturam non diſcunt oblectantur pictura, ergò potius ex opificio eſt voluptas. Ars enim bona ſenſum boni efficit, qui eſt voluptas, vt dicemus. Preterea dicimus, ſi quid pictum bene eſt, *ò quam pulcrum*, etiam ſi ſit monſtrum, aut cadauer ſectum. Si verò non artificiosè de pictus eſt, ſi ſit pictura pulcherrimæ nymphæ dicimus, *ò quam deformu*. Quapropter Ariſt. non attingit quæſtionis ſolutionem. Cum verò Metra naturalia eſſe dicit, loquitur inſufficienter. Neque enim cur naturalia. Similiter de cantu. At in problem. Meliora dixit, quia habet numerus ordinem, ordo verò naturæ amicus. Sed cauſam huius amicitiæ non explorauit, ſed ab affectu ita tantũ eſſe docuit præthereà cur inordinata quoque placent, non dixit, dicendum quidem. Nam ſi pictor exercitum amiſſo ordine fugatum ritè depingat, delectabit. Similiter aliqui ſonis obſtreperis oblectantur, &

Rex ſcytharum auditum Muſicum irriſit, equorumque hinnitum approbauit magis. Sunt & intemperati homines, qui alio gaudent rerum ordine: & quod alteri eſt ordinatum, alteri inordinatum videtur. Item ordo prodeſt cognitioni non voluptati in anima quando non ex notitia, ſed ex motione fit. Quapropter Ariſt. loquitur quaſi coniectator, non quaſi Philoſophus ex rerum cauſis. Et qui multa loquitur incidit in aliquod verè dictum, rectéque.

Alexander autem eius aſſecla non contentus hoc reſponſo, confugit ad platonis dogma in primo problem. ſuorum lib. p. 121 dicens, *ſcientias & numeros ineſſe naturà nobis inſitos, ſed animam corporis laboribus occupatam, oblitam eſſe. A ſono autem excitari puerum, ac reminiſci, ſcientia muſica ſibi connaturalis, ſicuti calor eſt igni naturalis: ideóque oblectari, mulceri, & mox dormire.*

Sed hæc ratio declarat occultum per occultius. Neque in Ariſt. doctrina probatur, & ipſemet Aphrod. in lib. de anima, ipſam improbauit. Præterea ſi ſic foret, quantúmque ſcientiam audiens infans oblectaretur, maximi verò maximis, vt Metap. & Theol. cuius contrarium exprimur. Sed de hac ſententia diſputauimus alibi. Patet ergo nequaquam poſitionis ſuæ peripateticos rationem ex propriis dogmatis poſſe reddere.

Quid autem ſit *voluptas* quærens Ariſt. in primò Rhet. infert, *eſſe motum animi quẽdam, & affectionem totam ſimul, & ſenſibiliter in naturam proficiſcentem. Dolorem è contra. Et ideò conſueta, & quæ abſque vi ſiunt, vt ſonus, deſidia, Iocus, carentia mali, & huius memoria, iucunda eſſe, &c.* Sed in his verbis neſcit quid dicat. Nam non ſolum Iucundum eſt dormire, & quieſcere, & conſueta aggredi: ſed etiam laborare propter victum, aut propter filios, & amaſiam, item belligerare, vincere, & pati pro re amata. Ibant & Apoſtoli gaudentes, quando digni habiti ſunt contumeliam pati pro Chriſto. Quapropter neque motus eſt voluptas, neque affectio ſenſibiliter tota in naturam proficiſcens, quando & in doloribus & lacrimis vo-

Digitized by Google

luptatem experimur, quod Ariſt. non negat. Item videtur coniectatoris non Philoſophi iſta definitio. Eſſentiam enim & cauſam voluptatis non explicat. Neque cur in venere morboſa, & in cibis noxiis naturæ, tanta ſit voluptas hinc doceri poteſt: & vbi multa contra naturam fiunt. Item ſi motus animi eſt voluptas, quies & ſomnus erunt iniocundi: Motui enim animi contrariantur: ſicut, Ariſt. ſibi. De quibus in Methap. diſputauimus. Quapropter his omiſſis veritatem aperiamus quatenus huic libello conuenire poteſt.

Voluptatem eſſe effectionem, ſequentem ſenſum boni coniuncti nobis. Bonum eſſe id, quod nos conſeruat quacunque conſeruatione: & imitationem propterea eſſe voluptuoſam, quoniam eſt artis, qua ſeruatur humanum genus, exordium, & conſtitutio. Item quia ſignum ſapientiæ, & potentiæ humanæ: & non quia addiſcimus imitatas res, vt Ariſt. putat, niſi per accidens. Melodiam verò ac metrum non eſſe Iocunda quià ſunt imitationes, vt ille ait: ſed quià ſpiritum in ſuo eſſe, & ratione ſeruant immediatè non quia ſigna aut principium bonorum, niſi per accidens. Et de efficacitate Muſicæ Carminis. Et quod non ſit eadem nobis & mundo, & rebus aliis, &c.

ART. II.

Dicimus ergò voluptatem eſſe vel ſenſum boni, vel fructum, qui ad ſenſum boni ſequitur. Bonum autem eſt quod ſeruat, idcirò enim appetitur. Ergo voluptas eſt ſenſus conſeruationis. Dolor verò mali ac deſtructionis. Conſeruamur autem aut in nobis aut in filiis aut in fama, aut in Deo Quæcunque ergò res huiuſmodi conſeruationes nobis adhibent aut ſicut ſigna dicuntur bona:

vtilia

vtilia quidem abuſu, & quia ſunt Media, & non attingunt finem; Honeſta verò ab honore & dignitate, quoniam & finem attingunt. Vtilia ſunt diuitiæ, ſerui, amici, predia, Ciuitas, vxor, filij, veſtes, cibi; & quidquid nos conſeruat aliqua dictarum conſeruationem. Honeſta ſunt virtutes & geſta magnanima, & memoriæ inſignes, præcipuè autem virtus: qua omnia bona vtilia nobis comparamus. Bona verò corporis, vt ſalus, forma, vires, participant vtilitatem, honeſtatemque ſimul. Artes autem, quoniam filiæ ſunt virtutis, & virium, præſertim ſolertiæ & ſapientiæ, quæ viribus corporis vtitur ad artes exercendas, vtiliſſimæ ſunt Mortalibus. Quapropter cum Ars ſit imitatio naturæ, imitatioque ſit Artium principium, & ſolertiæ actus, iucunditatem habet multam: quoniam parit nobis omnia bona vtilia humanæ conſeruationi. Iucunditas enim ſenſus eſt, vel affectio ſequens ſenſum cōſeruationis, vbicunque ſentitur. Contingit autem vno modo deſtrui, & altero ſeruari: & illa deſtructione reperiri ſenſum aliuſmodi conſeruationis. Voluptas ergo eſt tribulatio Apoſtolis, non quia eſt tribulatio, & deſtructio corporis, ſed quia eſt pro Deo. Et ſe conſeruationem ſui in Deo meliorem ſortiri ſentiunt in tribulatione, & per tribulationem. Sic æger iucundatur dum amaram potat Medicinam, non ex amaritudine, ſed quia ſentit in illa ſanitatem in eſſe. Incoïtu iucundamur, quatenus ſenſimus conſeruationem noſtram in filiis; & ex cibo, in nobis. Et quamuis ſciamus in coïtu, vnde proles non fit, nos per illum non conſeruari, & in cibo noxio ſimiliter, nihilominus quia iſti actus propter tales conſeruationes à natura inſtituti ſunt, nec eos exequuturi eſſemus, cum ſint laborioſi, abſque voluptate attrahente, remanet ille ſenſus in ditus in quouis huiuſmodi actu. Neque enim quia nos abutimur, natura ſuum aufert vſum. Niſi fabrica naturalis membrorum deſtruatur ità vt ſemen calidum non afficiat minus calidum anguſtumque meatum voluptate. Natura ſuo muneri non deeſt, & ſi Ars deſit. Quapropter in his eſt pugna & Meritum, & demeritum,

Digitized by Google

ſi tantum eas voluptates captemus,quæ verum bonum habent, veriq;ue boni, vel melioris ſunt ſenſus, & preſagia; vel è contra. Hoc negotium ſubtiliter examinatur in Metap. Et quomodo Deus ad exercitium ita cōdidit corpora noſtra: & miſcuit cunctis rebus voluptatem, & Mala, bonáque ſimul. Quæ ſapientia, diſcernat; voluntas teneat, vel reſpuat; & virtus aggrediatur, vel auerſetur. Imitatio igitur habet voluptatem, quia procurat bona vtilia, ac in ſe ſenſum conſeruationis ſicut in cauſa habet. Quæ vero habent ſenſum conſeruationis ſicuti in ſigno, dicuntur pulcra: pulcrum eſt indicium boni, & illud nobis repræſentat: Ideoque amabile. Sic cum picturā Draconis nobis inimici & odioſi intuemur, nō propterea gaudemus, vti Ariſt. docet, quia addiſcimus, & ratiocinamur, ſed quia illa pictura oſtendit nobis ex opificio artem pictoris excellentem, Ars autem eſt conſeruatiua generis humani, ideò in ſe ſenſum voluptatis habet. Quapropter ſiquis imperitus depingeret Dianā formoſiſſimam ineptè, diceremus, picturam illam turpem, & imaginem turpem quia Artis parum conſeruantis eſt indicium, quemadmodum è contra, dicimus pulcram ſimiam depictam à M. Angelo pictore ſapientiſſimo: Quoniam eſt indicium artis magnæ: & Infernus Dantis poëtæ eſt pulcrior ſuo ipſius Paradiſo, quoniam melius imitatur perſonas, & pœnas, cum deſcribit infernum, quam perſonas & omnia, cum paradiſum. Poëta igitur benè imitans quod dicit, iucundus eſt; ineptè verè, inſulſus, & odibilis. Repræſentat enim artis inopiam, quæ eſt deſtructionis indicium. Sic, cum videmus ægrotos, & miſeros, & captiuos, horreſcimus, quoniam ſunt homines, noſtri ſimiles, ac proinde noſtram miſeriam, & deſtructionem repræſentant. Cum autem videmus ſanos, viuidos, liberos, benè veſtitos, iucundamur, quoniam noſtrę naturę ſentimus fœlicitatem, & conſeruationem. At vir ſanctus qui ſenſu altiori videt mala bonaque, ex his alia emerſura, gaudebit videns pauperem patientem, quoniam in eo paradiſi gloriam illi debitam præuidet; triſtatur in diui-

ſe ſuperbo, quando deſtructionem infernalem præcogitat. Quapropter eadem ſunt pulcra & turpia, bona, & mala, aliis atque aliis comparata conſeruationibus, & ſenſibus conſiderantium. Imitatio igitur placet, quia eſt cauſa conſeruationis; quo verò imitatur, placet illud vt effectus & ſignum: & ſic eſt pictura, & fabula, & metaphora, vt infra dicemus. Et iſta non noſtri tantum ſed communi totius naturæ humanæ conſeruationem ſpondent, idcóque voluptatis ſenſum habent. Sic & Philoſophia, & omnes ſcientiæ: quoniam per illas mala bonaque ſcimus, & proinde cauere, & ſequi, & ſeruari. Et quamuis non ſint in nobis, ſed in aliis, quoniam tantum cum aliis ſeruamur, placent, præterquam in inimicis, quatenus arte contra nos vti poſſunt. Placent tamen etiam in inimicis virtutes, & artes, quatenus indicant nobis naturæ humanæ dignitatem, & potentiam, cuius nos naturæ participes ſumus.

Melodia autem & metrum alia ratione: ſed ex eadem radice iocunda ſunt, videlicet, quoniam ſeruant nos in nobis immediatè. Et dico, per ſe. Nam per accidens etiam placent, quatenus naturæ communis ſapientis, & potentis, ſunt indicia, & Patriæ, & noſtri conſeruatiua. Eſt quidem in nobis ſpiritus calidus, ſubtilis, mobilis, lucidus, habitans in cerebri cauitatibus, inde & per neruos ſe diffundens, totum corpus ſenſificans & mouens: & opera ſenſus, & motus, & nutritionis exercens. Huic Mens, à Deo infuſa, principaliter inſidet, eo tanquam inſtrumento vtens ad omnes operationes, ſicuti in 2. de Senſu Rerum docuimus. Cumque iſte ſpiritus ſit natura Mobilis, gaudet Motu, quoniam inuitatur ad operationem ſui natiuam, qui eſt Motus. Item ventilatur, amplificatur, roboratur, & fuliginibus infeſtantibus purgatur. Sonus autem, & cantus, motus ſunt per aërem ſpiritum communem, delati in tympanum in centro aurium, vbi ſpiritus è cerebro exiens, ſe agitari ab exterioribus motibus ſentit, ac proinde per motus ipſa mobilia cognoſcit per conſuetudinem diſcernendo vocem Petri à

voce Fabij, & tibiæ, & lapidis, & ligni ictus, & argenti, & campanæ, & aliarum rerum. At à rebus vehementer mouentibus, deſtruitur, quia vel motus ſunt nimis graues, vt bombardarum; qui ipſum in cerebri cauitatibus obtrudunt, verberantque, à ſui ſymetria tollunt. Aut ſunt acuti, qui ipſum lacerant, diuidunt, & à ſui diſpoſitione remouent, quod deſtructionis eſt pars, initiumque. Oblectatur ergò ſonis mediocribus vt plurimum (nam in bello gaudet aſperis qui ad prælium animant, & alibi aliis prò negocij conuenientia) ex que Mediocribus illis ſibi confecit melodiam, Muſicamque, quæ ſonis grauibus & acutis conſtat, aliis agitantibus, aliis penetrantibus, aliis lambentibus, & titillantibus & mouentibus prout conſeruationi ſuæ prodeſt. Meritòque illis gaudet: ſenſus enim conſeruationis eſt gaudium. Non ergò eſt gaudium in Muſica propter accidens, & extrinſecus ſed propter conſeruationem ſpiritus. Neque quià eſt numerus in Muſica, & in numero ordo: quocunque enim fiat ritu, & diſpoſitione, delectat, quia ſpiritum inuitat iuuatque ad ſui operationem, amplificat, purgatque. Et quià alij ſpiritus ſunt tenuiores alij craſſiores alij puriores, alij debiles, alij robuſtiores, idcircò alij graui, alij tenui, alij aſpera, alij leni mælodia iucundantur magis, quilibet pro ſui menſura. Sicuti ſapores alij, aliis placet. Et temperari ex aceto & vnctuoſo liquore faciunt Muſicã in lingua. Seorſum vix placent: immo oleum diſplicet. Quapropter vim habet Muſica inmutandis moribus, & ſanandis morbis, vt dicebamus in 4. de Senſu Rerum. In Apulia morſos Tarantula ſanat, dum ad ſaltandum impellit, & ſudandum: cum quo ſudore venenum egreditur. Et Heliſæus à Muſico ſpiritum ſuum iratum ſedari fecit, vt aptus fieret Menti illuſtrandæ per influxum Diuinum & prophetiæ: & pythagoras ebrios ſanat muſica, ventilans ſpiritus, attenuanſque & à motibus prauis ad probos reuocans. Ex his liquet quare metrum placeat, quoniam videlicet vocabula ita cõnexa ſunt in eo, vt moueant ſpiritum ad menſuram ſibi connaturalem. Non parum,

Digitized by Google

vt voces curtæ, neque in longum, vt longiores: neque velociter, vt breues, neque tardè, vt longe dictiones, ſed ex his contemperatur ſicuti Melodia: hinc orta eſt pedum notitia, quibus metrum ambulat. Sicuti menſura, qua vtuntur muſici ex motu noſtri pulſus deſignata: conſtat tamen omnes voces in mūdo, & ad mundum eſſe ſonoras, & alias ad alias res. noſtras autem nonniſi nobis, ſic ſi contemperentur. Quapropter non datur metrum cunctis cōmune, ſicuti neque ſapor dulcis eſt omnibus dulcis, alioquin omne animal comederet mel. Neque amarus nobis, eſt omnibus amarus. Et enim capra geniſtris veſcuntur, quæ nobis ſunt amariſſimæ. Fruſtrà Plato, pythagoras ex noſtra Muſica mundi muſicam componunt. Delirāt quidem non ſecus, ac qui ex noſtris ſaporibus ſapores mūdi aceret, & ex odoribus odores. Fætet nobis cadauer, non cani, & coruo, nec cælo & terræ. Nec angelo, & Deo. Deo quidem nihil contrarium: nam quidquid eſt, à Deo. Si ergò eſt harmonia in cælo, & in Angelis, alterius eſt rationis. Et alias habet conſonantias, quā diapente, & diateſſeron, & diapaſon. Vtrum autem analogas iſtis, alibi dictum eſt. Item vox noſtra illis eſt ſicut nobis vox formicæ. Et vox ipſorum minima excedit omne per magnum tonitruum: neque nobis eſt muſica, ſed excedens valdè. Quapropter rectiſſimè ſanctus Thomas non putat Animas noſtras poſſe beari, vt videant Deum per eſſentiam, niſi prius eleuentur, & confortentur lumine glorifico. Quas obres liquet Metrum delectationem habere, quoniam ſpiritum ad ſui menſuram mouet, non quia imitatur, res exteriores, niſi per accidens: ſed quia ipſius ſpiritus menſuram imitatur & ſeruat. Simile enim à ſimili ſeruatur. Sub hac voluptate tanquam ſub eſca aſcondit poëta ſapientiam, quaſi hamum, quo capit renitentes virtutibus animos.

Si finis Poëtæ eſſet delectatio, & non vtilitas, rectè fecerunt qui carmina docta, & indocta ex nefandis amoribus condiderunt. At voluptas non eſt finis artis. Neque amor nefarius nec melodia artem poëtæ commendant: quoniam per ſe, & ab extrinſeco delectant. Voluptas autem, poëticæ effectus, alia eſt, ex qua laudem meretur poëta ab intrinſeco.

ART. III.

Rectè diximus in præcedenti libro, bonum aliud eſſe ſimpliciter, vt ens, & Deus primum ens: aliud rei vnicuique bonum ſimpliciter, vt ſuum eſſe conſeruatioque illius; aliud ſecundum nos, vnde deduximus, quidquid nos conſeruat eſſe bonum nobis, & dici vtile, & honeſtum, prout diuerſo conſeruat modo conſeruationis. Neque inueniri in natura bonum iucundum ſeparatum, ab his. Quapropter qui delectare volunt, indigent omnium bonorum notitia. Diximus & in pulcro eſſe delectationem, quatenus eſt boni indicium. Nunc hoc declarare oportet, quoniam poëtæ Ariſtotelis ſequaces propter delectationem ſolam ſuam Artem exercent, vnde conſequens eſt, vt ex quacunque re, quæ voluptatem habet, poëſim conſtituant Sic Martialis & Catullus, qui doctus cognominari meruit, ex nefandis amoribus, per carmina dulciſſima propinant voluptatem. Horatius & Ouidius ſimiliter. Nec poëma vllum abſque amore nefando apud hos ſaporem habet. Sic Virgilius priapeiam fecit: in qua Aretinus ipſũ exuperauit. Et Molza Fichcã. Seculũ ſcatuit iam talibus poëmatis, & dialogis, vt apud Caſam, & Francũ, Berniam & Arioſtũ, alioſque huius farinæ ſcriptores inuenies. Et quidem ſi voluptas eſſet poëticæ finis rectè facerent. Nam & antiqui Philoſophiam fabuloſam confecerunt, ex Amoribus nefandis confertam, parabolicè ſermonem transfigurantem. Itaque dum voluptatis car-

men pangunt, ſcientiam docent. Habemus in Ouidij Transformationibus Amores Apollinis, & Dafnidis, & Clitiæ; Myrrhæ, & patris; Biblis & fratris. Contentiones Palladis, Iunonis, & Veneris, id eſt, Sapientiæ, Potentiæ, & Amoris. Ægypti quoque figuras hieroglificas eiuſmodi fecerunt. Nam ſtatua pudendum contrectans diffuſiuam vim Numinis eis præſentabat. Hinc ſacra Priapo; quæ etiam Hebreis idolatris non defuerunt. Mater enim Regis Abiæ ſacerdos in illis erat. Hinc Adonis adoratio defuncti in Libano monte in veneris complexu: quam Cyprij, & Iudæi, teſte Ezechiele, venerati ſunt, plangentes Adonidem. Quod renouat laſciuus Marinus in ſeculo noſtro. Homerus autem abſque his loqui neſcit voluptatibus. Et deorum adulteria nefandos coitus placiturus canit.

At quidem has voluptates introducere non eſt artis Munus. Perſe enim venereæ res delectant. Nec poëta meretur laudem, quoniam ab his delectat, ſicuti neque quoniam à cantu, & Melodia, quæ aliunde mutuatur, non ex Artis penu educit. Præterea finis poëtæ eſt delectare, delectatione vera vtilique; at in nefandorum amorum Metris eſt pernicies, & Reip. & morum: igitur præter artem operantur, non ſecus ac Medicus, quando propinat ægrotis quidquid ipſi cupiunt, non quod Medicina præſcribit. Quod potius coquinariæ artis eſt: Coquus enim non vt proſit, epulum hero parat, ſed vt delectet ac benè ſapiat. Tantum ergo diſtat poëta bonus à prauo, quantum Medicus à Coquo. Et Magiſter pueri à Mancipio. Ille docet, & prodeſt. Iſte adulatur & obeſt. Fingat ergò poëta te delectare, vt poſſit iuuare. Quapropter de voluptate penitius inquiramus oportet.

Digitized by Google

Voluptatem in vltimo fine tantum propter ſe eſſe, in mediis verò, & in cunctis rebus humanis, alterius boni gratia prælibari, omniaque bona eſſe conſeruationis cauſas, aut diſpoſitiones, aut indicia, ideo ſenſum eorum eſſe voluptatem. Errare autem homines, qui ipſam præripiunt, non prælibant: in mediis ponunt finem, ideóque ad finem non peruenire. Nec vtilia, nec honeſta propter ſe expeti. Probaturque vniuerſaliter in cunctis. Iterúmque quid ſit voluptas.

Art. IV.

Voluptatem per ſe bonam equidem dico, vbi pura eſt, vti in Deo: ac propter ſe expetendam ſimiliter probem: vbi verò eſt impura, hoc eſt cōmiſta malis & bonis ſecundum nos, nequaquam eſt propter ſe expetenda, licet per ſe ſit bona: hoc nos natura docet. Nam nulla in re poſuit voluptatem, voluptatis gratia, ſed propter alium finem. Voluptas eſt in coitu venereo: attamen natura non inſtituit coitum propter voluptatem, ſed propter propagationem prolis, & conſeruationem ſpeciei. Si enim propter ſe eſſet voluptas, non in coïtu, ſed in alia rei cuius non ſit alius finis niſi ipſamet, poſita eſſet. Similiter magna voluptas in cibo, & potu, quæ ſaturis nobis abeſt. Ergò non propter ſe in eſt: ſed vt cibo & potu hauſtis reficiatur quod à corpore calor educit, & augeatur corpus ad ſui menſuram. Voluptas eſt in lucrando, non propter ſe, ſed quatenus lucrum, vtile bonum conſeruationi præſtat. In honoribus quoque voluptas, quoniam honore conſeruamur. Turpes enim ſceleſtique viuere cum cæteris non poſſunt. Conſeruat quoque honor hominem infama. Quapropter vbicumque inuenitur voluptas, alterius boni gratia inuenitur. Tota autem ad conſeruationem ſpectat. Quidquid enim aliquo pacto

pacto conſeruat, voluptuoſum eſt. Quoniam enim Deus ſemper eſt: & quæcunque ſunt, ab illo ſunt: & quæ nos in ſe ſeruant ab illo habent, vt ſeruare poſſint; idcircò voluptas ſenſus eſt beatitudinis. Doctiſſimè igitur ſanctus Ambroſius in prologo ſuper pſalmos delectationem incentiuum eſſe beatitudinis docet, ſed à diabolo factam eſſe calcar erroris: dum propter ſe non propter finem vltimum appetitur. Quaſi ſi quis cibo, & venere vtatur, vt delectetur, non autem vt ſeruetur in ſe, & in filiis. Sic enim homo præripit finem, non prælibat. Deus autem & Natura vt prælibemus, non vt præ ripiamus, voluptatem laboribus inſtillauit. Neque enim homo tot labores pro pane acquirendo in mercatura, agricultura, paſtorali, militia, aliiſque in artibus, ſubiret; nec in vxore nutrienda, & cuſtodienda, & allicienda: nec in ciuibus, & patria tuendis per militiam, & artes, & ſcientiarum ſtudia, niſi præfatis in rebus voluptas eſſet, quæ ſenſus eſt conſeruationis in ſe, in filiis, in fama: & in Deo tandem: quoniam aliæ deficiunt, hæc ſola æterna eſt. Voluptatem ergo in Deo expectamus poſt huiuſmodi labores, in quibus ipſam præſagimus tantum. Poſteà verò, teſte Dauid, *voluptatis torrente potabimur*, *vbi eſt fons vitæ*. Senſus enim vitæ veræ eſt vera voluptas.

Dum autem ſumus in via vbi mala bonis ſunt miſta, nequaquam omnis voluptas eſt eligenda, niſi quæ plus boni, quam mali habet: nec propter ſe, ſed gratia finis vltimi, à quo media mutuantur voluptatem, vt poſſint ad illum nos allicere, perducereque. In hoc ergo ſtat poëtæ induſtria, vt voluptate alliciat nos, ſicuti natura facit, non ad voluptatem, ſed ad bonum verum, & ad media quibus verum bonum conſequamur inquantum media, non inquantum finis, qui enim in medio ponit finem ſuum, ad finem non peruenit. Sicuti qui in potu ponit finem, & non in ſanitate quæ ex potu quæritur, is ebrioſus fit, & podagris & chiragris, & aliis morbis, quæ ſanitatem tollunt, abundabit. Hoc autem ſciendum, quod in mediis præcedit voluptas, in fine ſubſequitur.

Digitized by Google

Sed ibi ficta quaſi; hic vera.

Voluptas enim eſt affectio ſenſus boni coniuncti potẽtiæ appetitiuæ illius. Deſiderium verò, & ſpes, & amor, & memoria, eſt boni abſentis. Cum igitur iucundamur de bonis abſentibus, propterea iucundamur, quod aliquo pacto coniuncta ſunt nobis per imaginem præcognitam in memoria, vel in ſimili præhabitam in notitiis abſentium. Ex his tamen patet, quòd nulla voluptas reperitur, quæ in apprehenſione alicuius boni non conſiſtat; ſiue vtilis ſiue honeſti. Neque tamen eſt aliud vtile ab honeſto. Omne quippe verè vtile, honeſtum eſt, & omne honeſtum vtile; dicitur tamen vtile ab vſu, quoniam non per ſe expetitur, ſed ad alterius rei vſum, vt cibus, raſtrũ, ſcriptura, predium: honeſtum verò ab honore, quoniam honore dignum eſt, quod multa bona in ſe habet, fini nos proximat. Vnde virtus eſt Maximè honorabilis, non quia propter ſe appetitur, vt dicit Ariſt. & Stoïci, ſed quoniam vicinior eſt ſummo bono, & conſeruat magis, & vtilia bona parat. Conſeruatio autem propter ſe expetitur, nec tamen honeſta aut vtilis dicitur, ſed bona tantum. Immo homines honorant, quod maximè prodeſt hominibus, non quod maximè bonum, niſi etiam proſit. Liberalitas, & beneficentia magis honorantur quam ſapientia; & diuitiæ magis quam heroïca geſta: cum vtrumque ſit vtile, illud ad conſeruationem in ſe, hoc in fama. Et tamen hoc honeſtum, illud vtile. Honoratur & gladius, & ligo ab vtentibus, non tamen eo honore, quo animatæ res & virtutes, quibus omnia bona acquirimus. Sed potius laudatur & ſeruatur. In omnibus tamen bonis eſt voluptas, & ſine illis non reperitur.

Probatur vniuerſaliter, quod omnis iucunditas ſit à bono, vel propter bonum vtile honeſtumvè, & de iucundis.

ART. V.

QVapropter omnia iucunda, quæ Ariſt. in Rhet. enumerat, iucunda ſunt, quia vtilia vel honeſta, vel ipſorum indicia, aut cauſæ, aut diſpoſitiones, aut effectus, aut concomitantiæ. Ait primo: *Omne naturale nobis iucundum eſſe, ſimiliter & conſuetum, quia conſuetudo eſt altera natura.* Sed quare naturale ſit iucundum non docet ipſe nos autem idcircò dicimus, quia conſeruat nos in nobis, aut in filiis, aut in fama, aut in Deo. At ſi nos in Deo non ſeruat, profectò in iucundum idcircò efficitur. Quapropter & virginitatem matrimonio anteponimus, quatenus illa magis quam iſtud, nos in Deo ſeruat. Et aliquando iucundum eſt abſtinere à cibo deſiderato, vt filius aut amicus famelicus illo veſcatur: quoniam in illis nos ſeruari credimus: & minus bonum noſtrum maiori ipſorum bono poſt ponimus. Diximus quoque in moralibus, eligendam eſſe nobis amiſſionem vnius in bonis fortunæ, vbi amicus lucratur tria, non autem vbi duo quoniam in illis tribus eſt vnum noſtrum, & duo inſuper amici. Si autem non niſi vnum noſtrum, & vnum amici, nil lucri accedit. In bonis verò corporis eligenda eſt amiſſio vnius, vbi quintuplex eſt ſocij lucrum: in animi vnius, vbi vndecim ipſe lucratur. Quoniam nos in amicis ſeruamur, ideoque iucundum eſt pati pro illis. Item & lacrymari, & dolere. Maximè pro amaſia, in qua ſperamus voluptatem; & pro Principe, in quo honorem & diuitias. Fallitur tamẽ homo quandocunque voluptatem ſolam habet pro fine. Eſt etiam in plãctu voluptas, quoniam recordamur boni amiſſi, & per planctum præſens illud nobis facimus: & S. Aug. lacrymari pro Deo ſuauiſſimum experiebatur: quoniam ſe per lacrymas illum amare, & promereri quaſi ſentie-

bat; ſuaue ocium, & deſidiam & ſomnum, dixit Ariſt. quoniam ſunt ſecundum naturam. Ego verò, dico, quoniam conſeruant, aut quoniam laboris, deſtructiui,ſunt expertia: at conſiderantes mala ex ſomno, & ocio naſcentia, odimus ſomnum & ocium, & ſuauitatem fallacem: non quià ſuauitas, ſed quià ſub ipſa latet Virus, vt anguis inter flores. Vlciſci iucundum dicit Ariſt. & iram dulcem, vt Homerus, & Dantes cecinerunt, non quia aliena mala delectant, ſed quia noſtra mala extinguunt. Et quod Ariſt. dicit, quoniam iraſcimur contra quos poſſumus vincere, & ira eſt ſignum noſtræ fortitudinis, verum eſt. Sed hæc voluptas eſt ab indicio, illa verò ab obiecto. Victoria res iucundiſſima, quoniam coniungit nobis dominatum, quod bonum eſt honeſtum: & repræſentat noſtram virtutem, qua ſeruamur in nobis & in fama. Victoria per inſidias eſt turpis & in iocunda, quatenus index eſt fraudulentæ timiditatis non ſi prudentiæ.

Honorari & admirari, & adulari ab aliis iucundum eſt, quoniam indicia ſunt in nobis ineſſe virtutes, quæ talia merentur obſequia. Sed qui ſapit, & conſcius eſt ſuæ vitioſitatis, abominatur honorem, niſi fingat. Maximè autem qui meliora bona volunt per hanc fugam promereri. Vt Dauid cum non vult vlciſci conuitia Semei, vt à Deo miſericordiam propter illa extorqueret. Beneficientia, & omnis virtus, & dominatio, reprehendere alios, iucunda ſunt, quoniam ſigna, aut cauſæ bonorum, nobis coniunctæ, aut noſtro generi.

Tandem ſuaue eſt meminiſſe malorum vt ait Virgilius, quoniam carentia mali, eſt bonum, coniunctum, ait Ariſt. Nos verò addimus, quoniam ſignum eſt virtutis noſtræ vel auxilij diuini in nobis, quibus mala ſuperauimus. Item Lucretius ait. *Suaue mari magno, turbantibus æquore ventis.*

E terra magnum alterius ſpectare laborem.
Suaue etiam belli certamina magna tuera, &c.
Non quia vexari quemquam eſt iucunda voluptas:
Sed quibus ipſe malis careas, quia cernere ſuaue eſt, &c.

Nos verò addimus, quoniam virtutem hominum, noſtræque naturæ ſpectamus, quibus mala vincunt tanta; & in nobis illam eſſe aliquo pacto cogitamus. Prætereà addiſcimus abſque noſtro periculo ex aliorum malis mala vitare. Præterea auxilia cæleſtia intelligimus, aliaque multa cogitantes Philoſophamur. Hoc autem bonum eſt conſeruans nos valdè. Item ſicut cum videmus languidos noſtræ imbecillitatis admonemur, ſic cum videmus fortes ſtrenuè agentes, noſtræ indicia poteſtatis, gaudemus. Et quamuis dum in poëmate iſta repræſentantur, ſciamus eſſe ficta, tamen gaudemus, ſicut imaginem amaſiæ ſpectans fictam. Ego quando Orlandi virtutes, & beneficientias, & magnanimos actus, lego, & ignauorum deteſtationem in Arioſto, afficior quaſi præſentibus, ſepéque ploro. Maxime propter veritatē tamen cū Iſaïam lego, & Dei promiſſa intelligo tanquam præſentia. Tandem ait Ariſt. *Imitari iucundum, quoniam addiſcimus. Non enim illo lætamur quod imitamur, ſed quoniam ratiocinationem facimus quod hoc pictum eſt illud quod prius verum videbamus; quare aliquid accidit addiſcere.* Quibus in verbis Ariſtoteles confirmat errorem memoratum in poëtica. Quid enim addiſcimus videndo Cæſarem pictum, quem videramus viuum? quod ſc. iſte ſit ille. Sed ſi ſic, ergò & quando viuū iterum video magis oblectabor quoniā readdiſco, quod iſte hodiernus ſit ille heſternus. Nō eſt iſta oblectatio imitationis, ſed in indicio artis, qua ſeruatur humanum genus, ſicuti antea dicebamus. Nam ſi prauè pingat quis, licet dicamus, iſte eſt ille, & ratiocinio difficiliori, quià minus benè aſſimilauit, non tamen iucundamur, ſed iraſcimur, aut irridemus. Voluptas ergo omnis eſt ſenſus boni affectio, & accerſitur à conſeruatione, & conſeruatiuis. Dolor è contra mali &c. Caueat poëta ne voluptate fallaci alliciat, ſed vera, multorum bonorum comite.

Cur videatur eſſe aliquando Iucundum ſeparatum ab vti-li, & honeſto, cum noſcit.

Art. VI.

VTrum autem ſit aliqua res iucunda, quæ ſolam voluptatem præſtet abſque vllo alio bono, nondum vidi. Et enim & ſi ſæpè cibi noxij, & potus, & venus, ſolam voluptatem habeant, & vnà perniciem, & dolores, vnde nec vtilia nec honeſta dicimus, ſed iucunda: nihilominus voluptas illa eſt conſeruationis gratia, quæ ex cibo, & venere habetur. Sed quia eligitur ſola voluptas per ſe, erramus. Sicuti timor datus eſt, vt à malis caueamus: at ſi ſolum timemus & non cauemus; nec fugimus, abutimur naturæ dono. Omnis enim paſſio vtilis eſt, ſi bene vtimur, & noxia, ſi malè. Fit enim vitium. Iam de Muſica diximus quomodo ſeruet ſpiritum ventilando, & amplificando, & ideò iucunda. At illud noſſe oportet, hominem non vnam eſſe rem ſimplicem: ſed mentē ſpiritū, corpus: & hoc carnem, oſſa, neruos, ſanguinem, caput, pedes, ventrem, &c. idcircò fit vt quod vni membro, aut parti eſt iucundum & vtile, alteri ſit nociuum, & dolorificum. Aqua frigida linguæ iucunda febricitantis, ventriculo forte etiam ſed quia ſpiritus contra morbum pugnantes impedit aut debilitat, noxia eſt. Sic quæ corpori placent, obſunt animæ. Idcircò diſtinguat vtilitates, & damna qui poëticam rectè exercet: & meliora bona in melioribus vaſculis propinet meliori quo poteſt modo.

Digitized by Google

Poëtas vt plurimum voluptate allicere: quæ eſt in ſigno boni, non in bono. Signumque boni eſſe Pulcritudinem: ideoque de pulcro multi iuga doctrina, poëtæ neceſſaria.

ART. VII.

QVoniã verò poëta non allicit tantum voluptate, quæ eſt in bono, quantum ea, quæ eſt in pulcro: non enim res, ſed ſigna rerum in Fabulis, & Metaphoris tradit: ſigna autem boni rationem habent pulcri: mali verò, Turpis: ideò quid ſit pulcrum optimè calleat eſt opus. Pulcritudinem igitur dicimus apparentiam boni. Bona autem ſunt principalia, & per ſe, Potentia, Sapientia, & Amor. hæ namque primalitates dant eſſe, ac ſeruant: horum igitur indicia ſunt Pulcritudines: Oppoſitorum, Turpitudines. Ergò omnia virtutum indicia, & Artium, ſunt pulcra. Item rerum, quæ conſeruant ſunt pulcra in quacunque quatuor conſeruationum. Adeò quod ipſa mala penæ quando à virtute conſiderantur effecta, pulcra ſunt. Vt Mandricardus pulcra vulnera in corporibus Maurorum ſibi amicorum, eſſe dixit, quoniam erant magna, indicabantque vires Orlandi vulneratoris magnas: & S. Auguſt. pulcras exoſſationes, & decorticationes in corpore ſancti Vincentij vocat, quoniam indicia ſunt eius tolerantiæ. Sed quatenus ſunt ſigna crudelitatis Datiani tyranni, & carnificum, ſunt turpia. Pulcrum mori in armis, dixit Virgilius, quoniam fortis animi ſignum. Pulcher Catellus amaſiæ videtur amanti, quoniam amaſiam indicat. & vrina, & excrementa, quando ſanitatem indicant, pulcra appellantur Medicis. Quapropter nihil eſt, quod non ſit pulcrũ ſimul, & turpe. Pulcrum dum bona indicant conſeruatiua, turpe dum mala deſtructiua: fæminæ ſunt pulcræ quatenus conſeruationem in filiis habent. Mares quatenus in ſe; ſenectus quatenus prudentiæ ſignum; Iuuentus, quatenus roboris. E contra turpis ſenectus & canities, quia imbecillitatem, & mor-

tem annunciat: Iuuentus, verò quià ſtultitiam. In his ſagaciſſimum oportet eſſe poëtam. In omni autem pulcro voluptas eſt vt ſic; vt turpe, dolor, & triſtitia: vide noſtram cantionem de pulcro. Et de compoſita & ſimplici pulcritudine. Et quomodo proportio membrorum, & color, & Motus agilis, & vox ſunt indicia potētiæ & ſapiētiæ formatricis noſtræ rectè vel non rectè, & vbi, & quando. In Metaph. de pulcro locupletiſſimè diximus. Et Caieta. noſter elegātem edidit libellum. Peripatetici autem nondum quid ſit pulcrum noſſe aut conſideraſſe videntur.

POETAM INDIGERE AD docendum facilè & Iucundè ſermonis inuerſione, vt abſtruſum in claro, & in Iucundum in Iucundo aſpiciamus & doceamur. Ideoque alias eſſe verborum transfigurationes, vt Metaphoras, antonomaſias, periphraſes: alias ſenſuum ſermonis, vt ironiam, allegoriam, parabolam, ęnigma & fabulam. Quæ ſiunt deficientibus veris exemplis, ad quaſi ideationes exemplorum.

CAP. III.

ART. I.

POëta igitur vt ſuadeat, voluptatem, & pulcritudinem profitetur. At iſta non in ſunt rebus, quas vult dicere. Sæpè enim ſunt abſtruſæ vt phyſiologia; ſæpè auditoribus diſplicent, vt ſuorum errorum accuſationes. Sæpè tædio afficiunt, vt dum moralia exponimus, & quæ ſenſui non patent, propterea poëta non contentus carmine, addidit transfigurationem ſermonis. In quo aliud dicit, & aliud ſignificat: & per clara obſcura patefacit.

Transfiguramus autem ſermonem multipliciter. Nam vel ſolas voces, & fit tripliciter: velmutuando vocabula à rebus ſimilibus, & hæc vocatur Metaphora, ſicut cum dico,

ſagitta

Digitized by Google

ſagitta volat: volatus enim eſt Auis, ſed datur ſagittæ quatenus illi aſſimilatur per aëra in motu. Et de omni genere Metaphorarum diximus in libro antecedenti. Aut transfiguramus vocabula à contrariis accipiendo, ſicuti cum cum dicimus *nemus lucum* quià nihil lucis habet. Et hæc mutuatio non delectat, ſed violentiam facit. De qua in Rhet. Aut loco vocabuli ponimus eius deſcriptionem, vt cum volumus dicere *horam tertiam*, dicimus *tempus Miſſarum*. Et hæc eſt periphraſis, nedum Metaphora, aliquando eſt antonomaſia. Transferimus à totò ad partes & è contra per ſynedochen: & à toto in tegrali, & vniuerſali, & eſſentiali: & numerali; quæ declarata ſunt in Logica & in Rhet. & aliæ plures.

Alia eſt transfiguratio ſermonis. Et hæc quatruplex, nam aliquando contrarium intelligimus, vt in *Ironia*. Aliquando ſimile. Et ſic fit Allegoria, Enigma, & parabola, & fabula.

Allegoria eſt, cum plures voces transferuntur, vna tamen remanet, vel plures in ſua proprietate; quæ indicant ſenſum in ſermone comprehenſum, vt, *pelagum Miſeriarum* 14. *annis nauigauimus*, hoc eſt, tribulationibus ingentibus affecti ſumus. Si enim vocabulum *miſeriarum* poſitum non eſſet, videretur fuiſſe vera nauigatio in mari.

Dicitur etiam allegoria in rebus, vt cum aliud geritur, & aliud ſignificatur, ait S. Amb. lib. de Abr. ſicut *Duo liberi alter de ancilla, alter de libera, duo teſtamenta* Apoſtolo ſignificant, duobus populis data. Sed hæc explicatu difficilis, vbi non relucet ſimilitudo multa, & res rei correſpondens.

Ænigma verò eſt, cum omnes voces ſunt tranſlatæ mutuatæque: nec ſenſum habent intelligibilem in proprio ſignificatu, ſicut Ironia, & allegoria habent. His vtitur Straparola, & alij exercitij gratia vt Sanſon. *De comedente exiuit cibus, & de forti exiuit dulcedo, &c.* Vbi metaphora & ſinechdoche, & metonymia, & antonomaſia vtitur.

Patabola autem fit cum voces ſignificatæ aliud poſt

Digitized by Google

Ita quod res per voces ſignificatæ aliud poſt modum ſignificant. Et ponuntur pro exemplo, vt intelligant, vel ſcutentur intellectum, & doctrinam auditores. Et hæc texitur ex conſimilibus proportionaliter, poteſtque eſſe ex veris, & fictis ſermonibus: qui tamen fictionem ſuam prodant, alioquin erit fabula. Talibus parabolis vtitur ſapientia Dei incarnata in Euangelio ad docendum res difficillimas, quæ non niſi per exemplum capi poſſunt. Aut ad reprehendendum eos, qui audire nolebant, niſi aliud quippiam dicere exorſus, aliud poſt modum inferret. Fit quidem ex veris, vt parabola de lazaro Mendico, & & de Epulone diuite. Et ex fictis, vt parabola Ioathan contra Abimelec, introducens arbores Regem ſibi eligentes; & ſimiliter Eſopi fabellæ: quæ abſque declaratione Ænigmata ſunt. Aliquando ex vero ſimilibus, vt cum Nathan volens reprehendere Dauid adulterum Regem, & homicidam, introducit diuitem rapientem pauperis ouiculam: vt Rex proferens ſententiam, ipſe ſemetdamnaret. Sic & Mulier Thechuites, dum orat pro Abſalō, veri ſimile adduxit. Omnibus his etiam Poëta vtetur. Eſt quoque vt docet Ambroſ. ſuper Pſal. 43. totum teſtamentum vetus parabola noui teſtamenti, iuxtà illud, *Poſuiſti nos in ſimilitudinem gentibus*, vbi Ambr. legit *in parabolam gentibus*. Quapropter omnis allegoria rerum non verborum tantum, parabola eſt. Fabula tandem eſt, cum ponimus exempla vero ſimilia vel ſecundum naturam, ſicuti eſt fabula de Ænææ colloquiis & amoribus cum Didone: vel ſecundum opinionem & fidem hominum. ſicuti quod Æneas ad inferos deſcendit cum ſybilla, & locutus eſt cum patre de Romanorum progenie, ab ipſo deſcenſura. Multa quidem ponuntur in fabulis & parabolis; quæ non ſignificant, ſed corpus narrationis complent, vt Chryſ. & Auguſt. animaduertunt. Tragediæ, & comediæ ex fabulis conſtant, & poëtæ, laus eſt ſi rectè ad propoſitum, quod docere vult, eas introducat, & perſonas imitetur ità vt veritatem exprimant exactè, quemadmodum Boni pictores imagines perſimillimas

rebus viuis affingunt. Nota quod in fabulis nolumus aliud quam dicimus intelligi: ſed ponimus illas vt exempla in aliis rebus & perſonis, in quibus noſtras virtutes, vel vitia, & quid cauendum quid ſectandum, intelligimus. Omnes ſanè Comœdiæ & Tragediæ ob hoc ſunt. Vt enim principes fortunæ ſuæ non fidant: nec prauè populus agat, facta eſt Tragedia: vbi infortunia ipſorum & fines leguntur. Vtque populus addiſcat mores meretricum, ſenum, iuuenum, & fortunas, & viuendi modum, facta eſt Comedia, & ſic de cæteris.

Poëticæ magiæ vim eſſe in attrahendo eos ad audiendum, qui nolunt audire: & in docendo eos, qui obruditatem nequeunt, aut tædio abſterrentur. Item in afficiendo quacunque affectione: in rememorando præterita vtilia: in æternando ſcientias, & famam.

Art. II.

Vis Magica multa igitur in eſt poëmatis: nam per illa, qui audire nolunt, audiunt, dum aliud quam putabant, dicendum proponitur per ſermones transfiguratos. Item qui volunt audire ſed non poſſunt, quoniam ignari ſunt, docentur: nam per exempla fabuloſa, & paraboloſa, doctrinam ſuſcipiunt. Depingimus illis virtutes tanquam deas fæminas, vitia tanquam Monſtra, & diabolos; & quæ ſunt ſenſui occulta, per ſenſibilia declaramus allegoricè, vt per Palladem et Iunonem, Sapientiam, & Potentiam introducimus: immò & theatro ambulantes oſtendimus; quo nil clarius. Prætereà memoriam reficimus immemoribus. Quæ enim carmine dicuntur, facile memoria tenentur: quoniam numeroſè breuiter, & cùm voluptate concipiuntur. Pręterea exempla Heroum oculis exponimus vt cum paſſiones I. Chriſti & ſanctorum mores & geſta repreſentamus, quæ nos ad pietatem afficiant, memoreſque reddant. Eos quoque

Ita quod res per voces ſignificatæ aliud poſt modum ſignificant. Et ponuntur pro exemplo, vt intelligant, vel ſcutentur intellectum, & doctrinam auditores. Et hæc texitur ex conſimilibus proportionaliter, poteſtque eſſe ex veris, & fictis ſermonibus: qui tamen fictionem ſuam prodant, alioquin erit fabula. Talibus parabolis vtitur ſapientia Dei incarnata in Euangelio ad docendum res difficillimas, quæ non niſi per exemplum capi poſſunt. Aut ad reprehendendum eos, qui audire nolebant, niſi aliud quippiam dicere exorſus, aliud poſt modum inferret. Fit quidem ex veris, vt parabola de lazaro Mendico, & de Epulone diuite. Et ex fictis, vt parabola Ioathan contra Abimelec, introducens arbores Regem ſibi eligentes; & ſimiliter Eſopi fabellæ: quæ abſque declaratione Ænigmata ſunt. Aliquando ex vero ſimilibus, vt cum Nathan volens reprehendere Dauid adulterum Regem, & homicidam, introducit diuitem rapientem pauperis ouiculam: vt Rex proferens ſententiam, ipſe ſemetdamnaret. Sic & Mulier Thechuites, dum orat pro Abſalō, veri ſimile adduxit. Omnibus his etiam Poëta vtetur. Eſt quoque vt docet Ambroſ. ſuper Pſal. 43. totum teſtamentum vetus parabola noui teſtamenti, iuxtà illud, *Poſuiſti nos in ſimilitudinem gentibus*, vbi Ambr. legit *in parabolam gentibus*. Quapropter omnis allegoria rerum non verborum tantum, parabola eſt. Fabula tandem eſt, cum ponimus exempla vero ſimilia vel ſecundum naturam, ſicuti eſt fabula de Ænææ colloquiis & amoribus cum Didone: vel ſecundum opinionem & fidem hominum, ſicuti quod Æneas ad inferos deſcendit cum ſybilla, & locutus eſt cum patre de Romanorum progenie, ab ipſo deſcenſura. Multa quidem ponuntur in fabulis & parabolis; quæ non ſignificant, ſed corpus narrationis complent, vt Chryſ. & Auguſt. animaduertunt. Tragediæ, & comediæ ex fabulis conſtant, & poëtæ, laus eſt ſi rectè ad propoſitum, quod docere vult, eas introducat, & perſonas imitetur ità vt veritatem exprimant exactè, quemadmodum Boni pictores imagines perſimillimas

rebus viuis affingunt. Nota quod in fabulis nolumus aliud quam dicimus intelligi: ſed ponimus illas vt exempla in aliis rebus & perſonis, in quibus noſtras virtutes, vel vitia, & quid cauendum quid ſectandum, intelligimus. Omnes ſanè Comœdiæ & Tragediæ ob hoc ſunt. Vt enim principes fortunæ ſuæ non fidant: nec prauè populus agat, facta eſt Tragedia: vbi infortunia ipſorum & fines leguntur. Vtque populus addiſcat mores meretricum, ſenum, iuuenum, & fortunas, & viuendi modum, facta eſt Comedia, & ſic de cæteris.

Poëticæ magiæ vim eſſe in attrahendo eos ad audiendum, qui nolunt audire: & in docendo eos, qui obruditatem nequeunt, aut tædio abſterrentur. Item in afficiendo quacunque affectione: in rememorando præterita vtilia: in æternando ſcientias, & famam.

Art. II.

VIs Magica multa igitur in eſt poëmatis: nam per illa, qui audire nolunt, audiunt, dum aliud quam putabant, dicendum proponitur per ſermones transfiguratos. Item qui volunt audire ſed non poſſunt, quoniam ignari ſunt, docentur: nam per exempla fabuloſa, & paraboloſa, doctrinam ſuſcipiunt. Depingimus illis virtutes tanquam deas fæminas, vitia tanquam Monſtra; & diabolos; & quæ ſunt ſenſui occulta, per ſenſibilia declaramus allegoricè, vt per Pallademet Iunonem, Sapientiam, & Potentiam introducimus: immò & theatro ambulantes oſtendimus; quo nil clarius. Prætereà memoriam reficimus immemoribus. Quæ enim carmine dicuntur, facilè memoria tenentur: quoniam numeroſè breuiter, & cùm voluptate concipiuntur. Prætereà exempla Heroum oculis exponimus vt cum paſſiones I. Chriſti & ſanctorum mores & geſta repreſentamus, quæ nos ad pietatem afficiant, memoreſque reddant. Eos quoque

Digitized by Google

qui corrigibiles ſunt, nec præcepta audiunt, per huiuſmodi poëmata corrigimus. Item ſcientias occultas propalamus & æternamus. Carmina enim magis temporum iniuriam, & deprauationem ſcripturæ euadunt; quam proſa. Nihil enim addi, aut ſubtrahi poteſt, quin depræhendatur. Item laudes Dei, & ſanctorum canimus, & animos exhilaramus, & ad pietatem dirigimus: & tædium orationis lenimus. Item qui ſciunt, & poſſunt audire, ſed piget, carminis ſuauitate alacres reddimus. Quis Lucretij philoſophiam niſi muſeo lepore conditam ligeret? Vtrum autem carmina valeant ad Angelorum & dæmonum inuocationem, & ad lunam de cælo deducendam, vti Ouidius & alij fabulantur, non eſt præſentis negotij. Hoc quidem affirmo, carmen vt metricum, non habere vim niſi mulcendi ſpiritum animalem, vti ſupra diximus, ac per hoc Mentem afficere voluptate: vt verò ſenſus profert, habet etiam docere, & afficere eos, qui audiunt. Lunam verò neque Angelum de ſuo loco non mouebit, neque obſcurabit, niſi Deus iubeat. Ordinem enim vniuerſi ſolus Autor ordinis Deus mutare poteſt. Ex eclypſis euentibus fabulati ſunt veteres potuiſſe carminibus lunam obſcurari, & auxilium à nobis requirere: quod ex ignorantia cauſarum eclipſis ortum duxit, & ex ſuperſtitioſorum iactantia. Vt Amb. tempore ſuo factitatũ narrat; & nunc Borrus in Cochincina: Nec mouere poſſunt ea, quæ ipſa non percipiũt. Meſſem ergo alienam incantator non vi carminis, ſed diaboli tabefacit, qui applicat noxias frugibus res. Neque enim iuſſu ſuo, ſed naturalium cauſarum applicatione, mutare res poteſt. Inuocatio autem dæmonis & Angeli non in numero Carminis conſiſtit, ſed in ſenſu & affectu. Piis enim Angeli apparent inuocati: impiis diaboli. Valent tamen verba aliquando ex inſtitutione Dei, non ex Verborum natura: vt in tranſubſtãtiatione Euchariſtiæ, & ſacramentis. Similiter exorciſmi ex Eccleſiæ pietate contra dæmones. De quibus nihil ad poëtam. Quomodo autem & affectus muget dictum eſt prius.

Digitized by Google

IMITATIONEM NON ESSE poëtæ propriam, ſed communem omnibus artificibus: neque finem poëtæ: ſed ſuadendi boni ideas pangere: neque functionem per ſe, aut medium ad finem, ſed per accidens, vbi vera deſunt exempla. Ergò fingere imitarique vt repreſentet; repreſentare, vt afficiat; & doceat; docere, vt ſuadeat. Pluráque eſſe poëmata, quam Ariſt. ponit: nec omnia fabuloſa, vt ipſi placet.

CAP. IV.

Rrt. I.

QVoniam poëtæ finis eſt docere, ſuaderéque bonum, & vru m, quod conſequitur delectando: hoc autem facit repreſentando obiecta voluntati, & affectionibus, ſicuti dicebamus in Rhet. Obiecta autem, in quibus ſcientia, & probitas propinatur, non omnibus intelligibilia ſunt, aut grata; neceſſe fuit per exempla declarari clariora; & per gratiora, & quaſi altera, per ſimilitudinem tamen eadem, latenter ſuaderi: cum autem deſunt, fingendo, per fabulas, & parabolas. Quæ fictio eſt imitatio verorum. Itaque palam eſt, non per ſe requiri imitationem, & fabulam in poëmate, ſed per accidens, vbi deſunt exemplà vera: quod etiam Philoſophicas res declarando fieri licet. Poëtæ igitur finis & ars non eſt imitari, & fingere; ſed imitatur vt repreſentet; repræſentat vt afficiat, & doceat: docet, & afficit, vt ſuadeat, legem, virtutes, & beatam vitam. Si enim pars Reip. eſt, & ciuis, vtique vt proſit, cooperatur, ſicuti omnia membra in corpore aliis omnibus, ſingula, & ſingulis propria functione proſunt. Quapropter non videtur Ariſt. ſuſtinendus, qui finem & munus poëtæ eſſe

fabulam docet: nec, qui non fabulatur, inter poëtas connumerat. Ergo ſpecies poëmatum Tragediam, comędiam, Ethopeam (& ditirambos, addit, qui nunc non reperiuntur,) quoniam ſolum in his eſt imitatio. Nos verò præter poemata iam dicta, ſatyram recipimus elegyas, & Lyrica, & Philoſophicum poëma, vt Empedoclis, & Lucretij: & Sacrum, vt hymnodia, & pſalmodia, & cantica nos admonent. Ac prius extitiſſe iſta poëmata, quam quæ Ariſtoteles numerat, comperimus: fabulaſque introductas ab Homero, & aliis, poſtquam poëtis Veracibus. Sæculum deprauatum vale dicere cępit, vt teſtatur Iſocrates, dicens etiam Phocylidē & Theognidem Morales poëtas ante fabuloſos extitiſſe: & Plato ipſorum Carmina non ſemel citat, laudatque: Solon quoque leges Carmine tulit.

Quænam ſint conſtitutiua eſſentialis poëticæ differentia? Rationes Ariſt. quibus probat imitationem, & fabulam eſſe finem, eſſentiam, & maximum poematis: quo differt ab hiſtoria; & ſcientiis omnibus.

Art. II.

1. Ariſt. igitur in Poët. c. 1. Elegorum fictores, poëtas eſſe ſecundum rem negat, ſed tantum ſecundum nomen; quoniam non imitantur. Vnde & Empedoclem, qui totam Philoſophiam carmine complexus eſt, à poëtarum numero reiicit. Similiter Cheremonem, qui Hippocentaurum omnimetrorum genere ſcripſit.

Et in 4. c. vocat *fabulam principium & animam Tragediæ.* Cui cum det tanquam partes, *Fabulam, Mores, Dictionem, Sententiam, Apparatum, & Melodiam*: Concludit tamen *Solam Fabulam eſſentiam*, eſſe poëmatis. Licet enim nec Mores imitetur, tamen ſi fabuletur, poëta eſt. Vede aſſerit finem Tragedię eſſe actionem & fabulam. *Omnium autem maximum* (ait) *finis eſt: ergò fabula eſt maximum, quià finis tragediæ.*

3. Idem probat ab exemplo picturę. Nam ſi optimis coloribus quis tabulam illiniat, non delectat, ſicuti ſi imaginem albo tantum diſtinxerit. Actionibus ergò imitatio eſt poëſis omnis.

4. In 7. c. *Hiſtoria & poëma non per Carmen & proſam differunt* (inquit) ſed *per imitationem. Nam ſi quis Herodoti Hiſtoriam carminibus pangat, nihilominus hiſtoria permanebit, non poëma, ſicuti prius ſine carmine. Sed hoc differunt, quod hiſtoricus res geſtas, poëta vt geri potuerunt, exponit. Et ille circa ſingulare: hic circa vniuerſale verſatur. Nam circa poſſibile, & verò ſimile, ille circa factum, & verum, quod ſingulare eſt Ideò poeta poteſt & nomina fingere: non autem hiſtoricus. Poëta igitur non carmine, ſed imitatione eſt poëta. Non qualibet, ſed actionum. Fabula ergò actionum eſt imitatio, vel humilium, vt in comedia, vel preſtantiorum, repreſentatarum ab aliis, vt in Tragedia; vel narratorum à poëta, vt in Epopæa; quod tamen primo cap.* diſtinguit.

5. Poteſt à nomine idem probari, quoniam poëta grecè, fictor latinè dicitur.

6. Item videtur abſurdum ſcholam Salernitanam, quæ medicinam carmine tradit, poëma vocare. Similiter ſi quis totas Titi liuij decades verſibus deſcribet, verſificator, non poëta dicetur.

7. Omnes quoque ſcientiæ carmine expreſſæ, poëmata dici poſſe haud videntur.

8. Præterea Comediæ hodierno tempore abſque verſu fiunt à Porta. & aliis: ergò ſola imitatio facit poëtam.

Rationes ex diametro contra Ariſt. quòd fabula non conſtituat poëſim.

ART. III.

1 AT è contra, ſi Ariſt. rationes valent, poëtas non habemus niſi mendaces, eritque poëſis filia diaboli, qui eſt pater mendacij. Item Virgilius non erit poëta in Georgiis, neque Heſiodus: Veras enim res canunt, non

fabulas. Item nec poëta erit Lucretius, quem poëtarum doctiſſimum ſolemus dicere, vt nec Empedocles, nec Parmenides, qui verſibus ſophiam expreſſerunt. Nec Lucanus qui veram belli ciuilis Hiſtoriam texit Carmine: neque Ennius qui bellum punicum: nec Petrarcha in poëmate Africa: nec in cantilenis, & canticis, ſuis, vbi veras amores canit. ſed tantum in triumphis vbi fingit ſe vidiſſe mirifica. Item Catullus, Propertius, & Martialis, qui veros amores canunt, & qui veros dolores in elegiis, eximentur à Poëtarum choro. Ouidius quoque de Arte amandi, & de Amoribus, & de Triſtibus, & in Fauſtis, non erit poëta: nec in epiſtolis, ſi verę fuerunt, ſed, ſi falſo? ſolum ergo in Metamorphoſibus poëta habebitur, vbi omnes fabulas connectit. Prætetea Sannazarus de partu Virginis, & in Epigrammatis non eſt poëta: neque Theognides, & phocylides qui Moralia cecinerunt: neque Aratus, & Manilius, & Pontanus, qui Aſtrologiam, niſi vbi fabulas intexuerunt. Tandem qui non mentitur poëta non eſt Ariſtoteli. Præterea eius ſententia contradicit Virgilio, qui Sylenum canentem vti immenſum inane ſemina rerum peruolitent, iuxtà Philoſophiam Democriti introducit. Et Propertius vbi Meſſallam canit, aliis poëtis relinquit munus canendi rerum naturam. Horatius Empedoclem in Ætnam iniectum, licet inconditum, poëtam vocat. Et receptus eſt apud omnes Lucretius pro poëta, & alij memorati. Orpheus poëtarum digniſſimus, canit deorum laudes, & poëta eſt. Similiter Muſeus, quem omnibus Virgilius ante ponit, amorem Leandri, & Herus, verum depinxit, licet fabuloſus potuerit eſſe. Dantes Lucanum inter poëtas cum Horatio enumerat, & Ouidio, & Virgilio, & Homero. Horatius autem nullo pacto eſt Ariſtoteli poëta. Nec Perſius, nec Iuuenalis, qui ſatyras ſcripſerunt, vitiaque inſectati ſunt. Quos tamen nemo prò poëtis non recipit, ac magiſquam qui fabulas canunt. Vt Codrus Theſiadam, & Flaccus Amazonid.

E contra verò, ſi ſtat ſententia Ariſt. poëta erit Boccacius,

Digitized by Google

uacius, Maſurius Æſopus, qui dialogos fingunt, & perſonas imitantur, & actiones, maximè ſunt poëtæ. Plato quoque poëta erit dum perſonas loquentes imitatur, & Philoſophiam diſcutientes præſertim in Sympoſio, & Timæo, & in Atlantico. Item parabolæ Euangelicæ poëmata erunt, non autem ſcripta Petrarchæ, & Horatij. Nec rectè Petrarcha Iuuencum, qui legem Euangelicam Carminibus expreſſit, & Aratorem qui actus Apoſtolorum, poëtas vacat. Nec Vida doctus qui Chriſteïdam deſcripſit: nec qui Angeloïdam. Omitto plurimos qui Carminibus S. ſcripturam condiderunt. Et qui hymnos, vt Amb. & Thomas, & Hilarius, Prudentius, & Sedulius & alij, tam doctè ac ſuauiter canunt. Quos omnes Maffeus Baberinus exuperauit. Quid dicemus ad hæc? erunt hi non poëmatum fictores, ſed verſificatores, recipiemuſque pro poëmatis Amadis degallia, Amadis de Grecia, Spheramundo, Palmerin Doliua, li Real Defranza, la Tauola Rotunda, il Meſchino, & conſimiles Fabulationes nugis plenas, & Mendaciis, quæ tamen imitationes mirificæ videntur, adeóque Veriſimiles vt à multis prò Veris habeantur, qui hiſtorias non nouerunt? Prætereà Alexander abs re querebatur, quod Homerum alterum qualem habuit Achilles, ipſe non haberet, qui ſua vera caneret geſta: quando quidem impoſſibile eſt Veracem inuenire poëtam. Item ſi facta Cæſaris & Pompeij conficta eſſent, non vera, Lucanus, vtique poëta foret: nunc autem quia vera ſunt, poëta non eſt? Videtur, prætereà iſta fabulandi licentia, quæ pro arte habetur, adeò excreuiſſe, vt nemo poëtis vllam det fidem amplius. Immò ipſe antequam legerem hiſtorias, dubitaui an Orlandus, & Carlus Magnus in mundo fuerint vnquam, tantæ de illis fabulæ circumferuntur. Itaque melius conſultum videtur bonis viris, ſi nulla de ipſis poëmata fiant. Nam ipſorum geſtis, & virtutibus per poëma fides detrahitur. Cumque poëma ſit ad gloriam bonorum, & Reip. vtilitatem, iam in contrarium verſum eſſe videtur. Propter eáque inuenit ſubtilis ille otioſuſque

Digitized by Google

Monach. poëmata Maccarronca, & Chaos Ditreperuno, vt intelligeremus Ludibrium eſſe poëſim, non artem Reip. vtilem. Vt quid ergò poëtæ vocantur vates, & Aratus à S. Paulo vocatur poëta, & Epimenides poëta Cretenſis Propheta Vocatur, & poëſis Prophetia paſſim dicitur à doctiſſimis viris, ſi Iocus eſt poëtica, & nugandi Ars? equidem vereor Dauid cum S. Hieronimo nuncupare poëtam, & lamentationes metricas Ieremiæ, elogias, ſi poëta eſt qui fingit, non qui vera canit. Multa poëmata de ſacra ſcriptura fecit Apollinaris: & S. Gregorius Nazianzenus Tragediam de paſſione Chriſti, & alia Carmina multa, & Boëtius de conſolatione Philoſophica. Qui cum ſint ſapientiſſimi, & Veraciſſimi, anteponendi ſunt Ariſtoteli. *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes*, ait Dauid, *ſed non vt lex tua.* Item hiſtoriam Iob, Tragicomediæ adeò reſpondentem, vt multi heretici, & Rabyni pro poëmate ficto Ariſtotelico ipſam habeant, deſcripſit Moyſes ſumma cum veritate iuxtà patrum ſententiam, & verſibus, & perſonis decorauit, nec tamen non pro vate habetur, quia vera canit. Hæc omnia Ariſt. doctrinam euertunt, nunc verba ipſius examinemus.

Naturam eſſe Artem Dei participatam, idearum eius imitatricem: Artem eſſe naturam extrinſecam, eiuſque imitationem: omnes artes eſſe imitationes; formaſque naturales habere pro ideis. Ergò non eſſe propriam poëtæ differentiam eſſentialem, neque maximum in poëmate eſſe; & de quatruplici imitatione, quæ ſunt vocalitas, æmulatio, Moralitas, exemplatio: quæ omnes ad poëtam ſpectant: ſed vltimam ſolum ab Ariſt. agnoſci; nec rectè poni differentiam propriam poematis; cum & diſpoſitio illius, & Metrum adhuc deſideretur.

ART. IV.

OMnis Ars imitatio eſt naturæ, Natura autem eſt Dei Ars rebus indita; palam eſt enim quanta arte Ficulnea folia emittat, vt tegat fructus à ſole & gelu: ficos, vt in illis perpetuetur, vnde naſcuntur aliæ ficulneæ: faciunt & ſpinas nonnullæ arbores quibus ſe ſe defendant. Et ſicuti in Ficulnea eſt ars, ità in ſemine: idcircò ſicuti veſtiarius non niſi veſtes, & ferrarius nonniſi ferramenta faciunt, quoniam in illo ars Veſtiaria & non ferramentaria ineſt: in hoc verò ferramentaria, non veſtiaria, aut lignaria, ſic in natura eſt. Nam in caſtanea ars caſtanearum formandarum, gignendarum, & nutriendarum, non autem ficuum ineſt: & in Pyro pyrorum, non autem ficuum, nec caſtanearum. Sunt tamen in quantum artes, ſimiles, in quantum hæ, diſſimiles; quia à diſſimilibus Idæis de Mente Dei prodierunt; quos in ſuis operibus imitantur. Sicut ergò Natura eſt imitatio Dei, ſic ars noſtra eſt extrinſeca natura, & illius imitatio. Facimus enim naues inſtar pectoris & alarum & caudæ auium, quibus volitanus per aquas, ſicuti illa nauigant per aëra. Et veſtes inſtar corij, & ſerras inſtar dentium, &c. qua-

Digitized by Google

rabola membrorum & ventris, plebem & ſenatum. Men. Agrippa figurauit: & hic modus diuinior eſt, quoniam docet etiam nolentes: & huiuſmodi de cauſa inuentus videtur. De quibus iam diximus hîc & in præcedenti libro. Omnes quidem ſunt imitationes plerumque ſimplices. Poëta verò imitationes imitationum quoque facit. Nam non modo res voce, & opus opere, & mores moribus, ſed etiam res rebus, voce imitatis, imitatur. At quidem & orator & dialogorum ſcriptores vtuntur parabolis, & perſonas imitantur, & mores, vnde & Plato Cebetem Thebano more iurantem per Iouem, non modo Cebeticis modulis loquentem, introducit in Phedone, & Critia. Ariſt. ergò poſuit fabulam differentiam conſtitutiuam poëmatis: at moralitatem, qui eſt tertius modus, & vocalitatem, qui eſt primus: itémque æmulationem, qui eſt ſecundus, & propriè imitationis nomen meretur, excluſit. Nos autem omnes pertinere huiuſmodi imitationes ad poëtam dicimus: nec tamen propterea eſſe poëtam, niſi metrum addas, quo motum ſpiritus imitatur, & perficit, adiuuat. Nec tamen omnes in omni poëmate haſce imitationes requirimus, ſicuti metrum requirimus. Addenda inſuper & Diſpoſitio, quæ formæ eſt ſuſtantia, vt poëma ſit ſicuti à principio dicebamus: diſpoſitio autem regulatur: ſicut gladij forma à fine, qui eſt pugnare, fit acuminata, & vtrinquè acuta.

In duobus maximè errare videtur Ariſt. primo quod Finem poëtæ ignorat: ſecundo quoniam idem facit finem, & eſſentiam rei.

Digitized by Google

Imitationem fabuloſam non eſſe Finem Quo, neque Gratia ius, ipſius poëtæ; ſed tantum finem quo poëmatis aliquando, non ſemper: quoniam paramus poëma imitando: & quoniam forma inſtrumenti non eſt finis agentis cauſæ, inquirendum fuiſſe Ariſtoteli hunc finem. Neque poëtæ inſtrumenta parari ab artifice inſtrumentali, cuius vſum ignorat; vel à principali formam non accipiat. Ergo vlteriorem finem poëmatis à ſe, vel à legiſlatore Reip. præſcribi; & à tali fine formam poematis accerſendam: ergò poetę Ariſtotelici errant prorſus à ſcopo.

ART. V.

OMnis quidem Ars aliquem ob finem inuenta eſt. finis autem non reperitur in arte, neque in inſtrumento, ſed per illud acquiritur. Vt finis nauifactiuæ eſt nauigatio, finis belli eſt victoria, quæ bellum ſubſequitur. Quapropter Ariſtoteles dum finem poëtæ imitationē eſſe docet, errat valde. Nam vel voluptas vel doctrina, quæ inde ſequitur, aut aliquid aliud ponendum erat. Si verò finem ipſam formam, qua ad finem peruenimus, ſicuti vocant finem nauifactoris ipſam formam nauis, quæ ad vlteriorem finem, qui eſt nauigatio, reſpicit, nam & animam Tragediæ fabulam vocat; vtique magis errat. Non enim Artifex conſiderat finem quo, niſi ob finem gratia cuius. Ergò imitatio non propter ſe expetenda eſt, ſed propter aliud. Hoc autem aliud eſt maximum, & optimum, ad quod imitatio reſpicit. Igitur errat tripliciter, quoniam imitationem vocat maximum in Poëſi. Et quoniam non conſiderauit finem vltimum, cuius gratia Poëta ſic laborat, & fingat: & quoniam putat poëma repertum propter imitari: quod omnibus artibus eſt commune. Et finem communem ponit pro eſſentiali differentia,

qui propriam ponere deberet. Præterea dato quòd imitatio ſit finis, & forma, non tamen eſt Artis ſed inſtrumenti. Poëma enim eſt inſtrumentum poëtæ ad aliquod operandum, ſicuti oratio eſt inſtrumentum Rhetoris ad perſuadendum. Forma autem inſtrumenti non eſt finis agentis principalis, ſicuti neque forma gladij eſt finis gladiatoris, ſed præliatio: neque forma ligonis eſt finis foſſoris, ſed foſſio, & cultus telluris; neque forma cytharæ eſt finis cytharæ. Sunt quidem aliæ artes quæ inſtrumenta parant, ſeruiles non architectonicæ; & hæ quidem non habent finem quo, niſi formam inſtrumenti, vt finis finis facientis frenum eſt forma freni, & Fabri cythararum eſt forma cytharæ. Quapropter poſſet quis Ariſtotelis excuſationem dicere, quod poëta eſt fictor inſtrumentalis formas inſtrumenti tantum conſiderans, non finem qui eſt vſus. Verum ſi quis ità dicat, non feret poëta vllus iniuriam iſtam. Si enim oratoris finis non eſt orationis forma, ſed vſus, & perſuaſio, & tamen ipſemet ſibi formam ſui inſtrumenti efficit, ſicut & Medicus, præſertim Galeni tempore, formam medicinæ, non Pharmacopola, vti nunc, componebat, nec tamen illa forma erat finis; Multominus poëta, qui nobiliorem ſe præ illis iactat. Sunt quidem multæ artes, quæ inſtrumenta ſibimet parant, vt ferraria, oratoria, ſcriptoria: præſertim proxima fini. Præterea ſi artifex inſtrumentalis eſſet poëta, nihilominus poëma parare debet ſuo fini idoneum. Ideò finem prænoſſe debet, alioquin parare neſciret. Sicuti Fictor ſpecillorum oculis apta ſpecilla facit, & fræniſactiua equitantibus accommoda ad regendum equum: & veſtiarius aptas vſui, & corpori vtenti, veſtes conſuit. Mirũ ergo quomodo Ariſt. poëta neſcit cui vſui poëma pangit, quaſi aſinus, & bos ignorantes, cur aratro tellurè ſcindunt; aut ſutor lignorum ignarus, igni ne, an ſcamno, an lectulo materiam parat: quoniam nimis à longè finem reſpicit. Præterea & ſi poëta finem neſcit, tamen faciet poëma iuxtà regulam alterius, finis finem curantis: ſicuti frenifactor frenum facit ea forma, &

figura, quam præſcribit eques: & ferrarius gladium, qualẽ & quomodo poſcit miles. Miles autẽ præliatur, quo pacto ordinat Dux: Dux autem autem ordinat exercitum idoneè ad victoriam. Sic ergò Poëta faciat poëmata eſt opus, prout à ſuperiori artifice iubetur, finem curante. Dicat nunc mihi Ariſt. & Horatius, cui nam curanti finem poëta paret? Profectò legiſlatori, dicant oportet. At cum legiſlatoris finis ſit ciues bonos ac beatos facere per leges: vtique legibus poëma deſeruit ad ipſarum finem: non ergò poëta eſt adulator nec vitiorum ſator, nec mendaciorum venditor, quales ſunt Homerus, Catullus, Martialis, & alij Reip. pernicioſi: qui verò à fine poëſis deflectunt animos in ruinam; licet imitentur, licet fabulentur, licet Ariſtotelizent quantumuis: poëtæ nõ ſunt, ſicuti non eſt pharmacopola, qui medicinas non ad medici preſcriptum parat pro ſalute Ægrorum, ſed ſuo arbitratu venena conficit, inutileſque ſyrupos, & pharmaca, non prout expedit conducitque.

Rememoratio Superioris Seomrnis quòd voluptas non ſit finis poëtæ.

QVi autem voluptatem eſſe finem poëtæ docent, quãtum errent in ſuperioribus ſermonibu, declarauimus, vbi voluptatem à natura inſtillatam docuimus in rebus, vt nos ad bonum laborioſum alliceret: nec reperiri voluptatem niſi vt ſenſum boni. Nec eſſe artem qui de illa curet ſeorſum. Item ipſam ſequi finem, qui bonus eſt ſemper optimuſque. Plurimúmque errare qui delectant, vt delectent, non vt proſint: & incẽtiuum ad bonum, quod prælibamus in medio, præripiunt in medio, non expectant vt fruantur in fine; & vt dicit Auguſt. fruuntur vtendis, & vtuntur fruendis contra ordinem naturæ. De his ſup.

Non

Non inſpexiſſe Ariſt. vnde voluptas imitationis & deceptum & inertem videri.

SI verò ex imitatione addiſcere velit quis, ideóque gaudere, bene quidem dicit: quoniam docere verum & ſuadere bonum, eſt finis poëtæ. At hoc Ariſt. non agnouit, nec agnoſcere voluit. Sed tantum dixit *imitationem eſſe iucundam, quia addiſcere eſt iucundum. Addiſcimus autem imitatione. Idcircò cum videmus depictum Draconem, quem verum videramus, dicimus, hoc eſt illud: & benè formatum. Et ſic ratiocinamur. Ratiocinatio autem eſt diſcere, &c.* Vbi ſanè hallucinatur mirificè. Quoniam non ponit diſcere quid nouum, ſed quod ſciebamus verum, nunc ſcimus depictum. Nec ſolers fuit, vt penetraret, quòd voluptas non eſt in illa collatione viui cum depicto: ſed in agnitione artis, hominum conſeruatiuæ. Senſus autem conſeruationis Soboles eſt voluptas: quod ipſe ignorabat. Præctereà veram voluptatem, quæ non in imitatione, vt nos dicimus, neque in collatione, vt ipſe dicit, ſed in exemplificatione veri & boni, quæ ex imitatione eluceſcit, conſiſtit, ipſe non agnouit; agnoſcendam quidem, ſi finem artis conſiderare debet, qui artem tradit, vt ipſe facit, præceptáque poëtis. Prætereà pictura exemplar poëticæ, non habet pro fine imitationem, ſed pro functione. Finis autem eſt repræſentare, & mouere ſenſus, memoriam, & affectus intuentium: ergo, &c.

Iterum errare Ariſt. quoniam poëtæ actionum, non & rerum imitationem, tribuit: & poëtas ſtatuit ex electione fabulari.

ERrat prætereà Ariſt. quoniam poëtam actiones tantum fingere vult: cum etiam res ipſas fingat interdum, vt diabolos & Angelos, aligeros; & virtutes & vi-

Digitized by Google

tiá corporea facit: & hæc imitatio non fabula, ſed allegoria. Sic Arioſtus ſilentium, & diſcordiam depingit, & ipſorum domos, & actus. Ouidiúſque inuidiam Præterea cum pro fine fabulam ſtatuat, fabulatores & mendaces dignificat: ſicut qui pictores illos tantum putaret, qui imitantur figmenta, & chimeras, & centauros, & Briareos, non autem qui veras res, vt qui Cæſarem pingunt, & Petrum & Paulum. Et quidem ibi licentia maior, hic Ars melior. Prætereà cum fabula neceſſitate cogente ſit inuenta, vbi deſunt exempla vera, quæ magis mauent quàm ficta, vnde & Tragedia non niſi ex hiſtoria illi texenda videtur: ipſe tamen ex electione fabulam introducit. Nihilominus vbi incidimus in res, quæ fabulis ſunt ſimiles optatis, poëta, ait, non diſcedit ab arte ſi illas conſcribat, *quando quidem* (inquiens in fine cap. 7.) *ex his quæ geſta ſunt aliqua quidem eiuſmodi eſſe nihil prohibet, cuiuſmodi vel extitiſſe veriſimile ſit, vel certè fieri potuerint: ſecundum quæ ſanè horum poëta fuerit, &c.* Quibus in verbis res ſimiles poeticis, hoc eſt ſabuloſis, concedit poëſi. Nos autem conuenientes poëſi acceptamus: conuenientes autem dicimus, quæ fini poëtico congruunt. Quapropter geſta Cæſaris canemus ſalubrius quã Achillis fabuloſi, vel Alexandri veri: quoniam aptiora ſunt ad ſuadendum virtutem mirificam, & ignauiam & vitia deteſtandum.

Reſponſio ad Ariſtotelicorum argumenta poſita in cap. 2. art. 4. volentium abſque fabula non eſſe poëma.

Art. IV.

AD 1. Ariſt. axioma Reſp. elegorum fictores eſſe poëtas: & cum negat propterea quod non imitentur, dicimus quod & ſi non imitentur fabuloſè, imitantur tamen vocali, & morali, & operaria imitatione. Sèque ipſos ponũt, vel id quod deſſent loco fabulæ, id eſt, exempli iuxtà quod dicit Dauid, *factus ſum illis in parabolam.*

Nam fabula eſt gratia exempli. Nil refert autem vtrum verum, an fictum ſit exemplum. Vnde Xenophon Cyrum non factum poſuit pro parabola, licet vbi opus fuit aliquid de illa finxit. Nos autem habemus veras ſanctorum hiſtorias, quos imitari debemus moribus. Nec licet fingere, nec opus eſt, ſicuti in Cyro & in Achille, virtutes & geſta magna, quæ hiſtoriæ defuerunt: nam ſunt in noſtris & virtutes & geſta magnifica: cuiuſmodi Arator, & Iuuencus ſcribunt.

Ad 2. cum negat Empedoclem eſſe poëtam & Lucretium, negatur. Nam Horat. & alij contrarium ſentiunt. Cum addit, non niſi Carmen habere de poëtico, & hoc negamus: nam & diſpoſitionem habent, & imitationem vocalem & moralem, vt dicemus poſteà, quamuis non ſint in Emped. & Lucretio. Et licet hæ imitationes conueniant etiam oratori ex parte, tamen & fabula conuenit dialogiſtis & oratoribus, & parabola legiſlatoribus: & omni arti, quæ per exempla declarat artis arcana. Vnde ipſemet Ariſt. nil referre, ait, vtrum vera vel ficta ſint exempla etiam in Phyſiologia, dummodo declarent. *Dantur enim non quod ità ſint, ſed vt addiſcentes intelligant.*

Ad 3. de fine Poëtæ ſuprà reſpondimus.

Ad 4. quod vrget exemplo picturæ, dicimus quod non currit. Nam tabulam colorare non reſpondet ad hiſtoriam narrare, & ad moralem imitationem: ſed tantum ad loqui ſine ſignificatione, vt cum dico buf. baf. &c. nil enim coloratio ſignificat: diſtinctio autem figuræ ſignificat; & ſic omne poëma & omnis oratio morata. Sed cum veras res depingunt, ſimiles ſunt poëtis, res veras canentibus ipſi pictores: cum falſas, vti centaurum, & hydram, ſunt ſimiles poëtis fabulantibus. De fabula autem poſteà dicemus.

Ad 5. Reſp. quod hiſtoria Herodoti carmine expreſſa non eſt poëma dignum quoniam formam poëmatis ſuper materiam non ſuam imprimit cum enim poëma ſit idæa excellens, vnde exemplum viuendi, & fortunæ & morum accipiamus, habet electionem materiæ non vagam.

Digitized by Google

Sicuti gladius inſtrumentum bellandi non ex ligno fit neque ex papiro, ſed ex ferro. Si autem fiat ex ære, ſuo fini ægrè aptatur. Sic non omnis hiſtoria eſt materia poëmatis, ſicut non omne metallum gladij, ſed ea, quæ eſt excellentis exempli. Vbi autem deeſt excellentia, nos per fabulas ipſam confingimus, & inuenimus. Et quia exemplum indiget diſpoſitione & menſura, non tota Liuij hiſtoria fiet poëma, nec Herodoti. Sed pars redacta in corpus exemplare Reip. militaris, vt in Epopæa, vel fortunæ alicuius vt in Tragedia. Ideóque poëma requirit vnitatem, & breuitatem, ne excedat exempli rationem: in quo tota doctrina breuiter, & clare ideatur. Et quia exemplum idea eſt, licet ſingularis, tamen in repreſentando, & monendo eſt vniuerſalis: idcircò poëta verſatur circa vniuerſale. Nec differt ab hiſtorico vt putat Ariſt. propter hoc, quod hiſtoricus ſingulare tractat: nam illud idem ſingulare eſt vtriuſque interdum materia: ſed quia ab hiſtorico deſcribitur, vt res, à poëta adaptatur vt exẽplum. Exemplum autem vnum eſt in eſſendo, vniuerſaleque in repræſentando, ſicut dictum eſt prius: idcircò hiſtoricis fingere vetitum, quoniam ipſorum munus eſt nos informare de factorum veritate: poëtis conceſſum etiam nomina, vt melius repræſentet.

Ad 6 dicimus ſcholam Salerni non eſſe poëma, quia caret diſpoſitione; & formam non in ſua materia vel non præparata ſibi exprimit. Sicuti qui gladium ligneum fingeret: aut in ferri Scobibus impuris qui ſuo fini omni ex parte non deſeruiat, ſed aliquo pacto. Valet enim vt memoriæ mandetur medicina, & conſeruetur. Sicuti & ſcientiæ carminibus expreſſæ, vt breuiter, & ſuauiter hauriantur, & memoria conſeruentur. Inque his eſt ſola imitatio vocalis, & operaria. Sciunt quoque Philoſophi talia poëmata ſic diſponere & ornare, vt oleant voluptatem, animoſque imbuant. At cum allegoricè traduntur, tunc maximè poëmata ſunt qualia Pythagoricis ſunt in vſu: de quibus poſteà conſiderabimus.

Ad 7. dico Poëtam idem eſſe quod fictor latinè, ſed

non quod mendax: vnde & qui vaſa componit ex argilla figulus dicitur, id eſt, compoſitor, vt S. Gregorius exponit. Et qui pangunt carmina fingunt. Et qui exempla vera, aut ſimulata efformant parabolicè, vel hiſtoricè, poëtæ, ſunt, ſi inſpicias vnde nomen impoſitum eſt. Sic & orator & pictor eſt poëta. Sed ſi ad quod imponitur, qui carmine docet, ſuadetque, poëta erit.

Ad 8. nil probat Modærnorum auctoritas, qui comędias proſa deſcribunt. Non enim poëtæ ſed dialogiſtæ ſunt. Sicuti neque Luciani dialogi nec Boccaccij Fabellæ ſunt poëmata. Erunt poëmata in materia, non in forma, habent diſpoſitionem poëmatis, quæ eſt forma partis, non tamen totius & vltima. Sicuti Embryo, & animal in ventre mulieris, non eſt homo; donec rationalis anima infundatur. Actio in ſcena adeò viua eſt, vt carmen parum attendatur. Oculus enim auribus præfertur. Sed in legendo, carmen requiritur. Sic in entitate hominis aliquando Ratio, aliquando ſenſus magis euidens eſt, dominaturque.

Fabulas admittendas tantum, quę hiſtorias non deprauant: & ſenſum alterum habent vtilem, vel quem promit in exemplo, vnde doceamur effugere mala, & bona conſequi: & qui poëtæ acceptandi, & qui expellendi, ſunt de Rep.

ART. X.

RAtiones noſtræ quoque contra Ariſt. indigent correctione. Prima non valet, cum dixi, fabulam eſſe mendacium, alioquin nec nobis liceret fabulari. Mendacium eſt contra mentem ire, vt qui dicit, quod non habet pro vero in mente ſua, ſed vt fallat. Quando autem quis texit parabolam, aut fabulam, non vt credatur fabula ſic eſſe, ſed illud quod fabula deinde ſignificat, nequaquam mentitur, ſed figuratè loquitur; & cum dico, *ego in portu nauigo*: Volens ſignificare non

quòd ſin inportu, ſed quod in tuto negotium meum poſuerim. Quod doctè Origenes, & S. Thomas declarant: Nam cum Deus in forma ignis, aut columbę ſpiritum ſanctum miſit, non mentitur rebus his pro vocibus vtendo, quoniam non vt doceat ſpiritum eſſe ignem aut columbam, ſic facit, ſed vt igne & columba eius efficaciam & puritatem declaret. Hæc eſt parabola in oculis, ſicuti quæ narratur eſt parabola in auribus. Fabula autem quæ exemplum eſt ſine allegoria, acceptatur, ſi hiſtoriæ & moribus non obeſt ſed proſit. Ariſt. tamen qui mendacia ad voluptatem concedit, nil iſta conſiderat & fabulatores ſpurciſſimos, & qui hiſtorias deprauant, introducit in Remp. vnde nil veritatis ex Græcorum hiſtoriis certum haberi poteſt. Quoniam non intellexerunt cuius rei gratia conceſſum eſt fabulari. Vide quantum mali faciat hiſtoriæ Centuriatorum in Eccleſia: & fabulatorum. Virgilius omni vituperio dignus, Didonem pudiciſſimam per fabulam facit meretricē. Quod ſi poëtis iſta licent, bonos calumniari, prauos laudare, hiſtorias corrumpere, celebrare Deorum adulteria dulciſſimo carmine, proſternetur virtus, & veritas, augebitur ignorantia, & ſcelera, & impietas. Et tandem Atheiſmus graſſabitur vbiquè. Rectè Plato Homerum de ſua Reſp. expellit quanto magis de Chriſtiana, quoniam mendacia, & Deorum improbitates magnificat. Eiiciemus & nos Tibullum, Catullum, Martialem, Ouidium, Berniam, Aretinum, Virgilium, non tamen Georgica. Et quicumque impietate & vitia introducunt. Nec pro poëtis habemus Boccac. & Maſut. niſi in forma eos tamen è Rep. exulare vtillimum eſt: omneſque huius farinæ homines. Quod cũ Papa facit, legem naturæ à Platone declaratam, & ab aliis, necdum Chriſtianam implet facit. Taceant hæretici, qui hoc ſanctum decretum, vt impietas ipſorum foueatur, calumniantur. Terentius Choream ex ſtupro Danaes, per Iouem, in aurum conuerſum, commiſſo, animatum ad ſtuprum introducit, & Dantes Fran. Ariminenſem cum Leuiro ex lectione Lancilleti cum

Iſotta? nos verò quod & ipſi poëtæ damnant, amplexabimur? Ex inceſtibus Deorum Biblis, & Myrrha in Ouidio ſua crimina rectè excuſant: imitari enim Deos ſanctum eſt. Tanta eſt poëtarum potentia in æternando laudes & vituperia, quod Plato amicitiam eorum captandam cenſet. Cum enim (ait in libro de legum lat.) Minos eſſet virtuoſiſſimus & honoratiſſimus, à poëtis Atticis infamia vxoris beſtialiter Tauro ſubactæ, aliiſque vituperiis perpetuis cõſpurcatur. Sed Arioſtus introducit S. Iohan. dicentem, quod neque Auguſtus fuit ità bonus, vt Virg. canit: nec Nero malus, quantũ ſcriptores dicunt: nec Græcos victores & Troianos victos, nec Penelopem caſtam, vt Hom. canit. Sed è contra. Vnde Dion Chryſoſtomus contra Homerum ſcribit, Græcos victos, Troianos victores: præualet tamen ſuaue eloquium Homeri. Ergò ſi tanta eſt poëtæ poteſtas, coercenda eſt. Græcorũ mendaciis fit, vt hiſtorias & chronologias falſas habeamus. Sunt quidem poëtæ doctores populorum, non Architectonici, vt legiſlator, & Rex, ſed inſtrumentales, ſi excrementa Reip. meritóque releganda, eſſe nolint. Neo modò linguam politam docent, vt Plato ait, Homerum Græciam loqui docuiſſe; ſed leges, veritates abſtruſas, artem viuendi, declinandi tyrannos, ſublimandi principes bonos, & virtuoſos, laudandi Deum, lætificandi conſcientiam, eleuandi animum ad ſuperos, deteſtandi vitia, timere inferos, amare conſortium angelorum. Non quidem poteſt ſic doctus populus ſuſtinere tyramnidem, nec in captiuitatem redigi, nec impietati aſſentire. Qui autem ſecus populum informant, exponunt illum prædæ exterorum, & diabolorum, redduntque ignorantem. Neque enim poteſt per nares trahi quis quocunque velis, niſi prius ipſum efficias bubalum. Cumque populus ſcientiis vocare non poſſit, indigat doctoribus vulgaribus, & dulciter inſtruentibus. Recte queritur Iſaï. *In captiuitatem ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam* & Hier. *verè mendacium operatus eſt Stylus mendax mendax ſcribarum, &c.* & conqueritur ſæpè con-

tra Pſeudoprophetas, quod populo pacem & bona, quamuis prauo, polliceantur, & blanditiis decipiant. *Qui te beatificant Ieruſalem, ſeducunt te.* Quales autem verè erant Prophetæ apud Hebræos, tales proportionaliter poëtæ in Gentiliſmo: qui & ſuam religionem à poëtis: probant: & quales ibi Pſeudoprophetæ, tales hîc Pſeudopoëtæ: quibus Ariſt. patrocinatur. Quapropter de inuentione poëticæ nunc reſtat ſermo.

MVSICAM ET METRVM SESE conſequi, & à menſura operationis ſpiritus animalis inuenta eſſe in ipſo Mundi exordio. Attamen poëma non haberi ante Moyſem à nobis. Gentileſque poëtas eſſe quaſi degeneres prophetas. Et qua ratione & cauſis, & occaſionibus, carmina pangere, inſtitutum eſt.

CAP. V.

ART. I.

ARbitror metrum vnà cum humano genere natum eſſe, ſicuti & cantus. Naturale eſt auibus nedum homini ſe ipſum cantu mulcere, ſonos edere, qui ſpiritum ad ſui operationem inuitant, vti prius dicebamus. Cumque loquentes quandam menſuram, quæ ſpiritum ſuauiter afficit, perciperent, ex illa metrum facere didicerunt, ſicuti ex ſonis cantum muſicum. Præterea cum vellent aliquid memorabile poſteris mandare, numeroſo ſermone dicendum putarunt, antequam ſcribendi Ars inueniretur. Etenim & nunc in villis, & pagis, vbi ſcriptores non ſunt, ipſi ruſtici quando noui aliquid accidit in cantione ponunt, & alter alteri concinunt, pueri addiſcunt, & poſteris ſucceſſione commendatur. Videmus præterea quòd cum aliquid mirum, aut neceſſarium dicimus, illud in pro-

in prouerbio ponimus, & cadentibus conſimiliter membris orationis enunciamus. Et Ruſticis hoc familiare eſt; quoniam melius imprimitur animo muſicè dictum, faciliuſque retinetur, diutiuſque; ſimile enim ſimilis excitat memoriam, vbi præſertim concurrunt cumque delectationem haberet metrum, & vim æternandi ſermonem, vſi ſunt illo priſci ſacerdotes in laudibus Dei, & in gratiarum actionibus, & in commendatione beneficiorum eius, & operum mirabilium. Credo equidem ante diluuium inuentum eſſe vt teſtatur Moyſes de inuentore muſicæ. Sed poſt, memoria nulla prior extat cantico Moyſis, vel Mariæ ſororis eius. Poſtquam enim tam miraculoſe mare rubrum ſicco pede populus Hebraïcus tranſiuit, inſequentibus Pharaone & Ægyptiis, necatiſque in eodem vado recedentibus aquis, exhilaratus eſt populus, & in laudem Dei pro tanto beneficio exclamare cæpit, compoſitumque metricum eſt canticum; quod Maria cum mulieribus ducentes choros, & tympana pulſantes, cecinerunt. Relictumque eſt poſteris ad rātæ rei memoriā decantandū in ore puerorū. ſolent quippè homines quidquid mirificum accidit cantione commēdare. Extat & canticum Moyſis mirificum, quod totam legem commendat, & beneficia De, & populum docet, ne diis alienis vnqram adhæreat, proteſtturque mala ex hoc naſcitura. Quapropter ipſi legiſlatores primi vſi ſunt carmine, vt legem commendarent, & breuiarent, & memoriam excitarent. Idcircò & Solon carminibus leges expreſſit Athenis. Et Ariſt. ſect. 19. probl. 28. quærens cur leges cantilenas vocamus, reſpondet, quià antequam ſcirent homines ſcribere, leges cantabant, ne obliuiſcerentur. De ſchola Moyſis prodierunt prophetæ, qui mirifica carminibus deſcribebant. Vtebantur omnibus figuris poëticis, maximè autem metaphora, & proſopopæia, & allegoria, & periphraſi, numquam tamen fabula. Immò Baruch deteſtatur fabulas, & in domo ſapientiæ Dei ſolam veritatem admittit, decoratam tamen eloquiis: dulcibus, & figuratis. Dauid verò nullum poëmatis genus ſua in pſalmodia non docuit, ſicuti de ipſis agentes docebi-

mus. Quapropter errat Ariſt. qui nouellis Græculis originem poëſis, & carminum adſcribit: cum ſit verè prophetarum quædam degeneratio poëtica gentilium. Nec Plato illi conſentit: qui amplioris & altioris ſemper conſiderationis extitit. Gentiles verò carmen, ſiue ab Hebreis, ſiuè à Chaldeis, ſiuè ab Ægypto antiquiſſimum habent. Et in America reperta eſt aliis licet menſuris ex ſpirituum varietate; ſicut apud nos alij hexametris, alij Iambicis, alij ſaphicis, alij aliis delectantur metris.

Fabulam à parabola: parabolam ab allegoria: allegoriam à metaphora, metaphoram à rerum ſimilitudine, neceſſitate vocabulorum propriorum, aut honeſtorum, aut perceptibilium magis, ortum duxiſſe in primordiis Mundi. Nec fabulam à Siculis, & Græcis, vt Ariſt. putat, inuentam eſſe, ſed prius & legiſlatoribus fuiſſe in vſu: & quare.

Art. II.

INuentionem fabulæ arbitror ab allegoria ortam eſſe: Allegoriam verò à metaphora. Metaphoram à ſimilitudine rerum. Vbi enim deficit nomen proprium nobis, vel auditoribus illud non placet, aut non eſt perceptibile, mutuamur à ſimili. Sic dicimus prata ridere, quia qui ridet aperit labia, & oſtendit hilaritatem, ſic florens pratum aperitur, & ſuas delitias patefacit. Cum verò proceſſerunt vt omnes voces in vna oratione mutuatas ponerent per metaphoram non interruptam, fecerunt Allegoriam. Mox didicerunt & ſermonem mutuari, ne dum voces, & ſic fecerunt parabolam, quæ per ſe patet alterius gratia fingi. Mox ità finxerunt, vt nec fingere, ſed vera proferre viderentur, & ſic fabula orta eſt. Puto fabulas ante Moyſen fuiſſe. Siquidem Ægyptij ſeruiebant idolis, & per fabulas in Deitatis honorem intruſis. Omnéque mendacium, quod non agnoſcitur, fabula eſt. Quamuis nos fabulam in-

telligamus in poëmate, quæ alterum ſenſum habet, ſed in Virgilio fabula de Didone non habet alium ſenſum, ſed in mendaci narratione tantummodo amorem laſciuum repræſentat, & cauſas fictas odij inter Romam & Chartaginem, & cum Fabula vtilis ſit. Ens rationis, fabula inutilis vel noxia, eſt ens irrationalitatis vel deceptionis actiuæ vel, paſſiua, vel vtriuſque vt docuimus in primo logicorum. Ariſt. fabulas inuentas fuiſſe in Sicilia ab Æpicharmo, & Athenis à Crate ſcribit: ſed hi recentes ſunt. Nec eſt veriſimile, cum antiquiſſimi Hebræi vtantur allegoriis, & Ægyptiorum fabulas damnent, prius non extitiſſe. Præterea Baruch filios Agar quęrentes prudentiã quæ de terra eſt prophetice fabulatores introducit: vnde Macomet. fabulis & metro leges ſuas deſcripſit Agarenus prudẽtia de terra ſemper ferè in ſacra ſcriptura pro politica ratione, quam vocant *de ſtatu*, accipitur: maximè ab Apoſt. Paulo: Quapropter videtur à legiſlatoribus produiſſe. Et licet Iſocrates Homerum laudet, quod cum videret populum veris poëtis aurem minimè dare, fabulas & perſonas introduxerit poſt Phocilidem, & Theognidem, qui abſque fabulis perſimiles Horatio extiterunt, & verſiculi ipſorum à Platone ſæpè citantur, ſunt enim diſpoſitæ inſtar prouerbiorum Salomonis: nihilominus nec ab Homero, nec à prædictis recentioribus fabulas inuentas affirmat, ſed in vſu poſitas. Sicuti nec muſicã à Pythagora ex ictibus malleorum excogitatam dicemus, quæ à filiis Cain ante diluuium, & cum ipſa natura incepit. Putat Varro vtiliter introductas eſſe fabulas, vt legiſlatores pro Diis haberentur, & populus leges obſeruaret reuerentius. Sic Pythagoras cum Diis inferis duos latens annos locutum ſe finxit, dans leges noſtratibus. Seque fuiſſe Euforbium, & Thaïdam, vt tranſmigrationem animorum ſuaderet. Enniuſque ſe Homerum fuiſſe iam recordari fabulatur. Sic Zamolxis Scythis ferens leges in antro cum Diis ſe negotiari mentiebatur. Et Minos duodecim annis cum Ioue, ſe loqui ſimulauit in antro, & leges ab eo accipere, quas Radamantus pro-

Digitized by Google

mulgabat. Credo equidem illos ſic ſimulaſſe, quoniam putabant Moyſen, & Aaron in ferendis legibus ante ſe ſimiliter fixiſſe quod & Plinius & Quintilianus opinantur, neſcientes aurum ab auricalco ſecernere. Similiter patres Romani Romulum à diis tranſlatum, cum occidiſſent, prædicauerunt, & Numa Pompilius leges ferebat cum Ægeria Deas, in nemore fingens cũ Diis ſe tractare. Poſſunt & à diabolis deluſi eſſe, qui ſibi cultum diuinum procurabant, vnde ſacrificia diis complurimis inſtituerunt; *omnes enim dij gentium dæmonia*, teſte Dauid. Nam & Mahomettus. (Agarenus iuxtà proph. Bar.) videtur mihi non potuiſſe fingere tam fabuloſiſſima mendacia, & ingentia, cunctiſque quæſtionibus per fabellas tàm ſubitò ſatisfacere, niſi in antro, vbi cum Gabriele ſe loqui putabat, à diabolo deceptus fuiſſet, qui & linguæ eius ſemper adhærebat. Nam quaſi arreptitius loquitur, ſi quis eius examinet ſcripturas. Et Dionyſius Chartuſianus hoc idem olfecit. De quo in Metap. plura diſputauimus. Sunt autem plurima experimenta Commercij diabolorum cum hominibus, vt in Antimacchiauelliſmo diximus. Fingunt ſe Deos, & quærunt honores diuinos ſibi præſtari. Porphyrius & Platonici, & innumeræ experientiæ conteſtantur. Quas ob res fabulas mẽdaces pernicioſáſque à diabolo introductas agnoſco quaſi entia rationis actiuæ, at deceptionis paſſiuæ, vt leges idolatriæ ſtabiliret. Vnde Petrus Apoſtolus cum ſuæ fidei rationem reddit, *Non doctas* (inquit ſicut illi) *fabulas ſecuti notam fecimus vobis Chriſti præſcientiam, & virtutem: ſed ſpeculatores magnitudinis eius effecti, &c. & audiuimus cum illo in monte ſancto vocem de cælo, &c. & firmiorem habemus propheticũ ſermonem, &c.* quod videlicet minimè decepti fuerimus. Nam & ante hoc prophetatum fuerat. Et Dauid, *narrauerunt mihi* (ait) *iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua.* Rectiſſimè Pontifex Rom. fingentes miracula ſanctorum & Chriſti, ignibus adiudicat, ne videamur fabulis ſicuti & aliæ nationes inniti. Quapropter quoniam omnis poëtica ſiuè vera, ſiue falſa, à legiſlatoribus originem

habet: & hi à natura ſic ſibi parare inſtrumenta didicerunt; quæ ad poëtam, quæ ad auditores, & quæ ad poëma ſpectant, declarare nunc oportet.

DE HIS QVÆ AD POETAM PERTINENT.

Poëtam non modò animos, obiecta affectuum proponendo, & affectus ſuos communicando, & rationibus ligando figuratis, vt Rhetor: ſed etiam exemplatis & iucundo metro propinatis; idcircò dicendum eſſe de his, quæ ad poetam, & ad inſtrumentum poëticum, & auditores ſpectant, vt perficiatur Magia poëtica.

CAP. VI.

ART. I.

QVoniam perfectiſſima pars vocalis magiæ eſt Poëtica, animos ea ratione, ſed longe potentiori quam Rhetorica, ſicuti in præcedenti libro dictum eſt, immutans, proponendo affectibus obiecta, & proprias affectiones communicando, & inſuper rationibus ligando, non quidem ſimplicibus, vti Logicus, neque ſolùm figuratis, vti Rhetor, ſed etiam exemplatis in re, quæ ante oculos ponat, & maximè afficiat auditores, & metro inſuper ideóque propinatis; conſequens eſt, vt quæ ad poëtam pertinent, quæ ad poëma, quod inſtrumentum eſt magicum, tum quæ ad auditores, quibus propinatur pharmacum, conſideremus. Nam de modo, quo immutant, ſatis in ſuperiori ſermone, & in præcedenti libro iuxtà doctrinam traditam in commentariis noſtris de Senſu Rerum, pertractatum eſt.

Ad poëtæ præſtantiam requiri Potentiam & Sapientiam & Probitatem; & de eius naturali potentia, & aptitudine argumentum.

ART. II.

AD poëtam iuxta tres Metaph. Primalitates tria ſpectant, Potentia, Sapientia, & Amor, ſiuè eius obiectum, quod eſt Bonitas. Potentia alia eſt naturalis, ſecundum quam dicitur quis aptus ad poëmata, ſicuti alius ad currendum, alius ad pingendum. Vbi enim naturalis ingenij vis, & aptitudo ad aliquam defecerit artem, (nam alij ad alios Dei iuſſu nati ſumus, ſicuti partes corporis ad ſua quæque officia, vt mutuis colligati officiis Remp. vnam formemus) nequaquam excellet in arte, nec aliquando addiſcere poterit. Videmus quidem aliquos ſic naturà fictos, vt non niſi canere, & carmina pangere quærant. *Quidquid tentabam dicere, verſus erat*, ait Ouidius de ſe ipſo. Alios verò nec vnum epigramma in vno anno, quamuis artem calleant, probè componere poſſe, cum tamen de carminibus non indoctè iudicent. Imitari autem perſonas, & affectus exprimere, verſatilis ingenij eſſe videtur, ſpiritus nimirum flexibilis, ſubtilis, lucidi, Iocoſique, cum propria luce ſe ſe oblectantis, faciléque mobilis. Spiritus autem Menti ſubminiſtrat.

Digitized by Google

Sidera & Naturam diſpoſitiuè, intelligentias perſuaſiuè, & Suggeſtiuè, Deum etiam Phyſicè aliquando appellare poëtas. Et de triplici genere vatum bonorum & prauorum. Artem verò eos perpolire tantum & Ariſt. & Gentiles, Montaniſtas in hoc erraſſe.

ART. III.

SEcundum Aſtrologiam naſcuntur poëtæ, quibus Dominus morum eſt Mercurius, configuratus vel commutans dignitatem cum venere in bono ſitu ad ſolem & ad mundum: maximè autem in ſignis humanis, & bicorporeis. Adde & in nodis. Fiunt enim verſatiles ingenio valde, ſicut in Aſtrologicis docuimus. Maximè autem ſi horum alter eſt dominus opificij, & à maleficis non impeditus. Quoniam verò poëta vates eſt diciturque Nam poëtæ gentium quaſi ſimij Prophetarnm diuinabant, & oracula dabant, æmulando Prophetas, putat Ptolomeus, quod ſi luna à ſolis congreſſu properat ad mercurium, dummodò medio cæli dominetur, vel loco ſignificatoris opificiorum, facit homines furore percitos; coniectatores, in Libra, Ariete, & Leone: in Virgine verò & Scorpione, futurorum conſultos, & præſcita edoctos. Item vbi Mars de die, & Saturnus de nocte afficiunt, vel alter, Mercurium, & Lunam, dominos morum in loco veneris, furorem diuinatorium, & poëticum efficiunt. Vtrum autem hæc ità ſe habeant dubitamus adhuc. D. Thom. ſc, Pol lect. 13. inclinationes morales & affectus naturales à ſtellis ſcire nos poſſe docet: videmus melancholia poëtas affici, & ſolitudinem appetere: & quaſi morbo percitos nonnunquam ad carmina exſurgere. Nec tamen iſta conſtellatio eſt improbanda. Rationes alibi attulimus. Nunc ſatis eſt noſſe, quod ſtel-

læ habent indicationem ſuper mores & animam diſpoſitiuè, quia bilem, atram, flauamque, flegma, & ſanguinem variis diſponunt modis, vnde varia temperies, & ſpiritus à ſanguine geniti affectiones trahunt, ſeu propenſiones à temperamento. Vnde Gal. docet mores animi ſectari corporis temperamentum. Sed falſum eſt omni ex parte. Poteſt enim anima aſſentire, & diſſentire paſſionibus ex temperamento excitatis. A calore ira æſtuat. Videmus tamen iram moderari, qui religioni ſe ſe dedunt, aliiſque oppoſitis effectibus. Vbi non ſunt vehementes, qui ſpiritum ad inſaniam rapiant, cui anima frenum imponere non poſſit. Tunc enim nulla eſt culpa animæ, quoniam ad impoſſibile non tenetur. Stellas igitur per accidens, diſponendo videlicet corpus, mores, & potentias naturales largiri clarum eſt. Quod etiam S. Thom. in 3. cont. Gent. probat. laudatque illam Ptolomei, potius autem Hermetis, propoſitionem, videlicet. *Mercurius in domo Saturni in bono eſſe, dat intelligentiam rerum medullitus;* Et declarat, diſpoſitiuè. Angelos verò perſuaſiuè in animam poſſe, & diſpoſitiuè dum applicant res mutantes temperiem, quod faciunt demones, dum phantaſias immutant, & furorem inducunt. Deum verò phyſicè & motiuè.

Plato verò poëtas, & ſybillas, furore diuino afflatos putat, quoniam ſuprà vires elementorum eſt diuinatio, & carminum compoſitio. Quod & ſybillarum, & Pythiarum reſpondentium in oraculis, clarum facit. Hæ namque mirifica loquuntur carmine, diuinantque dum furore illo tenentur, cuiuſmodi & Cumana apud Virgilium: abeunte verò furore, neſciunt quid dixerunt, nec quomodo; igitur externa vi afficinatur. Quod etiam Sanctus Iuſtinus in quæſt. contra Gen. oſtendit ex ſybillarum carminibus & oraculis ſic eſſe. Ariſt. quoque in poëticæ c. 14. aſſerit verſatilis ingenij vel furore perciti, poëticam eſſe. At quoniam demones & Angelos extare negat, Deumque primo orbi includit, nil inferiora curantem, putat intemperie naturali furorem,
poëticum

poëticum, & diuinum accidere, ſicuti ex vino alij furores, vt patet in ſect. 30. Probl. vbi quærens, cur præſtantiſſimis viri atræbili morbis infeſtati fuerunt. Ait. *Maracus Syracuſanus poëta præſtantior erat, dum mente alienaretur, & ait. Quibus permulta & calida ineſt atrabilis, ÿ perciti, & ingenioſi, amaſij, propenſi ad omnem excandeſcentiam, & cupiditatem, nonnulli etiam loquaciores. Multi etiam propterea quod ille calor ſedi Mentis in vicino eſt, morbis veſania implicantur, aut inſtinctu lymphatico infeſtueſcunt, ex quo ſybillæ efficiuntur, & Bacchæ, qui diuino ſpiracu'o inſtigari creduntur, cum ſcilicet id non morbo, ſed naturali intemperiè accidit.* Deinde docet calorem eundem remiſſum in atrabilioſis efficere prudentiores, non tamen in memoratis excedentes. Gal. ſimiliter de morbis non vulgaribus loquens, conſimilia docet. Hipp. in lib. de Carn. Calorem vi ſentiendi, intelligendi & prognoſticandi donat, nedum poëtandi. Nos autem experti, ac ratione ducti, non poſſe elementa Ariſt. & Galeni inſenſata, diuinationem dare, niſi fortè diſpoſitiuè præſertim atrabilioſis, quorum fuligines impediunt diſcurſum, & calor auget vim exhalandi, non diuinandi, quamuis diuinus eſſet naturà, vt Hipocrates in periarchon ſcribebat: Dicimus ab exterioribus intelligentiis ſiuè bonis ſiuè malis fieri carmina, & diuinationes in nobis, dum vtuntur ſpiritu noſtro tanquam inſtrumento, auferuntque animæ augurandi functionem. Et propterea non meminiſſe Pythias, & Sybillas. Quod Virg. & Plato rectè conſiderarunt. Vbi autem naturaliter factibilia quædam in eis appareant, putamus exhalante ſpiritu illo loquaci, nec relinquente ſuam affectionem ſucceſſori ſpiritui ex ſanguine genito continuè, præ vehementia, & tenuitate velociter, dum elabitur, fieri, ne recordentur. At vbi illa mirifica canunt, non niſi ab exteriori poteſtate fieri credimus. Vt multorum experientiæ teſtantur: Qui carmina fundunt, cum ſint idiotæ, & pollicitationes accipiunt varias. Experimentum dedi in Antachit, de eo, qui metricè reſponſa accipiebat, cum eſſet idiota.

T

Digitized by Google

vt Mahometes. Apparet & multis Demon in habitu corporali. Idem S. Hieronim. docet contra Montanum, qui prophetiam Maximillæ & Quintillæ furioſam celebrans, non meminiſſe Prophetas nec ſui compotes eſſe docebat. Hoc falſiſſimum eſt. Quoniam Deus menti Prophetarum primo illabitur, eamque illuſtrat, non impedit à ſui operatione: ſpiritus autem malus in animales ſpiritus graſſatur, & humores, quibus infeſtat animum. Vnde in pleniluniis, quando magis commouentur ſympathia cæli, & in atrabilioſis, demon affligit magis, quoniam humoribus vtitur ſic agitatis, vt docet Origen. & S. Thom. & experientia. Vel vt ſe ipſum occultet, tribuatúrque malignitas lunæ & naturæ, non autem ſibi. Sic latro, cum aliis poteſt culpa tribui, latrocinatur libentius. Apollo igitur ille Virgilianus, diabolus erat. Sed quis ſuadebit Atheiſtis noſtri temporis, qui artem & rationem omittunt, & experientias, vt propriam opinionem ſectentur? Vide Metap. & lib. de Senſu Rerum.

Quapropter alios dicimus poëtas diuinos, alios diabolicos, alios humanos. Primi intelligunt quæ dicunt, ſeque à Deo doceri: proferuntque ſobriè oracula: ſecundi non intelligunt, & furioſè pronunciant: niſi vbi exterius docentur. Tertii naturâ habiles ſunt ad menſuras metrorum, & mores imitandos: accedentéque ſtudio, excellentes euadunt ea ratione, qua Horatius, & Ouidius, & Catullus. Et hi ex præmeditatione loquuntur.

Naturalis potentia ad pronunciandum, & imitandum mores, quando ipſi ſua recitant carmina, & memoria item requiritur. De his locuti ſumus in anteriori libro, quoniam & oratori ſunt communia. Sed poëta non recitat, niſi vbi naturâ aptus eſt: vel à Deo ſublimatus, ſicut Dauid pſalmos canebat cythara & pſalterio. Indigent & voce & arte canendi poëtæ peritiores. Quoniam carmen à muſica ortum habuit, ſicuti diximus: & non niſi canendo antiquitus pronunciabantur. Deinde cum poëmata grandiuſcula facta eſſent, vt Epopæia, & Tragædia, & Comedia, recitari cæperunt, ſolùm imitando

mores. Virgilius tamen dum ſua recitabat carmina, quandam hypocryſim in dicendo habebat, & venuſtatem, ità vt gratiora viderentur in ſuo quam alieno ore, vel ſcripto. Recitauit & Arator acta Apoſtolica carminibus à ſe deſcripta coram Senatu Cardinalium, & Populi Romani, ſumma cum laude bis. Sed hoc tempore ſatis videtur ſi poëta poëmata rectè pangat, aliis decantanda.

Non modò ſcientiis Rhetori neceſſariis, poëtam ornatum eſſe oportere, ſed & alus multis, & quibus. Nec ſolum extrinſecus, vt Plato putat, ſed intrinſecus, & qua ratione.

Art. IV.

QVoniam poeſis eſt flos ſcientiarum. Qui enim docet modis tam miris res vtiles, & abſtruſas, callere debet optimè artes, de quibus loquitur. Maximè autem phyſiologiam, & Ethicam, & polyticam: vt morum rationem noſcat, & qualiter quibus ſuadere poteſt. Omnia quæ de Rhetoris diximus ſcientia, poëtæ ſunt neceſſaria; & quia de paſſionibus animi, & quando moueantur ibi dictum, inſuper de bono iucundo in hoc libro, quod deerat, addidimus, nil opus eſt repetere. Sed prætereà addimus, oportere poëtam peritum eſſe Theologiæ præſertim ſymbolicæ, myſticorum ſenſuum, moralium, allegoricorum, anagogicorum. Item hiſtorias callere, & coſmographiam, præſertim qui Hæroïca canit facta. Tandem poëtarum libris aſſueſcere debet, & quid benè, quid male fati ſunt, iudicare. Præſertim verò qui ſcientias callent. Sunt enim hi ſicuti pictores, qui naturam imitari neſciunt, ſed M. Angeli figuras; iſte veró naturæ. Proptereà nunquam meliores veteribus, vel rariſſimi ſunt moderni. Dantes videtur omnes exceſſiſſe, quoniam naturam ſecutus, non poëtas, & poëtas ſuperauit. Qui autem ſcientias, & res, & hominum ſtatus, & mores cal-

Digitized by Google

let, & præmia, penaſque, vitiis, virtutibuſque debitas, & euentus rerum, hi facilè verba, & carmina mirificè pangunt. Vnuſquiſque autem ſuæ artis ſcientias ſcire debet. Vt Comicus mores populi & ſenum & Iuuenum, fæminarum, ſeruorum, cauponum, & artificum, & rationem viuendi in Rep. Tragicus principum hiſtorias, fortunas, mores, & affectus. Elegorum fictor in miſeriarum ſchola docetur: Alias nil dicet excellenter. Heroïcus poëta omnia ſcire tenetur prædicta, & inſuper quæ Lyricus, & quilibet alius poëta: Remp. militarem tractat. Et de variis negotiis omnium ferè perſonarum, & bella & ſitus vrbium, & Mundi deſcriptionem. Plato tamen iudicat, ſicut pictor neſcit hominis naturam, nec fræni, & tamen depingit frenum, & hominem extrinſecus, ſic poëtam artes exterius ſcire oportere tantummodo. Nec Homerũ in equeſtri, & militari, & nauali edoctũ, quamuis de iſtis canat quam multa Hoc verum dico de poëtis vulgaribus, eſſe, non autem de excellentiſſimis. Nam licet hi artes has non tractant, tamen ſcire qua ratione tractentur, & cui vſui ſunt in Rep. noſſe habet. Sed Politicam, moralem, phyſicam, & ſymbolicam ſi neſciat, nequaquam poëta dici præclarus vnquam poterit. Proptereàque Virgilius longè exuperauit Homerum, quia in ſcientiis verſatus fuit magis. Vnuſquiſque tamen finem ſuæ artis ſcire debet, vt rectè ad finem incedat: alioquin aliorſum trahet populum & ſcientiam.

Digitized by Google

Ad poëtæ probitatem requiri, vt plus Totum quàm partem amet: hinc fit, vt religionem, legem, & bonos mores, & viros, amabilia faciat: prauos autem & vitia, impietatem, execrabilia populo reddat: ſit ſpeculum & dux populorum: Et quid Chriſtiani poëtę plus iam peccent quam gentiles in functione ſua.

ART. V.

QVo ad tertiam Primilitatem, oportet poëtam eſſe virum optimum: cum enim ſit magiſter & dux populorum; ſalutem ipſorum ſitiat, admoneat, & armet contra vitia, & contra tyrannos; aperiat latentes veritates, & fraudes hominum, vituperet ſceleſtos, laudet bonos. Non mentiatur, niſi officiosè vti in Rhetorica dicebamus: neque mentiendi mente, ſed docendi. Fabula enim eſt vera, quando non in ſuo ſenſu, ſed alieno figuratur. Leges ſuadeat, religionem amplificet, animos ad ſydera tollat ab imis: Amores nefandos deteſtetur, pudicos canat. Amet denique plus totum, quam partem, ergo plus genus humanum, quam regnum vnum, plus regnum quam ciuitatem: & plus Patriam, quam ſe ipſum, qui eſt particula illius. Qui aliter eſt affectus, non poëta, ſed corruptor hominum exiſtimari debet; & hiſtoriarum & morum. Licentia poëtarum corrupit orbem Chriſtianum: ex cantilenis incepit hæreſis Germanica, & Gallicana: & Comediis & Tragediis nutritur. Poëſis eſt calix Babilonis, in quo propinatur impietas, teſte Origene. Eſt & calix Ieruſalem, in quo pietas, ſi quis rectè vtatur. Ipſe Horatius agnouit, quod nemo poëta poteſt afficere alios niſi prout ipſe eſt affectus. Affectiones piæ virtutis plenæ Dauidis in pſalmodia adhuc viuidæ ſunt, afficiuntque auditores, qui medullam penetrant, amore Dei, virtutum, & hominum, exhilarant, ſpeciebus bonis implent, demunt triſtitiam; Maiorum ge-

ſta memorant, legem amabilem faciunt. Hæc ſic noſtrorum poëtarum probitas. Exulet Homerus Coi fictor & Arca mendaciorum, adulteriorum, impietatis & prauitatis. Sit Iuliani apoſtatæ Propheta, cum cæteris eiuſdem farinæ. Et tamen Homerus minus vituperandus videtur, quam poëtæ Chriſtiani, qui veritatem edocti, ad fabulas & Deos Græcorum confugiunt: & cum fingunt, non quales debent eſſe perſonæ, ſed quales contingit, more Homerico, qui Achillem auarum, & implacabilem, Agamemnonem, & alios impios, ſtultos, & erroneos vndique pingit Deos adulteros, ſceleſtos rixantes facit. Quo nil peius. Nam non quales eſſe poſſunt, & ſolent, vt Ariſt. & Hom. volunt, ſed quales debent, vt ſint nobis exemplo ad imitandum, fingendi ſunt: ſecus verò, qui ad cauendum, auerſandúmque, nos inſtruunt.

DE POEMATE, INSTRVMENTO POETICÆ MAGIÆ.

Poëma oportere eſſe admirabile, Iucundum, & à natura, & ab arte, & ex materia, & ex forma. Et quià dictum eſt de Iucundo, de Admirabili iam dicendum eſſe.

CAP. VII.

ART. I.

POëma inſtrumentum magicum duo requirit Admirabilitatem, & Iucunditatem, vt trahat ad ſe auditores, propinetque vel inuitis, & inaduertentibus, vtilitatem. Hoc autem ex parte materiæ, & ex parte formæ ſortiri poteſt, de vtriſque igitur dicamus.

Materia poëmatis ſiue ſit actio ſiue res, ſiue euentus, mirifica eſſe debet, vel fieri per fabulam. Neque enim

Digitized by Google

bonus eſt poëta, qui formam poëſis in materiam non ſuam introducit, quamuis verſus elegantiſſimos faceret, & admirabilis eſſet ingenij. Recte dicit Horatius ſer. 1. ſat. 4. etiam contra ſe.

----- Neque enim concludere verſus,
Dixeris eſſe ſatis: neque ſi quis ſcribat, vti nos
Sermoni propriora, putes hunc eſſe poëtam.
Ingenium cui ſit, cui Mens diuinior, atque os
Magna ſonaturum, des nominis huius honorem, &c.

Quapropter & carminis vena docta faciliſque, & ingenium diuinum, & os magna & mirabilia ſonans, poëtæ conueniunt: proptereáque dubitat, num comœdia ſit poëma, quando quidem nil mirabile dicit: & quaſi excludit ipſam à poëmatum honore, cum humilia imitetur. Verum enim verò poteſt in vilibus Admiratio, & iucunditas inueniri ex noſtro ingenio, non ex rei natura, vt in mirifica peripetia, & agnitione: vnde & Plautus deos introducit, vt comedias mirificet ſuas, & euentus inexpectatos, & actiones inexcogitabiles, quales *in Menechmis*, & in *Captiuis*: & conſilia induſtriæ audaciſſimæ plena. Vnde idem Horat. in epiſt. ad Auguſt. tantò plus oneris, quantò minus veniæ Comicis tribuit.

De Admirabili multiiugo ex parte materiæ ſecundum naturam, & ſecundum nos: Hominesque Iam eleuandos eſſe ad veram admirationem.

Art. II.

Et quoniam diximus de Iucunda, de admirabilibus dicendum eſt. Admirabile eſt omne magnum ſecundum naturam, vel ſecundum nos, primo ſol, dij, ſtellæ, monſtra, leſtrigones, Cyclopes, Gigantes: ſecundo artificia noua, vt inuentio noui orbis, bombardarum, noui cæli, & planetarum per Galileum amicum: conſtructio Mundi Copernica, & Timei, & Philolai: & quidquid

vulgare non eſt. Item miracula ſanctorum, & Prophetarum, ex quibus Ouidius Metamorphoſes pangeret. Item, vt ait S. Auguſt. *Illud mirantur homines, non quod magnum eſt, ſed quod rarum. Nam maior eſt gubernatio Mundi, & ex paucis granis plures ſegetes creare, quam ſaturare ex quinque panibus, & duobus piſcibus, quinque millia hominum: non tamen illa, ſed hoc mirantur homines.* Iterum & quæ raro contingunt, vt tranſitus maris rubri ſicco pede, victoria fęminæ Iudith contra Holofernem. Idcircò facta ſunt poëmata vtroque: ſicut & de victoria Debboræ contrà Siſaram. Item Actiones hominum rariſſimæ, & quæ imperium nouum aut ſeculum nouum pariunt in Mundo, vel in aliqua regione in qua canendum eſt poëma. Sicut in Italia aduentus Æneæ initium Monarchiæ Romanorum, in Paleſtina Ioſue introitus & bella: in America ingreſſus Hiſpanorum. Superat omnia humana Columbi facinus. Admirabilia ſimpliciter ſunt geſta Moyſis & Ieſu Dei noſtri, quæ Iuuencus & Vida, cecinere. Item Prophetarum & Sanctorum mirifica geſta, quæ cecinit Dauid, imitatur Prudentius & Sedulius, Ambroſius, ſicut Orpheus ſuos Deos laudauit, & Natio quælibet ſui legiſlatoris canit originem geſtáque. Vbi autem non inſunt res miræ, finguntur. Nam bellum Troianum fuit quaſi nihil ad bella Romanorum, & Aſſyriorum, quorum imperij particula erat Troia teſte Plat. in Dialog. de legibus: Nihilominus Homerus tot mendaciis magnificauit illud, & pugnis deorum nedum hominum, vt videatur exemplar totius generis humani continere, & plus roboet Achilles fictus, quam Alexander verus, aut Cæſar, in ore hominum. Non tamen canemus impoſſibilia vt quod Scardaſſus heremitam proiecit impetu tanto rotantem, vt de interioribus Galliæ in mare Liguſticum per aëra caderet. Poſſunt hæc diis & miraculoſe tribui, non autem hominibus iuxtà fidem auditorum. Sic fingunt Papaſſi Macomettani, quod Hily gladius vno impetu viginti Chriſtianos ſimul trucidabat. Et Arioſtus quod lancea Argaliæ aurea, quoſcumque tangeret, proſternebat,

quoniam

Digitized by Google

quoniam incantatione temperata fuerat. Hæc licent, vbi & aliquid ſignificant, & fidem habent, non vbi veritatem cõculcant, & ſunt incredibilia. Mirabilia ſunt ſecundum artem aſtutiæ, inuentiones rerum raræ; ſecundum fortunam caſus fortuiti, & qui Dei nutu euenire creduntur, vt quando ſtatua Mityi in agro cadens interficit Mityi interfectorem, ſicut Ariſt. teſtatur. Simile eſt, quod Valerius narrat de eo, qui inimicum pugione inuadens, apoſtema aperuit & pro morte ſalutem attulit. Mirificus eſt amor Herus & Leandri: Pyrami & Tyſbæ, Sanſonis capillatura, Gedeonis pugna, &c. Tandem à natura, à fortuna, & ab arte, quæcunque rariſſima, & grandia pro mirificis canemus: peregrina quoque & noua, vt Iaponenſium, & Chinarum mores, & geſta & ritus. Nam bonus poëta præſertim Epicus totum Mundum introducet. In hoc Arioſtus excedit Virgilium, & Homerum in Aſtolfi, & Rogerij itineribus, & Regum orientalium mentione, niſi fabuloſiſſimus eſſe ex Boiardo didiciſſet.

Rurſus autem iucunda ſunt omnia mirifica; nam docent nouitates: doctrina autem conſeruatiua eſt maximè generis humani. Præterea repræſentant generis noſtri robur, & dignitatem, ſi humana ſunt: ſi diuina, ſocietatem cum ſuperis, qua nil ſuauius; & vitæ immortalis promiſſionem. Si fortuita, ſapientiam & vires in ſuperando, vel fragilitatem in patiendo. Hac docemur cauere, illa lætamur exſuperare. Maximè autem iucunda ſunt virtutis officia ingentia rariſſimáque, vt amicitia Theſei Pyritoïque. Item quid ſancta Pelagia, & Mater & ſorores in Antiochia pro virginitate fecerint tuenda, quam poëticè exornat hiſtoriam S. Ambroſius ità eleganter, vt metrum non deſideres, ſicuti & amorem duorum martyrum, quos præfert Pythagoricis duobus à Dionyſio interficiendis: & Sixti Charitatem cum laurentio certante de martyrio: quos Pyladi, & Oreſti anteponit. Hac in re Arioſtus eſt mirabilis, dum fidelitatis, & magnanimitatis, & euentus varij, canit exempla in Orlando in

Digitized by Google

Zerbino, in Bradamante, &c. Mortes pro virtute, & amore & fide, ſunt mirabiles, quoniam raræ, & animos diuinos declarant; Ideóque iucundè, quoniam virtute ſeruamur, & Deificamur. Miramur & lætamur cum ſceleſti per prudentes propriis capiuntur dolis. Qui etiam naturæ opera mira canunt, vt Empedocles & Lucretius ſunt ex materia mirabiles: ſed iucundiores quam qui canunt amores: quoniam dum doctrina bibitur in animo, dulcedo mira ſentitur, & conſeruationis modela. Vtinam in plateis Philoſophiam, & ſidera caneret crinitus Iopas Virgilianus, & non fabellas cæcus Homericus. Videres enim populos fieri doctos & admiratiuos veritatis, non figmentorum. Mirabiliora ſunt opera naturæ, quam fabulæ poëtarum, ſed non admiratur qui eas non intuetur: non intuetur cui non aperiuntur: non aperiuntur non potenti videre: demus ergo illis virtutem videndi per carmen ſuaue, clarum, lepidúmque: & per exempla mirifica, delectabiliáque. Ex his igitur patet quænam ſit materia poëtarum: omnis, 5. res actioque mirabilis. Nec rectè Ariſt. excludere phyſiologiam: licet vulgò non ſatis placeat; ſed aſſuefaciendi ſunt populi ad altiora. Nam vt Plato ait, ſi in platea apparerent mimi, qui effigies homunculorum loqui fingant, & paces & rixas inter eos celebrant: & Comici, qui euentus popularis vitæ repræſentant: & Tragedi qui fortunas Regum diras: & alter qui Heroüm canat facta: alter qui pſalmodia laudes Dei & ſublimia, occultáque ſuperum pendat dulcè canendo; videres quidem pueros omnes ad circulatores, homunculorum fictores, accedere; Iuuenes comediam coronare: viros Tragediam. Nam (teſte Salom.) *Melius eſt ire ad domum luctus quam conuiuij*: Viri dicti heroïca canentem libentius audirent. At seniores doctiſſimi pſalmodiam, quaſi illa omnia iam norint eſſe nihil, vel parui momenti: quæ verò de Deo dicuntur, non dum percepta eſſe nobis; & quia nobis debentur, & ad illa properamus ex memoratis, vtique ſuaue eſt de illis audire: ſicuti S. Nicolaus Tolentinas muſi-

cam cæleſtem propè tempus mortis prægustare ex deſiderio videbatur. Et S. Bern. & S. Thom. & Io. Gerſon. in expoſitione cantici diuini, mortui ſunt; quod de Socrate Plato etiam quid ſimile affirmat. Sic eſt populus totus. Nunc quidem puer eſt, mimis & circulatoribus intentus: quorum vanitates cum depræhenderit, ad comicos ſe transfert, inde ad Tragicos, tandem ad Heroas, tandem ad diuinas auditiones. Clamat ſapientia apud Salomonem contra nos. *Quouſque paruuli diligitis infantiam?* Poëtæ vſque modo fabulatores fuerunt, homerici; quos admirati ſumus. Æquum eſſet ad veraces & diuinos Mundum aſcendere. Incepit Dantes Comediam eleuare in ſtylum diuiniorem, ſed iam ad imas feces cum gentilibus reuerſi ſumus.

Ex forma poëmatis admirationem, & voluptatem trahi dupliciter, videlicet ex diſpoſitione dicendorum in poëmate, & ex forma elocutionis, S. Metro de quo poſteà dicendum. Vt rectè formetur poëma requirere vnitatem, magnitudinem, ordinem, & ornatum.

Art. III.

MAteria pertinet ad inuentionem poëtæ, forma verò ad diſpoſitionem, vt cum Rhetore concurrat. Admirabilitatem, & Iucunditatem ex forma poëmatis habemus dupliciter; alteram ex forma elocutionis, quæ eſt metrum, alteram ex diſpoſitione dicendorum. Plurimum enim refert quid prius, & quid poſterius dicas, & quomodo contexas, nodes & enodes poëma. Forma dictionis per ſe mirabilis eſt, dulciſque quoniam artem multam continet in locatione ſyllabarum & pedum, & temporum breuium, & longorum, ex quibus cauſatur menſura blandè mouens ſpiritum humanum, afficienſque inſtar muſui cantus. Quomodo debeat eſſe elocutio

Digitized by Google

clara, ſuauis, grauis, morataque, & figuris variegata, dicemus poſterius: non tamen æquè vbique, vt Taſſus ſolet, ſed pro perſonarum & rerum conuenientia.

In forma dicendorum in poëmate faciunt admirationem, & Iucunditatem, Artificium poëtæ, & quæ extrinſecus adhibentur, vt melodia, & apparatus: ſed hæc non ſpectant protinus ad poëtam. Requiritur ad formam ſecundum artem, vnitas magnitudo, & ordo, & ornatus mirificus, Iucundusque. Hæc autem omnia à functione, & fine poëtæ accipiemus.

Vnitatem, magnitudinem, & qualitatem ex fine poematis haberi.

ART. IV.

QVoniam enim poëma exemplar veritatis & vitæ poſitum eſt: docens ab exemplo, quod ratione vix capimus: exempla autem oportet eſſe clariora exemplatis, & breuiora, & tanta taliáque quanta qualiáque benè percipi queant. Tunc enim iucundus eſt, & mirabilius, cum facilius, breuius, & ſagacius animo adhibetur.

De Vnitate.

ART. V.

VNitas igitur eſt vbi tractatur res vna, vel plures ad vnum finem; vel actio vna, ſi vnam ideam complectantur. Arbitror rem eſſe vnam tota Georgica Virgilij, quoniam non niſi de cultu terræ agit: at de ſtellis quatenus ad illam conferunt; ſimiliter de animalibus eiuſdem ratione. Si autem ſimul bellum Troianum miſceat, aut epiſodia & digreſſiones, quæ ad terræ cultum nil ſpectant interponeret, diſſolueret vnitatem. Similiter dum Pontanus canit ſidera, ſi de heroïbus, aut de cauponibus intermiſceret, Solueret. Quæcunque pars

poteſt abſtrahi, remanente perfecta narratione, illa non fuit pars. Requiritur vnitas metri, vbi perſonæ per ſe non loquuntur, quarum varietas aliud metrum poſcit, vt in comœdia. Omnes igitur partes, & epiſodiæ ſint inuicē membra, ſicut in animali perfecto, & non ſicut in monſtro, quod deſcribit Horatius, cuius caput ſit humanum, ceruix equina, dorſum alatum, &c. Idem dicimus de poemate Philoſophico, & ſatyrico Et quia aliorum alia eſt vnitas, de ipſis ſeorſum conſiderabimus.

De Magnitudine.

Art. VI.

MAgnitudo poëmatis à materia decernitur. Oda enim breuior Satyra, & hanc excedit Elegia. Maledicentia enim irati eſt, breuiter loquentis, & pungenter. Deploratio longa & exaggeratiua. Has Comedia & Tragedia ſuperat, quæ actionem repræſentant, quanta in vnius diei ſpectaculo Theatrali agi poſſit. Quod ſi in plures dies, actiones ſe conſequentes plures erunt, vt Tragedia paſſionis Chriſti, quę tribus in diebus agitur. Alia poëmata phyſica, & Moralia & heroïca, longiora ſunt, pluribus recitanda diebus. Non tamen in hiſtorię magnitudinem excreſcent. Cum enim ſint pręcipua exempla doctrinæ, & vitę humanę: exemplaris virtutem non breuiabunt, aut truncabunt paucitate: neque diſpergent granditate. Sicuti neque Iucunda eſt pulcritudo pigmei, neque gigantis, ſed mediocris hominis, ità & poëmatis. Nos enim omnia nobis menſuramus. Vnde nec numeros vltra decem porrigimus, quoniam nobis notæ manus noſtræ ad hos ſolū ramificātur. Puto melius diſponi poëmata doctrinalia, ſi in viro docto ea formamus, vt heroïcum in viro ſtrenuo, quam ſi doceamus more phyſicorum non in exemplo & ſpeculo ſed in exemplatur verſamur. Habeat principium poēma, medium & finem, ità coherentia, vt vere ex principio cætera ſequantur, & medium

Digitized by Google

copulet ipſum fini. Finis verò eſt vltrà quem non extenditur actio, vel doctrina. Si enim canam Ioſue victorias, in Regum deuictorum morte finem faciam, nec de agrorum diuiſione tractabo, quæ ſubſequitur. Hoc enim ad hiſtoriam ſpectat nationis, non ad exemplum heroicæ virtutis. Quare nec vbi Phyſiologiam vſque ad hominis conditionem & partes, & vitam, cantabo, ad moralia transgrediar, vitia, & virtutes, niſi nouo poëmate. Sed in his quæ recitantur magnitudo breuior, in legendis profuſior non inconuenit.

De Ordine.

ART. VII.

ORdo autem videtur mihi non naturæ ſed doctrinæ amplectendus, vnde melius addiſcant auditores, præſertim in poëmatis doctrinalibus. In actionibus verò propè mutationem actionis, ità quod quæ præceſſerunt, referantur quaſi epiſodia ab aliqua perſona. Et quia alia ſecantur in actus, alia in libros, alia in pauſas, vt hymni: idcirco de ordine ſeorſum agemus. Quæ autem ſequuntur poſt actionem tanquam præuiſa in aliquo Epiſodio canemus, non tanquam hiſtoriæ partem.

De Ornatu multipliciter.

ART. VIII.

ORnatus erit non modo ex elocutione, ſed ex omnibus viuificationibus ſermonis, quas ſchemata vocant, de quibus in præcedenti libro cum dixerimus, non opus eſt repetere. Figuræ quoque elocutionis nulli magis quam poëtæ deſeruiunt. De quibus etiam ibidem dictum eſt.

Vocabulorum mutuationes, quas tropos alij dicunt, ibidem diximus, nil opus eſt repetere; ſed quod conueniant magis poëtæ, quam aliis ſcriptoribus, hoc palã eſt,

De vocibus autem latius in fine tractabimus. Hæc omnia ornatum mirificum, & iucundum reddunt. Maximè autem ſi Oratio ſit morata, ità vt quælibet perſona imitetur res, de quibus loquitur, & mores loquentis, vt bonus boni, improbus improbi, coquus coqui miles militis. Item & præſentes paſſiones, iratus iram, miſer miſeri ante oculos affectum & afflictionem ponat, non quaſi fingens, ſed quaſi verè affectus. De affectibus diximus in 4. lib. huius voluminis. Geſtus quoque interdum deſcribes, quod Epopeus melius facit quam comicus. Iſte enim aliis imitandum committit, & exprimendum: ille de ſe introducit.

Conueniens eſt ſcire quod iratus pauca loquitur, & ironicè, & per proſopopęiam interdum, & ſine ornatu. Et hic eſt imitantis ornatus. Deprecator plura, & humiliter, niſi temporis anguſtia premat Turnum iugulandum Iam dicere in vno uerſu: *Per te, perque tuos, qui te genuere parentes*. Laudator eleganter, Accuſator mordaciter. Hęc autem omnia ex lib. præcedenti, qui Philoſophatus eſt, vel ex hominum obſeruatione cognoſcet. Neque decebit Regem ſordidè loquentem introducere, niſi fortè Sardanapalum; neque militem humiliter. Neque mulierem phyſiologicè: neque ſeruum ſenatoriè. Similiter aliter iuuenes, ac ſenes, & pueri, aliter loquentur. Vt morata oratio ſit verè ornata. Sicut enim non decent Gabrinam veſtes maſculi, neque iuuentulæ, ità nec elocutio, nec pronunciatio.

Dantes videtur omnes poëtas in hac ornamenti proprietate ſuperaſſe; Arioſtus eſt ei proximus inter vulgares. Inter latinos ad viuum Catullus vocibus aptiſſimis prę oculis ponit quidquid dicit, præſertim amores. Virgilius autem grauius omnia tractat: nec geſtilationes, ſed geſtus in re, & ſermone imitantur.

DE POEMATVM SPECIEBVS.

GENERA AC FORMAS POEMATVM eſſe plurima, ſed præcipuè duodecim: & de ipſorum ratione, & inuentione. Et in pſalmodia Dauid omnia reperiri, ac plura quàm vſus habet. Nec poetas gentium quid nouum inueniſſe.

CAP. VIII.

ART. I.

QVoniam poëma populi, non philoſophorum, gratia conditum eſt. Hi enim veritatem purè hauriunt. Ille non niſi miſtam illecebris, exemplisque ſenſibilibus: quidquid ad populi ſalutem, & informationem facit, ſubiectum eſt poëmati, dum mirificum fit, prout dicebamus, & vtile. Igitur quoniam Reſp. habet pro fine Deum, & pro conſeruatore, & creatore, primum poëma erit nobis ſacrum: quemadmodum pſalmodia, & hymnodia. Non modo enim Dauid ſed Orpheus, & Homerus laudes (Dei ille Deorum iſti) cecinerunt. Eſt horum proprium beneficia Dei erga genus humanum canere, gratias agere: homines inuitare ad ſui creatoris laudem, vitia corrigere, vt ante Deum poſſint comparere; virtutes tanquam vias ad Deum extollere: aduerſa & proſpera quæ ſint ſecundum Deum docere, miſeros conſolari, diuites ſuperbos, auaroſque terrere: tyraonis & ſceleratis gehomnam minari; fortiter pro virtute certantibus peremnes delitias oſtendere, neceſſitatem ab eius virtute deriuare: rerum harmoniam eius ample conſtantem oſtendere: ſanctos quoque laudabit, vt Dei miniſtros, & in miraculis, & ſanctitate illorum diuinam virtutem relucere docebit. Omniaque ad Deum referet: & leges diuinas & Prophetias declarabit.

Secundo quoniam lex eſt communitatis virtus, poteſt

Digitized by Google

poëma legale fieri, vt Solon. At melius leges claris ſtri-
ctiſque verbis canendæ videntur. Moralis autem doctri-
na exemplis ſatyricæ, & elegorum comprahendetur.

Tertiò indigent populi naturas rerum noſſe, proptereá-
que philoſophicum poëma inuentum eſt. cuius eſt laten-
tes naturæ veritates dulciter promere, vti Lucretius, &
Parmenides, & Empedocles. Immo Medicinam & Aſtro-
nomiam alij cecinerunt: quoniam carminibus compræ-
hẽſæ facilius memoria tenẽtur, & temporũ iniurias vitãt.

Quartò Quoniam Reſp. duabus artibus maximè indi-
get, Paſtorali, & Agricultura: idcircò de his factum eſt
vt canerent poëtæ, vt Virgilius Buccolicam cum Theo-
crito, & Georgicam cum Heſiodo. Poſſet & poëma Na-
uale fieri, quoniam hæc ars plurimum prodeſt, ſed non
vbique. Attamen Sannazarius piſcatorias eclogas inue-
nit magna cum laude. Patres enim & Reges olim pa-
ſtores fuere, ideò Bucolica propria illis erat. Nunc au-
tem piſcatores ſunt Eccleſiæ patres, vt iſta Ars celebri-
tate ſit modò dignior.

Quintò quoniam ſceleroſi inſignes aliquando ſunt in
mundo, quorum vituperatio Reipub. prodeſt valdè; pro-
pterea Satyra inuenta eſt vitiorum execratiua.

Sextò quoniam laude digni alij inſigniter ob benefi-
cia populo præſtita, & virtutis oſtenſionem in morte, vel
actione præclara, ſicuti ſancti & Heroës: proptereáque
inuenti ſunt hymni, & odæ, & quæ lyra canimus carmi-
na, aut in choro organis reſonamus.

Septimo Scire antiquorum geſta miranda, vtile eſt. vi-
uimus enim alios imitando, qui benè vixerunt, & eorum
exemplis animati, & imprægnati bonas actiones parturi-
mus: ſicuti ex malis malas. proptereáque inuentum eſt
poëma heroïcum. Hiſtoria enim longa eſt, & exem-
plum ab illa non niſi ſtudioſi, & ocioſi ad omnes actiones
inueniunt. Mirifica autem exempla plus mouent & quæ fa-
cilè & iucundè addiſcuntur: proptereáque inuentum eſt
poëma heroïcum. In quo maiorum geſta compilantur
omnia, & aliunde accerſuntur in exemplum. Heroüm

X

laudes canuntur, & omnis hominum generis exempla contexuntur. Nam & ſacerdos, & miles, & conſiliarius, & latro, & Tibicen, & Nauta, & dux; & ipſorum ex virtute, non ex fortuna, geſta conſiderantur, in vna actione & Reſp. militaris, & pacifica conſcribitur. Et quoniam fortitudo heroïca eſt duplex alia in agēdo, qualis in Achille, alia in tolerando, qualis in Vlyſſe, propterea duplex poëma heroïcum fecit Homerus, iliad. & Odyſſ. At Virgil. & Arioſtus coniunxere vtrumque.

Octauò Quæ ex fortuna accidunt etiam noſſe prodeſt, non tantum quæ ex nobis. Fortuna autem eſt occulta Dei prouidentia. Et ex hoc duo poëmata nata ſunt. Nam vel principum & regum fortuna repræſentatur, & ſic fit Tragedia. Qua Tyramnos admonemus, ne dominatui & fortunæ præſenti confidant; Reges verò nec propriæ virtuti: quoniam iuxtà Dei ordinem res geruntur, & voluntatem. Pulcrumque oſtendimus pro Deo, & virtutibus pati. Turpè verò pro vitiis. Et quid diſtet bonorum finis à malorum fine ſpectamus.

Nonò Sunt alij euentus populares, qui circà vilium, aut mediocrium vitam implicantur; maximéque in matrimoniis, in re familiari, in carceribus, in rixis conſiderantur. Et de his facta eſt comedia, vnde mores plebis, fæminarum, & ſeruorum, & ſenum, & aliorum artificum docemur, & euentus varios, qui accidunt præter ſpem ex lætis, vel ex turbulentis negotiis, addiſcimus. Et qua ratione & fiducia viuendum ritè intelligimus.

Decimò Elogia dum quis miſerias proprias, aut amicorum neces deplorat, Sicuti Dauid Saul, & Ionathan. quæ non niſi in mirificis, dignisque ploratu communi fieri debet, vt ſi Iepte filiam plores, aut Ieruſalem deſolationem cum Ieremia.

Vndecimò Sunt & Epithalamia in nuptiis ad hilaritatem carmina, & imprecationes fælices apud Catullum.

Fiunt alia in feſtiuitatibus. Et quidquid memorabile accidit, poëmate dignum eſt. Alemanus canit Tybris, inundationem, Fracaſtorius morbi venerei originem, & alij aliud. Nec ratione vacant, nec autoritate. Etenim

memorabilia metro canere, naturale eſt ruſticis, bubulcis, & paſtoribus, & pueris: Seque ipſos ita exhilarare vel monere. Autoritas Dauid maxima eſt, quæ de cunctis euentibus pſalmodiam fecit: & quæcumque nunc poëmata enumerauimus in lib. pſalmorum & prophetarum comperimus.

Poëma ſacrum habes in pſalmo. 8. & 88. & in 102. & in cunctis ferè, vbi Dei laudem tangit, & gratias agit.

Poëma legale in Pſal. 118 vbi legem laudat, & ad illam nos animat, virtuteſque eius docet. Neque eſt verſiculus in quo lex aut mandatum, aut teſtimonium, aut iuſtificatio, aut verbum Dei non nominetur, in gloriam Dei, variè ſemper loquens de eadem re, vt non ſatietatem, ſed affectionem iucundam generet & iuxtà alphabeti literas diſtinctus eſt, ſicuti Homeri odyſſea.

Morale poëma habes in primo pſalmo, & in 111. & in 36. & aliis in multis.

Phyſiologum verò in Pſal. 103. vbi diſputat de cælo & terra, mari, de montibus, fontibus, angelis, animalibus, hærbis, & ſtellis, & de ſingulis creaturis, quomodo ad vſum hominum creata ſunt, & deſcribit eſſuauiſſimè abſque phyſica duritie, ſolum cauſas finales, & agentem indicans, interdum & materialem propinquam. Nos in canticis noſtris talem pſalmodiam imitati ſumus ſubtilius, non ſuauius, nec affectuoſius. Quis enim diuinum vatem humanus æquet? in Pſal. 148. habes naturas rerum inuitatas ad creatoris laudem, ſicuti & in Daniele à tribus pueris. Et hæc propriè eſt Phyſiologia vtilis, facilis, & popularis ad cognitionem, & amorem primæ cauſæ nos conuertens, cuius gratia phyſiologizare debemus, ſi finis coram, & non mediorem primam habemus. Sunt alij pſalmi non pauci qui phyſiologiæ particulas tractant, vt 147. & 146. & 134. & Aſtronomiam, vt prædicti, & 18. vt videas de cunctis poëmatis factam eſſe ideam in pſalmodia.

De Buccolica & Georgica exempla particularia non video; attamen ſæpè Dauid vtramque artem celebrat in memoratis pſalmis. Et vbi ſe ad regnum de paſtorali arte aſſumptum reminiſcitur.

Satyras in Dauid contrà peccatores diras inuenies, præſertim in Pſal. 108. & in 52. 68. & in 34. & 9. & contra falſidicos poëtas in 11.

Hymnodia verò plenus eſt liber pſalmorum. Sed in 14. habes exemplum commune & in 13. & in 71. & in 131.

Epopęæ, in qua geſta maiorum narrantur, habes exempla in cantico Debboræ, & Iudith, vbi etiam fabula Titanum interſeritur in exemplum. Similiter in Exod. 15 de tranſitu maris rubri. De quo Dauid in pſal. 113. magnificum poëma texit, plenum coloribus poëticis, maximè proſopopeia, & Apoſtrophe, & metaphoris, cum inſultatione contra Deos Gentium, glorificatione Dei ſui. Non legi in Mundo tam ſuaue, ac mirificum carmen; Vtinam in ſua lingua & metro audire ipſum poſſem, vt magis exhilararer in domino. Item habes conſimile exemplum epopeię in Pſal. 77. vbi epilogat omnia miracula Dei facta in Ægypto pro populi Iſraëlitici liberatione: & geſta patrum in deſerto, & antequam in terram ſanctam intrarent, labores, errores, remedia. vt nihil deſideres. Idem & Iactantius facit in Pſalm. 104. & 105. tanta cum eloquentia & figuris, ponens magnalia patrum, erroreſque & Dei auxilia ante oculos, vt quaſi videns ea non legens ſibi videaris. Repetit hiſtorias has in 106. ſed alia figura loquendi longè ſuauiore, poſt quotlibet ſeptem verſus illud repetendo; *clamauerunt ad dominum cum tribularentur, & de neceſſitatibus eorum liberauit eos*, ſicuti in Pſal. 135 ſemper repetit hoc *Quoniam in ſeculum miſericordia eius.* Ex his accepit Virgilius fortaſſe eas repetitiones in Egloca *Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.* Et quidem videtur mihi hoc prius fuiſſe poëma heroïcum, hiſtorias texere breuiſſimis & elegantiſſimis, & affectuoſis verbis, ne ad legendum totam patrum hiſtoriam populus inſufficiens, remaneret abſque exemplis, ſed haberet omnia in epilogum redactas. Poterantque ſic plures actiones coordinari ad vnum finem pandendi mirabilia Dei, vt poëma haberet vnitatem. Nunc autem Græci extenderunt exemplum hiſtoricum vnum per epiſodia, & varias narrationes, feceruntque poëmata neſcio an ſic

vtilia. Nam licet plus afficiant ob moras, quibus leguntur, & varietates, non tamen plura in vno habes acta, exemplàque. Horatius videtur in laudibus Cæſaris & Druſi, & Mecænatis, aliorúmque ſic compilaſſe hiſtorias. Et Petrarcha in triumphis mirificè oblectat huiuſmodi ratione vitas Philoſophorum, & Heroüm, & Pudicorum, & Amantium commemorans. Exemplar Tragediæ non habeo in Dauid, ſed elegiæ, quæ eſt abbreuiata Tragedia, vt in 3. Pſal. & in 87. habes & Tragicomœdiam in Pſal. 101. & in Iob à Moyſe deſcripto verſibus, & perſonis, & linguarum imitatione ex parte, non penitus, ſicuti Plautus Mercatorem punicum punicè loquentem introducit, vt admonet S. Hieron. Hiſtoria Tobiæ, Eſther licet ſine metro, exemplar præbent huius poëſeos. Extat elegia & Tragedia in Pſal. 78. & 79. & in 136. 43.

Epithalamium extat in Pſal. 44. mirificũ, in Salomone, & vxore, dicunt Iudei, ſed falsò: quoniam ſponſus ibi ſæpè Deus vocatur à Deo vnctus in Regem, vt agnoſcas Deum filium incarnatum accipientem vxorem Eccleſiam, à patre Deo vnctum, ſpiritu Dei, Deo.

Sunt & canticum graduale cum de Babylone in Ieruſalem Iudei reuertentes præuidentur. Sunt & in cunctis feſtiuitatibus varia carmina. Nec poteris inuenire nouum, quod non in Dauide præceſſerit. Rectè Ambroſius docet, quidquid poëtæ Gentium mirificè dixerunt, & allegoricè, prudenter, ab hebreis accepiſſe. Nam & fluuios butyri, & mellis, & cocytum, aliáque huiuſmodi habet in Iob. Item figuras cæleſtes Arcturum, Oriona, pleiades, & alia huiuſmodi, quæ fabuloſi mendaciter non ſalubriter Græci ſuis nouellis heroïbus fictiſque tribuerunt: ridiculi etiam Platoni, qui ab Ægyptiis longe ante omnia hæc inuenta tradidit, teſtimonio Solonis illuc peregrinati. Ægyptij autem ab Abraham, & à filiis Noë, vt Philo & Ioſephus teſtantur, & hiſtoriarum curſus admonet. Quamobrem neque à Dorienſibus neque à Megarenſibus manauit Comœdia, Tragediáque vt Ariſt. putat. Habes enim in Iob vtramque: Comœdiã verò maxime in cantico Salomonis, vbi ſponſus, & ſponſa, &

Adoleſcentulæ Dramatice introducuntur. Neque enim antiquitus plures perſonas capiebat comædia Grecorum ſub Teſpide & Eſchilo. De dithirambis nil inuenio in pſalmodia ſecundum formam exteriorem ſed ſecundum ſenſum, nil, deeſt. Sunt enim verſus ex vocabulis duobus integri: græcis enim fingere voces connectereque dabatur. Adeſt tamen exemplum in illo verſu *conturbabantur conſtantinopolitani,&c.* & in Arioſto *Inauueduta mente manifeſto*, *&c.* Et in Dante *Miſericordioſiſſima mente,&c.* ex vna voce carmen vnum.

Fiunt varij generis epigrammata, quando aliquid lepidi, vel mirificè iuxta noſtram affectionem occurrit: Quibus reſdondent vulgares Sonetti, & Madrigales, & Ballatæ, variis pedibus effincti, ſicuti in latina lingua Phalencij verſus, Aſclepiadei, & Sapphici. In quibus licentia reſtringitur, & Ars limatur valdè: & ſententiæ graues, aut lepidæ concluduntur, vt poëticum ſalem ſapiant. De quibus ſuo loco. In pſalmis verò hæc omnia habes, ſed tamen ad Dei laudem directa. De quibus ſatis. Nunc ad poëmatum formas particulares ſermo vertatur.

De Poëmate ſacro Praxis.

ART. II.

POëma ſacrum aut afflatu ſpiritus fit, aut deuotione humani. Illud non ſubiicitur regulis humanis, ſed poëtæ ſpiritu Dei in dicendo reguntur, ſicut Dauid, *Audiam* (inquit) *quid loquatur in me ſpiritus Dei.* Sunt ergo ſicuti Organa. Mouentur tamen à ſpiritu ſecundum attemperationem humanam. Nam Amos armentarius loquitur exemplis ſumptis de carro onuſto, de vncino pomorum, de trulla cimentarij. Iſaias vir nobilis de templo, fumo, vinea electa, de dromadariis, equitibus: ſpiritus enim Dei ſpecies in anima ex ſenſibilibus acceptas ordinat ad ſignificandum, vt S. Thom. cum Hier. aduer-

Digitized by Google

xime in cantico Salomonis, vbi ſponſus, & ſponſa, & tunt. Cernere eſt in his omnes vitalitates ſermonis, & Mutuationes, & Affigurationes, de quibus in lib. præcedenti: nec vllam fabulam fabuloſè introductam, ſed aliquando exemplariter, ſi Theodoreto credas, vbi Dauid ait, *ſicut Aſpidis ſurdæ, obturantis aures ſuas, quæ non exaudiat vocem incantantis, &c.* putat enim ſecundum literam fabuloſum eſſe, quod Aſpis ſic faciat. Allegatur fabula Titanum in cantico Iudith. Vnde S. Ambr. probat poſſe vti Theologum fabulis tanquam ſermonibus vulgatis ad exemplum. De allegoriis & Methaphoris ità palam eſt, vt nihil magis. Non enim poſſunt diuina exprimi niſi humanorum ſimilitudine, vel analogica, vel Metaphorica, vel miſta. Dauid autem fatetur ſe poëtarum more loqui. Dum ait, *inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in pſalterio propoſitionem meam, &c.* Et alibi dum geſta parentum introducit. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propoſitiones ab initio.* Sunt enim ſimilitudines futurorum omnia præterita: & humana diuinorum: idcircò quatruplex eſt ſenſus huius poëmatis, & parabolarum; literalis, Moralis, Allegoricus, & Anagogicus. Primus eſt communis hiſtoricis. Secundus etiam poëtis: vt mores exemplo informent. Tertius eſt per figuras rerum præteritarum futuris ſimilium, & eſt proprius prophetis in prophetia imaginaria. Neque enim Allegoria verborum nuda, ſed rerum eſt. Quartus eſt proprius ſublimioris prophetiæ, qua ex præſentibus futura in alio ſæculo poſt mortem figurantur. Ad hæc non tranſcendit poëta humanus, niſi furando dicta diuinorum.

Poëma verò ſacrum ex deuotione imitatur Propheticum. Sicuti enim magnes per ſe trahit ferrum: ferrum verò affricatum illi, trahit aliud ferrum: vt Plato in Ione admonet; ſic poëta deuotus prophetis, eorum imitatione diuina canit. Sic Diuus Thomas de Euchariſtia hymnos mirificos fecit, in quibus ſe ipſum exuperauit. Et S. Ambroſius multiplices ſcripſit, & Sedulius elegantiſſimè. Sed inſuper imitantes ex parte humanos ex parte diuinos, Tragedias ſpirituales fecerunt, vt Gregorius Nazianze-

nus; & Epopeas, vt Hier. vida Chriſteidam. Et Iuuencus Euangelicam hiſtoriam cecinit. Et Arator acta Apoſtolorum. Alij alios libros. Vt Petrus Riga totam S. ſcripturam carmine deſcripſit. Apollinaris autem ex parte. Verum enim verò formam materiæ non ſuæ introduxerunt. Exemplum eſt poëma non hiſtoria, & ſcientia. Cantica Salomonis rectè cani poſſunt: Iob & Tobiæ hiſtoria vtiliter repræſentari poſſunt vt mos eſt Hiſpanorum. His neque certas de regulas: quoniam ſi Tragediam pangunt, regulis Tragediæ vtentur; ſi hymnos hymnodiæ. Quo in negotio bonus eſt Horatius. Non tamen omnia dicemus, niſi munificentiora geſta, & tranſcurremus alia. Nec excuſationes longas noſtri adducemus, vt Eneas ſyluitus in hymnis S. Catherinæ. Si enim ſpiritu bono non viges, & doctrina, noli te immiſcere. Imitare pſalmographum, & prophetas: qui tibi regula ſunto. Nec tam metri curanda eſt regula, quam ſonus auribus gratus, & doctrina recondita, benè reſtricta & deſtillata. Si S. Thomas menſuras inſpexiſſet, non ſic altè locutus eſſet, mirabili lepore doctrinam profundiſſimam exprimendo. Nec mirum: imitatus enim eſt cantorem hymnorum de paſſione Domini: in quibus hiſtoria tam doctè, & eleganter, & affectuosè canitur, figuris elocutionis, & affectionum conſperſa, vt nihil melius. Affectuosè Bernardus canit, non tamen artificiosè. Artificiosè Ambroſius, & affectuosè. Boëtus mediocriter. Poëta autem niſi excellat, haud ſatis probatur. In cæteris artibus acceptatur mediocritas. In poëtica non niſi excellentia. Quid enim te cogit eſſe poëtam? Nouiſſime Maffeus Barb. ad antiquã Dauid, Moſis, Lini, Orphei, Muſei, Poëticam condit reuocatque Poëmata, ſpretis regulis Ariſt. & Pedagogorum egenis.

Digitized by Google

De Poemate legali.

Art. III.

POëmata legalia jam ceſſarũt, qualia fecit Solon & Arabũ legifer, & Amph. & Orph. ſi Horatio credimus. Attamẽ Iuuencus legem euangelicam verſibus expreſſit, ipſique legum gloſſatores, vt memoria tenax ſit multarum & abſtruſarum conditionum, & legum, verſiculos pangunt. Sic logici modos ſyllogizandi metricè ponunt. Et omnis Artifex. Validiſſimum enim carmen memoriæ adiumentum, & æternitatis cuſtos. Leges quidem omnes carmine comprehendere eſſet formam vagæ materiæ imprimere. Potes in vno viro ſancto totius legis obſeruatore exemplum legis facere; & hoc minimè poeticum eſt. Quod ex parte facit Dauid in pſalm. 14. & aliquis in vita S. Baſilij. Totam quoque legis ſummam cantico comprehendere, ſicut fecit Moyſes incipiens, *Audite cæli, quæ loquor, &c.* laudabile eſt. Ipſam legem, & vtilitatem narrabis. Et Dei latoris gloriam, & voluntatem docebis: pænas temporales & æternas tranſgreſſoribus minaberis: præmia & laudes obſeruantium docebis. Proteſtaberis. Introdoces Deum mortales alloquentem, & prouidentiam ab origine rerum eouſque patefacies. Victores vitiorum, & hoſtium, & diabolorum per legem oſtendes: victos verò qui non auſcultabunt. Et quamuis propheta non ſis, hæc tamen prophetia ſemper vera eſt ſecundum naturæ & Dei inſtitutionem. Huius carminis autor ſapientia plenus, & amore generis humani eſſe debet. Sermo non erit longus, qui in hora vix vna recitari poſſit, & ab omnibus populis memoriter addiſci. Conueniunt illi hexametra grandiaque carmina. Semiir etra Moralibus doctrinis conueniunt, prouerbiiſque: quæ ſimiliter cadant, vel finis anterioris, medio ſequentis congruat, vt memoria teneatur. Qualis cantilena Petrarchæ, Iò non vò più cantar, come ſolcua.

Y

De Poemate philoſophico, multipliciter formabili.

Art. IV.

POëma philoſophicum triplex eſſe poteſt. Aliud enim ad laudem primæ rerum Cauſæ fit, quem ex vtilitatibus noſtris amare incipimus. Et hoc fit principia rerum, gubernationes & Mundum & Mundi partes cæleſtes terrenaſque dicendo, ipſarumque vſus in ſe, ad nos, & ad Dei honorem, ſicuti Dauid in pſal. memoratis fecit: cauſas finales & agentem phyſiologiæ ſolum canendo. Vagum erit carmen, graue, oſtenſiuis affectibus plenum, animos ex rerum contemplatione mirificè ad Deum attollens. Nec excedet horā narratio illius, poſſit vt ab omnibus audiri, & memoria teneri: quoniam lex naturæ prior eſt quam ſcripta: & prius addiſci debet. Nos triplicem pſalmodiam ſcripſimus de rerum natura: in prima cæleſtia, & incolas, in ſecunda terreſtria, in tertia hominem cecinimus, & Dei laudes ex his, & gratiarum actiones expreſſimus. Fecimus & poëmata metaphyſica, vnum de ſumma Potentia: vnum in tribus cantilenis de ſumma Sapientia: vnum de primo Amore. Duo de ſummo bono. vnum de pulchro: potius excitantes ingenia lepidiora, & quæ minus occupata ſunt inuentionibus grauiſſimis, ad poëſim vtilem, quam delectationem propinantes, niſi his fortè, qui mirificæ ſapientiæ affectione tenentur. Aliud eſt poëma de rerum natura fabuloſum, quale in Metamorphoſibus Ouidij paſſim habes. Vt de Amore Apollinis, & ſyringæ, & cum Clitia & de Dearum cōtentionibus, quę ſunt virtutes: & de Phætōtis caſu. Et de ratione qua boreales à Meridionalibus ſuperari queunt, in fabula Iaſonis à nobis politicè expoſita. Sunt & transformationes, quæ affectionum noſtrarum vim indicant. Sed vbi de chaos diſtinctione loquitur, & vbi Pythagoram ſuam philoſophiam declarantem introducit, clarius philoſophari docet. Et eſſe melior modus. Ille allegoricus abſtruſuſ-

Digitized by Google

que parum vtilis. Qui autem totam philoſophiam allegoriis dicat, non videbis, ſed quædam arcana tamen. Sicuti Salomon amores ſacros in canticis allegoricè expreſſit.

Aliud eſt poëma igitur clarum totam phiſiologiam cōprehendens. Hoc vnitatem habebit ab ipſa natura cunctis rebus dicendis communi. Magnitudinem iuxta ſcientiam quam tradit. Nec de medicina dicet, niſi in alio volumine. In alio Aſtronomiam, in qua nominare ſidera licebit, & fabulas facere, quoniã clarum eſt non verè affirmari, ſed ſenſum alterum continere: niſi Græci ex prioribus ſenſibus ad ſua deliria fictaque græcanica detorſiſſent narrationes. Diſtingues per libros, vt alius de principiis, alius de congreſſibus principiorum, alius de elementatis primis, alius de ſecundis, alius de homine, & quę ſequuntur contineat ſermonem. Et in principiis refocilletur animus lectoris aliqua moralitate, & commendatione doctrinæ vt Lucretius facit. Arioſtus licenter in his quæ per ſe ſuauia ſunt, vel non grauia, his vtitur exordiis, quibus Homerus & Virgilius abſtinent; nectentes libros alterum alteri, quoniam illos recitabant: nec curſum hiſtoriæ abrumpere debebant. Proprietate verborum gaudet phyſiologia, & vbi deſunt vocabula, non vteris metaphora, ſed finges noua, vel à proxima lingua mutuaberis. Italicus à latina: Latinus à Græca, Hiſpanus Ab arabica, & latina. vbi verò res ipſos non doces, licet vti metaphoris. Vellem in formam poëmatis redigi phiſiologiam, meliorem ac Lucretius fecit, introducendo cauſam primam Deum, executores Angelos, & Ideatores, effluxum idearum, gubernationis ordinem. Hæc enim mirifica ſunt ex Theologia accerſita, vt poëma candiant. Sed cum Lucretius eſſet epicureus contra Religionem inuectus à ſola dictione iucunditatem, & admirationem procurat, & ſterileſcit. Melius Plato Timeum loquentem introducit, & Philoſophiam altius tractantē. & Ouidius Pythagoram. Hac ratione perſonis introductis diſpoſitionem poëma propriorem habebit. Arbitror noſtræ phyſiologiæ epilogiſmum aptiſſimè nil immutatum poſſe verſibus cantari.

Digitized by Google

Heroïcum metrum graue huic poëmati conuenit latinè. Vulgariter potius quod dicimus *tertia rima*, vt in Dante. At hucuſque verſibus menſura latina compactis nemo auſus eſt vti, quod fecimus nos in canticis noſtris, quo aliis prȩberemus anſam meliora faciendi.

De Bucolicis, ſiuè poëmatis paſtoralibus.

Art. V.

IN bucolica eſt imitatio actionum paſtoralium, ſiuè bubulcorum. Vbi duæ vel tres ad ſummum perſonæ loquentes introducuntur, vel de amore, vel de pecoris cura, vel rixantes, vel de cantu, aut regimine beſtiarum, aut riualitate contendentes. Fiunt breues eclogæ, vt in quarta horæ parte recitari poſſint, vt apud Virgilium, & Theocritum, & Sannazarum exempla habemus. Omnes figuras ſermonis miſcebis, prȩſertim viuificationes. Accerſes comparationes ſemper ex rebus ruſticis, & quemadmodum paſtores loqui ſolent. Habet egloca ſemper allegoriam: quoniam paſtores populorum ſunt principes, vt ait Homerus: vituperabis eos, qui ſe ipſos paſcunt, & non gregem. Laudabis bonos: eorum affectus exprimes in amoribus, & curis paſtoralibus. Planges meliorum mortes, vt Cæſaris ſub Dafnis nomine: populorum auram, & mobilitatem notabis, vt Sannazarus, quando Carolus octauus Rex Gallorum Neapolim inuadit, & qui Regi Aragonenſi adhȩrebant, ad Carolum deficientes notantur.

Vedi quei dui monton, ch' inſieme correno, &c.
Vedi ch' al vincitor tutti ſoccorrono, &c.

Hic de canibus, de arboribus, de feris omnis generis, de paſtoralibus munuſculis, de ocio, de pace, de bono, & malo regimine, de bellis, de vitiorum colluuie, & pecoris ſcabie, ratiocinaberis multa prudenter, & eleganter. Non quidem affectata elegantia hîc quæritur, ſed

imitatio perſonarum, quæ par ſe delectat. Cum de Deo loquuntur, non erunt Theologi, ſed quod vulgò ſcitur dicent. Miracula addent, auguria paſtoralia. Magiam contra lupos quæ notet remedia contra tyrannos: cautelam à mercenariis, qui ſui gratia paſcunt, nec vitam pro ouibus impendunt. Doctus poëta multa de eccleſiaſticis paſtoribus ſic docebit, & contra hæreticos armabit. Sed videntur proprium finem poëtæ moderni neſcire, & ſolùm græcos imitari, ſicuti cæci à cæcis ducibus tracti. Melius canit Petrarcha in Bucolicis ſuis ſacris, licet non politius quam Sannazares in piſcatoriis.

De Georgicis poëmatio, ſeu Agricolarum multiplicibus. Art. VI.

GEorgica de Terræ cultu nos inſtruit. Phiſiologiam redolet, aſtronomiæ miſtam. Hæc Terræ varietatem & cultum, tempora arandi, & ſerendi; & metendi, & colligendi, & ſeruandi modum, ventos, ſtellas, morbos, & vitia, & ſalutes ſegetum, & arborum docebit. Villam deſcribet, & campos, & domos ruſticas. Et armenta boues, vaccas, vitulos, Tauros, & qui domentur aratro. Præterea pręſepia, paleas, fænum, quibus nutriuntur. Item de Apum Rep. & conſeruatione, & victu, & moribus, cum hortus conſcribetur. Et quæ herbæ quibuſcum ſideribus ſympathiam habent. Et aſtronomiam ruſticorum, vt ex floritione puleij ſolſtitium hyemale: carduum, æſtiuale· Multa de caſu foliorum in occaſu vergiliarum. De his quæ contingunt in ortu, & occaſu herbarum & apiculæ & luſciniæ & cicindularum, & hyrund. vt rationem agriculturæ concernunt. De quibus Plinius in lib. 18. multa dicit. Fæcundandi terram modum dicet, & quæ vitibus, quæ frumentis, quæ ſycomoris apta ſit. Plures fient libri: poëta per ſe narrabit, vti virgilius. Melius autem erit ſi agricolas tractantes de his introducet, ſicuti in bucolica. Et paſſim intermiſcebit fabellas de amoribus animalium, &

plantarum ad inuicem, & ſermonibus. Nam affectiones habent inter ſe mutuos, quod poſſunt tanquam colloquẽtes repręſentari, vt palma fæmina ad palmam maſculum: & vitis ad vlmum. Credo hanc poeſim nondum perfectam eſſe Virgilius enim ſecutus Heſiodum dilatauit ſolum poëma, non ſublimauit.

Poterit poëta Remp. humanam docere ex Rep. apum, vel gruum, & militiam. Et multos ſenſus myſticos inſerere. Abundantiſſima eſt hæc materia, multarum capax idearum, ſi quis peritius introſpectet. Reprehenſiones, & laudes ex ruſticis rebus colliget in noſtra Rep. Non quidquid phyſici docent, poëta de his canet: Sed quidquid mirabile, & reconditum, vt de ſympathia, & antipathia arborum cum ſtellis, & ventis, & terris, & inter ſe. Similiter & de animalibus. Et incantamenta, & virtutes plantarũ, & arcana multa de eis pronunciabit. Cætera vel ſilebit, vel per tranſennam loquetur. Nil tamen inutile canet. Mediocris erit ſtylus inter humile, & ſublime, & inter phyſicum poëma & heroïcum. Omnibus poteſt vti metaphoris, vbi rei proprietates non docet; & proſopopeja, & ſynecdoche, & aliis eiuſmodi figuris vtetur paſſim. Plantæ enim animalia ſunt immobilia, animalia verò plantæ mobiles, quapropter tranſlationes, & comparationes mirificæ inter iſta fiunt. Et ex his ad homines adſurges. Ita & qui piſcatorias ſcribunt, amplum habent campum de Apoſtolis loquendi, qui piſces homines, non pecunias piſcabantur. Et de corruptela ſæculi conqueri. Et longè melius ac in bucolica: quoniam nobis propria ſunt. Petrarcha exemplar horum fecit non ineptũ; doleo quod poëtas iſta mediantes nunc non video, ſed nebulones, & bubalos per naſum à Gentilibus tractos ad dicendum quod ipſi volunt.

Vnitas huius poëmatis eſt à ruſtico negotio, de omnibus enim tractat, quatenus illi deſeruiunt. Sic de ſideribus, & ventis, & Rep. Eſt ergo vnitas analogiæ attributionis. Neque enim vnam actionem tantum, quæ eſſet metere, conſiderat. Quapropter Ariſt. non videtur pro-

uidiſſe cunctis poëtis, cum ſolum actionis vnitatem conſiderauit. Poteſt vindemiatória poëſis confici ex vindemiantium rixis, loquacitatibus, & hilaritatibus, non inepta, ſicut cæpit Danſillus. Item Meſſoria ex dictis meſſorum; & Pampinatoria in Calabria incipit ex dictis colligentium pampinos, vnde vermes ſericum vomentes nutriuntur.

De poëmate Satyrico.

ART. VII.

SAtyra ex ſemi hominum impuritate ac vitiis, occaſionem trahens, metro currit graui. Neque enim reprehendere eſt cuiuſcunque, ſed preceptoris doctiſſimi, & veraciſſimi, non hypocritæ, non immundi hominis, qualis Petrus Aretinus, aut Francus, ne ille audiat Iuuenalem exprobrantem.

Qui ſimulant Curios, & Bacchanalia viuunt, &c.
  & iſti,
 Caſtigas turpia, cum ſis
Inter Iſocratos turpiſſima foſſa cinedos.

Non vituperabit, bonos, neque malos laudabit. Sed facinoroſum quemque inſignem, cuius vituperatio cunctis placeat, inſectabitur. Principes in communi notabit, quod ipſorum diſcordia Reſp. in manus infidelium abit. Exprobrabit, quod Regna noſtra poſſidet hoſtis, & ſepulchra ſanctorum. Puerileque eorum regimen deteget, ſicuti, Dantes fecit, & petrarcha ex parte. Cæteri ſceleſti licet mira canant, & arguant, nil mouent. Habent enim ſtatim ipſi repulſam, & vituperati mores excuſationem à falſo vituperante. Leget Bernardi, & Hieronymi & Chryſ. lamentationes contra populum, & principes, & ex illis condet carmina, qui per ſe minus eſt aptus ad inueniendum. Execrabitur pernicioſas ebrietates, niuales

potus, cęnas opiparas luxurię miniſtras, & auaritię ſtimulos. Item venerem vilem, ſordidãq; Mulierũ dominatum, facies fucatas, & mollitiem, vnde proles imbecilla, & matrimoniorum labes: & quidquid inſigniter peccatur. Accerſet exemplum à nefandis execrandiſquè hominibus, & à laudabilibus amplificabit contra. Si timet viuentes principes ſceleſtos notare, notet ſceleſtos mortuos, vt in his illi ſeſe inſpectent. Ex imitatione inceſſus, habitus, veſtitus, motus, riſus, & actuum, propriis, nouiſque vocibus, vel tranſlatis, ſales mordaces addet. Ex phyſionomia interdum: proponatque oculis auditorum damna, ex talibus vitioſis manantia in totam Remp. exclamabit, eiulabit; elegantia non vtetur nimia. Poëtas & artifices inutiles condemnabit, fraudes deteget lucerna Franci. A Religione abſtinebit; falſos religioſos allegoricè non palam condemnabit tanquam exemplaria vitiorum, & occaſiones hæreſum. Vtetur fabellis, ſenſum continentibus verum mirumque. Vt Horatius duorum murium vrbani & ruſtici. Non excedet ſatyra dimidium horæ ſi recitetur. Nec lyræ conuenit, ſed aſpero ſono.

De Hymnodia, & poëmate, ad laudem & hylaritatem.

ART. VIII.

HYmnus è contrà laudabit probitatem, eiuſque vtilitates: & à contrario amplificabit. Viros bonos extollet, quos in exemplo ponit. Geſta mirificentiora dicet, non quælibet abſque delectu. Virtutes numerabit in quibus excellit. Deum bonorum patrem, & remuneratorem ſublimabit in operibus ſuis. Gratias aget. Et quidquid diximus in Rhet. de laudatione, hîc valet; ſi tantum mirifica pones non omnia vt ibi. Verſus erunt lyrici non hexametri, qui poſſint cani dulciter. Elocutio elegans, prudens, figurata, variegata, ſalita, breui complectens mira. Adde repetitiones quæ gaudium pręſtent. Et in melioribus finias, & ad Dei laudem. Eris breuior quam in ſatyra. Quoniam laus

canitur

canitur, & tempus requirit melodia. Affectus mouebis, iocunditates, prout in Rhet. diximus. Fiunt hymni in lætis euentibus: Nam Angeli in Chriſti natiuitate cecinerunt, *Gloria in excelſis, &c.* In his admiratio & lætitia te admonebunt. Nec hiſtoricè loquaris, ſed poëticè, figuris ſermonis quantum potes inhærens. Quod rectè facies ſi probè affectus fueris, Horatius, Pindarus, Petrarcha, & Maffæus, Barber. in his mirabiles ſunt.

De Poëmate Heroïco, ſiuè Epopeia.

Art. IX.

De duplici Epopeia, & primò de prima.

Epopeia duplex. Alia compilat hiſtorias, & facta maiorū texit: at ea tantum, in quibus maximè excelluerunt. Eſtque pro epilogo hiſtoriarum, & exemplo. Citantur enim pauca verba, quæ totam ferè vnius hominis hiſtoriā continent. Sic Dauid facit in plurib. pſal. Et Petrarcha in triumphis, vt dictum eſt ſuperius, & Eccleſiaſticus incipiens, *laudemus viros glorioſos.* Vbi de Patriarchis, & Moyſe, & Ieſu, & Helia, & Dauid, & de omnibus Regibus & Prophetis pauciſſima dicit, ſed quæ maxima ſunt, & ob oculos ponunt geſta, & virtutes eorum, confirmatque exemplo totam moralem doctrinam, quam eccleſiaſticus eo in libro tradiderat. Dantes quoque in illo cantu, qui incipit.

Poſcia che Coſtantin l'aquila volſe, &c.

Introducit Iuſtinianum Imperatorem canentem omnes hiſtorias Romanas ab Ænea vſque ad ſe ipſum; & geſta mirabilia, & heroes, ſumma breuitate, mirificis exemplis compilatas. Vnde Petrarcha ſic canere didicit. conuenit heroïcum carmen his. Nec deeſt vnitas cum ad vnum finem & conſimilia exemplariter conglobentur, nec magnitudo. Quapropter Ariſt. non ſatis intellexit quo

pacto & Herodoti hiſtoria poſſit cani in forma poëtica. Ipſe enim non Naturam, ſed Homerum conſulit in ſua poëtica. Nam & qui vnius generis ſunt, & ad vnius Reip. conditionem fortunamque dicendam ſpectant, faciunt vnitatem: ſimiliter & qui tanquam exemplaria vnius virtutis, quamuis ex diuerſis notionibus acceſſuntur, faciunt vnitatem. Vt in triumpho pudicitiæ omnes pudici, & in Dante, Hugo, Ciappetta per omnes inſigniter liberales de liberalitate canit, &c. & per omnes auaros inſignes auaritiam execratur.

De ſecunda, Epopeia, & de Actionis vnitate, & epiſodiis.

ALia Epopeia non compilat actiones, & heroas, ſed vnum tantum canit. Vbi poëta loquitur, & perſonas loquentes introducit, ſicut Dialogus Platonis de Rep. & ipſe eſt qui totam recitat hiſtoriam. Ariſt. reprehendit eos, qui vnitatem huic poëmati dant ab vna perſona, vt qui Theſeidam, aut Heraclidam conſcripſerunt, & nunc qui Chriſteidam: & qui Scanderbec. Non enim eſt vera vnitas, niſi vnius actionis. Vt cum Theſeus ad inferos pro Proſerpina deſcendit. Et cum Scanderbec Croiam contra Baiazet defendit. Et quidem verum dicit. Nam nec in compilatione omnia geſta canimus, ſed maxima. Sic neque in hac Epopeia omnis actio vitæ Alexandri, aut Scanderbeci erit poëmatis materia. Poſſumus alias actiones tanquam epiſodias interſerere, introducendo perſonam ex aliqua occaſione ipſas narrentem, vti Æneas Didoni geſta apud Troiam. Actionem dicimus vnam, quæ habet principium, medium, & finem ſibi correſpondentia. correſpondent autem quando alterum ſine altero intelligi non poteſt, nec exiſtere perfecta hiſtoria. Igitur ludi celebrati in ſepulchro Archiſes non ſunt neque principium, neque medium, neque finis Æneados Virgilianæ: nec pars iſtarum partium: ſine ipſis enim ſtat hiſtoria. Pars autem eſt hiſtoria Pallantis, & Euandri, quoniam

neceſſaria eſt in bellico apparatu circà finem actionis. Quæ autem Arioſtus canit de Rogerio parum faciunt ad Orlandum furioſum, cui poëma inſcribitur. Et quamuis pulcrum ſit poëma in ſuis partibus tamen non eſt vnum. Ipſe quoque in ſua propoſitione neſcit, an Orlandum, an Rogerium canat, an mulieres, & amores, & eorum geſta illius temporis, quo Mauri in Galliam traiecere. Non quidem à tempore vnitatem habet poëma. Sic enim geſta Papirij Romani cōtra Capuanos, & Alexandri Macedonis contra Perſas eſſent actio vna. Nec à perſona vna vt dictum eſt; ſed ab expeditione vna, vnoque bello, vel euentu. Eritque nobis non quælibet actio canenda, ſed mirificentiſſima. Et quidquid addemus, epiſodia erunt, ad ipſam tamen hiſtoriam decorandam, vel illuſtrandam. Vt ludi ſiculi pietatem Æneæ: Didonis hoſpitium cauſa ſeminalis punicorum bellorum in nepotibus Æneæ: & refocillatio virium ad Italiam inuadendam. Peſtilentia in exercitu Græcorum indicat Religionis vim, eloquentiam vlyſſis, iram Achillis, prouidentiam Ducum. Hoc autem nil facit Amor Sacripantis ad Arioſti finem. Eſt ergo actio Æneæ apud Virgiliū principalis, Diſceſſus à Troia, oraculis ducentibus in Italiam, in cuius poſſeſſione bella mota ab incolis tractantur, & principium ſeminale Romani imperij paratur. Totum hoc facit actio vna profectio Æneæ à Troia in Italiam. Semper autem poëtæ in principio totam actionem, quatuor, aut decem verſibus depingunt, vt *Arma virumque cano* vſque ad illud, *Altæ mœnia Romæ.* Sic Taſſus in vnica octaua proponit. Arioſtus vix in tribus: quoniam varias texit hiſtorias. Magnitudo poëmatis Heroïci excreſcere poteſt adeò vt in vna hebdomada recitari poſſit. Recitat enim poëta in theatro, vel in principum aulis: nec plectro, & lyra, ſed grauitate pronunciationis moratæ. Pauciſſima verba ipſe ponet à ſe loquens, ſed ſemper perſonas varias introducet. Quarum mores imitabitur, vt Rex regiè, ſeruus ſeruiliter loquatur. Similiter ætates conſiderabit, vt aliter iuuenis, aliter ſenex, aliter fœmina. Item profeſſiones, vt

philoſophus philoſophicè, agricola ruſticè, Vlyſſes orator eleganter, ſacerdos piè dicat. Conſiderabit & affectus, vt precator prolixè, & humiliter; iratus pauca, & mordaciter i ſomnolentus ſtupidè.

Porro vtraque Epopea partitur in exemplũ horoïci Facinoris, vel heroicę Tolerantię, vt in Iliad. Odyſſ. errant autẽ recentiores poëtæ quoniam ſolum actiones bellicas cõmunes & ſingulares hoc Poëmate celebrãt. Et qui Columbum Heroum maximum canunt, relictis quæ propria ſunt eius prudentiæ & Tolerantiæ factis, fingunt Monomachias Arioſti in eo. Cum potius naufragia, monſtra Polyphemos, Circes, Syrenas, ventrem Cæti, incantamenta nemoris, & conſimilia mutuari deberent: & in vnum virtutis exemplar referre: vti Maffeus Barberinus mirificè conſiderauit.

De Qualitate Heroïcæ Actionis.

NOn omnis actio eſt canenda, ſed admirabilis. Et quamuis Ariſt. antiquiſſimas & recentiſſimas vetet: tamen ſi mirificæ ſunt & quæ proſunt, non ſunt fugiendæ. Solon in Athlantico Platonis, hiſtoriam canere cogitabat Athlanticæ inſulæ poſt nouem millia annorum (vt ipſi putabant falſi) nec perperã, cum admirabilis eſſet. Igitur eas ſeligemus quæ nouitatem ſæculi pariunt, vt Æneæ aduentum in Italiam, Ioſue in Paleſtinam, Columbi in Americam, multo mirificentiorem, quam Argonauta illa puerilis Græcorum; & Troianorum excidium. Item Magellanes primi audax facinus in circundando vnà cum ſole totum orbem. Aduentum Francorum in Galliam, Anglorum in Britanniam. Sed cuilibet regno origo ſua eſt dulcis, & mirabilis. Quæ verò ad totum genus, & gentes vna Religione comprehenſos, attinent, ſunt maximè poëmatis materiæ, vt Hieroſolymorum expugnatio per Gotfredum, & principes Chriſtianos. Non tamen videntur illæ canendæ, quæ nobis malè ceſſerunt, vel victoriam non æternarunt, ſicuti pu-

gna Iohannis Auſtriaci, & Principum Chriſtianorum cōtra Turcas apud Naupactum: nec bellum Caroli Quinti apud Tunetum. Hæc enim ſæcula non mutant. Nec quæ ſequuntur illis arrident. Nec rectè Italus expugnationem Romæ à Gothis canet hexametris, ſed elegia deplorabit: canet tamen Gothus: magis autem ſi victoria huc uſque perduraſſet. Matildis facinus pro Italia & eccleſia contra Imperat. poëma metetur.

Actio principalis ſemper erit vera: alioquin parum mouet non enim credibilia ſunt affectuoſa. Item ipſa debet dare ſimilitudinem fabulis adiunctis. Si enim fundamentum ſcimus falſum, nil eſt quod credamus amplius. Epiſodia erunt fabuloſa ex toto vel ex parte.

De Fabulis inſertis Heroïco.

FAbula nulla ponetur, quæ hiſtoriam falſificet, vt Didonis epiſodium in Virgilio: nec quæ tempora confundat: vti Numæ cūm Pythagora congreſſus in Ouidio. Nec quæ vituperet bonos, vt pudicitiam Didonis, & Minois virtutem: nec quæ ſceleſtos laudet, & tyrannos, & hæreticos, vt centuriæ Madenburgenſes. Nec quæ impoſſibilia promat, vt quod Orlandus pede ligatum iumentum currens trahebat. Quando autem factæ ſunt ad ſignificandum alias res, & in ſuo ſenſu pro impoſſibilibus ponuntur, decoræ ſunt, & potius parabolæ. Sicut apud Horatium duo mures Ruſticus & Vrbanus negociari introducuntur. Et in Æſopo omnes beſtuæ, & arbores mutuò loquentes interdum. Et in Ouidio vox barbitonſoris, quod Mida Rex aſini aures haberet, in foſſa fuerit ſemen harundinum, quæ dum ad ſonum inflarentur, dicebant: *Mida habet aſininas aures.* Scimus enim quid ſignificent. Et poëta quidem non niſi moralem ſenſum continentes ponere debet; & quæ res occultas moneant & grandes. Inter Homericas perplacet Vlyſſis, & Syrenum fabula. Et quomodo ipſe ligno ligari voluit, ne voluptatibus detineretur: quibus nec carere voluit, nec prædæ eſſe: ſocij verò ſurdiores etiam arcendi ſunt, & obtu-

Digitized by Google

randi ſenſus, voluptatem ne guſtent: quoniam rapi ſe ſinunt. Fabula Circis mirifica eſt, maximè mores inſtruens, quam Gellius Florentinus illuſtrauit. In Arioſt verò doctiſſima eſt Aſtolfi in lunarem globum introitus ad Orlandi intellectum recuperãdum: Nam Pythagorica dogmata pandit: & quæ de paradiſo terreſtri patres ſuſpicantur, & mirificos ſenſus concludit. Illa quoque de Rogerio, intra cete in naufragio incluſo, vbi omnia, quæ ſunt in mundo inuenit, & templa, & ſcaphas, & ignem, &c. mirifica eſt: quoniam nos admonet in ventre mundi animati homines viuere, & cadere in natiuitate, quaſi in mare magnum, & eſſe nos ſicut vermes intra corpus noſtrum, qui neſciunt nos & animam noſtram, & vbi ipſi ſunt. Neſcio an hoc cogitarit Arioſtus. Sed tamen attigit ſcopum veritatis. Fabulã de matrimonio Bradamantis, & pugna cum Rogerio ſub armis Leonis Græci Imperatoris, iſtorúmque de beneficentia & humanitate certamen, vtiliſſimè & ſolertiſſimè cogitauit Arioſtus, laudo equidem mirificè bellum Ranarum, & Murium in Homero, & muſcarum & formicarũ in Merlino Coccaio. Quoniam oſtendit nobis nos eſſe ad totum mundum, & Angelos, ſicuti ranæ & mures ad nos. Litigiaque noſtra vana & puerilia. Et cum fabuloſiſſimè loquantur, placent, ob pulchram ſignificationem vim, non ea ratione; qua vulgus ridere ſolet, nec cauſam riſus intelligit. In Virgilio neſcio quam laudem fabulam: quandoquidem nullam finxit non acceptam ab Homero. Conuerſio autem nauium in nimphas, ridicula eſt, haud tanto digna vate. Nemo Arioſtum & Boiardum in fabulis adæquauit, Taſſus in eis frigidus eſt. Præterea quando euentus mirabiles habemus, fabulis haud indigemus. Omnes autem canere deberent, quæ ad religionem maximè. Spectant, vbi nec vera deſunt miracula, nec ſenſus myſtici. Fabulas græcas omittendas cenſeo, & de his, quę in Chriſtianiſmo acciderunt, loquendum. Vtendum & prophetiis & anagogia. Taſſus cum Ieruſalem expugnatam, vel liberatam; caneret, miras habebat hiſtorias pręteritas pro-

phetarum, & Patriarcharum pro epiſodiis, ſi vti ſciuiſſet: Item anagogiam cæleſtis Ieruſalem. De qua melius ceciniſſet. Obligatus tamen græciſmo, & gentiliſmo, non niſi Homerica & Virgiliana interponit. Simius non homo. Et vtinam meliores reddidiſſet quas furatur fabulas & digreſſiones, ſicuti Virgilius ſuperauit Homerum: nam fortè licuiſſet. Nunc autem eadem mutata lingua canit, non meliori modo. Pauperes ſunt Hiſpani poëtæ nil noui dicere ſcientes, quod ab Italis non tranſtulerint: cumque canant Americæ pugnas, & nouitates, & fabuloſæ antiquitates ibi ſint, & monſtruoſę, noſtris auribus mirificè arridentes: nec illas nobis patefacere ſciunt, nec furta relinquere, nec Vlyſſeam imitari ſciuerunt. Diſcipuli Arioſti ſunt Erzilla, & qui Mexicanam cecinit. Sententias quoque & Phraſes ſuffurantur, & ſtylum, & ſępè indoctè. Stilianus verſibus incomptis rem mirificentiſſimam canit, furans Epiſodia minus conuenientia, & minus mirifica quã hiſtoria ipſa; & quaſi de Odyſſ. facit Iliadem, vel Arioſteam.

De Poëmatis terminatione.

QVoniam bellica actio repreſentatur in huius generis poëmate: bellum autem perficitur in morte principalis hoſtis: & Tragediam hoſtibus: noſtris, quibus fauet poëta, Comœdiam parit: non vltra progredi licebit poëtæ, ſed hiſtorico. Idcirco rectè Homerus in morte Hectoris, virgilius in Turni, Arioſtus in Rodomontis, Taſſus in Argantis capta vrbe finiunt: quos Priſcus Maffeus libros Virgilio addit, & Arioſtus ſibi cantus quinque, (niſi pro alio poëmate) & Camillus Taſſo, ſuperflui ſunt. Nil ad rem poëticam. Potuiſſet Homerus Troiæ in excidio finem facere, ſed longa videbatur actio nimis. Arioſtus omnes exſuperauit quoniam nuptias Francis in morte Rodomontis Mauri mirificauit.

De deſcriptione duplicis Reip. militaris in epopeia; & de perſonis deſcribendis.

REmpublicam militarem duplicem deſcribet poëta Heroïcus, alteram ex hoſtibus, alteram ex noſtris inſtar humani corporis partes. Perſonas quæ in hiſtoria deſunt, ipſi fingent, ſi bellum Nauale erit, aut in campo procul ab vrbe. Nam & Remp. Vrbanam deſcribet intra mænia Troiæ, & intrà Ieruſalem. Ex noſtris ſi expeditio communis eſt, electione Nationis fiat dux, vt Agamemnon à Græcis, Gotfredus à Chriſtianis, vel dictator à Romanis. Non enim in bello poteſt alia forma quam Monarchiæ teneri. Nec niſi optimæ, quæ per electionem optimi. Dux fortis ſit, ſapiens rei familiaris, & politicæ, ſcientiarum peritus, vti Cæſar, & Annibal. Vigilans ſit, pius, ſobrius, ſtrenuus, optimus homo, non modo Dux. Sique illi deſunt aliquæ conditiones, fingi poſſunt, vt in Æneа Virgilius, qui & Vlyſſe, & Agamemnone melior deſcribitur. Religione & virtute ſe tuebitur. Rex verò contrarius potentia & pecunia. Dabit ſenatum plurimorum ducum, quorum conſilio, vbi tempus eſt conſulendi, omnia tractet. Vt Agamemnon Phenicis Vlyſſis, Aiacum, & Neſtoris, & aliorum ducum conſilio vtebatur. Ex ducibus alius erit ſenex plurimis negotiis & bellis expertus, vt Neſtor, & Raymundus, & Anchiſes. Alius eloquens, & facundus, & aſtutus, & induſtris, vt Vlyſſes, & Ilioneus, & Sobrinus. Etenim ille mens Regis eſt, iſte lingua. Alius erit ſtrenuus ſuper omnes iracundus, iuuenis, acer, nil non arrogans armis, qualis Achilles, & Orlandus, & Rodomontes, & Ricardus. hic enim eſt iraſcibilis vis corporis militaris. Dabũtur & alij duces ſtrenui, quidam quaſi furioſi, tales enim facit bilis, vti Aiaces, & Mandricardus, & Brandimartes: alij ſtrenui, & moderati, vti Diomedes, Rinaldus, Balduinus. Prout ſpiritus corporis ad ſenſum, & rationem magis minuſque ſe ſe habent. Addentur duces ani-

nio viles, qui timorem repreſentent corporis: neque enim ſine timore homo poteſt ſe tueri. Adde alios auaros ſpoliarum auidos, omnia facientes vbi lucrum, & præda vocat. Sic cõcupiſcentiam corporis repreſentabis. Addes ſacerdotes, quorũ nutu princeps arma mouet ſumptis de cælo auſpiciis: qui religionis partes tenent, & contẽplatiuæ mẽtis. Horum namque credulitate armati milites, omnia ſperant & audent. Sic Calchantes in exercitu græco, Petrus heremita in chriſtiano ſub Gotfredo, Turpinus cum Carolo magno, & alij introducuntur. Deſcribes medicos, & omnes artis proceres. Item nuncios, vt Taltibium; ſeditioſos maledicos, vti Therſitem, & Tibicines exhilarantes laſſos: & Architectos, quamuis ſit Cæſaris munus; & Mathematicum, & Aſtrologum, & poëtam. Quotque ſunt affectiones humanæ, totidem deſcribes viros famoſos, vt alius ſpem, alius mæſtitiam, alius iucunditatem, alius cupiditatem repreſentent. Item & quot ſunt actus, vt alius eloquentiam, alius maledicentiam, alius curſum velocem, alius tarditatem, alius miſerationem, &c. Item & quot ſcientiæ, alius ſit phyſicus, alius Theologus, Mathematicus, &c. ſic enim ex varietate optimam & iucundam Remp. depinges. Et abundabis epiſodiis ad omne propoſitum. nam & virtutem repreſentabis. Iuſtitiam in Rifeo, magnanimitatem in Hectore: amicitiam in Eurialo & Niro. Et ſic de ceteris. Non dum tam clarum vidimus poema. Quoniam non naturam, ſed caſum poetæ imitantur, & ſuos anteceſſores.

Ex parte aduerſa idem facies, ſed potius paſſionibus quam rationi, & religioni obedientes. Repreſentabunt partes corporis, vt caput princeps. Oculus explorator, aures iudex, linguam orator, pedes & manus milites, &c. vti in politica diximus. At Paris non obediat conſilio Priami, neque Anthenoris: & preualeat: & ſit ruina. Nec ſacerdoti obediat Priamus, & perdatur. Vbi enim religio primò non principatur, & mox Ratio, & mox affectiones illi ſubiectæ, neceſſe eſt perditum iri. Dabis duci fidum ſapientem cuius conſilio regatur, vti Anchi-

ſem, non vti Seianum, aut Albarum de luna. Hos in malum finem trahes, vti Aman Suſiſis. Ganus Manguntinus, quia ſæpè decipit Carolum. Hæc repreſentabis, vt doceas Reges, & duces, & milites, ex quibus hominibus & actibus quæ fortuna eos manet. Dabis duci, & comitem fidum vt Achatem Æneæ, Ioſephum Pharaoni, Minoi Rhadamantum, Moyſi Aron: neque enim poteſt aliter fiducialiter quidquid vult agere. Horum autem mores, & veſtes, & geſtus imitari optimè norit, & elocutionem, ipſe poëta. Ciuitates quoque expugnandas Mathematicè deſcribes, & rationem pugnandi intus & extrà, & campum, & mare, & genealogiam ducum, & regionum; & in his nil fingere poteſt. Cum deſcribet equos, & curſus, & notas Equorum bonorum, non erret, ſed à peritis hæc diſcat prius. Similiter cum pedites, & equites per notas roboris, ſicuti ſolebat Cæſar. Et ferrum & inuentiones rerum. Etenim & ad minima deſcendet poëta, & veriſimile faciat poëma, nec in hoc grauitatem amittet. Hector puellum Aſtianactem dum egreditur in prelium in gremio matris oſculatur, cuius amore alacrior fiat ad pugnam. Nec poëtis quid deperdit. Nec tamen vbique affectandi ſunt hi actus. Deſcribere mulieres fortes in exercitu pulcrum eſt, & admirabile, qualis Pantaſilea, & Camilla, & Bradamantes, & Marfiſa, Clorinda apud Taſſum. Animant enim cæteros amore, & æmulatione, ne mulieribus imbecilliores appareant, ſicut & Plato docet. Amor autem fortiſſimum facit præliatorem coram amata. Amores puerorum non rectè introducuntur, niſi fortè in parte barbarorum. Potius autem in noſtris fiat amicorum æmulatio, & ſocialis amor, qualis in Clorindano, & Medoro. Reprehendendus eſt quidem Homerus, quoniam non quales eſſe debent, ſed quales ſolent introducit. Hæc imitatio nil prodeſt auditoribus. Agamemnona vitioſum facit, contemptibilem, luxurioſum in multis. Achillem qui princeps eſt virtutis, ne dum crudelem qui ſæuiat in corpore iam mortuo deſcribit, ſed auarum, qui non niſi pro pecunia reddat illud

patri. Magnanimitas non ſtat cum auaritia. Neque tale exemplum nobilitatis erat ponendum. Hectorem fortiſſimum terà facie Achillis fugientem circumdare mænia Troiæ introducit: & à dijs decipi ſub ſpecie Deiphebi auxiliaturi: hæc ridiculosè ponuntur. Longè melius omnia imitatur Arioſtus. Virgilium accuſant, quod roganti Turno vitam negauerit. Sed Baltheus pallantis, & Euandro obligatio, ipſum excuſat.

De Ludorum, actionumque particularium interpoſitione.

SEpè occurret in morte magnorum ducum exequias celebrari, & ludos. Hæc fient eleganter, & myſticis modis, & mirificis: alioquin tace. Quæ notiſſima ſunt ne tractes, niſi excellentius quid affers. Hic artium experimenta oſtendes.

De epithàphiis, & inſcriptionibus.

IN ſepulcris epitaphia inſcribere, & in tropheorũ erectione poſt victorias, ſagacis eſt poëtæ. Quoniam enim lapis loquitur, & mortuus, pauca ſint verba, clara, (obſcurè enim & figuratè neſcit lapis,) ſed ſenſum grandem continentia. Arioſtus in hoc excedit omnes poëtas: vti in tropheo armorum Orlandi per Zerbinum poſito. Et in antro Medori, Et Angelicæ.

De inſignibus gentilitiis ex bello originem nactis. Et de ipſorum repreſentatione.

ARma quoque figurari ſolent, & geſta ducum oſtentare. Vnde inſignia gentilitia ortum habent. Parma alba ad bellum ibant: reuertebantur autem depicta clarioribus factis, teſte Virgilio. Hiſpani tot maurorum capita, quot occidiſſent, pingebant in Granatenſi bello; ſed hoc nimis vulgare. Orlandus arma victi quatripartita geſtat Almontis. Viſcontes Mediolanen-

ſis viparam puerum edentem ab Arabe hoſte tulit. Aliquid iſta dicunt. Quoniam à victis ornantur victores. Attamen ars iſta ſignificandi hodierno tempore ventilatur magis. Ponitur corpus vnum aut duo, non humana, rem geſtam repreſentantia, aut gerendam, vel animi affectum. Additur Anima, quæ vno vel medio carmine, vel tribus, aut quatuor verbis indicat ſenſum corporum. Probant carmen ab aliquo poëta inſigni deſumptum. Vt bos inter iugum, & altare poſitum cum verſiculi parte. *in vtrumque paratus*, indicat hominem labori, & ſacrificio obedientem. Sed cum res vna pluribus corporibus explicari habet, illa plura ad vnum rediguntur, vt ſi eclipſem repreſentas ponendo ſolem, tellurem, & lunam in diametro. Oportet rerum proprietates callere, qui ſapere iſta cupit. Nec ponetur Anima, vbi corpus aliud vix poteſt ſignificare. Arioſtus mirificè Bradamantis mortiferam deſperationem introducit, depictam in clamide militari. Sic.

Era la Sopra veſta del colore,
In cui riman la foglia che s' imbianca
Quando dal ramo è tolta, o che l' humore,
Che facea viuo l' arbore, li manca.
Ricamata à tronconi era di fuore
Di cipreſſo: che mai non ſi rinfranca
Quando hà ſentito la dura bipenne.
L' habito al ſuo dolor molto conuenne.

Animaduerſiones in heroïco poemate quædam.

CAueat poëta maximè, ne aliqua ponat haud veriſimilia, neque, ſecundum naturam, neque ſecundum credulitatem religioſam. Veluti Homerus introducit Heroes in feruore belli, dum congrediuntur, prius iactare nobilitatem ſuam, quam armis decernere; quod ſi

duobus faceret verbis, rectè eſſet, ſed Diomedes propriam genealogiam narrat Æneæ, & Æneas ſuam, ſeque iactant longa narratione: Sic & alij duces. Quæ narratio potius poetæ tunc, vel alibi ipſis ducibus, haud in pugna, conueniret. Similiter Taſſus in ſua reformata Ieruſalem Argantem, & Alethem legentes in auleis geſta chriſtianorum in ſex annis præcedentibus, introducit, dum intrant ad colloquium Gotfredi, miſſi à Sulthano Ægyptiorum. Quod nullo pacto conuenit. Melius dixiſſet, ſi poſtquam legatione functi exeuntes iſta ſcrutarentur. Nec Virgilius Æneam patitur totam Dedali picturam legere, vbi conuenientius erat; quanto minus paſſus fuiſſet Argātem his ſpectaculis longis aliud accinctum detineri?

Nec videtur decorum, quod Homerus ſolet eadem verba ponere in oratore, quæ Rex legans ipſum, dicit jisdem verbis prorſus; ſed ſententiam tantum. Iſta Religioſitas ignorantiam oratori, & faſtidium lectori conciliat, vbi non ſunt oracula Dei.

De Numinum, Bonorum & malorum introductione in heroicis.

CVm aliquid magni interuenit preſertim in modo hiſtoriæ, introduci poteſt numen, vt Deus aut Angelus, non tamen vbique, neque leui de cauſa. Et cum decoro, conditionibus numinis. Superflua ſemper vitanda ſunt, vt natura iubet. Immo numen vbi natura ſufficit ſed ignoratur, ad naturam nos ducat, vt Dei virtus multipliciter addiſcatur. Nam & Moyſes: ligno dulces reddit aquas: quod poterat ſine ligno: & Iſaias ficorum cataplaſmate Ezechiam ſanat, Raphael felle piſcis Tobiam: Hoc imitatus Virgilius, dictamo per Venerem ſanat Æneam. Sciendum eſt ex S. Auguſtino quod creatura corporalis à ſpirituali adminiſtratur: ideoque & bello & paci pręſunt Angeli, & rerum generationibus, & regnis, & prouincijs, & Magiſtratibus. Adſunt & demones ſemper iniuſtam cauſam defendentibus, niſi a-

liud exequi à Deo cogantur. Nec eſt malum quod ipſorum miniſterio non fiat Nam vt Chryſoſt. in Mat. & Auguſt. in pſal. 77. docent, æquum eſt, vt Deus diſpenſet bona per Angelos bonos, mala per malos. Rectè quidem Homerus & Virgilius Deorum ſtudia contraria in adiuuandis Græcis & Troianis, & Rutulis, introducunt: quoniam notum eſt iſta fieri. Sed ipſi inter Angelos, & Demones perperam non diſtingunt. Vnde Plato diſputat, num Sanctum ſit quod placet Deo, an natura. Videturque illud non poſſe aſtrui, cum dij contraria velint, nec cuius voluntate ſanctitas conſtet, notum ſit. Nos autem, quibus reuelatum eſt; Deum vnum ſanctum ſanctorum fatemur, Angelos & diabolos executores prouidentiæ. Hoſque illis aduerſari: non autem inter ſe Angelos, niſi vbi voluntas Dei vtrumque latet in aliquo indiuiduo negotio, vt apud Danielem legimus de Angelo Perſarum Angelo Iudæorum reluctãti. Quapropter ſciat poeta iſta introducere, nec diabolos Deos vocare, & hominum nominibus, vt Gentiles factitarunt. Nec Deos vel Angelos ab hominibus vulneratos canat, vt Venerẽ à Diomede Homerus. Hoc enim impoſſibile, & profanum, inducẽs religionis contemptum. Poteſt tamen Demones à viro ſancto vulneratos in aſſumpto corpore, & relegatos facere, non propria ſed Dei virtute, & à necromantis inuocatos: & terrifica in his canere, ſicuti Seneca in Tragedijs, & Lucanus de Erictone. Hæc autem non fabuloſè, ſed ſecundum Theologiam deſcribat: vt homines admirentur, terreantur, diſcant. Virgilius haud laudatur, quod naues Æneæ in nimphas conuerterit, cum minimè opus eſſet miraculo: potuerintque exuri, aut ſubmergi.

De Partibus poematis heroici.

PArtes poematis ſunt Inuocatio, Propoſitio, Narratio, & Epiſodia.

DE INVOCATIONE.

INuocatio eſt numinis auxilium petere ad poema deſcribendum: & memoriam reuocandam, vt poſſis dignè dicere. Puto autem in principio faciendam eſſe, vti Homerus, & Muſeus, & Ennius, & Lucretius inuocant. Virgilius autem & ſequaces poſt propoſitionem id faciunt. Sed parum refert. Secundum tamen rei veritatem melius illi faciunt: quoniam Numinum afflatu poetę loqui profitentur, vt Plato, & Ouidius docent idcirco à Numinis imploratione incipere debent. Sicut ille dixit.

Chiben' comincia, hà la metà del' opra;
Nè ſi comincia ben, ſe non da Dio.

Inuocabis non quodlibet, ſed quod pręſidet negotio, quod tractas. Vt Calliopem Muſam in heroïcis, Polyhymniam in lyricis inuocat Horatius. Palem Deam frugum in Georgicis Virgilius. At Chriſtianus poëta non inuocet numina falſa Gentilium. In quo bis errat Fracaſtorius caniturus de morbo venereo inuocans muſam caſtam, & inſuper Gentilem ditatem ipſe Chriſti anus. Potius Sanctum Rocchum inuocare debuiſſet, qui contagionibus pręſidet. Etenim, vt dicit D. Thomas, ſanctis datæ ſunt à Deo prerogatiuæ ſpeciales, vt S. Antonio ſuper ignem, Apoſloniæ ſuper dentes, &c. Dantes inuocat Muſas & Ingenium; ſed pro muſis ſcientias intelligit, ſicuti pro Ioue Ieoua Deum verum. Vbi ait,

O' ſommo Gione,
Che foſti in terra pro noi crociſiſſo.

Allegoricè quoque Apollinem aliquando inuocat, ſed licentioſè. Intelligit enim vim & afflatum poetarum vt Seneca exponit & Varro. Poteſt inuocare vbicunque

res

res magni momenti canenda offertur, vt Virgilius in ſexto. *Dii quibus imperium eſt animarum, &c.* vbi de inferis parat exordium. Sic ſolet & Dantes.

Inuocatio erit cum proprijs titulis Numini. Vnde Taſſus taxatur; quod dum vel ſapientiam, vt aliqui ajunt, vel beatam Virginem, vt potius videtur, inuocat, ponit ipſam in cælo infra beatos choros: cum vtraque ſit ſuprà.

Debet eſſe breuis oratiuncula, ſicuti ſolet Eccleſia in ferialibus: quoniam in protectione Dei poſitus confidens loqui aggreditur ſermonem. Nemo enim crederet quod tũc plueret carmina impremeditata. Deus quoque ſubitò audit. *Cum oraueritis, nolite multum loqui*, dicit dominus. Præterea non perſuadeat per exemplum Numini, vt adſpiret. Poteſt tamen comparare, ſicut exaudiſti Patrum, ità me: exempla enim rudibus proponuntur ſic Taſſus errat dum exemplo pueri ludificati à Medico, ſuadet Muſæ vt parcat ſibi, ſi veritati addat ficta ornamenta, ideſt mendacia fabuloſa. In quo iterum peccat detegens artem. Et contra illud Chryſoſtomi. *Vidiſti euntem ad furtum ſignare ſe cruce vt benè proſperetur in furto?* quod ſi non errat, cur veniam petit, & artem detegit, & nobis illudere ſe paratum oſtendit, quo minus audiamus? Hos errores iam correxit ex parte. Nos autem exempli gratia poſuimus. Lucretius, à quo furatur Taſſus hanc ludificationem, non in principio, vbi detegatur Ars: nec ad ſuadendum Numini; nec in canenda hiſtoria facili, vt Taſſus: ſed in medio poëmatis, & ad Memmium, & in canenda ardua Philoſophia populis: illum accerſire auſus eſt rationabiliter.

De Propoſitione, exordioque, & dedicatione, & laude poſterorum.

PRopoſitio eſt ſumma dicendorum ante oculos poſita vt ſciat lector de qua re, & quam idealem hiſtoriam, & quouſque ſit proſecuturus poëta. Vt *Arma virumque*

cano, *&c.* vſque ad *Altæ mœnia Romæ*. Et in hac vnitas poëmatis dignoſcitur. Licet à titulo prius. Eſt enim titulus abbreuiatio propoſitionis. Propoſitio eſt titulus expanſus. Sibique correſpondent de iure. Vbi autem non correſpondent poëma non eſt vnum. Vt *Orlandus furioſus*, eſt titulus Arioſti. Attamẽ non de Orlando, ſed de rebus geſtis quando Mauri in Galliam tranſiuerunt, & deinde de Orlando, & mox de Rogerio proponit ſe dicturum. Et contexit varias narrationes, quas intermittere crebrò cogitur cum lectoris contriſtatione, licet ad iucunditatem inuitetur inuitus. Idem facit Ouidius: attamen non reuertitur ad narrationem precedentem in Metamorphoſibus, ſed terminata vna in alteram tranſit. Nec poëma eſt vnum, licet titulus vnus, niſi ab vnitate conditionis, & rationis formalis, ſub qua de cunctis tantiſque tractat rebus, quatenus transformatis, aut transformabilibus.

Solent poetæ addere Dedicationem propoſitioni, colloquentes, & quaſi narrantes cui volunt ſuum conſecratum eſſe poëma, vt Virgilius ad Mæcenatem in Georgicis. Quod tamen pauciſſimis verbis fieri debet, & abſque laudibus in principio, ne videatur poeta adulator. Sed laudes ab hiſtoria deinde eliciet. Sicuti in VI. Æneadum laudes Auguſti recenſentur & poſt medium primi. Sic Lucretius Memmium celebrat longè à principio. Pulcrum eſt autem introducere à progenitoribus originem, & oracula quædam de his, quos in preſenti laudas. Sic enim quaſi aliundè trahis, & mirabiliorem facis poëſim; vt Virgilius Anchiſem futuros nepotes recenſentem introducit, vt Cæſares eius ore collaudet: & Arioſtus in foſſa Merlini Bradamentem de ſuis Eſtenſibus informat Oraculo. Taſſus infæliciter hoc agit per ſomnium dum pluit in Goffredo, tam breue & indecens pro tempore & loco (neque enim eſt Principis tali hora dormire) & tamen prolixas multaſque videt hiſtorias futurorum Heroum. Quod veriſimile non eſt. Nec videntur laudandi niſi principes boni, & perilluſtriſſimi, qui maxima contulerunt beneficia generi humano. Obſcuriores autem

poëmate digni non ſunt: multo minus improbi, tyrannique, ocioſique: & ij, quos Taſſus in ſecunda editione extra propoſitum memorat.

De Narratione, eiuſque principio, medio, & fine, vbi de exercitus ornatu, inſtructione, preliis, mortibus, &c.

NArratio autem totum poema ſubſequenter complectitur. Et diuiditur in principium, medium, & finem, Principium non erit iuxtà hiſtoriæ ſeriem, ſed exempli Exordiemur ergo, ab Actionis maximè propinquis partibus. Quæ autem preceſſerunt narrabuntur tanquam epiſodia non ab ipſo poëta, ſed ab aliqua perſona graui. Sic Virgilius hiſtoriam Æneæ non à bello Troiano, neque ex diſceſſu ex Troia orditur, ſed à naufragio propè ſiciliam, quando iam Italiæ appropinquabat. Priora verò narrat Ænæas Didoni. Odyſſea quoque non à Trojæ excidio, ſed ab Vlyſſis errore incipit. Illud verò narrat Cæcus canens in Pheacum conuiuio. Nec Ilias ab ouo Helenæ principio, ſed ab his, quæ apud Ilium fieri contigerunt. In hoc mira poetę ſagacitas requiritur, vt veriſimiliter & grauiter iſta tractentur.

In medio apparatus ad bellum extremum, & rixę, & diſcordiæ ducum, & conſilia & confederationes cum exteris, auxiliariorum, & Mercenariorum acceſſus declarabuntur; inſignientur duces, exercitus, nationes, & in his Epiſodia alia interſerentur vera vel fabuloſa. Item amores & iræ, & alij affectus humani, quibus negocium extremum ſolet preueniri, impediri, accelerari. Vt addiſcat lector fortunæ ludos ex hominum affectibus varios præire quamcumque negotiationem eminentiſſimam. Sic qui Columbi deſcribet poema, quæ contigerunt à ſocijs in via, & à mari, & à cælo, & à monſtris, & ab incolis nouæ terræ, conſiderabit: & quidquid remorari; aut feſtinare occupationem noui orbis potuerit. Sic ſæpè neces, duella. Amores, & origines nationum, & familiarum concinentur, & monſtrorum portenta. Et

philoſophica principia, & Aſtronomica, & recondita multa. Item inferorum & paradiſi viſitatio per ducem expeditionis. Neque enim niſi contemplatiuus & prudens res arduas aggreditur. Quæ autem contemplamur, canet poeta tanquam exterioribus ſenſibus actitata. Ponet cælum in terram, & terra, in cælo. Et ex his deducet expeditionis fortunam, & prçcognitionem, ſicut ex Erictione Lucanus, & Saul ex pythone, Ænæas ab inferis, Goffredus à cæleſti viſione. Sed Taſſus in his infælix eſt: Arioſtus autem fælix: ſed non ritè applicat, adſcribitque. Omnia epiſodia circà medium contexuntur ferè.

In fine vltimus belli tractatur euentus; & victoriæ forma: aut in mari, aut in aperto campo, aut in ciuitatis regiæ expugnatione. In hoc tota poetæ eloquentia verſatur. Nam leuia prælia aliquando tractat, vel narrat aliena; hic proprium & maximum, quod imperij & ſæculi noui exordium continet. Idcircò quæ ad expugnationem & defenſionem pertinent, noſcat, dicatque. Nec ſicuti fuerunt, ſed ſicuti eſſe debuerunt. Raro enim fit vt ex arte ſingula gerantur, preterquam in campo chartaginenſi inter Annibalem & Scipionem, vbi ſumma ſummorum ducum ſapientia in exercitu inſtruendo, ordinando, & pugnando, & ſubueniendo, teſte Liuio, & Ænnio, affuit. Sciat igitur vbi pedites, vbi equites, vbi bombardæ, vbi fundibularij, vbi auxiliares, vbi mercenarij, ponendi ſunt. Hi ne diſſiliant, aut inſidientur; illi vbi benè pugnent, & quibus artibus dux hortetur. Nec dapum memoria eos animet, vt Agamẽnon viliſſimè; & quibus prelietur artibus: quouè in loco illi ſemper aſſiſtendum, & variandum eſt, exercitus formã mutando in cuneos, in orbes, in longum, in quatrum. vbi preſidia, & inſidiæ locari debent, & robur & debilitas exercitus: cornua & medium, lunationes, & aliæ configurationes. Item quibus machinis preualere vtrinque poſſint, & applicationes illarum, & effectus canet. Maximè autem poetæ videtur dicere mortes vtrinque contingentes, &

quos ille heros, quos iſte perimit, & quibus vulneribus. Nec omnia vulnera dicet, ſed mirifica. Vt quod in riſus ſedem pupugit, & ridentem mori coegit: quod dum manus capiti admouet, ſagitta manum capiti affigit. Alios validos cadere, alios cadentes ſurgere finget. Alios mordere terram quia vindicari ſecus nequeant; alios inſultare; alios pro amico tuendo feriri, aut occumbere. Nec ſit mortis imago, quam non depinget. Fortiſſimos à fortiſſimis occidi faciat, interdum & à flacciſſimis, vt fortunæ vis admirabilis predicetur, ſic Achilles ab imbecilli Paride moritur, Orlandus ſitiens lancea à Vaſcone percutitur non à Carpio, vt ridiculè fingitur, qui centum poſt annis ab illo fuit. Ille tamen qui Imperium contrarium tuetur, non niſi à principe optimo interimatur, vt virtus contra vitium non fortuna, perpotentiſſima predicetur. Sic Æneas Turnum obtruncat, Orlandus Gradaſſum, & Agramantem, Vlyſſes procos, Achilles Hectorem. Sæpè occidantur à nolentibus, & in agnitione dolor mirus ſubſequatur: vt diſcant homines quod ſummè appetunt, ſi noſſent, ſummè auerſandum. In morte itaque potentiſſimi aduerſariorum, & in vrbis excidio tragedia finiatur: quoniam in illo victoriæ apex conſiſtit. Cætera quæ ſequuntur hiſtoricis conueniunt, non idæanti poetæ. De hoc autem dictum eſt prius. In duellis agitandis ſapiens ſit poeta, vt de electionibus armorum, & campi, & de obſeruationibus benè canat; periurioſque pœnis adiudicet, parteſque probitatis defendat. Item gladiatoriam ſciat vtrinque ciere Eſt enim quaſi pictor, qui omnibus indiget artibus, ne ſutor decrepitis malè pictis, gladiator de gladiatura malè deſcripta, eques de equorum inſtructione, indoctè introducta, & alius de alia re, ipſum corrigat, vituperetque.

De Epiſodiis Epopeiæ.

EPiſodia ſunt digreſſiones ad narrationem pertinentes: quæ ſi illi non concatenantur, licet pulcra ſint,

haud tamen pulcra apparebunt. Sicuti nec membrum in boue quod non ſit bouinum, ſed humanum. Erunt mirifica & quaſi veſtes, & Ornatus hiſtoriæ, aut fabuloſa, aut vera, quadrabuntque illi. Nec quaſi tela ex lana, & lino, quam Arioſtus texit, & Moyſes interdicit. aut enim ad genealogias, aut ad conſilia, aut ad fati vim, ad auxiliorum acceſſionem, aut ad impedimenta, vel facilitatem principalis actionis, pertinebunt. Nec apponentur ſed interponentur. Nec amores, qui ſemper Epiſodia ſunt, canentur impudicè. Sed actus illi cælentur, vt Virg. facit, *Speluncam Dido, &c.* ſed Arioſtus potius comicus in his dicendis videtur. Licuit tamen Danti ad obſcenitatem damnati Mahometis dicere.

Feſſo dal mento inſin doue ſi trulla, &c.

Et de altero impio.

Et egli havea del cul fatto trombetta.

Non eſt enim malum, quod malis referri nequeat in deteſtationem. Licet Virg. reprehendat ipſum iſta ridentem vel mirantem. Hæc pro epico poemate exemplari fortitudinis dicta ſint. De altero quod ſit pro idea Tolerantiæ, eadem dicimus, exceptis bellicis negotiis. Hic robur contra Monſtra contra Tyrannos, contra fortunam vincens canetur, ſicut in Odyſ. Exempla habes in martyribus & in dictis factiſque eorum, & Marci Poli, & Chriſtophori Columbi, & in Dantis poemate.

De Poemate elegiaco, & Tragico.

ART. X.

TRagedia duplex. Altera vocatur elegia, qua poeta, vel alius introducitur deflens amici, vel ſummi Principis, vel conſanguinei viri boni, mortem, aut quemcunque caſum: quales ſunt apud Ouidium de triſtibus. In hac requiritur metrum hexametrum, & penta-

metrum, in quo præcedentis finitur ſententia variatis lamentationum figuris, ex cauſa, ex effectu, & circumſtantiis, & ex ſimilibus exaggerando caſum. Non reperitur elegia in Mundo elegantior, grauior, & lamentabilior Trhenis Ieremiæ Prophetæ: in quibus excidium Ieroſolymitanum quatruplici plangit alphabeto, omnibus elocutionis vitalitatibus, affigurationibus, & tropis: de quibus in Rhet. diximus. Prçſertim exclamationes eapoſtrophæ, & proſopopeia. Mirificum carmen Dauid elegiacum cecinit in morte Saul, & Ionathæ. Omnis miſeria cuiuſcumque perſonæ hoc carmine eſt deplorabilis. Vbi autem cauſa plorandi non adeſt, vt putà ſi iuſte quis perijt, ex alijs locis venabimur, vt ex noſtrorum deſolatione, aliorum exemplo, & fragilitate, ac ludibrio humanæ fortunæ. Elogia extenſa eſt licenter ad querimonias Amantium, & ad ſermones & Epiſtolas etiam lætas apud Horat. Ouid. Tibul. Propert.

De Tragediæ materia, & exempli electione.

ALtera quæ verè Tragedia vocatur haudquaquam rectè definitur Ariſt. Quod *ſit actionis illuſtris imitatio, magnitudinem habentis, ſermone ſuaui, ſeparatim ſingulis generibus in partibus agentibus, non per enarrationem, per miſericordiam verò atque terrores huiuſmodi purgationem terminans, &c.* Etenim & paſſiones imitatur in Tragedia, quæ propter ſe magis quam actiones ſunt, licet ab actionibus. Neque enim quid egerit Nero, ſed quid paſſa ſit Octauia, vt ſit nobis exemplum, apud Senecam conquirimus. At poteſt actio à meliori dici, vel ab ipſo poeta illam tractante.

Præterea neque imitatio eſt finis, neque propter ſe requiritur, vt dicebamus. Extrinſeco ergo modo definit Ariſt. Neque arbitror omnem actionem illuſtrem per miſericordiam reprehenſibilem, eſſe Tragediæ materiam: ſed quandam, vnde capiamus exemplum. Igitur *Tragedia ſit* nobis *exemplum fortunæ diræ virorum illuſtrium* (vel

dominatu & genere, vt Saul, vel virtute vt Socrates & Seneca) *à poeta perſonis agentibus patientibuſque, moratè & metricè deſcriptum, quo docentur homines præſentis vitæ bonis innitendum non eſſe.* Quapropter & miſericordiam & terrorem excitat. Vt inde miſereri, hinc cauere diſcas propptereaque in Illuſtribus ponitur exemplum, vt arguas, ſi de quo minus periculum erat, fuit, ergo quid de quo magis? Proptereaque hiſtorias Tragicas oportet eſſe veras non fictas, vt magis moueant. Fingentur tamen aliquæ perſonæ vt conuenienter agatur. Item nec fiet Tragedia eorum, qui pati debebant de iure tanquam ſceleſti. Nam nullam mouent miſericordiam, nec exemplum ſingulare ſunt. Hoc potius epopeiæ conuenit. Nec Turcarum Tragedia inter Chriſtianos agatur. Nihil enim nos mouet: quod primogenitus Regis occidit fratres, ad pietatem, ſed ad irriſiones legis Mahometicæ. In hoc Speron taxatur, quod Canacis & Macharei, iuſtè peremptorum, Tragediam ſcripſerit. Putat Ariſt. neque prauos ex infælicibus fęlices factos in Tragedia poni debere, quoniam potius iram, quam miſericordiam & terrorem excitat. Hoc puto verum in ſubiecto principali, cuius fortuna tractatur, non tamen in alijs. Licet enim in Tragedia Reginæ Scotorum, fælicitatem Reginæ Anglorum, quæ ipſam interfecit, conſiderare. Sed Chorus canet ſceleſtorum miſeriam, vel hîc, vt Neronis, vel poſt mortem. Putat etiam Ariſt. neque ſanctos viros in infælicitatem redactos in Tragedia ponendos, quià terrifici, ac miſerandi nil habet: ſed ſceleſti. Quapropter ad ſolos per potentes mediocres moribus Tragedia reducetur. Ego verò hos maximè in ſcena afferam, etiam ſanctiſſimos: vt diſcant homines neque fortunæ, ne virtuti in hoc ſæculo ſpem relinqui. Etiam Tragedi Ieſu Chriſti quam & S. Greg. Naz. ſcripſit, ab omnibus repreſentatur: & Petri & Pauli, & Dominicæ & Iuſtinæ. Nec verum eſt quod nil miſerandi, nec terrifici habent. Immò magis terretur, ac miſeretur, cum bonos pati conſiderat. Sceluſque malignantium deteſtatur. Sic Herodes in morte

Ioannis

Ioannis, & phariſei & Pilatus in nece Ieſu Dei, Tragedia Nazianzeni Fidem, Spem, Charitatem, auget & terrorem, ex ſceleris deteſtatione. Ariſt. verò etiam à perſona Damnificante miſericordiam captat, ideircò Tragedias probat, in qua amicus amicum, aut filius patrem, aut matrem, aut fratres, aut è contra, occidit per errorem, vti Oedipus, vel ira vti Medea natos, vel neceſſitate, vt Abraham Filium Iuſſu Dei. Vel enim ignorant & occidunt, vel ira occidunt & neceſſitate; vel dum parant occidere, agnoſcunt quod ignorabant, abſtinentque à ſcelere; Sed iſte caſus non eſt tragicus ſed comicus, vbi mors non ſequitur. Nos autem licet vtrinque commiſerationem approbemus, haud tamen Tragedia non erit, ſi ex altera parte tantum terror, cõmiſeratio quē excitetur. Neque quia Herodes non vult occidere Ioannem, neque Pilatus Ieſum, commiſeratio eſt tanta: ſed ex eo quod iniuſtè quis & propter virtutem patitur præter rationem, aut præter opinionem, quando fortunatus erat ditione multa.

Laudatur actio conſtans peripetia, quando ſcilicet contra quod ſperamus, res in turbulentos euentus rapiuntur: itemque ſolutione, vel agnitione; cum quid agnoſcitur, vnde commiſeratio augetur, ſicuti in Oedipo. Sed hæc communia ſunt Comediæ. Semper tamen ex magna fortuna, vel honore, lapſus deſcribi debet, & variatio fortunæ. In hoc enim tota res exempli continetur.

De Forma Tragediæ.

Actio tragica vna eſt magis quam heroica, vnoque die abſolui vt poſſit. Idcircò caret Epiſodijs longis. Item metro vtitur iambo, qui conuenit conferentibus ſermonem perſonis: aliiſque intermiſtis pro perſonarum qualitate, vt Seneca ſolet facere. Nec poeta vnquam quid narrat: excepto prologo, quem tamen latini non apponunt. Neque perſonas introducit: ſed de ſe ſingulæ ad ſuum munus, & actum, quaſi introductæ, & ope-

rantes texuntur. Pretereà neque bello decernitur in Tragedia, ſicuti in Epopea, quoniam hîc euentus ex virtute & actionibus conſilio geſtis, manat & expectatur: in Tragedia verò ex fortuna, quæ eſt ſecreta Dei prouidentia, affertur: poteſt tamen bellum à Nuncio aliquando narrari.

De Partibus integralibus Tragediæ.

TRagediæ partes ſex facit Ariſtoteles, *Fabulam, Mores, dictionem, ſententiam, apparatum, & melodiam.* Sed dictio & ſentētia cōmunis eſt omnibus poematis: ideo in fine de his dicemus. Apparatus pertinet ad poetam, vt mors repreſentetur & alij actus conuenientibus ſcenis. Hoc licet ſpectet ad miniſtrum, tamen poetæ eſt ordinare: qui nouit quid cui actui conueniat, vt crux, ſecuris, nigra ſcena, vel alba &c. ſed hæc ſunt extra poema. Melodia verò interponitur aliunde, cum canit chorus, aut tibicen ad relaxandos animos, vel commonendos. Eſtque extrà poema. Mores ſunt à poeta conſiderandi maxime, vt Senex, & Rex, & Femina, & Crudelis, & Mitis, & puer, & vnaquęque perſona iuxta ſui conditionem loquatur, tam ſententia quam metro, breuitate, grauitate, irate, timidè, vel &c. de his alibi.

De interlocutoribus & actoribus Tragediæ.

FAbula autem, quæ eſt ipſa narratio in actione conſiſtens, octo perſonis agetur, aut decem, interloquentibus, & choro. Poſſunt aliæ quā plures addi vſque ad 20. ſed repreſententes non loquentes. Quod ſi loquantur, dummodo exercitum non faciant nequaquam dedecet. In Tragedia Chriſti patientis, & principes Iudeos, & Pilatum, & Herodem, & Satellites, & Miniſtros alios introducitus Naziāzenus: nec tamen non placet. Immò varietas ſuauis. Licet Horatius quartum interlocutorem vix concedat. Quod in Dramatico cantico Salomonis ob-

ſeruatur. Sed Tragedia Chriſti plures habet fines, & vſus, quam communes aliæ: ideò aliter tractatur.

De Partibus actionis.

PArtiemur Tragediam in quinque actus, inter quos loquitur chorus. Actus autem in duas, tres, vel quatuor ſcenas: in quibus perſona vna, vel duæ, vel tres ad ſummum interloquuntur. In primo actu cumulum fælicitatis ſiuè à fato, ſiuè à virtute, in perſona ruitura iam, depingemus, vel actione, vel narratione prętcritorum. Nam, vti Salomon inquit, *exaltatur cor ante ruinam.* & quando videtur non poſſe cadere. Sic Iepte parta victoria ne dum regno, dum triumphat, & à filia triumphante excipitur, incidit in neceſſitatem mactandæ vnicæ filiæ, Notat hoc S. Bern. in Paſſione Chriſti, quod non niſi quando triumphans ſuper aſello incedens per Ieruſalem, & à populo Rex acclamatur, & voces tanquam Dei in templo audiuntur, & Paſcha celebrat, repente ad necem captus trahitur.

Inſecundo actu, quoniam nunquam mala aut bona fortuna aceidit, vt probat Cardanus, quin illius prędictio non pręcedat, introduces per ſomnium, aut per aſtra, aut per Prophetam, aut alio mirabili modo, mutationem fortunæ proximam pręuideri. Siouti Balthaſſar Rex Babylonis dum hilariter conuiuat cum principibus, & vxoribus, videt articulum ſcribentem in pariete ſui ruinam. Rectè Dantes Hugolino comiti cum filiis in turre Piſana fame necando, ſomnium fatidicum tragicè pręponit. In hoc fient interpetationes, turbationes; alij adulabuntur dicentes eſſe nihil; alij dirum canent omen.

In tertio inſperata fortunæ mutatio continebitur, cauſæ occultæ prius, pateſcunt, vel, quæ videbantur fauere, contrariæ apparebunt.

In quarto mala dira aderunt, conſilia mortis, iudicia, conſiliarij iuſti ab adulatoribus, vel iniquis, ſecernentur. Et quomodo alij ſequuntur ius, alij Principis volũtatem:

Digitized by Google

alij clamabunt, *crucifige*, alij deteſtabuntur immanitatem.

In quinto mors ſequetur innocentis, vel actione repræſentata, vel à Nuncio aliquo enarrata. Aliæ quoque mortes per narrationem intermiſcentur, ſed principalis palam fiet. Quod Horatius negat faciundum; quoniam ait, *Quodcunque mihi oſtendis ſic, incredulus odi.* In narratione quidem latent, quæ inueriſimilem faciunt euentum, vt cum Medea filios trucidans narratur; in actione patet ſimulatio. Neque enim tam dexterè fiet, quin falſa actio videatur. Et ex hoc minus mouemur.

At qui Chriſtum crucifigunt, non hominem viuum, ſed ſtatuam quandam: crucique retro apponunt pannum; ſub quo loquitur homo, videturque loqui crucifixus: aliquando homo viuus in cruce ligatur, & lo quitur; videntur non ineptè agere. Scimus Tragediam eſſe verè crucifixi imitationem: nec, niſi vbi ineptiſſimè fit imitatio, indignamur. Conſueuerunt ſanctorum neces palam oſtentari hoc tempore. Quod ad apparatus induſtriam magis attinet, quàm ad poeſim. Licet apparatus poeſis, realis, non verbalis etiam ſit.

Optima erit mors, ſi miracula addentur, vt cometes, obſcuratio ſolis, terremotus, prophetia morientis. Nam ſuperis communicant dum moriuntur, ait Gregorius, & pręuident homines. Sic Hector moriens Achilli mortem à Paride comminatur. Et filij Machabei, ſeptem Antiocho Cladem & Gehemnam, dum cruciantur, prædicunt. Vbi hæc non ſunt verè, vti in Machab. fingi poſſunt, vti in Hectore.

De Choro.

POſt quemcumque actum canit chorus flebili modo; nec niſi quæ in actibus tractantur. Eſt enim quaſi vox communis, quæ, vt ait S. Petrus ad Sỳmonem magum, ſpeciem tenet prophetiæ. Laudabit itaque chorus prouidentiam Dei: conſiderabit mutationem fortunæ in pri-

mo actu, nec in ea fidendum eſſe. In ſecundo prophetiam ventilabit, ardua, arcana docebit. In tertio de iudicio & iuſtitia diſceptabit, vel impijs canet. Mutationem rerum quatenus à Deo bonam dicet : *ſed væ illis, per quos ſcandalum venit.* In quarto moraliter tanget ea, quæ in quarto dicuntur. In quinto mortes planget, & caſus humanos, immanitatem deteſtabitur. Laudabit morientem pro iuſtitia: martyrium celebrabit : & in ipſo finietur Tragedia. Loquetur per graues ſententias, & aptè cohærentes, & doctè ſemper. Erit autem chorus vel mulierum honeſtarum, vt ſolent in ruinis conuenire ad lamentationes & in filia Iepte, & in Adone impudicæ ſolebant. Aut erit chorus ſacerdotum, & hi ſublimius canẽt. Aut ſenum & hi prudentius loquentur. Pulcrum erit ſi vnus loquatur ſuauibus modulis, cæterique reſpondeant, idemque interdum repetant. Sicuti in Epithalamio Catulliano, & in Egloca de morte Daphnidis Virg. laudabimus muſicam concinentem aptè. Nam vti dicebamus, alia bellicis, alia eccleſiaſticis, alia nuptialibus rebus conuenit.

Conſiderantur alij modi Tragediarum.

HÆc dicta ſunt idealiter. Alijs enim modis fieri ſolet Tragedia, & alijs exordijs, & medijs, & finibus. Omnes tamen in morte illuſtri terminantur. Et quæ non ſperamus poſſe aptè præſentari, narrabimus per Nuncium aut aliam perſonam. Neque enim totum conſilium deſcribi poteſt: ſed neque Herodis ſemper conuiuium. Narrabit autem illud aliquis de Aula: quid actum, quid dictum à perſonis interuenientibus, & quomodo. Sermones erunt magnifici pleniqúe ſententijs, at prò dicentium conditione.

Sunt quidem aliæ Tragediæ ſimplices, quæ narrationem continent geſtæ rei abſque inuolucro. Aliæ implexę nodis multis, & peripetia, & agnitionibus.

Epiſodia intererunt, quæ narrationi neceſſaria ſunt,

breuiaque, qualia in ſimplici epopea compilatæ hiſtoriæ, non in compoſita explicati exempli. Et non niſi ſine quibus vix actio rectè non poſſit pręſentari, diximus ne excedant ſcenæ diem.

Tragedia tamen Chriſti, quæ ſit vt vita eius, & mors animis chriſtianis figatur, tota ſeriatim agetur, & intra tres aliquando ſoles. Sciat partiri poeta prout decet. Sanctorum verò Heroum non niſi mirificentiores, & intra vnum ſolem fieri opto.

De Verſu & Cantu.

COnueniunt iambici verſus elocutioni. Omne tamen genus capit pro varietate perſonarum. Non laudo quod canendo recitari ſolet, pręſertim moribundis. Hoc introductum eſt vt populus audiat, afficiaturque. Sed reuera ſoli choro conuenit, qui quaſi ſeorſum conſiderat, & flebilem ſonum emittit, qualem in morte ſolent mulieres naturâ edere.

Vtrum Tragedia ſit nobilior, quàm Epopeia.

ARbitratur Ariſt. Tragediam nobiliorem epopeia, quoniam eſt magis vna actio & delectat etiam ex melodia, & apparatu. Item habet peripetiam & agnitionem. Sed nil probat Ariſt. vna enim & epopeia eſt. Nec quia Epiſodijs abundat, minus delectat, immò magis quoniam plura ac varia docet. Varietas autem amabilis. Prætereà deſcribit euentus ex virtute & vitio, Tragedia verò ex fortuna. Illa plures perſonas, & Remp. idealiter fingit: iſta non niſi partem Reip. & euentum vnum. Sicuti autem non eſt lapis nobilior, quia magis vnus quam planta, neque vermiculus, quia pauciora membra habet quam homo. Sic neque Tragedia propter hanc vnitatem Heroicis prępollet. Rectè Ariſt. diceret, ſi partes poematis non ſint quæ epopeia apponit. Secunda ratio nil

valet quoniam melodia & apparatus ſunt extra poema. Tertia nec valet, Nam & peripetia & agnitio poteſt ineſſe Heroicis, vt patet in Odyſſea. Preterea continet Epopea Tragediam, & aliquid plus vnde Dantes introducit Virgilium de ſua Æneada dicentem.

Come canta
L'alta Tragedia mia in alcun luoco, &c.

Sicuti autem elegia non eſt melior Tragedia, ſic neque Tragedia epopeiæ preponetur. Habet alia multa vnde precellat epopeia.

DE COMEDIA.

ART. XI.

Quid ſit Comedia, & de illius materia, & fine.

Comedia verò exemplum eſt fortunæ virorum mediocrum, populariorũque, ex inopinatis malis ad inopinata bona deuenientium, metricè, morateque imitantibus perſonis agentibus, patientibuſque, conſictum. Propterea que populari Reip. eſt familiare. Nec omnis actio eſt comica, niſi quæ aliquid mirificum continet, & inopinatum. Hinc diſcũt homines in tribulationibus & euentibus diris ſperare meliora. Et quibus artibus moribuſque quæ bona malaque ſoleant accidere. In illuſtribus perſonis non conſiderantur hi euentus, ſed mali tantum, quoniam bona illi potius adeſſe ſolent. Ergo inſolita quæ ſunt naturâ mirabilia de eis canemus. Humilioribus verò mala non deſunt. Bona ergo in eis ſunt rara, mirificaque. Nec quæ per virtutem comparantur, ſunt comediæ materia, ſed quæ fortuna. Illa potius epopeiæ conueniunt. Nam Odyſſea comica eſt, ſicut Ilias Tragica. Romani dum Popularis ſtatus volluit, comedia, cum principatus Cæſarũ, Tragedia vſi

ſunt. Seneca eas inuexit ſub Nerone, niſi quis Ennij Tragedias, quas non habemus opponat. Euripides & Sophocles excelluerunt apud Græcos Tragici, ſicut Plautus & Terentius apud Latinos Comici.

De Interlocutoribus.

COnſtabit perſonis octo aut decem; quorum mores exprimere oportebit tam exactè, vt iubilatio quædam ſpectatoribus exoriatur. Gaudemus enim imitatione, quoniam artem humanam, quæ imitatio naturæ eſt conſpicimus & bonum noſtrum intelligimus. Ex bono autem ſequitur lætitia, & voluptas, quæ ſenſus boni eſt. Deſcribemus ergo ſenes, patres familias, liberos, amantes, meretrices, Virgines, gladiatorem, cauponem, ſeruos, ancillas, & familiarem ſtatum.

Sicuti enim epopeia polyticam, ſic comedia Oeconomicam docet.

De moribus in comedia imitandis.

SEnes igitur fient malitioſi, quia plura experti ſunt, dubitatiui, & quaſi ſceptici, ſuſpicioſi; amantes, vt oſuri, vtile honeſto pręponentes, inconfidentes, paruæ ſpei, inuerecundi, loquaces, antiqua tempora laudantes, iuuenum reprehenſores, queruli, imbecilles, ideoque miſericordes, non ex humanitate; auari, temperati Iuuenes autem iracundi, hilares, affectionibus vehementes, ambitioſi, honeſtum vtili, & iucundum vtriſque pręponentes; putantes ſe ſcire omnia; confidentes, ſperantes, ſimplices, humani, miſericordes, dicaces, nil timentes. Media ętas ex medijs miſcetur moribus.

Nobiles ſecundum politicam ſunt iactabundi, maiorum ſuorum ſimilibus inſultantes, potentiam & primatum affectantes, pro gloria, & voluptatibus omnia facientes. Vera tamen nobilitas virtuoſis actionibus non maiorum titulis ſe ornabit; honeſtum vitæ pręponet; in-

iurias

iurias alienas vindicabit: in proprijs clemens erit. Non prouocabit contumelijs. Prouocatus vix rixabitur

Diuites ſuperbi, contentioſi, delicati, oſtentatores, contumelioſi: Præſertim ex vilibus ditati & nuper. Non enim lædere parcunt, quo ſe potentes & nobiles falsò oſtendant. Potentes verò fortunis præualidi, ſunt humaniores, honeſtiores, gloriæ veræ ſtudioſiores, & religioſiores, ſe Deo obligatos agnoſcentes ob ſecundam fortunam. Elati tamen, & ſuperbi. Qui autem ſapiunt, omnes terminant affectiones.

Meretrices procaces, auaræ, fucorum & mollitiei affectantes, alias meretriciæ artis, quas ipſæ exercent, inſimulantes.

Ancillæ timidæ, ſubdolæ, leues, ſubiectibiles, deſperantes, inconfidentes, cęlantes omnia arcana mulierum religiosè.

Serui aſtuti, illiberales, fures, ſolliciti, machinatores, corruptores familiæ, & adulatores iuuenum, quibus ſeruiunt, lenones, inſidioſi, in minimis multa ſyllogizantes, infidi ſenibus, fidi iuuenibus, excuſationum locupletes.

Miles iactator, ſuperbus, loquax, vulnera oſtentans, narrans geſta ſua, magnificans omnia, vbi nil eſt opus.

Notabis cauponis miſtiones, impuritatem, recoctarum venditionem, &c.

Lictorum & carcerariorum crudelitatem, ſitim ſanguinis, lucrum de alienis malis, arma, pauores, claues, minas, quibus miſeros affligunt, gaudentque malis alienis: mendacia in cunctis, auaritiam. Denique non eſt ars neque ætas, neque ſexus, quæ comico nota eſſe non debeat. Pedagogos ſordidos introducet, doctores legiſtas ineptos, aliud pro alio loquentes, vt Gratianos noſtri temporis, ſi ridendum eſt. Adduntur paraſiti, & qui ridiculum profitentur, vulgò Traſtulli, & alij huiuſmodi.

Digitized by Google

De partibus integralibus & eſſentialibus, & modis.

ACtio comprehendatur quinque actibus, vti Tragedia. Sine choro. Intra medium diem poſſit recitari. Semper peripetia, nodo, & ſolutione, quæ ſæpiſſimè per agnitionem fit, conſtabit. Non enim mirabilis eſt, cum ſit humilis, niſi ſagacitas hominum interſit, admirationem faciens, & ex prudentia imprudentes affectus, aut infælices; & iterum ex deſperatis fælices oriantur. Nos autem non mores quales ſunt, dicemus, ſed quales eſſe debent. Ideò probum ſenem alterum faciemus, vt exemplar proborum, alterum improbum pro ſui conditione, & ſic de cæteris, vt Oeconomica benè tractetur. Non tota actio præſentabitur perſonis, ſed alia pars recitabitur ab hiſtrione, alia actitabitur, quæ melius agi poteſt. Paſcit autem comedia viſum, & auditum. Vtrique ſatisfaciendum eſt.

De actibus, in quibus Connexio, & Solutio conficitur. Et de Agnitione.

TOta comedia, ſicuti aliquando Tragedia, conſtat ex connexione, & ſolutione. Connexio continet actionis moralis praxim, & peripetiam, quæ eſt euentus contrarius voto agentium: & perturbationem actorum per rixas, vulnera, carceres, exhereditationes, & ſimilia. Solutio verò continet agnitionem, & fælicem euentum ex infælici. Et cum duplicatur, comedia ſuauior eſt.

In primo igitur actu practicatur aliquid, vt amor iuuenis cum meretrice, ſtudij literarij neglectus, diſpendia, & ea quæ amantem ſequuntur.

In ſecundo res incipit aliò verti, vt ſi riualis, aut pater impediunt: & incipit implexio.

In tertio ita contexitur, vt vix extricari poſſe videatur, & perturbationes incipiunt.

In quarto perficiuntur, & ploratur.

Digitized by Google

In quinto ſoluitur, & fit plauſus, vt nuptiæ cum amata; vel libertas inſperata, vel &c.

Præcedit tamen prologus in comedia, in quo proponitur actio repreſentanda, & commendatur. Interdum & poeta excuſatur, aut defenditur contrà maledicos, vti apud Terentium fit.

Agnitio autem fit aut ſyllogiſmo, à cauſis pręcedente, aut ab effectu: vel à ſigno. Signum tamen eſt proprium ſingularibus actionibus, & teſtimonium. Signum dico aut ex conſuetudine, ſicuti Rex ex inſignibus. Aut ex natura, vt Achilles inter mulierculas ex armorum cupidine: aut ex aduentitio ſigno, & hoc vel in fixo, vt Vlyſſes in cicatrice; vel extrinſeco, vt annulo à matre dato; vel ex crepundijs; vel ex monili. Aut ex reminiſcentia, ſicut Vlyſſes apud Pheaces plorat, dum canentem Antinoum geſta apud Troiam audit, ſubindéque agnoſcitur. A teſtimonio autem, vt ſi hoſpes aduениat quæſitum puellam. Aut oraculum adſit, ſicuti Merlinus Marfiſam pugnantem cum Rogerio, ſororem cum fratre pugnare canit. Repreſentatio iucunda fieri poſſet recognitionum ſancti Clementis. Denique quæcunque de ſignis & teſtimonijs diximus in Topicis, huic negotio deſeruiunt. Agnitio enim eſt ſyllogiſmus ſenſatus, à ſigno, vel teſtimonio fidem vel ſuſpicionem, & tandem notitiam prębens.

Exempla virtutis nedum fortunæ in comedia, & qua ratione.

QVoniam comedia exemplum fortunæ eſt. Fortuna autem, teſte Liuio, virtuti fauet, vel imbecillitati ſuccurrit, vnde ſtultorum gerere curam dicitur ab Arioſto: quod prouidentiæ Dei eſt, vt vbi deeſt ingenium ipſa ſuppleat; propterea comedias optimas facimus ſi fortunæ exemplo, virtutis, & amoris exemplum aptauerimus. Itaque exemplum amicitię in Pylade & Oreſte preſentabimus, & ex illa bonum finem comediæ eliciemus. Exemplum fidelitatis Tyndari erga ſuum herum

ponit Plautus in Captiuis, & heri erga ſeruum: & ex hoc perturbationem ſerui damnati ad lapidicinas, quia ſe herum mentitus eſt, vt herum ſaluaret. Et ex hoc felicitatem ſerui agniti à Domino, quod ſibi filius eſſet. Similiter in amoribus finem fidelibus amantibus fælicem faciemus, vt Guarinus in paſtore fido. Subdolos verò in ſua aſtutia deprehendi oſtendemus. Gaudet enim ſpectator, vbi virtutem, non fraudem præualere tandem, licet ſerò, percipit. Deos haud introducemus in comedia præſertim prauè operantes, ſicuti Plautus Iouem ſtuprantem Alcumenam, & Mercurium lenonis officium facientem facit. Tum quia vilibus actionibus iſta non conueniunt: tum quia neglectus religionis exoritur. Nec Monachos licet ſceleſtos introducemus, vt fratrem Cipullam, & Galaſſum, eadem de cauſa. In ſacris verò comedijs, vbi ſanctorum euentus præſentantur, iſta licent cum decoro. Neque enim ridiculum hinc, ſed pietas captatur.

De ſuggillatione, & Nimîs, & ridiculo.

EXpedit in comedia mores ciuium ſceleſtorum ſuggillari. Proptereaque mimos maledicos, & Therſites introducere, quibus licet omnia dicere. Non autem nominabit niſi publicos nefarios, quorum vituperio deterreãtur cæteri à vitijs. Addetur & Ridiculus, etenim populus niſi rideat, ægrè ſpectat comicos. At imitatio exquiſita admirationem facit, & riſum.

Digitized by Google

Riſum eſſe oſtenſionem lætitiæ, ſpiritu dilatante ſe ex apprehenſione boni veri, vel falſi, vel aliqua ex parte: non autem ex apprehenſione turpis, vt Ariſt. putat. Et dilatationem diligi: ideoque pluſquam mouemur, pergimus dilatari ex ridiculis.

EST autem riſus oſtenſio lætitiæ in ore hominis. Igitur eſt oſtenſio ſenſus alicuius boni. Propterea que quodcunque bonum ſentimus, ſiue vtile, ſiue honeſtum, ſiue iucundum, ridemus, dum illud nobis adeſſe putamus. Nam ſi alijs ineſt inimicis, haud ridemus, niſi quatenus nobiſcum conueniunt in natura, & quod illi habent, nos habere, vel poſſe, intelligimus. Ergo & carentia mali ſenſibiliter conſiderati, riſum præſtat. Quapropter ridemus & in aliorum malis. Vt cum videt cadentem filium Petri ſine cauſa ex inconſideratione, rideo, non quoniam ille cecidit, nec quia ille non conſiderauit, ſed quia ego non cecidi, & quia conſidero, & quia inde diſco non cadere. Petrus autem non ridet ſed indignatur, quoniam ſuum malum in filio ſuo deprehendit aliquo pacto. Poſſumus ergo inter ingentia mala noſtrorum etiam ridere, quatenus aliquid boni noſtri in illis conſpicimus, vt Annibal plorantibus ſenatoribus Carthaginenſibus riſit, quatenus proprium valorem in illorum vili humilitate conſiderauit. Ridemus & poſt admirationem, quia iam aliquid magni didiciſſe lætamur: aut quia indignum admiratione illud, cuius conſiderationis gratia ſpiritus contrahebatur, iam ſentimus. Et hoc in Comedia ſepè accidit, cum Traſtullus quid mirum proponit, & in futile migrat. Maximè autem ſi Gratianus doctor delinquat, quoniam in doctoris inſcitia noſtrum ingenium laudamus. Igitur ſicuti riſus ex apprehenſione boni fit, & ſpirituum dilata-

tio eſt, ore oſtenſa: ſic triſtitia eſt ſpirituum conſtrictio ex fuga mali apprehenſi, & quia riſus amplificat & auget ſpiritum: triſtitia verò cogit minuitque: idcircò appetimus ridere.

Inſufficienter ergo & contrariè, & à cortice definit Ariſt. *Ridiculum eſſe peccatum, & turpitudinem ſine dolore ac nocumento.* Nam ridenti non nocet, nec dolet, alijs autem poteſt eſſe dolorificum. Præterea ridemus abſque turpi & peccato ex ſola boni appræhenſione. Nec de turpi & peccato ridemus niſi per accidens, immò contriſtamur. Sed quatenus in illo nos haud eſſe ſentimus. Bonum eſt enim in peccato non eſſe. Sed cur maximè riſum effundimus, cum quis abſque malo errat? Id circò profectò quod & nos non errare videmus, & ſi quando ſic erramus, carere pœna ſimul poſſe concernimus: & eos, qui ſic peccant, indolentes eſſe gaudemus. Ridemus valdè ſi cantarum merda plenum quis in alium effundat. Sed pueriliter quidem, quia noſtræ naturæ dedecus non conſideramus, ſed ſolam noſtri mali carentiam; qua parum moti, amplius moueri gaudemus, pergimuſque ſpontè. Quapropter aſſuefaciendi ſunt ſpectatores ad riſum de bonis, non de malis ſuis & alienis. Animi leues puerorum & mulierum paruis bonis capiuntur, & imitatiunculis vanis, vt homunculorum fictorum, & ſaltationum, geſticulationum; quæ ſpiritum tenuem mollemque nil vltra conſiderantem facilè mouent, ventilantque: per motus autem cohibere ſe non vult, ſed gaudet dilatari etiam ſine cauſa. Populus verò eruditus veris bonis, & exemplis proficuis lætatur. De ſingulis verò affectionibus, & quibus excitentur obiectis, modiſque, dictum eſt prius in Rhet. ſuntque poetæ neceſſaria.

Digitized by Google

APPENDIX.

Vtrum comedia aliis modis fieri poſſit? & de Dantis poemate. Et cur comedia nuncupatur. Et de vniuerſitatis rerum humanarum comedia.

QVæritur an comedia aliis poſſit fieri modis; quoniam Dantes poema ſuum comediam vocat in titulo, quod vix credidiſſem, niſi & ipſe dixiſſet in textu.

Io ti giuro lector per queſte note
De la comedia mia; &c.

Sed fortaſſis ſicuti Æneadam vocat Tragediam, ſic poema tam admirabile, quo nullum melius adhuc in Mundo vidimus, comediam dicit. Etenim habet cum illa ſymbolum, incipit à malis, tranſit per mediocria ad ſummè bona, vt ab inferno per purgatorium ad paradiſum. At quidem alterius rationis eſt comedia hæc, licet cum comedia Analogiam habeat: eſt enim exemplar totius vniuerſitatis hominum; quorum gratia cum omnes res ſint, de omnibus tractat rebus. Et principium medium & finem cunctorum hominum docet, pænas & præmia ſingulis virtutibus & actionibus conuenientes: iniquos damnat; bonos laudat: religionem roborat; ſecreta naturæ pandit. Tantaque varietate, ac vnitate ſimul conſtat, vt nihil melius audiri poſſit, neque admirabilius. *Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.* Et quia conſideratio comediæ vniuerſalis ab ipſo Dante fit, ipſe eſt perſona loquens, videns & referens. Vocaturque ab ipſo tiam poema ſacrum, & vniuerſale.

Digitized by Google

Se mai continga, ch' il poema ſacro,
A cui han poſto mano e cielo e terra,
Onde molti anni ſon venuto macro.

Arbitror legiſlaturæ, & philoſophiæ phyſicæ & moralis, & Mathematicæ & politicæ poemata ita in hoc vno conflata eſſe, vt non niſi vnum eſſe videatur. Habes in eo comedias, ſatyras, Tragedias, Elegias, epithaphia, elocutionis proprietates, vtilitates, figurationes, mutationes, fluentes quaſi naturâ, non arte compactas. Sed plebecula & grammatici inſulſi, qui vocabulis afficiuntur delicatis, non verè ſignificantibus, quod oportet, faſtidiunt Dantem: qui vt ante oculos ponat ſcientias, & rerum veritates in perſonis variis eas exprimit vocibus tam viuis, vt res potius quam voces, ipſæ voces videantur. Nos autem in canticis Mundum eſſe comædiam vniuerſalem docuimus, ſimiliter in Metaph. quod & Plato & Chryſ. dixerunt, cælum & terram theatrum, ſcenas verò ciuitates, & inferos, & purgatorium, & in fine Mundi fælicitatem, quæ ex tot actionibus, paſſionibuſque expectatur prodituram, iudicante Deo, & Angelis ſpectatoribus, quis melius ſuas partes in ſcenis proſecutus ſit, pœnis præmiiſque diſtributis. Laruæ enim naturales animarum ſunt corpora; corporum verò laruæ artificiales veſtes, & dominatus, & functiones. Neque enim Rex eſt qui regit in Mundo noſtro, ſed qui ſcit regere, etiam ſi pauper ſit, vti Socrates: neque pictor qui pennicillos habet & colores, ſed qui ſcit pingere. Vacuatis autem ſcenis omnia iſta patebunt.

De Tragicomedia.

ART. XII.

TRagediam inuenerunt moderni, qui peccaſſe videntur Ariſtotelicis indoctis, quoniã Ariſt. de illa nil dixit. Sed cum in natura rerum contingat, vt quis periluſtris

ſtris ex ſummis malis, & interitu ad fælicitatem maximam inſperatam migret, vtique exemplū miſtum poteſt fieri, præſentarique. Aptiſſima eſt huic poemati hiſtoria Tobiæ, & Iſaac, & Iudith. Maxime autem Iob. quam Moyſes deſcripſit metricè, tanquam Tragicomediæ inuentor, vt Hebreos captiuos in Ægypto conſolaretur, quod talem exitum eorum mala eſſent habitura. Regulas nullas do, quoniam ex præfatis naſcentur.

De epithalamijs, quoniam ad hymnodiam pertinēt nil dicere amplius oportet. Commendamus amorem. Auguramur prolem inclytam. Dotes ſponſi & ſponſæ ex virtute dicemus. Inuocabimus, &c. Neque de epigrammatis, quibus ſonetti vulgares, & octauæ, & madrigales reſpondent. Cantiones verò pſalmis potius conueniunt, & hymnis. Palam enim eſt, quod omnis actio, & res poteſt deſcribi, dum admiratio, lepor, & ſales, & licentia nulla, adhibeantur. Quod enim paruum eſt, omni careat vitio, alioquin euidens nimis ſit. Puto etiam plurima poſſe genera poematum inueniri, qualia erant Romanis, Atellanæ, Preſtanæ, & Petrarcha Ballatas, adiunxit, & alij alia. Quod laudabile eſt, dum imitatio, lepor, & argutia, & documentum mirificum, habent. Alioquin eſſet formam in materiam non ſuam introducere.

DE ELOCVTIONE POETICA.

CAP. IX.

Quid iam dictum ſit, quæ dicenda reſtant de elocutione. Eiuſque partes eſſe Literam, Syllabam & Dictionem, & Orationem.

Art. I.

POſtquam de materia, & forma partium poematis & totius dictum eſt, de ſuprema forma ſeu perfectiona-

li cauſa quæ ornatus proprius eſt, dicere libet: hoc eſt de elocutione poetica, ſingulorumque generum peculiari. De ſententiarum vitalitatibus dictum eſt in Rhet. quomodo videlicet fit Interrogatio, Apoſtrophæ, Ironia, Proſopopeia & ſimilia. Item de figuratione orationis per allegorias, periphraſes, antonomaſias, &c. Item de mutuatione vocum per Metaphoras, Synecdoches, Metonimias Epithetha, &c. Quibus omnibus poeta maximè vtitur. Licentque illi magis quam cuiuis ſcriptori, tum vt carmen ſonorum concatenata efficiant, tum vt admirabile. Nunc autem ipſius elocutionis partes, vnde vigor ſonoritaſque pendet, & metrica ratio, eſt ſermo. Sunt ergo partes elocutionis quatuor, litera, ſyllaba, dictio, & oratio: De quibus loqui ad Grammaticum Spectat; omnis enim Elocutio in omni ſcientia & Arte, & inerti ſermone, has habet partes. Hic autem dicemus eas prout poemati adaptantur tantummodo.

De litera, eiuſque caractere.

Art. II.

Litera eſt minima pars vocis indiuidua. Homo quidem rebus extrinſecis mouetur, quorum motionibus affectus fit ſciens illarum. Mox imitatur motiones illas flatu, qui per os ſpiratur, & expiratur, & ità configurat flatum, vt quid ſimile rei, à qua paſſus eſt, repreſentet: vt à *tup tup*, quod lapis facit lignum percutiens, verbum *typto* ortum eſt. Et ab alia concuſſionis figura *batto*, ab alia *verbero*, quando fit loro. Sic de cæteris, vt in Gram. & phyſiologia diximus. Paſſionum quoque ſuarum expreſſionem imitatur, vt riſum, gaudium. Sed iſtæ voculæ nil ſignificant præter affectum, non autem res exteriores. Literæ ergo ſunt particulæ vocis imitantis res. Vox enim eſt rei imitatio per inſtrumenta naturalia. Et quia aliter aliæ Nationes imitantur propter cæli varij, & organorum aliam diſpoſitionem, idcircò alijs idiomatis etiam

vtuntur. Germanus enim plurimo frigore impeditus, voces nimis arctat in ore, Hiſpanus efflat extra propter caloris circumſtantiam, & membrorum laxitudinem. Sic de cæteris.

Dum autem expiramus & ſimul ſignificamus, literas figuramus. Quapropter aliæ dicuntur vocales, quia ſola arteria vocali exprimuntur, vt, A. E. I. O. V. aliæ conſonantes, quæ alijs organis ſpiritu arteriali concuſſo fiunt, vt b. c. d. F. G. &c. ſed non rectè ſcriptæ literæ videntur in noſtro idiomate, neque in alijs. Nam vocales cum ſolo flatu fiant, ſimplici linea debent conſtare. Quapropter figura A. non eſt vocalis ſecundum naturam, ſed ad placitum. Neque E. neque V. quoniam pluribus lineationibus fiunt. A. ergo quoniam aperto ore pronunciatur infrà; ſupra verò non tanto, ſic videtur formanda. ∩. Deinde E. quoniam erigitur quaſi linguæ ventriculus, & in narium meatus flatus eleuatur, ſic rectè ſcribetur C. ſicuti conſonans C. non enim conuenit, vt C. ſimplici linea, cum ſit conſonans, E. verò duplici ſcribatur. I. verò rectè ſcribitur quoniam ſtringimus labia inferiora, & ſuperiora, flatum intra nares acuminatum premendo, vnde ſimplici linea erecta ſui figuram oſtendit, & puncto adiecto ſonitum intra nares quem efficit. O. rectiſſimè vna linea circulari ſcribitur, quoniam ore rotundo illud proferimus, V. tandem non videtur lineis duabus exprimendum, quoniam vocalis eſt. Et quia ore extenſo foras, fit, ſic ſcribendum eſſet. V. fortaſſis. Indigemus etiam, I. conſonanti, aliter enim pronuncio cum dico io, & cum dico Iod. Ergo erit vocalis ſimplex, I. conſonans verò vel longior vt, j. vel ſic I. Rectè Hiſpani faciunt triplex, j. nam qui quaſi, g. pronunciatur, ſic fit. I. ſimiliter faciemus. v. vocalem ſic. u. conſonantem ſic. V. & pronunciabitur Vau hebraïcè. In lingua italica vulgari indigemus. O. paruo, & magno ſicuti eſt in Græca, quapropter ſic fiet magnum. O: paruum o. non perfecto circello. Aliter enim voce. *Popolo*. pronunciamus. o. primum ac ſecundum. Similiter de multis voca-

libus eſſet faciendum. Vſus tamen modernus vltra montanorum facit conſonans. V. ſic. Vocalem ſic. u. quod in poetica vulgari nos dicebamus. Puto adhuc Diphtóga ex duabus vocalibus conſideranda, ſed quæ miſceantur etiam in pronunciando. Aliter enim Muſæ, Atque Benè, profertur. Sunt autem diphtonga Ae, œ, au & eu, in latinis; in vulgaribus adde ie, ei, &c. & omnes vocales cum omnibus diphtonga faciunt in vulgari: Galli tres & quatuor vocales conflant in vna ſyllaba, ſicut Poloni quatuor conſonantes. Arbitror Hæbreos optimè omnium vocales non per lineas ſed per puncta expreſſiſſe, vt ſimplicem flatum oſtendant. At quidem diximus literas eſſe particulas indiuiduas: quod verum eſt in latina, ſed in Græca & Hebrea & Arabica tanquam plures ſyllabæ pronunciantur, pro. A. etenim dicunt Aleph, & Alpha, & Eliph. Item numeros, & dictionis ſignificationes, continent literæ hebreorum, Græca numerum tantum, noſtra non niſi vocis elementum. Ideò facilior eſt iunctura nobis, ſed non doctior. In iuncturis verò vtuntur literis tanquam indiuiduis.

Conſonantium verò emendare abuſum nimis longum eſſet. Diuidimus illas in ſimplices, & duplices; quæ ſunt duæ. Z. & X. quoniam quaſi duplex. ſſ. illa, hęc quaſi. ſc. pronunciatur. Simplicium aliæ ſemi vocales vt, s. r. quoniam quaſi ſpiritu ſolo, & pauco proferuntur inſtar vocalium. Propterea cæterorum aliæ liquidæ, vt ſ. r. m. n. quoniam quaſi liqueſcunt in textura. Aliæ mutæ, quoniam nihil dicunt niſi vocalibus additæ: ſibi ipſis verò additæ nequaquam. Sunt autem b. c. d. f. g. p. q. t. Non tamen ſufficiunt iſtæ literę vulgaribus noſtris. g. namque eſt multiplex. Aliter enim pronuncio. ga. atque ge. & cum dico. gle. in gleba, & in mogle. Quapropter ponenda eſſet g. quæ ſemper coniuncta faciat ſonum, ſicuti cum. ge. ita quoque ſit. ga. ne cogamur dicere. gia. alia verò ſit. g. ſicut. gain. ſemi hebraïcum, & fiat ſic. 8. vt ſicut facit. 8a. ſic gē. ne cogamur interponere. h. ghe. dicendo. Item cum dico, *ghiara*, aliter pronuncio. g. quam

cum dico *praghera*. Igitur vel triplicandum. g. vt apud Arabes, vel ſaltem duplicandum. idem dico de c. vt aliter pronuncietur ſicuti. ca. aliter. ce. ne cogar cum volo dicere chelim, addere. h. igitur prima ſit ſicuti c. ſecunda ſicuti. K. Græca litera. Maximè autem duplici, t. indigemus: quoniam cum dico gratia, pronuncio t. quaſi c. vel. z. non tamen prorſus: cum verò dico, *natia*, pronuncio t prorſus. Igitur in poetica vulgari poſui t ſimplex, & aliud medium inter t. & z. ſic piĉtum, & cæteræ literæ rectè ſe habent.

B. igitur pronunciatur vtriſque labijs ſe ſe tangentibus parum prementibus ſpiritum: & ſic poſſet fieri.) (. Apta eſt rebus abſtruſis, & formidoloſis pronunciandis. C. profertur lingua verberante planum, non tangendo interius ſuperiorum Dentium, & ſic fieri poſſet. E. valet ad enixè facta. D. dentibus ſuperioribus linguam afficientibus. Valet ad magnifica, & ampla. F. dentibus ſuperioribus labrum inferius mordentibus, rectè ſcribitur, ad fortia valet. g. molaribus ſuperioribus & inferioribus conuenientibus, & linguæ gibbo ad gingiuas. Valet ad multiplicitates, & gyros. h. quaſi vocalis eſt quoniam ſolo ſpiritu verberato per columnulam, & ad palatum fit. Valet ad vocalium auctionem. Vulgares tamen ſolum ad diſtinctionem vocabulorum conſimilium, & ad. g. & c. variandas vtuntur: nec ſufficienter. Latinos autem aliter pronunciaſſe Catullus teſtatur, qui Arium puellum non *inſidias*, ſed *hinſidias* pronunciare ſolitum ludificat. In pronunciatione, *Nihil* idem patet. L. pronunciatur acumine linguæ, ad ſummum palati elatæ, apta eſt rebus altis, & diuinis M. compreſſis inuicem introrſum labijs & flatu introacto. Valet ad verecundationes, vbi quid dicere timemus, aut horremus, aut intonamus. N. acumine linguæ ad palati partem non altiſſimam ſed ſupra Dentes. Valet ad penetrationes, & negationes, & violentias. P. labijs compreſſis extrorſum ad eiectiones, poſitiones, ſituationes. Q. gibbo linguæ palatum vix attingente interius: at flatum comprimente, & exprimente ſi-

mul. Valet ad fœda, & grauia, & expanſiones. R. linguæ acumine nil tangente, ſed vibrante vſque tamen ad tactum tantillum palati. Valet ad mobilitates, & aſperitates, & excurſiones. S. ore paulo magis compreſſo, & lingua quaſi in canalem adacta, & flatum exſufflante. Valet ad ſibilos, & reptationes, & volatus, & natationes. T. linguæ acie in extremas Dentium ſuperiorum partes percutiente, non in internas vti D. valet ad tactiones, compreſſiones, roboationes, concuſſiones, ſignationes. X. ſicuti c. & ſ. ſimul. z. ſicuti duobus. ſſ. proferũtur, & c. ſimul. Valent ad rerum duplicitatem, flexionem, & ad multitudinem. In his autem non oportet ſuperſtitioſum eſſe. Sed cum vocabula ponimus, eas literas iungere, quæ rem magis repræſentant. Vnde quoniam vocales ad res apertas, & latas valent, c. verò ad compreſſiones rectè Catullus ait, *Annales voluſi cacata carta, &c.* volens pluribus. a. & , c. exprimere cacantis non ſcribentis actum.

De Syllaba.

Art. III.

SYllaba autem eſt compræhenſio literarum plurium quatenus ſub vno flatu pronunciantur, faciuntque partem dictionis propinquam. Vt pa. gra. &c. poteſt ſyllaba ex vnica vocali fieri, quoniam dictionis pars gracillima eſt vocalis vna, habetque flatum de ſe. At non poteſt ex vna conſonanti fieri, neque ex pluribus. gr. namque pars non eſt, ſed partis pars; immo neque; quia caret glutino vocalis, & flatu. Licet Ariſt. putet ſyllabam ſine vocali fieri, quod non credo. Alioquin ſtirps, & plebs eſſent biſſyllabæ. quod falſum eſt in omni idiomate. Eadem tamen vocalis poteſt eſſe litera, & Syllaba, dictio, & oratio, vt I. pars ergo propinqua dictionis eſt ſyllaba, remota verò eſt litera.

Digitized by Google

De Dictione.

Art. IV.

DIctio autem diuiditur in nomen, verbum, participium, aduerbium, pronomen, propoſitionem, interiectionem, coniunctionem, articulum. Ariſt. addit Caſum, qui non eſt niſi nominum & verborum inflexio, nullam partem orationis faciens.

Omittit participium, pronomen, coniunctionem, interiectionem, ponendas quidem: cum longè magis diſtinguant quam caſus. Nomen eſt dictio ſignificans eſſentiam rei, vt diximus in logica. Verbum verò dictio ſignificans actum, ſiue eſſendi, ſiue agendi, ſiue patiendi, ſiue operandi. Tot enim ſunt actus. De quibus in logica, vbi & Ariſt. emendauimus. Participium ſignificat eſſentiam cum actu ſimul; hoc eſt, vel exiſtentem, vel agentem, vel &c. pronomen ponitur loco nominis, vt ego. coniunctio partes orationis, & ſenſus colligat, vt &, atque, &c. In lingua vulgari ſolam, *&*, habemus coniunctiuã, eſſet aliunde accerſenda altera, ne ſemper eandem repetamus. Latini verò abundant his. Datur & coniunctio aduerſatiua, quæ verba coniungit, & ſenſus ſeparat, vti, *ſed*, *at*, *aſt*, quibus latini exuberant, vulgares ſolùm, *mà*, habent, quæ à ly magis deriuatur. Hiſpani *mas*, quà & loco particulæ *plus*, vtuntur. Melius autem Luſitani *mais* dicunt & diſtinguunt. Interiectio non ſignificat actum, neque eſſentiam rerum, ſed ſolum affectionem animi. Et valdè vtilis eſt poetæ, & vocatur potius oratio cõfuſa vt in Logica diximus. Alia eſt explicans riſum, alia gaudium, vt euax, alia minas, alia precantis affectum, alia plangentis, alia timentis, alia ſperantis. Et denique quot ſunt affectiones iam dictæ in Reth. tot interiectiones fieri poſſunt. Non omnes habent latini, poteſt tamen poeta licenter addere, ſitque autor grammaticis, non ſecuus. Præpoſitiones apponuntur caſibus no-

minum, vel pronominum, & cauſalitatem, vel efficientiam, vel circumſtantiam & locum, & motum exprimamus. Vt *propter Petrum laboro.* In *platea ſedeo.* Vtiliſſimæ ſunt contexendo ſermoni. Aduerbia verò ſunt qualificationes actuum, ergo verborum; idcircò his apponuntur. Qualificant enim actum temporalem, vel localem, vt *fui heri*; vel qualitatem, vt *curro velociter*; & quot ſunt prædicamenta, tot ſunt qualificationes, vti docuimus in logica, ergo & tot aduerbiorum genera. Mirificè differentias, & proprietates docent exiſtentiarum, & actionum, & paſſionum. Poeta his vti ſciat: nam tanquam epitheta ſunt, & verſus magnificant, & illuſtrant, & complent. Gerundia vix à participijs ſegregabis; ſignificant tamen actuum cum rebus collationem. Vulgariter his parum vtimur. Articulo latini non vtuntur. Græci & vulgares vtuntur tanquam ſignis eſſentiarum. Vnde quando verbo articulum ponimus, fit nomen, vt il correre, & genus maſculinum, & femininum; & ſingularem & pluralem numerum habent, ſicuti nomina, quibus apponuntur. Variantur apud nos per caſus, & apud Græcos. Suntque caſuum notæ: ſed apud nos & Hebreos non datur flexio caſuum: ſufficiunt enim ſoli articuli ad ipſorum oſtenſionem. Græci verò art. & caſu vtuntur, Vide quid diximus in Gram.

De Oratione.

Art. V.

ORatio autem eſt complexio dictionum ordinata indicans animi conceptionem, & ſcientiam de rebus, ſicuti in logica docuimus. diuiſimuſque in ſimplicem, vt tu es homo, & compoſitam. quam in hypoteticam ſeu conditionalem, & in coniunctiuam, & diſiunctiuam, & contemporalem, & correlatiuam diſtinguimus. Vt ſi veneris ad me, dabo cytharam. Et ego ſcribo, & tu curris. Et, vel Petrus eſt clericus, vel eſt monachus. Et dum ego

curro tu ſedes; & legentem magiſtrum, (vel qui legit) audiunt diſcipuli. De his ibi dictum eſt. Alia eſt oratio multiplex ſeu decompoſita; quæ tamen dicitur vna, quoniam vnum negotium explicat, & ad vnum finem, aut vnum effectum facit in auditoribus, quia ſuadet vel ratione aliquid vt Rhetor, vel exemplo vti poeta. Ergo Ilias & Æneis vna ſunt oratio, ſic & oratio Tullij pro Q. Ligario eſt vna, quoniam vnius defenſionem efficit ex non ſola coniunctione vna, vti Ariſt. parum ſolers, docet. Differt autem contextus orationis poeticæ ab alijs, quoniam illa eſt metrica, aliæ ſolutæ. Prius ergo dicamus de dictionibus, quibus vtitur poeta, deinde de metro.

De Dictionum contexentium orationem, varietate, & vſu poetico.

ART. VI.

DIctionum aliæ ſunt propriæ, aliæ mutuatæ, aliæ peregrinæ, aliæ fictæ de nouo, aliæ vſitatæ, aliæ minimè, vt dicebamus in Rhet.

De propriis dictionibus.

DIſtinguitur dictio propria contra communem vnō modo, vt enſis contra arma. Et poeta vtitur ſemper illo pro iſto, & è conuersò per ſynecdochē, vt dicebamus de omni generatione totalitatis & partis. Diſtinguitur & contra improprium, vt parricida eſt occiſor patris, ſed impropriè dicitur etiam ſic occiſor fratris. Raró poeta his vtetur. Tertiò diſtinguitur contra mutuatum ab alius vocabulo rei, vt cum non eſt metaphoricum, neque æquiuocum. Aut contra mutuatum ab aliena lingua. Itaque quoniam vox propria his duobus modis intelligitur hic, & vt diſtinguitur contra inuſitatam, manifeſtum eſt, quod hiſtoricis ſit conueniens, & philoſophis, qui rerum pro-

prietates attendunt. Attamen quoniam oratio debet eſſe perſpicua, admirabilis, & apta rebus, de quibus loquimur, & elegans; manifeſtum ſit, quod propria viſitata faciunt orationem lucidam; ficta, peregrina, & tranſlata, obſcuram. Commiſta verò admirabilem. Neque enim admiramur quod nil intelligimus, neque quod ſubitò patet. Omnia vocabula in grandiora, & conſonantiora ſecantur, & in humiliora, & minus conſonantia. Sicuti dicere *quanquam* grandius eſt, & conſonantius, quam *& ſi*, vel, *licet*. Similiter *genitor*, quam *pater*. Item magnificatiua ſic ſe habent ad diminutiua, vt in vulgari dicimus, *Franciſcone*, & *Franciſchello*: in latina *Tantum*, & *Tantillum*. Sed magnificatiuis carent latini. Vtemur ergo in poemate grandibus conſonantibus, & magnis. At vbi opus eſt diminuere, vel quia res paruipenditur, vel quia cara oſtenditur, vt puelli ſunt cari, diminuemus more Catulliano.

Salue Thalle mollior cuniculi capillo
Vel Anſeris medullula, aut hinnula tenellula.

De mutuatis dictionibus.

VOces mutuatæ ſunt multiplices, vt in Rhet. diximus. Sed metaphoricæ ſunt mirificentiores, & iucundiores.

Quoniam in cogitatum alterius rei nos ducunt.

Et ſimilitudinem inter res docent.

Et artem humanam oſtendunt, quæ de neceſſitate ſcit facere virtutem. Hoc vltimum Ariſt. non conſiderauit. Duo prima balbutit ipſe ac Cicero, & coniectatur. Non enim quia ſimile delectat vt aiunt, ſed quia docemur quid aliud ſimul. Ariſt. transfert à genere ad ſpecies, & è conuerſo & inter ſpecies: & à proportionalibus. Nos autem ſynecdochem in prioribus implicari putamus. Trãsferimus autem rectius ab animato ad inanimatum, & è contra; & inter duo animata, & duo inanimata, per ſimilitu-

dinem quamcumq; maximè autem in diuerſis ob proportionem. Quot autem ſint ſimilitudines in ſuo ipſarũ diximus prædicamento: tot ergo & tranſlationes. At quidem de his in Rhet. Nunc autem illud notemus, quòd aliæ ſumuntur à rebus pulcris, aliæ à turpibus, aliæ à magnis, aliæ à paruis. Pro rei autem conuenientia transferemus.

Oportet enim & moratam, & affectam, & congruentem rebus eſſe orationem poeticam. Igitur in comœdia dices, *caſtratam Remp. morte Africani*, & vbi aliquid vis exprobrare, & abiectum oſtendere; non autem in heroïcis, & in tragicis, & vbi magnificare, & laudare cupis. Sancti viri mortem vocabis quietem; ſceleſti verò extinctionem per metaphoram Sic de ſingulis.

Rem, de qua dicimus, ante oculos ponunt metaphoræ, quoniam quaſi in exemplo, & ſpeculo, aut in lumine quodam nouo, illa præſentantur. Cum enim dico *prata rident*, ſtatim in riſu, oſtentatione lætitiæ, tanquam in ſpeculo, pratorum apertionem, & lætam floritionem concerno. Quapropter vtiliſſimæ ſunt metaphoræ, maximè autem quæ à proportione enaſcuntur, & ſignificanter geri aliquid oſtendunt, non quæ nil agi. Si enim dico, *Paulus eſt os ſpiritus ſancti*, nil fortè ob oculos pono; ſed ſi dico, *tuba ſonans*, ſtatim, quoniam actio in tuba continetur, eius vim in dicendo cæleſtia agnoſco.

Et quoniam tranſlationes ſunt ſimilitudines abſque nota ſimilitudinis, eadem ratio tenenda eſt in comparationibus. Poeta ergo amplificans, aut diminuens, aut ob oculos ponens, capiet comparationes à magnis, à paruis, à pulcris, à notiſſimis ad dilucidandum minus intelligibilia, ſicuti inuiſibilia per viſibilia. Turpiter poetæ huius temporis in ſingulis propoſitionibus addunt comparationes, & plus temporis in comparando, quam in dicendo inſumunt. Et quaſi per obſcuriora docent interdum. Quod non faciendũ: niſi vbi quid nouum declarare cupis, & admirationem præbere. Similiter in deſcriptionibus rerum. Non enim cantum auiculæ de-

ſcribes longo ſermone: ſed famam, aut inuidiam, tanquam monſtra depinges cum Virgilio, &c.

Comparabit & deſcribet aliter miles; aliter Rex; aliter paſtor; aliter ipſe poeta; dum loquuntur in poeſi: vnuſquiſque autem à propria arte mutuabitur voces, & comparationes, & deſcriptiones, vt plurimum.

De peregrinis dictionibus.

DIcimus peregrinas dictiones, quæ ſunt ab altera lingua: quæ ſi plurimæ ſint faciunt barbariſmum, ſicuti plurimæ metaphoræ ęnigma. Vtemur ergo parcè, vt admirabile ſit poema, & lucidum; & per alteram vocem adiacentem noſtratem, peregrina in contextu innoteſcat: alioquin obſcuritatem faſtidioſam faciet. At vbi in propria lingua deſunt rerum vocabula aliquarum, à peregrinis mutuabimur, aut fingemus Sicuti Dantes & Petrarcha gallicanis vtuntur. Commodius autem Hiſpanis vtendum nobis eſſet, quoniam Hiſpana propinquior eſt Italæ, & Latinæ; cuius filia eſt noſtra vulgaris. Ab Arabibus mutuantur Hiſpani, non autem a Germanis: cum his enim commercium non habuerunt. Dicimus tamen caſtrenſi voce *faralio* germanicè, vt Arioſtus; quoniam recepta eſt à militibus. Et in ſua arte cuilibet autoritas ineſt nuncupandi res illius artis. Non tamen affectandum eſt vti peregrinis vocibus ſepè, nec oratiunculis, ſed vocibus commiſtis inter noſtras. Miror cur tantopere Vltramontani hoc tempore græcizent, ita vt plures græcas quam latinas in ſcriptis ponant: quodam turgentes ſpiritu inanis affectatęque nugacis gloriolæ: & quidem vbi vocabula latina conſonantia, & propria non deſunt. Nec videas catthulam ipſorum, quæ ſtatim in græciſmum non prorumpat; quaſi dicens, & grecè noui, & omnia. Aſt vbi alienæ linguæ autores allegare oportet, vtique eorum lingua eos loquentes facere non dedecet. Sicuti Petrarcha allegans verſiculum cantionis gallicæ, & Dantes Arnaldum Danielem Gallum gallica loquentem lin-

Digitized by Google

gua introducit, quia poeta erat, & ſuis verſibus æquum vt loquatur. Item Nembrot ignota lingua, quoniam linguarum confuſionem inuexit. Virg. autem licet græcis vocibus vtatur, nunquam tamen oratione. Lucretio id conceditur, quoniam philoſophiam græcorum canebat, & citabat. Plautus Punicum mercatorem punicè loquentem in ſcena affert: & Tomitanus Dalmaticè. Sed vbi intelliguntur à ſpectatoribus iſtud licet, vt imitatio peregrinæ linguæ quid miri faciat. Non tamen in Italia Britannicè loquentem hiſtrionem faciemus: quoniam illa lingua penitus ignota hîc eſt: ſed hiſpanum hiſpanicè, conuenit. Et quoniam in omni natione linguæ ſunt variæ aliquo pacto, ſed tamen vna, quoniam à cunctis intelliguntur, ſcribet poeta lingua optima, vt apud nos Etruſca, apud Gallos Pariſienſi, apud Hiſpanos Caſtellana: & in heroico poemate perpetuò eandem linguam ſeruabit: in comico verò vniuſcuiuſque perſonæ linguam. Ergo & Lombarda, & Calabra, & Sicula, & Etruſca, & Ligure poteſt comicus vti, ſi perſonas ex talibus prouincijs varias introducet: vti Tomitanus Ruſticum ruſtica lingua, Patauij notam, facetè loquentem facit. Et Homerus, Ionica, Dorica, & Attica vtitur lingua etiam in epopæa, vel eligenda ex omnibus meliora vocabula, vel quæ in vna deſunt. Vel &c.

De inuſitatis.

Vocabula inuſitata, quæ tamē à veteribus vſitata fuerunt, ſi meliora nouis ad ſignificandum, non ſpernet philoſophus, fugiet orator, quoniam affectus apparet. Poeta autem parcè accipiet, tum ad admirationem, tum ad numerum metri. Quod Virg. mirificè facit. Lucretius verò, quoniam plus indigebat, vel priſcis propinquior erat. At ſi vſitata ſint in tua prouincia Etruſca, vſitata tamē in Veneta, aut Lombarda, au Calabra, poeta commodè & licenter illis vti poterit, ſicuti Homerus Laconica, Attica, Dorica, & Ionica lingua loquitur. Sic

enim poema prodeſt, plurimis communicat linguas, & commercia, ditat grammaticã, ſupplet, vel eligit meliora: & facilius & admirabilius explicat conceptiones. Dantes mirificè cunctis Italiæ linguis loquitur, vocabulis tamen ad Etruſcam inflexis phraſim, ſimiliter & latinis: maximè autem vbi quid ante oculos ponere valde optat.

De Fictis.

FIctum vocabulum non eſt ſacerdotem vocare cuſtodem, & cornua ramos, vti Ariſt. ait, id enim eſt potius metaphoricum: ſed quod de nouo fingitur, ab alijs non dictum, ſicuti qui primus dixit *bombardam*, & qui *ſtaffam*. Ficta autem appropriatione inualeſcunt. fingẽda ſunt vocabula à rei proprietate, aut affectu ſecundum philoſophiam. At ſecundum vſum meliora ſunt quæ ex veteribus inflexis trahuntur, ſiue ex græcis. Quæ cum ex contextu innoteſcunt, poeta non aſpernabitur, vt Horatius monet. Vbi autem propriam habemus abundanter, fingere non licet. Valent tamen multum in exaggerationibus, & in ponendo ante oculos rem iſtæ voces, ſi aliunde ex notis inflectuntur. Sic Dantes ait.

Veramente Giordan volto è retrorſo.

Vbi retrorſo eſt peregrina vox maximè oſtendens monachorum deprauationem à recta via. Sic cum ait.

Colei ch' imparadiſa la mia mente.

Vbi *imparadiſare* fictum eſt, ſed valdè oſtendens felicitatem, qua ab amata afficiebatur. Nos è contra diximus *che l'iſole fortunate doue gli antichi poſero il paradiſo, ſon le più ſparadiſate del mondo.* Et alibi Dantes.

S' io m' intuaßi, come tu ti immij.

Mirabiliter dixit propriiſſimè licet fictiſſimè. Ergo vel

à verbo noua nomina participialiter effingemus, vel è nominibus verba: & omni ex parte orationis omnem partem. Quæ autem ſic non finguntur, nequaquam recipiuntur. Ennius finxit *Taratantara*, ſed ipſe ſonus in hac voce ſeſe indicat, & rectè ab effectu more philoſophorum.

Diminuere & magnificare pertinet ad figmentum, item producere vt per aphęreſim, & abbreuiare per ſyncopem. Poeta his vtitur ad rei opportunitatem, non ad placitum, temereque. In omnibus obſeruabit, vt vocabula potius res quam vocabula videantur: & tranſlationes & fictiones lucem, non obſcuritatẽ, afferant: ſint ergo conuenientiſſimæ. Item aſpera aſperis rebus, lenia lenibus, hiulca hiulcis: quod ex conſonantium & vocalium textura naſcitur, vt dictum eſt hîc & in Rhet. vnde Dantes de inferno loqui volens, ait rectè.

Se io haueſſi le rime, & aſpere & cioccie
Come ſi conuerrebbe al triſto buco, &c.
& in ſua cantione.
Coſi nel mio parlar voglio eſſer aſpro,
Come negli atti queſta bella pietra;
La quale ogn' hora impetra
Maggior durezza, e più natura cruda.

Quapropter ex arte loquitur non inconditè, vt Scioli putant, licet lingua eius antiquetur, vt Enniana. Si literarum vocalium & conſonantium vim & proprietatem conſiderabis, vocabula, quę res ipſas exprimant ad viuum facies: item & quæ magnifica, & quæ paruifica ſunt, illarum ſitus & textura declarabunt.

De carminis utilitate, & compoſitione ad vſum, finemque ſuum, videlicet affectionis, accommodata. Et quare multiplex ſit metri ſpecies.

CAP. X. ART. I.

QVoniam poeticus dicendi modus elegantiſſimus eſt, & magicus, aptus mouere hominis affectiones non modo obiecta illorum proponendo, ſed ſonis afficiendo: ſonus autē in ſpiritu motum cōmunicat, & natiuum motum excitat, & fouet, & modificat, & figurat. Ex motu autem egreditur actio, idcircoque moralis eſt ſonus, non autem ſapor, aut alius ſenſus obiectum. Hoc balbutiuit Ariſt. in probl. ſed non intellexit motiones ſpiritus: propterea in poetica oratione texenda multus ineſt labor, & induſtria. Iudicium autem ſpiritui audienti eſto. Hinc verſus inuenti ſunt dici à vertendo, quoniam tandiu verti debent dictiones, donec ſonum placitum auribus afferant. Et quia non percipitur in longa oratione, dum à principio ad finem ſuſpenditur animus ad numeri perceptionem, nec in breuiſſima, quoniam tangit, non agitat, ventilatque ſpiritum, quantum eſt opus, vt afficiatur, niſi fortè ex ſenſu vnius vocabuli, non autem ex ſono; idcircò ad quaſdam menſuras verſus redacti ſunt, proptereaque metra dicuntur, vnoque abſoluto, ad alterum reditur. Vocatur & carmen, quoniam eſt cantus imitatio, & quia à cantando inuentum eſt, & prius cantari cœperunt, quam legi; eſt tamen grauitate non lenocinio vocis, ſed numeroſè pronunciandum. Sunt autem carmina multiplicia pro rerum canendarum conuenientia. Vt Hexametrum heroico poemati aptum; pentametrum Tragœdiæ, & Elegiæ: Phaleucium, Aſclepiadeum, Sapphicum, aliáque ſunt plurima ex his compoſita.

De Hexametro, eiuſque vſu.

Art. II.

HExametrum ſex pedibus conſtat, quorum quintus eſt dactylus, ſextus ſpondeus · reliqui quicunque ex his, vel miſti: ergo non excedit ſyllabas 18. nec minus eſt. 13. ſed tamen idem tempus conſumitur in pronunciando. 13. & 18. quoniam ſyllabarum aliæ ſunt breues non quidem ex literarum natura, vti deberet, ſed ex vſu pronunciantium Eadem enim ſyllaba, vt *Ma*, eſt longa & breuis, quatenus prima eſt mali i. *pomi*, & malitiæ. Breuis pronunciatur velociter, & vno momento, quod tempus dicunt. Longa duobus temporibus, ficuti & notæ in cantu muſico. Et quoniam dactylus conſtat ex vna longa, & duabus breuibus, æquipollet ſpondeo ex duabus longis. At in quinto loco non afficit ſpondeus, quoniam plura momenta colligit in anguſtum, quando ſpiritus feſtinat in finem, & debet feſtinanter procedere, & plura momenta partiri potius quam aggregare. In ſexto verò ſpondeus aptus eſt, quoniam ſpiritus quieſcit, ergo longa menſura, qualis eſt quies. Poſſet quidem ex ſeptem fieri pedibus, dum tamen ſextus. Sit dactylus, at prolixitas imperceptibilitatem menſuræ iucundæ efficeret. In quinto ponimus ſpondeum, vbi quid graue, mirandumque aut horrendum canimus, vt animus non currat ſed ſiſtat conſiderationem. Vt *apud vir. cornua velatarum obuertimus antennarum*. Vbi poeta periculum & conatum exprimit. Et alibi, *magnum Iouis incrementum*: quid mirificum. Non tamen ſic tenet carmen, niſi raro quis & doctus negociorum. Hoc carmine heroïca facta canimus. Et nunquã mutatur, nec alterius generis carmini adiungitur, ne grauitas interrũpatur. Cõuenit & ſatyris, quoniã graue & minax eſt. Hanc mẽſurã in Italica vulgari, nec in Hiſpanica, nec in Gallica habemus: ſed poteſt facilè inueniri, & eleganter, vti in verificatoria Italica oſtendi: & in

noſtris canticis plurima ſunt vulgaria, metro latino cōpoſita. Vtuntur noſtrates octaua rithma, qua peracta ad alterum redeunt. Verſus autem horū maximus eſt endecaſyllabus, reſpondens phaleucio, ſapphieo potius, dignus lyra, non heroe. Et in conſonantijs vltimis habet iucūditatem, à Barbaris Saracenis, Italiam inuadentibus, introductam, quæ & in latinam olim ſerpebat, vt patet de carminibus Leoninis, quibus barbarum ſęculum vſum eſt. Nos autem tanquam noſtræ ſeruitutis indicium adhuc menſuram iſtam retinemus; neque Dantes aut Taſſus, vel alius inſudarunt à tanto dedecore vt nos redimerent. Arbitror tamen tertij rithmi genus, vel dodecaſyllabum, quod vulgò Sdrucciolo vocatur, heroicis poematibus aptius eſſe. Vnde Dantes & Sannazarus melius faciunt in comedia, & in Arcadia. Siquidem & Buccolica, & Georgica hexametris vtuntur.

De Pentametro, eiuſque vſu.

Art. III.

PEntametrum quinque pedibus conſtat. Tertius eſt ſpondeus, quartus quintuſque anapeſtus, qui ex duabus breuibus & longa conſtat, dactylo aduerſus. Duo autem primi aut dactyli, aut ſpondei. Hic verſus hexametro additus conuenit elegiæ. Siquidem lamentatio grauis eſt, & flectitur in mollitiē, idcircò perficitur flebilitas in ſecundo verſu, & ſententia terminatur. Neq. enim decet periodum progredi vltrà ad ſecundum hexametrum.

De Aſclepiadeo, ab inuentore ſic dicto, eiuſque vſu.

Art. IV.

ASclepiadeum recipit ſpondeum, duos choriambos, & in fine pyrrichium. Choriambus ex. 4. conſtat

ſyllabis, extremis longis, medijs breuibus. Pyrrichius ex duabus breuibus. Ergo celeriter currit hoc carmen, aptumque eſt lyræ, & choro, & negotijs celeribus exprimendis. Et quoniam non ſiſtit auditorem poſt tres verſus terminat ſententiam, addereque ſolet carmen ex ſpondeo, & duobus dactylis, in quibus pauſetur. Horatius quoque interdum tres choriambos interſerit, vt quoniam velociter incedit, & multam ſententiam breui docet, Curſus non terminetur abſque aliqua laſſitudine, & indigentia quietis. Quod etiam placidum eſt.

De Phaleucio, eiuſque vſu.

ART. V.

PHaleucium ſimiliter, ab inuentore ſuo dictum, in primo vel ſpondeũ vel trocheum recipit, in ſecundo Dactylum, cui adde tres trocheos. Qui conſtant ex longa & breui. Lyræ & mollibus, & delicatulis rebus aptum carmen, quo Catullus & Horatius ſepè vtuntur. Interſeritur in Tragedijs, vbi eſt opus. Choris quoque idoneum.

De Sapphico, eiuſque vſu.

ART. VI.

SApphicum, à poetride dictum inuentrice, habet trocheũ in principio in ſecundo ſpondeũ, in tertio dactylum, deinde duos trocheos. Lyricis & hymnodiæ, & choro, & amoribus conueniens. Poſt tres verſus ſibi optat Adonis metrum ex dactylo & ſpondeo compoſitum. Credo mulieres, qui Adonem plangebant, teſte Ezechiele, reſpondere ſic ſolitas dum vna caneret. Horatius autem non terminat ſententiam in Adonico, vt decet, ſed pertranſit, animoſque defraudat, & ſuſpendit. Non rectè quidem, licet eleganter loquatur.

Digitized by Google

De iambis, & aliis pedibus, verſuumque modis.

Art. VII.

IAmbici verſus ex Iambis pedibus conſtant, qui prima breui & ſecunda longa fiunt. Horum alij ſunt ſenarij, alij ex quinque pedibus. In quarta vult ſemper Iambum Horatius. In cæteris autem ſolet ſpondeus interſeri. Aliquando dactyli intermiſcentur. Hoc genere vtitur Tragedia, quoniam collocutiones quaſi ad proſam fiunt. Nec poteſt vbi affectiones per actionem exprimuntur, ſonus attendi, affectionis vi abſortus. Ideoque & comedia varios pedes capit, & Horat. vſque ad 17. genera verſuum facit. Terentius quam multos. Habent enim & pedes alios vt Moloſſum ex tribus longis: tribacchium ex tribus breuibus: bacchium ex breui & duabus longis: Antibach. è longis duabus & tertia breui: creticum ex longa, breui, & longa. Amphibol. ex breui, longa & breui. Peon ex longa & tribus breuibus. Antipeon ex tribus breuibus & longa: dochimum ex bacchio, & Iambo; quo Cicero potius in oratione Rhet. vtitur. Hæc autem miſcebimus ad auris iudicium, donec verſus ritè conſtituatur.

Vnde eſt quod pedes ritè locati, non ſemper harmoniam efficiunt eandem. Et quomodo locandi.

Art. VIII.

ARbitror metrorum Iudicem eſſe aurem: quapropter vbi menſura ſeruatur, & ſonus non placidus redditur, verſus ille artem habet, ſed non effectum artis. Vnde in pentametris ſi triſyllaba eſt vltima dictio, malè ſonat, quamuis pedes bene locentur, ſi verò biſſyllaba quamuis pro ſpondeis ponas trocheos aut Iambos in prin-

ſcipio, verſus redolet menſuram, & dulce mouet ſpiritum. Similiter in Hexametris ſi quatriſyllaba eſt poſtrema dictio, inconditi videntur. Quoniam in penultima vbi quies incipit ſpiritus; quieſcere non poteſt, cum debeat vnam dictionem vno flatu pronunciare. Idem accidet & peius, ſi duæ extremæ dictiones ſint biſſyllabæ: non autem ſi vltima triſyllaba, quoniam curſus dactyli non remoratur pronunciationem tertiæ ſyllabæ ſed præoccupat. Remoratur tamen in ſecunda, quoniam incepit à longa non dum currens. In ſapphicis Horatius affligit auditorem, vbi quinta ſyllaba eſt finis dictionis, quoniam interrumpit curriculum dactyli, multò autem magis ſi quarta eſt dictio monoſyllaba etiam. Igitur D. Thomas in Aſcelepiadeis quamuis metrum non ſeruet ſecundum regulam, tamen quià auribus & ſententiæ accomodat, ſacrum hymnum, leniter incedit, & mulcet. Horatius autem cruciat vbi in fine biſſyllabam dictionem ponit, quoniam pyrrichii vis tollitur, dum in principio dictionis quies capitur. Neque poteſt non capi, niſi dictionem vltimam cum penultima iungas, & ſenſum confundas, ergo cum ait. *O & præſidium & dulce decus meum*) nil differt à proſa: licet Ouidius aiat. *Detinuit noſtras numeroſus Horatius aures:* menſuram non effectus menſuræ attendens. Ex his clareſcit, quare Lucretius & Ennius in carmine quaſi agonizant, & cum eis Horatius ſæpè. Virg. verò & Lucanus, & Ouidius ſplendidi, expediti, numeroſi, gratique videntur. Grauiore tamen inceſſu Virg. leniore Ouidius, mediocri Lucanus.

Septem regulæ prò carminis ſtructura iucundè concinnanda.

Art. IX.

Obſeruanda ſunt hæc etiam in carmine.

1. Vt monoſyllaba vocabula multa non coniungantur, ſed per totum metrum ſpargantur, quoniam ſunt offendicula quaſi viantis animi, & lapides ſcandaloſi.

2. Nec in fine ponantur, vt Horatius ſolet, niſi vbi caſum, aut metrum, aut graue quid occurrens, quod impetum motus frenet, dicere habes. Vt virg. *odora canum vis.* Dixit & *præruptus aquæ mons:* vt te in vi illa ſiſtat cognoſcenda. Sed aptius Ennius. *Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.*

3. Præterea nec plures conſonantes ſe conſequantur in fine vnius dictionis & principio alterius, vt *ſtirps ſchomingorum*, *&c.* impediunt enim & aſperitatem faciunt. Vbi autem exprimendum quid aſperum eſt, pones.

4. Præterea neque idem finis ſit dictionis præcedentis, & principium ſequentis. Vt *ò fortunatam, Natam, &c.* apud Cicer. faſtidio eſt idemptitas: varietas mulcet.

5. Præterea neque plures vocales congregantur, vt vix ſynalepha ſufficiat. Fit enim oratio hiulca. Interdum tamen implet verſum, eſt vbi oportet ſic facere ad quid hiulcum exprimendum. Vt Ouidius maris voraginem indicans dicit, *Iactari quos cernis in Ionio immenſo*) ex vocalibus & ex quinto ſpondeo repræſentans. Aliquando ad leporem pronunciandum, vt *proh, fundum*, dixit Plautus, volens profundum dicere, ſed rectè, ad illuſionem, &c.

6. Præterea neque omnes dictiones ex eadem litera incipient, vt *Tute tute tate tibi tante tyramne tuliſti.* Faſtidio enim ſunt. Præterea neque vt verſum conſtituas, ſenſum infringas in locis non ſuis dictiones locando, ſicuti Horatius ibi.

Pone me pigris vbi nulla campis
Arbor æſtiua recreetur aura, &c.

Præterea neque implendi verſus gratia epitheta addes, aut voculas, vbi nil opus ſunt ad ſenſum exprimendum, & ſine quibus poteſt ritè intelligi ſententia. Statim enim apparet inſulſa & lutulenta dictio. Multò minus in comedia iſta decent, vbi pedum varietas poteſt ſupplere carminibus, quaſi proſa currentibus.

Sicut ex grauibus & acutis ſonis fit melodia, ità ex

longis & breuibus harmonia. Caue ergo ne breuem cogaris pronunciare quaſi longam, & è conuerſo. Hoc autem fit vbi in ſpiritus quiete eſt breuis, & in curſu eſt longa. Aut vbi oportet currere ſi cogatur ex ruptura dictionis, vel principiatione ſtare; & vbi oportet ſtare ex continuatione dictionis cogatur currere. Hoc ſecretum eſt magnum, nec Horatio tanto artifici animaduerſum; neque enim philoſophari tantum potuit. Nec Ariſt. philoſophia eouſque aſcendit, vt patet de his, quæ diximus in libro de ſenſu rerum. Hoc idem in vulgaribus carminibus aduertere licet. Nam niſi decima ſit longa, & ſexta, vel quaſi longæ pronuncientur, ſonus numeroſus non fit. Rectè dixit Iob, *lingua ſapores & auris verba dejudicat.*

Neque ergo celeritas tardetur, neque tarditas feſtinetur, vt dictum etiam ſuperiori in articulo.

Sit coquus poeta in carmine; medicus in ſententia.

APPENDIX.

DE varijs carminibus vulgaribus locuti ſumus in vulgari poetica ſcripta anno 1596. Oblataque Cynthio Card. Aldobrandino, quam Poeta Bracciolinus habet, & alij multi, Nos hanc præferimus, illamque vt immaturum partū,& diu à nobis non viſum, ideſt ſexdecim annis & quaſi expoſitū olim, abijcimus. At fur gloriæ ridiculus Thraſonicus quidā Hiſpanus in hiſpanā traduxit linguam tanquam ſuum; & quia allego carmina poetarū Italorum: ipſe allegat. Et ait: Non miremini quia allego poetas Italos & non Hiſpanos: quoniam exempla in illis clareſunt. Vide hoc furtum Neap. a. 1618. Fiunt ex 11. ſyllabis, & ex 12. addita breui carmina vulgaria Italicorum, quos Hiſpani poſtea, ac Galli imitati ſunt, ex 11. Syllabis: & 12. addita breui vndecimæ breui. Et ex nouē iam prodiit, & ex 8. habent Hiſpani. Ex 7. Itali ruptos, vt dicunt, verſus. Ex ex quinque quaſi Adonis menſuram.

Et compoſitio attenditur ex complexu carminum, & deſinentiarum correſpondentia in duobus, aut tribus,

aut miſtis, aut medijs in verſibus. De quibus dicere ad verſificatoriam ſpectat Grammaticorum. Hic ſufficit tradidiſſe regulas ex literarum & dictionum, exque ſtructuræ conditionibus, ad omnes linguas, & inuentiones, ſecundum noſtræ philoſophiæ dogmata præſtantiora.

FINIS POETICÆ

Digitized by Google

THOMÆ
CAMPANELLÆ
ORD. PRÆD.
RATIONALIS
PHILOSOPHIÆ:
PARS QVINTA.

Videlicet:

HISTORIOGRAPHIÆ
LIBER VNVS,
iuxta propria principia.

PARISIIS,
Apud IOANNEM DV BRAY, viâ Iacobæâ, ſub Spicis Maturis.

M. DC. XXXVIII.
Cum Priuilegio Regis.

Digitized by Google

THOMÆ
CAMPANELLÆ
HISTORIOGRAPHIA.

QVID SIT HISTORIOGRAPHIA, & quomodo ſcientiis baſes ſupponit: nec tamen prima, ſed quinta pars Rationalis Philoſophiæ ſit.

CAP. I. ART. I.

Hiſtoriographia eſt Ars rectè ſcribendi hiſtorias (ſicuti ſonat nomen,) ad ſcientiarum baſes fundandum.

DECLARATIO.

OMnis enim ſcientia in his, quę à ſenſibus accepimus, fundamentum habet: ſenſus autem noſtri & alieni quaſi narratores teſteſque Animo ſcientiarum inuentori conſtructori ac doctori, ſunt. Ex eorum enim narratione, quia res ſunt, hocque & illo modo, ad inueſtigandum propter quid ſunt, & â qua, & de qua cauſa, & cuius inſtar, procedit: mox iudicat, & decernit, & definit,

& determinat. Iudiciáque & definitiones facit, ſpeculatiuarum ſcientiarum doctrinalium exordia, quæ erant fines inuentiuarum: ſententias, & decreta Moralium: determinationes, operabilium; iuxtà cognoſcitiui, Appetitiui, & Poteſtatiui, Primalitatum extẽſiones ad obiecta; quemadmodum in phyſiologia declarauimus. Quapropter philoſophi non intelligũt neque determinãt, *quid res eſt*, niſi ſenſu ſuo & aliorum prænouerint *quia eſt*. Et cum aliquid inſenſile proponitur, iudicant de illo ex hiſtoria ſenſilium per ſimilitudinem analogicam, aut ex auditu prout poteſt, ſicut cæcus de coloribus: in quibus & ſepè fallitur. Politici & œconomici, & Morales, niſi prius mores proprios & aliorum ex ſenſibus notauerint, haudquaquã ad deliberationes vnquam peruenient. Vnde quoniam mores corporei non ſunt, iuuenibus ſcientia moralium parum aptatur: phyſicarum verò magis. Rhetor & iudex in hiſtoria fundant quæſtiones, & iudicium, vt docuimus in Reth. propterea narratio in oratione præcipua eſt. Nec medicatur Medicus niſi ab ægro & aſtantibus morbi & ſymptomatis hiſtoriam didicerit. Poetæ etiam & fabuloſi narrationem fabulæ faciunt baſim, ſuper quam figmenta conſtruunt & carmina; illamque in prologis ante ponunt. Theologi inſuper ex reuelata narratione, & ſacris hiſtoriis, ad Theologyzandum eleuantur. Quapropter non cuiuſcunque hominis eſt hiſtoriam ſcribere: ſed ſapientis. Licet hiſtoria præcedat ſapientiam, vt baſis: hanc tamen baſim ſupponere & adaptare ædificio, ſapientis eſt Architecti: propterea nos hiſtoriam ante logicam & grammaticam ponimus & primam omnis philoſophiæ partem facimus: hiſtoriographiam verò quintam philoſophiæ Rationalis partem iure inſcribimus: non enim niſi doctus hiſtorias ſcribet, prout decet ad finem. A Grammatica, enim elocutionem, à Logica locos deſcriptionis per cathegorias accipit. Nec expers philoſophiæ qui naturalem; nec moralium, qui ciuilem, nec Theologiæ; qui ſacram ſcribit hiſtoriam.

Quid Hiſtoria ſit: eiuſque conditiones ſigillatim.

ART. II.

H*Iſtoria autem eſt narratiua oratio decompoſita, verax, pura, aperta, ſufficienſque fundamentis ſcientiarum.*

DECLARATIO.

DIcitur quidem *oratio* genericè.

Narratiua ad differentiam optatiuæ & deprecatiuæ, & aliarum, quæ non narrant res, ſed animi affectus paſſioneſque exprimunt; nec ſcientiam fundant, niſi quatenus notiones ſecum implicãt, vt dictum eſt in logica. Item ad differentiam dialogiſticæ & diſcuſſiuæ: quæ inquirunt & arguunt: & Rhetoricarum, quæ ſuadent laudant, accuſant: &c. per ſe non narrant.

Dicitur *decompoſita* ad differentiam cathegoricarum, quæ ex ſolo ſubiecto & prædicato & copula fiunt, aptè ad aliquid ſignificandum, non autem ad narrandum quid quid ſciri hiſtoricè oportet; ſeruiuntque potius ſcientiarum principijs, & decretis; quam fundamentis. Compoſitę quoque ex duabus, vt copulatiua, diſiunctiua, illatiua, & aduerſatiua, aliæque in Logica enumeratæ, itidem ſcientijs aptæ ſunt. Decompoſita ex his propriè hiſtoria eſt. Licet ex duabus & vna quoque aliquando ſit, quando potius enunciatio quam hiſtoria eſt.

Dicitur *verax*. Si enim falſa, non eſt hiſtoria, ſed vel deceptio ſimplex, vel fabula ordinata ad aliud, quam verba ſonant, inſinuandum. Et ſicuti per ly *decompoſita* differt, à Logica oratione: ſic per ly *verax* à poetica, & vulgari.

Dicitur *ſimplex*, hoc eſt, pura. Quoniam non habet ſenſum alium, niſi quem verba primò exprimunt, & in

hoc differt à parabola;quę aliud dicit,aliud ſignificat. Solius tamen ſacræ hiſtoriæ eſt alios ſenſus admittere myſticos vt ſuo in loco dicemus, & cauſam: quanquam, ſolus hiſtoricus dogmata ſtatuat probetque. Simplex quoque elocutio ſit, non æquiuoca, non metaphorica, non figurata, ſicut in poëſi & Rhetorica; alioquin fidem non facit, nec claritatem ſcientiæ oportunam. Vnde iudex teſtes examinando, ex quarum narratione iudicium exprimendum erit, non minus veracitatem quam ſimplicitatem in ſenſu & verbis etiam per vim extorquet. Quantæ quęſtiones ex priſcorum hiſtorijs ęnigmaticis, præſertim Græcorum exoriantur & dubietates, ſcit, qui hiſtorias perlegerit; præſertim in nominibus heroum, & regionum & actis.

Item dicitur *Aperta*: poteſt enim ſimplex in ſenſu eſſe, ſed ęnigmatica aut confuſa, vt ſequi debentia præcedant; & ordo, & ſtylus, & grauitas nimia, ſunt cauſa obſcuritatis. Ergo vſitata ſint vocabula, non peregrina, nec ficta, nec impropria: Ordo ſeruetur, vt priora prius dicantur, ſecus atque in poemate fit. Breuitas neceſſaria eſt: quoniam tanta eſt rerum, hiſtoria, vt non ſufficiat hominis vita ad legendum, præſertim ea, quæ à centum annis ad nos vſque poſt noui hemiſpherij inuentionem, excreuit. Quidquid ergo non facit ad cognitionem rerum neceſſariarum ad ſcientiam, reſecabit: & omne illud ſine quo poteſt hiſtoria intelligi. Res memorabiles magni momenti pertinentes ad rerum notitiam & mutationem & exempla ideatiua, tantum colliget; paruas, & ſubauditas & ideata pertranſibit.

Propterea enim additum eſt, *vt ſit ſcientiarum fundamentis ſufficiens*. Quapropter non miſcebit ciuilis hiſtoricus Phyſica; nec Aſtronomus moralia geſta; mox declarabimus. Cumque ſit hiſtoria prima lux; ſi fumigabit, offendet oculos, non iuuabit ad viſum. Senſus quidem proprius vniquiſque de præſentibus hic & nunc conteſtatur; præterita autem & abſentia ab hiſtoricis petimus, alijſque teſtibus: ſicuti enim proprijs ſenſibus fidem ad-

hibet Mens, ità & alienis. Alioquin ſicut vermis in caſeo, nil ſciret, niſi quæ ipſum caſei partes tangunt. Omnis narrator ſiuè per epiſtolam, ſiuè ore tenus, ſiuè motibus, hiſtoricus eſt; propriè tamen qui de pluribus conteſtatur in ſcriptura ſecundum artem.

De boni Hiſtoriographi conditionibus.

Art. III.

TRes quidem boni hiſtoriographi ſunt conditiones, prima vt ſit ſciens rerum, quas enarrat, ne deceptus decipiat. Secundò virilis animo, timori & blanditijs ad mentiendum non ſuccumbens. Tertiò ſit bonus amans dicere verum. Sic enim non erit deceptor, vt per primam non deceptus. Quapropter defectu primæ Procopius & Lactantius qui antipodas non extare ſcripſerunt, hiſtorici non ſunt, nec proinde fide indubitata digni, ſed opinatores. Hiſtoricus quæcumque ſcit ſuorum ſenſuum teſtimonio, tanquam ſcita profert: quæ ab alijs accepit, aut ipſe opinatur, tanquam accepta, aut opinatiuè referet. Nec diſputabit, an ita ſit: eſt enim teſtis hiſtoricus, non iudex. Quæ refert, ex alijs fide dignis accipiat & conteſtibus; qui ſcire potuerunt, & ſibi ipſis non contradicunt. Propterea Tacitus & Iuſtinus cum de Moyſis actis & genealogia mentiuntur, hiſtoricè non loquuntur. Ipſi enim non interfuerũt, nec ab hiſtoricis, qui res Iudaïcas nouerant per traditiones eorum, qui affuerunt, edocti ſunt.

Nullo pacto Teſtis oculatus non deceptor nec deceptus, reprobari ab opinanti poteſt vt in Metaph. probatum eſt. Ergo nec Apoſtoli teſtes ab opinatoribus Iudæis, & Macchiauelliſtis. Nec Recentiores poſſunt vetuſtas hiſtorias arguere, niſi per alias vetuſtas, æquè probatas, & quibus rei & loci & temporis conuenientia magis arridet. Quare cùm Scaliger hiſtoriã Eccl. Mahomettus hiſtorias Moyſis, & Chriſti fabuloſè contexit, non eſt

pro hiſtorico habendus; nec pro diuino ſcriptore. Veritas enim veritati non contradicit. Nos enim Chriſtiani, vt dicunt quidam Mahometi ſequaces non corrupimus poſtea ſcripturas. Nam nos ac Iudæi hoſtes noſtri eandem ſcripturam veterem hiſtorialiter, & cum hæreticis hoſtibus eandem noui teſtamenti, habemus. Quomodo autem conuenire poſſunt hoſtes ad tantum negotium demoliendum?

In 2. conditione admonetur, ne patris, & amicorum amore, vel pecunia corruptus, aut blanditijs, mentiatur. parum enim ſufficit ſcire, niſi prout ſe habent ſcita, narres. Quare Poggius apud Sannazarum ſugillatur, dum ſuos Florentinos laudat. *Nec malus es ciuis, nec bonus hiſtoricus.* At Coſtus contra me, *Nec bonus eſt ciuis, nec bonus hiſtoricus.* Sceleſtè Iouius ſępè adulator, nil verendum hiſtorico mentiri, auſus eſt ſcribere: quoniam hinc ad centum annos mendacia non agnoſcentur Nunquid ad decipiendum ſcribimus? Hoc etiam in hiſtoria naturali falſum. Natura enim ſibi concors in futuro redarguet pręterita mendacia Ariſtotelis, & aliorum: in Ciuili vide quanta mentiuntur centuriatores, & Lutherus, precipuè dum Petrum Romæ nunquam fuiſſe contendit, contra hiſtorias patrum & traditiones omnium eccleſiarum: & quàm bellè ad Baronio redarguitur.

Si poteſt Iouius mentiri de his, quæ ſuo in tempore acciderunt, ab alijs contemporaneis hiſtoricis accuſatur, & in fine ſæculi ab Enoch & Ælia, ſi prouidentia Dei, non deficiet. O miſeri mendaces conuertimini ad cor.

Qui autem in hiſtorijs etiam Deo adulari audent, mendacia miracula confingentes, ab eccleſia merito damnantur. Nunquid parum vobis videtur deriſores eſſe hominum quia & Deo deriſoriè audetis adulari tanquam nebuloni veſtrique ſimili? Quam impudenter Cid fictitius celebretur ab Aragonenſi, qui hiſtorias antiquas conteſtantes legerit, agnoſcet. Nec Plato expers timoris eſt vilis, cum Deorum geſta & fabulas approbar, ne Græcis odioſus fiat: multoque magis Ariſt. qui etiam picturas

adulteriorum

adulteriorum & vitioſarum actionũ in ſua concedit Rep.

Prodeſt veritas artificibus cunctis in hiſtoria, & toti generi humano, quemadmodum quidquid Græcia mendax audet in hiſtoriis vt ſuos fictitios celebret Heroas, confundens tempora, & geſtas res, vt gloriam nationum abſorberet, innumera mala nedum difficultates peperit: quas æquiuoca Xenophontis & Ioh. Annij labores, diſſoluere non potuerunt.

Mirum quomodo quis Flores ſanctorum ſcribit Hiſpanicè, cunctas ſanctorum hiſpanorum laudes aggregat, Italorum verò non niſi parua miracula, vt patet in vita S. Franc. de Paula; vbi omittit mirificentiora, vt transfretationem, quam non tacet in S Raymundo hiſpano, & de S. Catherina ſenenſi, ſubticet eius apud Pontificem geſta in Auinione, & Romæ, legationeſque & præclariora quæque: ergo non flores colligit ſed frondes, præterquam vbi ſuis vult bonus videri. Bzouius ſæpè iraſcitur, aut adulatur.

Tertia conditio neceſſaria eſt, Vir enim malus mendacijs delectatur; nec veretur fallere totum orbem. Vnde Beroſus non niſi publicos ſcribas electos à Rep. facit hiſtoricos. Sed hi etiam adulabuntur. In Iudaïſmo olim ſoli prophetæ ſcribebant. Libros enim regum Samuel, & Gad, aliique viri ſancti: Machabeorum bonus alius vir. ſanctorum Chriſtianorum Symeon Metaphraſtes ſanctus: ſed parum ſine reuelatione diuina prodeſt vbi ſcientia deeſt, etiam probitas. Ioh. Villanus probus ſanè vir ſcripſit quaſi fabulam de origine Florentina de quodam. Floreno; quam Tacitus Romanis tribuit, Anius antiquioribus, ſed prout exſculpere potuit. Ex vocabulis argumentatio ſuſpitionem facit, non teſtimonium, niſi aliunde confirmetur.

Diſconuenientia temporum, locorum, perſonarum, & hiſtoricorum eiuſdem vel prioris temporis, & aliarum circunſtantiarum eſſentialium, falſitatem hiſtorici arguunt: at Nomenclatura, & phraſis, & inimicorum oppoſitio, & locus ab autoritate negatiuus, & aliæ circun-

ſtantię accidentales, non ſatis euertent hiſtoricũ, vt in Topicis & prædicam. docebamus. Quapropter non fortiter Canus expellit Beroſum: nec Turrec. Epiſtolas S. Clem. & priſcorum Pontificum eliminant: incidit ſuſpicio etiam in Apoſtolicas, non autem redargutio. Traditio antiqua ſuſpiciones ſuperat.

De Triplici genere hiſtoriarum.

CAP. II. ART. I.

TRiplex eſt hiſtoria, videlicet.

Diuina, quæ viſitationes Dei, reſque eius geſtas inter homines, & mundi exordium, & miracula, narrat ſanctorum eius: qualis Moſaïca.

Altera *naturalis*, qualis Pliniana de cunctis naturalibus, & Ariſtotelica de Animalibus.

Tertia *ciuilis*, quæ res geſtas inter homines narrat, qualis Liuiana, Sabellicana, &c.

De Hiſtoria Sacra.

ART. II.

HIſtoria ſacra eſt fundamentum Theologiæ. Altera eius pars narrat, quæ à Deo didicit homo, vt Prophetarum ſermones, Apoſtolorum Epiſtolæ, lex Moyſi; & pleraque Euangeliorum fragmenta. His regulas nullas damus. Cum enim à Deo acceperint veritates, modum etiam narrandi ab eo habent.

Noſſe autem quæ ſcriptura eſt à Deo, & quæ conficta, Apoſtolici examinis eſt credibilitatem verò docuimus quibus notis examinare valeamus in Theol. in Antimachiauelliſmo. Vbi notas decem poſuimus diuini ſcriptoris: 1. miracula; 2. martyrium 3. Prophetias præcedentes, in eo completas; 4. & conſequentes ab eo ſcriptas,

euentuque comprobatas, 5. vitæ ſanctitatem: 6. deificationẽ eorum, qui eius inhærent inſtructionibus, 7. conuenientiam dictorum eius cum rerum natura, 8 aliiſque ſacris ſcriptoribus. 9. Moralium vtilitatem. 10. concordiam dictorum ſuorum iterum inter ſe. Ex his quomodo pſeudoprophetas redarguas agnoſces, & hæreſiarchas.

S. Antoninus & meliores patres in genealogiis, & temporibus multa non cohærentia depræhendunt: Sed cæteræ notæ nos admonent quid ſentiendum. Vide hoc examen in 18. lib. Theologicorum noſtrorum.

Altera pars narrat geſta hominum diuinorum, & quæ Deus ipſe factus homo, & antequam fieret, hoc eſt mundi conditionem, legiſlaturam, viſitationem, prophetarum miſſiones, eius Incarnationem, Paſſionem, Reſurrectionem, Aſcenſionem, Miſſionem ſpiritus ſancti, Apoſtolorum geſta. Qui nec à nobis regulas accipiunt: & ſunt examinandi, ſicut priores. Tertij generis ſunt qui ſcribunt Sanctorum vitas, & eccleſiaſticam hiſtoriam, quales Surius, Baronius, Euſebius, Ruffinus: quos vel teſtes, vel teſtium fide dignorum recitatores eſſe oportet, ſtylo breui, claro, graui, nil inane aut fabuloſum ſubolente: quæ neceſſaria ſunt Theologiæ firmandæ, imbuendiſque moribus ſcribere, allegatis teſtibus; cætera reſecando, præter illa, quæ hiſtoriæ intellectum aperiunt. Mirifici in his ſunt ſcriptores librorum de Regibus Hebræis, &. 4. euangeliſtæ. Neque enim Mundus caperet qui ſcribendi eſſent libri de Chriſto, inquit Ioh. teſtis oculatus: nihilominus omiſit quæ cæteri dixerunt: & quæ parum narrare intererat. Ab his ergo exemplum capiant Recentiores. Nimium ornatum fugiant, & ſexquipedalia verba: teſtis enim veritatis quò ſimplicior, eò fide dignior. Spondanus in hoc mirus.

Fuit apud veteres conſimilis hiſtoria: Varro enim Deorum ſcripſit genealogias & facta; quem Boccaccius imitatur. Ouidius quoque in Metamor. Biblia gentilium quaſi contexit. Sed cum falſitatibus & fabulis ſcateant, corruerunt. Remanent nunc quaſi fabulæ: à quibus ab-

ſtineat hiſtoricus. Filij Agar (vt inquit Baruc. 3.) fabulatores Macomettani & Iudæi Talmutiſtæ, quędam ſimilia contexunt. Ex Biblijs noſtris fabulas exortas per profanorum abuſionem comperio; ſiquis Metamorp. cum Biblijs collatione facta examinet. Et quæ in ſympoſio de ſexus partitione commemorat Plato.

Vnicum habent ſenſum ſcriptores tertij ordinis. Primi & ſecundi myſticum addunt ex diuina inſtitutione, quæ etiam naturæ concordat. Sicut enim poma & fruges pręteritæ ſimiles ſunt futuris; ſic Reſp. Regna, Monarchiæ, Heroes, vt patet in paralellis Apoteli matis Plutarchi. Item in reuerſionibus Solium, & Lunationum, & magnarum in cælo ſynodorum, quæ inferioribus correſpondent. Vide Metaph.

De Hiſtoria Naturali.

ART. III.

HIſtoriarum naturalium, alia vniuerſalis, vt Pliniana, quæ cæleſtia terreſtria, elementa & elementata narrat ſigillatim, ſtylo magniloquo, breui, non affectato non figurato. Solum quia ſunt, & quomodo ſunt docet; non reddit cauſam propter quid, niſi hiſtoricè. Hæc hiſtoria per X. prædicamenta procedit deſcribendo eſſentiam rerum, locum, ſitum ad alias res, tempora rerum, qualitatem, numeroſitatem, quantitatem, colorem, Figuram, Actus, actiones, & paſſiones. Et cum per hæc minimè ſatisfaciat, addit quibus rebus ſimiles ſunt eę, de quibus loquitur, & quibus diſſimiles, & quæ illis accidunt. Sic Dioſcorides herbas plerumque deſcribit. Plinius ſiderum ſitus docens & Nili inundationes in cancro & meteorologica, reddit cauſas; ſed recitando quas ab alijs philoſophis accepit. Propriam rarò ſententiam, & tanquam hiſtoriæ partem annectit

Alia eſt particularis hiſtoria, vt Ariſtotelis de Animalibus. Hæc ſimiliter deſcribit per X. prædicamenta: &

per ſimilitudines, diſſimilitudines: & loca & habitationes, prolificationem, & coïtus, & partus, & numerum natorum. Idem obſeruat Theophraſtus in hiſtoria de Plantis: & Guliel. Randolenſis de Piſcibus: & Agricola de metallis. Imperatus noſter Plinium æmulatur: ſolertiſſimus in hiſtoria. Higinius ſtellarum hiſtorias texens fabulas introducit, non vt fabuloſè tractaret, ſed vt memoriæ per ſenſatas fabulas tot ſtellarum nomina, & imagines remotas, confuſaſque diſtinctè imprimeret. Et cauſas veriſimiles inde ſuboleret. Galilei nuncius de nouo cęlo ſtelliſque hiſtoricus eſt: neque enim cur circa Iouem quatuor ſpatientur planetæ, duoque circa ſaturnum, dicit, ſed quià ſic inuentum eſt. Modus inueniendi ſcientificus fuit, inuentorum narratiuus. Ex his autem tanquam noua baſi, aſtronomica conſurget ſcientia de ſyſtematis mirifica. Thyco etiam cauſas reddit, ſed hypotheticas: hæc hiſtoria mirifica eſt vtiliſſimaque ſcientijs plurimis.

His etiam hiſtoria philoſophica adnectenda eſt. Sic enim Galenus librum ſuum, de Placitis philoſophorum inſcriptum à Plutarcho, inſcribit. Vbi omnes de omnibus philoſophorum doctrinas conſarcinant: nil diſputando, an veræ ſint, ſed referendo, quià ſic dixerunt. Optimè quidem & ſcientijs baſem fæcundantes.

Quapropter ridiculi ſunt, qui vocari philoſophi volunt propterea quod Ariſtotelis, aũt alterius, aut plurium philoſophorum, ſententias & textus memoria tenent, recitantque ſicuti poetæ vocari vellent propterea quod Virgilij Æneidem callent totam, aut poetas alios probatiſſimos. Similiter qui recitant D. Thomæ Theologica, ſe ſe Theologos vocitant imperitè. Philoſophus enim eſt qui rerum naturas perſcrutatur, & cauſas per dicta prædicamenta & hinc ſcientiam proprio ex ingenio conficit: aut ab alijs non bibit per infundibulum, ſed ruminat, examinatque cum libro Dei, auctoris naturæ, qui eſt mundus: & an cõcordẽt, agnoſcit, & in rebus ipſis philoſophatur. Sic poeta qui poemata pangere nouit, non recitare

Digitized by Google

tantum, & Theologus qui Theologizare ex ſacris hiſtorijs, & libro naturę didicit, non qui Scoti verba aut alterius compilauit. Quapropter moderni ſcriptores Theologici & philoſophici, qui recitant exſcribuntque quæ dicta ſunt, hiſtorici fures potius, quam quod profitentur, ſunt: mutant ordinem & vocabula, & ſtylum, putantque ſic latere furta. Vtque dicant vnum verbum de ſuo ingenio, totam de nouo Theologiam exſcribunt quaſi propriam. Stultorum noſtri temporis grauè munus. Liceat, vt ad rem redeamus, rerum nouarum inuentoribus nomina fingere noua. Et impropria, etiam vſitata, omittere, proprijs inuſitatis & nunc fictis vtendo. Cætera patent. Autorum dicta eorum verbis referant vbi lis præſertim ineſt.

De Hiſtoria humana.

ART. IV.

HIſtoria humana baſis eſt politicis, ethicis, oratoribus, poetis: cum enim nouerimus quid veteres benè, quidque malè egerint, & quibus artibus Remp. & rem familiarem, & ſe ipſos, natoſque, nos ſimiliter diſcimus quæ nobis proſunt obſuntque: & regulas ex tot experimentis eliciemus, & ſcientias reformamus. Et leges: & quomodo cum ſingulis nationibus agere oporteat, intelligemus, ſicut *qui mores hominum multorum vidit & vrbes* apud Homerum. Vnde qui hiſtorias ab origine mundi vſque ad nos callet nationum omniū, is vixiſſe ab origine mūdi vſque ad nos in toto terrarū orbe gloriari poteſt.

Siquidem hiſtoria alia vniuerſalis eſt, quæ ab origine mundi vſque ad nos omnia omnium nationum exordia, progreſſus, geſta, interitus, mutationes, miſtioneſque narrat: qualem Sabellicus & Torcagnota deſcribunt, & Pineda, titulum falſum licet pręponens. Alia particularis vnius nationis, vt Ioſeph Iudaïcam, Liuius Romanam, ſcribunt. Alij vnius modò ciuitatis vt Corius Mo-

diolanenſem, Villanus Florẽtinam, Sanſouinus Venetam. Sed alia totius temporis vnius Reip. vel regni, vt Florentina: alia vnius temporis vt Thucidides bellum Pelopon. & Guiccardinus quæ acciderunt ex aduentu Caroli 8. Regis Francorum in Italia. Alii vnam actionem, vt Xenophon expeditionem Cyri minoris, & Saluſtius bellum Iugurtinum, & Catilinarium. Alij vnius hominis vitam, vt Curtius Alexandri; Tranquillus Cæſarum, 12.

Obſeruabunt hi exordia & progreſſus ſecundum tempora & locos & occaſiones & cauſas rerum dicendarum. ſubticebunt quæ poſſunt intelligi per ſe; & quæ ad inſtructionem non faciunt. Omittent minima, & inſcriptiones ſingulas trofeorum & verba amantium, & ſimilia ludicra, quæ M. Guazzus immiſcet. Epiſodia non facient, niſi qui hiſtorias nationum omnium ſcribit, & in eodem tempore alia alibi euenta magna, quæ ſimul narrari oportet. Non recitet poemata, nec orationes eorum, quos memorat, ſed ſenſum breuem, vbi oportet, ſicut Tacitus facit. Prodigia cælæſtia terreſtriaque non finget, ſed quæ acciderunt fideliter narrabit, breuiter, ſicut Mat. Euangeliſta: & cometas, & eclypſes, & mutationes magnas nationum, & Cœli, mores temporum, ritus, ſacra, prę-lia, mutationes regnorum, & cauſas dicet, vt ſciamus quibus temporibus quomodo viuebant; & cur mutata eſt hominum vita: nec de cibis & medicinis & armis, & monetis, ſtructuris fabricis & artium inuentionibus tacebit: pauca & lucidè de ſingulis, vt omnibus proſit artificibus. Propterea oportet etiam Aſtronomum eſſe; qui ſcribit hiſtoriam preſertim vniuerſalem: vt ab initio ad nos in chronologia inſcribat eclypſes & coniunctiones magnas. Et quid in cœlo & quid in terris exorbitantiarum factum eſt quocumque tempore.

Oportet ſanè hiſtoricum callere Geographiam, vt vbi & quomodo quæ geſta ſunt narrat, intelligant Item chronologiam, ne tempora confundat. Item familiarum primarum genealogias, & nationum origines. Omnia ſtylo breui claro non affectato ſcribet, vt poſteris quæſtiones

Digitized by Google

quàm poteſt non relinquat. Neminem laudet nec vituperet, cum teſtis ſit, non iudex. Aliorum tamen dicet ſententias de ſui temporis hominibus.

Qui autem vnius vitam deſcribit, hoc magis curet, ne orator non hiſtoricus appareat, ſicut qui vitam Alex. 6. Platinæ appoſuit. Deſcribet genus, natiuitatis diem, & horam, & ſub quo principe. Deinde phyſionomiam corporis; deinde actus ſigillatim, & euentus, & geſta præclariora ſiuè mala ſiue bona, vt optimè Tranquillus. Et Diogenes Laertius. Qui & philoſophorum dogmata & grauia dicta, ſicuti Plutarchus Heroũ mores & grauia geſta probè lucidè & breuiter deſcribit; nec in quibus peccarunt, tacet. Quàm imperitè Regius vitam S. Franciſci noſtri narrat, nil de geſtis, & phyſionomia, & negotijs ab initio ponens, ſed ſolam miraculorum multitudinem quaſi filo ligans, qui legit agnoſcat.

Eulogia, epithaphia, poetarum ſunt, proptereà in poetica & Rhet. de his meminimus. Nunc ad hiſtoriographos pertinentia, cum dictis in topicis & præfatis in opuſculis, non plura requirantur.

Videtur etiam mixtum genus hiſtoriæ eſſe deſcriptio Strabonis, Ananiæ, Buterique: qui prouinciarum & ciuitatum ſitus, campos, & quæ victui humano & habitationibus habent vtilia, & quæ noxia: ſimulque origigines & mores, & bella quædam, & Reges, breuiter interſerendo deſcribunt. Quod & Plinius fæcundiſſimus mirè fecit: & P. Mela ex parte. Horum hiſtoria ex humana & naturali connectitur; eiſdemque regulis ſubiacet, miſtis.

De Partitione hiſtoriæ, diſpoſitione, & apparatu.

Art. V.

QVi vnius vitam ſcribit, partietur hiſtoriam in tres partes, videlicet.

Vna contineat naturalia, vt natiuitatem, mores, corporis

poris dotes.

Secunda dicta grauia.

Tertia Facta vel per capitula à principio ad finem, quę fuit, fecit, dixit, & contigerunt.

Qui naturalem hiſtoriam, iuxta rerum genera libros faciet, alium de lapidibus, alium de plantis: vel per decadas, & libros ſpeciales, ſingulos lapidem ſuæ ſpeciei declarantes, ſigillatim vt Adamantem, porphir. &c. Qui vniuerſalem humanam, per millenaria Mũdi quinque aut ſex partietur, & quodlibet millenarium in decem centurias annorum: centurias per decadas: Decadas per annales. Alij enneades faciunt, vt Sabell. & Plotinus, ſed ratio ſic nos admonet, vt luciditas, vagationiſque amputatio perquirentibus arrideat. De ſtylo dictum eſt.

Qui particularem per centurias, annales, &c.

Tranſlegent prius omnes hiſtorias hoc ordine. Habeant præ oculis Coſmographicas tabulas, & Cronologiam probatam; in tabulis delineatam, vt in Euſebio, & Sanſouino: legant primo Moyſi hiſtoriam, vtrumque teſtamentum, vetus ac nouum, & notent ſeorſum res, origines, & tempora, & loca, & legant Ioſephi antiquitates, ſimulque legant fragmenta antiquitatis poſt diluuium Beroſi, Fabij Pictoris, Catonis, & aliorum, quos Annius colligat, exponitque. Poſt modum ſecundum tempora & Monarchias magnas, ſubſequatur Herodotum, Iuſtinumque, Diodorum, & Strabonem. De hinc Liuium, Polibium, Saluſtium, Cæſarem, Plinium, Tacitum, Tranquillum. Mox Cæſarum vitas & Pontificum; in quibus te Baronius moleſtiâ exonerauit, curioſiſſimus pariter fideliſſimus, ex Patrib⁹ & hiſtoriis omnia colligás. Mirus eſt eius Abbreuiator Spondanus in Epitome illius & in Additione hiſtoriarũ poſt an. 1070. Chriſti. Illud idẽ fecit Bzouius quãuis circa finẽ perfectior ſe ipſo in latinitate, non tamen à prolixitate, ira, & adulatione, receſſit. Procedes ergo per hęc tẽpora. Sigonius non eſt inutilis. Lege mox omnium nationum hiſtorias priuatas, vt Gallicanam; & Hiſpanam & Germanicam, & Britannicam, &

Kk

Ethyopicam, (nam & hanc inueniens) & Turcicam & Mauritanam. Oporteret ab Accolis noui Orbis ſuas traditiones accipere: Nam ſcriptura caruerunt. Item quæ Chinenſes, Japponenſes, & Tartari, Traprobani, Perſæ, Narſingani, alięque Nationes, tradunt ſcripto, vel memoria, de ſuis originibus, & geſtis, contarcinare. Quorum multa Ieſuitæ, & nauigentes ſcripſerunt. Sed Regum hæc cura foret: preſertim Hiſpani, qui in altero hemiſpherio, & in Oriente commertia, & Regnum habet. Nondum hiſtoria completa eſt vniuerſalis, ſed partialis, quidquid iactent ſcioli: Rectificanda etiam hiſtoria naturalis eſt. A Plinio enim vſque ad nos plurima emerſerunt de naturę ſinu genera, & arcana in toto terrarum, & Cæſarum Orbe: vtinam quis Baronius fiat mundi & non Chriſtianæ ſolius nationis. Qui autem legit vt addiſcat, eum ſeruet ordinem, apparatumque, oportet; In executione enim & cognitione media præcedunt concluſionem ac finem: In appetitione, finis media præcedit; & ex illo ad iſta aptanda argumentamur, &c.

FINIS.

Extraict du Priuilege du Roy.

Par Grace & priuilege du Roy, il eſt permis à IEAN DV BRAY, marchand Libraire à Paris, d'imprimer, ou faire imprimer, vendre, & diſtribuer vn liure intitulé, THOMÆ CAMPANELLÆ *Philoſophia Rationalis, in quinque partes diſtincta; continens, Grammaticam, Logicam, Rhetoricam, Poëticam, & Hiſtoriographiam*: & defences ſont faites à tous Libraires & Imprimeurs, & autres de ce Royaumes de quelque qualité & condition qu'ils ſoient de le faire imprimer, vẽdre, ny diſtribuer, contrefaire, ny en extraire aucun traicté, ſans le conſentement dudit DV BRAY, & ce pendant le temps & eſpace de ſept ans, finis & accõplis, à compter du iour & datte de la premiere impreſſion dudit liure, à peine aux contreuenans de mil liures d'amende, confiſcation des exemplaires contrefaicts, & de tous dépens, dommages & intereſts; ainſi qu'il eſt plus amplement contenu aux lettres dudit Priuilege. Donné à Paris, le 26. Aouſt 1635.

LE GROS.

Acheué d'imprimer pour la premiere fois le 30 Auril 1638.

Digitized by Google

INSTAVRATARVM SCIENTIARVM

PER F. THOMAM CAMPANELLAM,

iuxta propria dogmata; ex natura & ſcriptura
Dei Codicibus.

TOMI X.

IN I. Tomo continentur Philoſophiæ Rationalis partes 5. Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Poëtica, Hiſtoriographia.

In 2. Philoſophiæ Realis part. 4. Phyſiologia, Ethica, Politica, Oeconomica, cum textu & qq. His additur Ciuitas Solis, cum qq. & lib. de Regno Dei. Ad Polit. Eccleſiaſt. & Diſput. 8. pro Teleſ. contra Perip.

In 3. Philoſophiæ practicæ part. 3. Medicinalium 7. De Senſu Rerum & Magia. 4. Aſtrologiæ 6. & de fato ſiderali vitando 1.

In 4. Philoſophiæ vniuerſalis 1. Metaphyſ. part. 3. lib. 15.

In 5. Philoſophiæ diuinæ 1. Theologicorum lib. 3. pro cunctis Nationibus.

In 6. Theologię practicæ part. 4. videl. pro Conuerſione Nationum libri attitulati, Reminiſcentur, &c. ad Chriſtianos, Iudæos, Gentiles, ~~& Mahometanos. Item contra~~ Atheiſtas: Item contra Hæreticos, & Perthomiſtas, Cento Thomiſticus. Cum Expoſ. in 9. Rom. Et Diſput. pro Bull. Pontif. contra Iudiciarios.

In 7. Praxis Politicæ volumina 4. Scilicet, De Monarchia Chriſtianorum ad Principes. De Monarchia Meſſiæ ad Sapientes: cum Appendice de Iure Catholici Regis in nouum Orbem. Item de Monarchia Hiſpanorum. Item Panegyricus pro eodem ad Italos Principes & Remedium contra Timorem ab illa.

In 8. Arcanorum Aſtronomicorum lib. 4. & ſimul de ſymptomatibus Mundi per ignem interituri ſecundum naturã & ſcripturam. Item articuli profetales ex diuina & humana ſapientia de inſtanti mutatione ſeculorum.

In 9. Poëmatum part. 3. Philoſophia Pythagorica carmine Lucretiano inſtaurata. Item elegiæ, & Epigrammata varij generis. Item poëmata in lingua Italica, partim Metaphyſicalia, partim Politica, ad Philoſophos & Amicos. Item elegiaca de propriis & ſuorum ærumniis. Item ars verſificatoria de metro Latino applicando vulgari linguæ. Multáque poëmata hoc ritu exarata.

Digitized by Google

In 10. Miſcellanea opuſcula, videl. Diſputatio ad vtramque partem de motu Terræ & quiete, vel Solis, vel Telluris. Dialogus politicus contra Hæreticos noſtri temporis. Diſticon & Dialogus pro Rege Gallorum & Cardin. de Richelieu. Item pro eodem contra murmurantes, Carolus Magnus. Item de præcedentia, præſertim, Religioſorum. Item de Conceptione Virginis. Item an Monarchia Hiſpanorum ſit in augmento, vel in ſtatu, vel in decremento. Item quot modis poſſunt pauci in bello vincere multos. Item de Titulis. Item de reſidentiæ & aſſiſtentię Cardinalium & Epiſcoporum Iure. Item libellus de Epiſcopo. Item quæſtio. Vtrum vtilius, & commodius ſit viuere ſub principatu Eccleſiaſtico quàm ſeculari. Item de ampliſſima libertate Romana ſub papatu. Item vtrum Imperium Roman. hoc tempore mutari debeat, & poſſit, & à quo. Item de regimine Eccleſ. ad conuertendum mundum ſub vno grege vnoque Paſtore, non obnoxio contradictionibus Principum. Item Commentaria Philoſophica & Grammaticalia in Poëmata Maffei Barberini, id eſt, Vrb. VIII. Item Orationes 3. de Laudibus D. Thomæ. Item Oratio ad Regem Galliæ, & ad Regem Hiſpaniæ de Regno Neapolitano. Item Diſput. cur Galli cum ſint potentiores numero, viribus, pecunia, & neceſſariis rebus ad victum & veſtitum ſuper omnes Nationes, non dominantur: Hiſpani verò imbecilliores, è contra. Apologia pro Antonio Perſio de potu calido. Apologia pro Teleſio de origine, & vſu venarum, neruorum, & arteriarum. Item de peſte Colonienſi. Item cur in magnis articulis temporum viri præclariſſimi benefactores generis humani occiduntur titulo læſæ Maieſtatis diuinæ & humanæ, & in ſequenti ſeculo reſuſcitantur, & coluntur. Item cur antiqui Reges non coarctauerunt gloſſis autoritatem Melchiſedecheam Papæ, ſicut plerique recentiores. Item orationes politicæ pro ſæculo præſenti, vna ad Batauos: 1. ad Venetos: 1. ad Sabaudum. 1. ad Genuenſes. 1. ad ſummum Pontif. Item Aphoriſmi politici pro ſæculo præſenti. Item à quibus deſiderari pax debet ſecundum politic. Item politica conſultatio contra prædeterminatores, ad Venetos. Item conſultatio ad tollendam famem de regno Neap. cum lucro Regis, & Vſurariorum emendatione. Item de exigendis tributis cum populorum gaudio, & lucro Regis. Item de regni nouiter occupati ſtabilimento. Item de Papatus Bono ad principes, Orat. 3. Item de libris propriis lib. 1. ſunt, & alia opuſcula Latino, & Italico idiomate, metro & proſa.

Indicem locupletiorem cum explicata ratione contentorum in præfatis Tomis, edidit Venetiis. Iacob. Gaffarellus, erudititiſſimus & ſolertiſſimus ſcientiarum cultor.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE